

ZPRÁVY

VLASTIVĚDNÉHO MUZEA V OLOMOUCI

320/2020 SPOLEČENSKÉ VĚDY

ZPRÁVY

VLASTIVĚDNÉHO MUZEA V OLOMOUCI

SPOLEČENSKÉ VĚDY

Číslo 320
Olomouc 2020

Do tohoto čísla přispěli

PhDr. Ondřej Bláha, Ph.D. (Katedra bohemistiky FF Univerzity Palackého v Olomouci),
ondrej.blaha@upol.cz

Mgr. et Mgr. Jiří Černý, Ph.D. (Vlastivědné muzeum v Olomouci), cerny@vmo.cz

Mgr. Hana Dehnerová (Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Olomouci),
dehnerova.hana@npu.cz

Mgr. Radim Himmler (Muzeum Komenského v Přerově), himmler@prerovmuzeum.cz

Mgr. Lukáš Hlubek (Vlastivědné muzeum v Olomouci), hlubek@vmo.cz

Mgr. Hana Jakůbková (Vlastivědné muzeum v Olomouci), jakubkova@vmo.cz

PhDr. Leoš Mlčák, mlcakleos@seznam.cz

Mgr. Miroslav Myšák (Muzeum umění Olomouc), mysak@muo.cz

Mgr. et Mgr. Silvie Novotná (Vlastivědné muzeum v Olomouci), novotna@vmo.cz

doc. Mgr. Martin Pavlíček, Ph.D. (Katedra dějin umění FF Univerzity Palackého v Olomouci),
martin.pavlicek@upol.cz

Mgr. Veronika Sovková (Vlastivědné muzeum v Olomouci), sovkova@vmo.cz

Mgr. Robert Šrek (Vlastivědné muzeum v Olomouci), srek@vmo.cz

PŘEDNÍ STRANA OBÁLKY

Vykládací karta, 1820–1830, Praha, kolorovaný dřevořez, Vlastivědné muzeum v Olomouci.

Foto: Pavel Rozsívál.

DRUHÁ STRANA OBÁLKY

Z výstavy České encyklopedie v regále i pod lampou. Foto: Pavel Rozsívál.

Z výstavy Čertovy obrázky aneb neodolatelný svět karet. Foto: Pavel Rozsívál.

TŘETÍ STRANA OBÁLKY

Dedikační list erbovníku, písař Franz Schuster, 1858, Muzeum umění Olomouc – Arcidiecézní muzeum Kroměříž. Foto: Kateřina Fajtllová.

ZADNÍ STRANA OBÁLKY

Plán obléhání Olomouce pruskou armádou roku 1758, Salzer Ignác (autor a rytec tiskové desky, vydavatel mapy), [1758–1760], Praha, originální kolorovaný mědiryt, ruční papír, list 44,1 × 56,2 cm, tisková plocha 37 × 47,1 cm, Vlastivědné muzeum v Olomouci. Foto: Pavel Rozsívál.

Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci jsou na Seznamu recenzovaných neimpaktovaných periodik vydávaných v České republice Rady pro výzkum, vývoj a inovace Úřadu vlády ČR.

OBSAH / CONTENT

STUDIE

Hana Dehnerová

Nejstarší opevnění města Olomouce v archeologických pramenech 5
The Oldest Fortification of the Town Olomouc in the Archaeological Sources

Lukáš Hlubek

Neznámá kolekce středověkých nálezů z ulice 8. května čp. 504 v Olomouci 19
Unknown Collection of Medieval Findings from 8th May Street, House no. 504, Olomouc

Miroslav Myšák

Vinzenz Vetter von der Lilie – životopisná črta a znakové album ke služebnímu jubileu arcibiskupského leníka 37
Vinzenz Vetter von der Lilie – Biographical Medallion and the Crest Album for Service Anniversary of the Archbishop's Feoffee

Robert Šrek

Zámecký park v Čechách pod Kosířem za hrabat Silva-Tarouců. Část II. 59
Chateau Park in Čechy pod Kosířem during the Ownership of Silva-Tarouca Family. Part II.

ČLÁNKY | MATERIÁLY

Ondřej Bláha

Hundsgasse, Greinergasse, Wagendrüssel: K etymologii jmen tří zaniklých olomouckých předměstí 84
Hundsgasse, Greinergasse, Wagendrüssel: On Etymology of Three Extinct Suburb Names in Olomouc

Lukáš Hlubek

Raně novověké nálezy z Jižní ulice v Olomouci-Slavoníně 92
Early Modern Findings from Jižní Street, Olomouc-Slavonín

Leoš Mlčák

K dílům barokních malířů Jana Kryštofa Handkeho (1694–1774), Petra Hocheckera (1696–1748), Josefa Ignáce Sadlera (1725–1767), Josefa Františka Wickarta (1691–1729) a Ferdinanda Nabotha (asi 1664–1714) 107
Notes on the Work of the Baroque Painters Jan Kryštof Handke (1694–1774), Josef Ignác Sadler (1725–1767), Josef František Wickart (1691–1729) and Ferdinand Naboth (around 1664–1714).

Martin Pavlíček

Lublinský kreslí Buddha 122
Lublinský Draws Buddha

*Jiří Černý – Silvie Novotná***České encyklopedie v regále i pod lampou** 131*Radim Himmler***Ohlédnutí za výstavou o olomouckém orloji** 135*Radim Himmler***Zemřel olomoucký historik a dlouholetý odborný pracovník muzea Miloslav Čermák** 138*Lukáš Hlubek***Ohlédnutí za výstavou Věstonická venuše poprvé v Olomouci** 143*Hana Jakůbková***Výstava Jiří Frait. Fotografie 1989–1990** 146*Veronika Sovková***Čertovy obrázky** 150**Přehled publikační činnosti pracovníků Historického ústavu VMO v roce 2019** 155**Pokyny pro autory příspěvků Zpráv VMO** 158

Nejstarší opevnění města Olomouce v archeologických pramenech*

Hana Dehnerová

ABSTRACT

The Oldest Fortification of the Town Olomouc in the Archaeological Sources

The long-lasting and systematic overview of construction activities in the urban monuments preservation area of Olomouc has brought a number of results. This contribution presents a list of areas where relics of medieval fortification system of Olomouc were recorded archaeologically. The excavation in the yard of the National house (Národní dům) No. 464 in the northern part of the town is especially mentioned as it uncovered a relict of simple fortification which pre-dates local Gothic stone wall.

KEY WORDS: Olomouc, fortification, Middle Ages, archaeological excavation, town, graveyard

Přírodní podmínky a stručný přehled problematiky

Přírodní prostředí města Olomouce tvoří rovinatý terén nivy řeky Moravy, z něhož vystupuje jako výrazná dominanta kraje kulmský blok Olomouckého kopce. Bezprostřední okolí kopce bylo v minulosti patrně bažinatým územím, často zaplavovaným a pokrytým lesem a bahenní vegetací. Řeka Morava, přitékající od severozápadu, se severně od města větvila do řady meandrujících ramen, obtékajících kopec z východní i ze západní strany. Od západu přitékal Neředínský potok, který pokračoval dále na jih, přes prostor vsi Povel jako Povelka. Jak Olomoucký kopec, tak i jeho širší okolí byly tam, kde to přírodní podmínky dovolovaly, osídleny již v pravěku. Nejpozději v 10. století byl na dvou vrcholcích kopce vybudován hrad, pod kterým se vyvinulo i suburbium a později ve 13. století lokační město. Od konce 13. století v nivě řeky Moravy stoupala hladina spodní vody jako důsledek mýcení lesů v Jeseníkách v souvislosti s jejich kolonizací. Během 14. století dochází k podmáčení až zaplávání dříve suchých poloh, přibývají mokřiny a ostrůvky uprostřed jarních záplav. Hydrogeologické poměry měly úzkou souvislost se sídelním místopisem Olomouce, zejména při utváření půdorysu města, jak upozornil již Pavel Michna.¹

Někdy v průběhu 13. století byla v březním svahu bočního ramene Moravy (protékajícím sníženinou v prostoru dnešních Čechových a Smetanových sadů) vyhloubena strouha přivádějící vodu k mlýnům položeným níže po proudu na jižním okraji města (Kamenný, Sladový). Tento umělý náhon vymezil rozšiřování lokační Olomouce k západu, později byl zahrnut do středověké fortifikace města.²

Otázce opevnění Olomouce, jeho vzniku a vývoji, jakož i popisu se věnovala řada autorů. Již v 70. letech minulého století byl před obnovou městských hradeb zpracován v několika etapách jejich stavebněhistorický průzkum pod vedením Dobroslava Líbala.³ Celkové shrnutí, které ale obsahuje určité nepřesnosti, vydali v roce 2003 v rámci edice Pevnosti Miloslav Kuch-Breburda a Vladimír Kupka.⁴ Průběh do současnosti dochovaných hradeb pro širší veřejnost popsala Irena Kubešová.⁵ Kapitoly věnované opevnění města obsahuje syntéza olomouckých dějin z roku 2009.⁶ Ve stejném roce provedl Richard Zatloukal pasport archeologických výzkumů dotýkajících se olomouckého opevnění.⁷ Olomouci se věnují také Zdeněk Měřínský a Miroslav Plaček v přehledové práci akcentující archeologické výzkumy.⁸ Nejnověji a nejuceleněji pojednává o olomouckých hradbách ve své syntéze Vladislav Razím.⁹

Nejstarší písemná zpráva týkající se městského opevnění se váže k roku 1283 a zmiňuje zdi v souvislosti s klášterem dominikánů.¹⁰ Další zprávy jsou až ze 14. století. K roku 1321 se hovoří o mýtě na mostech před Střední bránou, 1331 pak o svatojanském mlýně u městských zdí.¹¹ Většina autorů se přiklání k názoru, že k budování systému opevnění v Olomouci dochází po ukončení lokace města ve 40. letech 13. století.¹² Proces opevňování byl patrně postupný, existence kamenné hradby alespoň v neohroženějších místech se předpokládá už za Přemysla Otakara II.,¹³ před tím mohlo fungovat dřevohlinité opevnění.

Gotické opevnění, podrobně popsané V. Razímem, se skládalo z hradby, v některých úsecích doplněné parkánem a parkánovou zdí a na západní straně i vodním příkopem. Do města se ve středověku vstupovalo čtyřmi branami doplněnými menšími brankami. V prostoru mezi branami chránily město hranolové věže a půlkruhové bašty.¹⁴

Z vrcholně gotického hradebního systému se do dnešních dnů dochovaly jen některé segmenty, a to v podobě ovlivněné pozdějšími přestavbami a rekonstrukcemi. Z dvojité linie hradby a parkánové zdi na severním a západním obvodu města stojí část v zadním prostoru parcel Denisovy ulice mezi Muzeem umění a Kačení ulicí, pokračování vnější linie je možno sledovat i v některých dvorech domů severní strany ulice Pekařské a 8. května. Nejvýraznější jsou jihovýchodní hradby v Bezručových sadech, od Blažejských schodů po Židovskou bránu.¹⁵

Záchranný archeologický výzkum v ulici 8. května č. o. 21 (č. p. 464)

K poměrně nečekanému objevu, který přinesl nový pohled na charakter opevnění na severní straně města, došlo během záchranného archeologického výzkumu na parcele č. 248, obestavené bloky domů ulic 8. května, Slovenské a Sokolské [obr. 1]. Výzkum byl vyvolán stavbou podzemních garáží ve dvoře č. p. 464 – Národního domu; proběhl od června do prosince 2008 pod vedením Hany Dehnerové a s odbornou konzultací Pavla Šlézara a Richarda Zatloukala.¹⁶ Nejstarší doložené osídlení je z počátku eneolitu (šest zahloubených jam a sídlištní vrstva kultury s moravskou malovanou keramikou), v mladších uloženinách byla druhotně přítomna keramika kultury popelnicových polí (mladší až pozdní doba bronzová) a laténská. Ojedinelé sídlištní aktivity probíhaly i v raném středověku, v průběhu 10.–11. století.

K nejdůležitějším zjištěním patří objev pohřebiště z mladší doby hradištní. Během výzkumu bylo odkryto celkem 29 kostrových hrobů, z toho 10 náleželo nedospělým jedincům. Dětské hroby se koncentrovaly v severní části pohřebiště. Pohřebiště patrně pokračovalo dále východním směrem, neboť Jindřich Wankel¹⁷ uvádí nálezy lidských kostí asi osmi jedinců při

Obr. 1. Poloha archeologického výzkumu na parc. č. 248, Olomouc, 8. května č. o. 21 na výřezu digitální katastrální mapy Olomouce. Digitalizace: Jan Grégr.

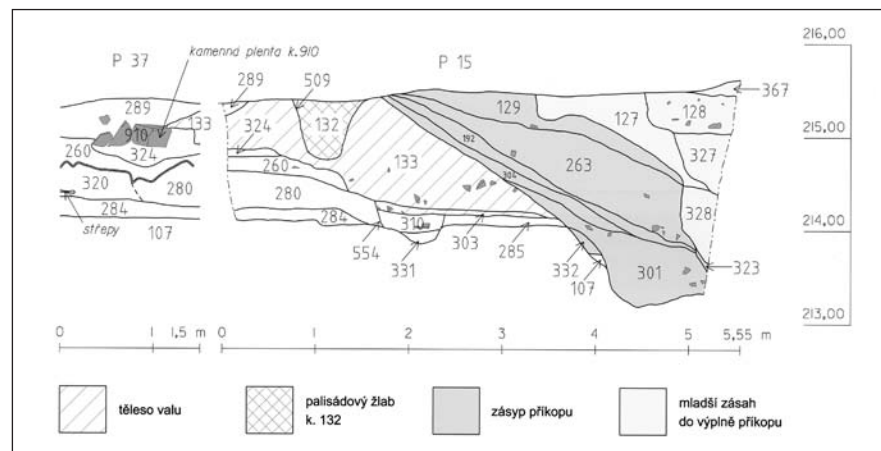
stavbě Národního domu v roce 1887. Hroby zkoumané v roce 2008 tvořily tři nepravidelné řady. Ve střední řadě se nacházelo šest hrobů dospělých a čtyři dětské. Jedenáct hrobů v západní řadě pokračovalo pod sousední parcelou. Sedm hrobů východní řady zasahovalo pod plochu, jež byla později bohužel vybagrována. V pěti případech došlo ke vzájemné superpozici dvou hrobů. Pohřby byly kostrové, zemřelí leželi naznak v natažené poloze hlavou k západu a s pohledem na východ, v opačné poloze se nacházel pouze jeden jedinec (dítě, H24). V osmi případech byly dochovány pozůstatky zetlelého dřeva – stopy po rakvi nebo dřevěném obložení. Až na výjimky hroby neměly výbavu. Nelze vyloučit, že tato skutečnost souvisí se sociálním postavením zemřelých. V hrobě H1 měl zesnulý u levého boku železný nožík, v hrobě H3 se nacházely čtyři železné skoby se dvěma hroty, pozůstatky kování rakve nebo obložení hrobu. Na rozhraní mezi kostrou H24 a H25 byl nalezen zlomek bronzové rolničky. Absence přesnějšího datovacího materiálu v podobě milodarů tak ztěžuje chronologické zařazení pohřebiště, bude nutno vycházet ze stratigrafických vztahů se sídlištními objekty. Zásypy hrobů obsahovaly ojedinělé zlomky pravěké keramiky, výjimečně byla přítomna také keramika 10.–11. století. Ve dvou případech došlo k porušení hrobů mladšími objekty s odpadní funkcí (k. 501 a 535) a keramikou datovanou do průběhu 2. poloviny 12. až 2. poloviny 13. století ve výplni. Podle stratigrafických vztahů a jejich datací tedy dobu užívání pohřebiště klademe do průběhu 12. století, vzhledem k absenci milodarů v hrobech spíše do jeho 2. poloviny.

Zánik mladohradištního pohřebiště zřejmě souvisel se změnou uspořádání širšího prostoru a následným budováním opevnění v severní části zkoumané parcely. Po lokaci města plochu využívali obyvatelé jako hospodářskou část městské parcely.

Právě v severní části parcely byla zachycena stratigrafická situace, která poměrně brzy při odkryvu naznačila, že se jedná o těleso navršené z hlíny a svažující se prohlubeň, a to v západo-východní linii [obr. 2 a 3]. Výzkum dosáhl povrchu geologického podloží tvořeného v těchto místech hrubým pískem – kontext (dále k.) 107. Podloží překrývala pravěká vrstva k. 284, překrytá kontexty 320 a 280 datovanými do průběhu 11.–12. století. Do stejného období lze klást k. 285 i menší výkop vyplněný k. 310 a 331. Keramika se vzhůru vytaženými okraji z 12. století pochází také ze zásypu jámy 553 pod náspem valu [na obr. 3 v popředí]. V průběhu 13. století, nejpravděpodobněji kolem jeho poloviny dochází k úpravám terénu, navršení valu (k. 133) za použití materiálu z blízkého okolí a vyhloubení příkopu na jeho severní straně. Vrcholovou partií valu tvořeného hliněným náspem vedl žlab (výkop k. 509), na profilu přibližně tvaru U, vyplněný štěrkem.¹⁸ Pravděpodobně se jedná o pozůstatek palisádového žlabu na koruně valu.

Na jižní straně valu se u jeho paty nacházela linie kamenů¹⁹ označená jako k. 910 a překrytá kumulací menšího kamení (do 20 cm), kterou interpretujeme jako základ vnitřní plenty valu a její zborcené pozůstatky [obr. 4 a 5]. Na severní straně valu plenta zjištěna nebyla, nelze zcela vyloučit její pozdější odstranění např. v rámci oprav.

Dochovaná výška valu činila 1,1 m, hloubka příkopu v odkrytém úseku 0,9–1 m, šířka odkryté části příkopu v úrovni jeho zahloubení do podloží dosahovala 1,6 m, ale můžeme předpokládat až dvojnásobek – 3,2 m. Celkové převýšení dna příkopu a rekonstruované koruny valu by mohlo činit až 2,7 m. Oproti terénu uvnitř ohrazené plochy je rozdíl k vrcholu valu sice jen kolem 0,9 m, pokud však budeme uvažovat, že výkop na temeni valu byl palisádový žlab, lze připočítat ještě výšku palisády. K zasypaní příkopu došlo pravděpodobně v souvislosti s budováním kamenných hradeb někdy v závěru 14. století. Kromě typické keramiky pochází ze zásypu také tři drobné stříbrné mince, a to dva kusy českých haléřů ražených v Kutné Hoře mezi lety 1383–1384 a jeden fenik České Falce datovaný do období 1378–1390.²⁰ Gotická kamenná hradba se nacházela asi 5,5 m severněji od zjištěného valu (měřeno od vrcholového žlabu), v linii dnešní parcelní hranice.

Obr. 2. Olomouc, 8. května 21. Profily P15 (západní profil čtverce A9) a P37 (navazující západní profil čtverce A8 – část) – řez valem (šrafovaně) a příkopem (šedě). Digitalizace: Jan Grégr.

Obr. 3. Olomouc, 8. května 21. Západní profil čtverce A9 s profilem P15. V ploše před profilem jáma 553. Foto: archiv NPÚ, ÚOP v Olomouci.

Obr. 4. Olomouc, 8. května 21. Destrukce kamení nad zdí 910, pohled od jihovýchodu. Foto: archiv NPÚ, ÚOP v Olomouci.

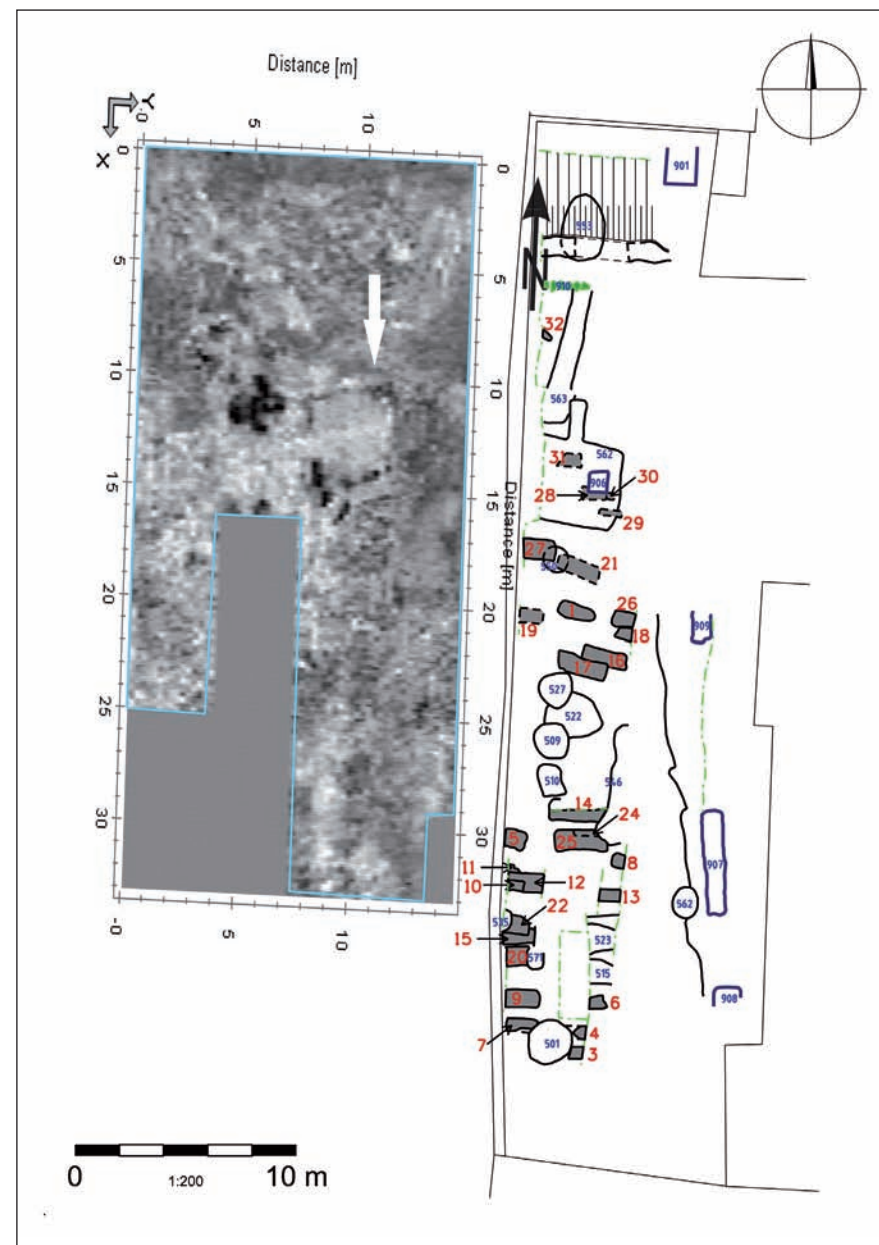

Obr. 5. Olomouc, 8. května 21. Destrukce kamení nad zdí 910, pohled od jihozápadu. Foto: archiv NPÚ, ÚOP v Olomouci.

V roce 2010 proběhlo na sousední parcele (dvůr domu č. p. 515) geofyzikální měření, které pomocí půdního radaru (GPR georadar) provedl spolu se studenty Peter Milo z Ústavu archeologie a muzeologie Masarykovy univerzity v Brně. Při severním okraji měřené plochy byla od hloubky 0,6 m zaznamenána anomálie, táhnoucí se podélně s parcelní zdí. Může se jednat o vliv této zdi, vyloučit ale nelze ani destrukci středověkého valu. Anomálie si zachovává tvar i v hloubce 0,7 m.²¹ Měření přineslo i nové informace k pohřebnímu areálu. V hloubce 0,7 m je patrná struktura, která by mohla být interpretována jako projev kamenné architektury. V obrysu se jeví jako jednodlná stavba s půlkruhovou apsidou na východní straně [obr. 6]. Přítomnost zdíva by však musela ještě potvrdit archeologická sondáž.

Přehled dosavadních archeologických výzkumů v hradebním pásnu

Ačkoliv Olomouc patří mezi města s archeologicky nejprozkoumanějšími historickými jádry, byl výzkum na nádvoří Národního domu jedním z mála, který se dotkl městského fortifikačního pásma, navíc s možností plošného odkryvu. Další zásahy, při kterých měli archeologové možnost odkryt stopy středověkého opevnění města, blíže shrnuje níže podaný přehled.²² Vzhledem k intenzivní stavební činnosti v minulosti přinesly výzkumy, v převážné většině záchranného charakteru, různě hodnotné výsledky. Pokusím se je shrnout na základě publikovaných i zatím nepublikovaných zpráv. Protože u některých záchranných akcí jde jen o předběžné informace v literatuře, případně nejsou zpracovány do podoby nálezových zpráv, půjde v některých případech jen o velice stručné údaje, které bude potřeba v budoucnu ještě upřesnit. Zároveň je nutno podotknout, že většina níže uvedených podzemních relikvů při vlastním stavebním zásahu buď zanikla, nebo byla určitým způsobem porušena, takže archeologická dokumentace se stává jediným a posledním zdrojem informací k pramenům, které takto mizí.

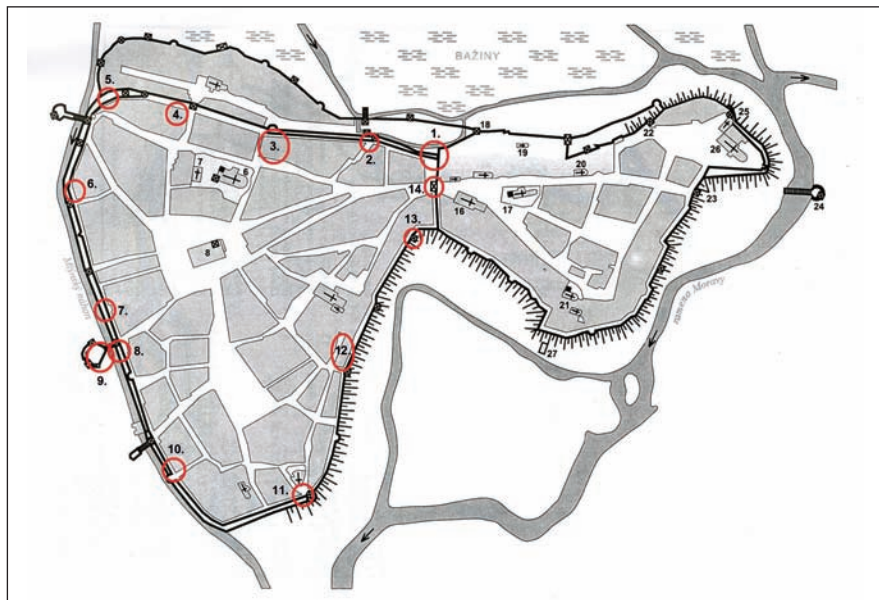

Obr. 6. Olomouc, 8. května 19 a 21, geofyzikální měření ve vztahu ke zkoumané ploše. Upravil Jan Grégr podle Dehnerová, H. – Milo, P. – Šlězár, P.: Zpráva o geofyzikálním průzkumu. Olomouc, 8. května, parc. č. 75/2 a 76 ve vztahu k archeologickému výzkumu Národního domu. Olomouc 2010.

Věnuji se jen vlastnímu lokačnímu městu, protože vývoj opevnění olomouckého hradu a jeho předhradí, které se stalo součástí města, byl složitější a nedávno jej shrnul ve svých studiích Pavel Šlězár.²³ Popis začíná na východní straně města u styku s Předhradím a postupuje na západ po severním obvodu města, nezahrnuje archeologické aktivity v linii tzv. Ferdinandské hradby z roku 1526 [obr. 7].²⁴

1. *Denisova č. o. 43, 45 a 47.* Archeologický výzkum realizovaný v letech 1981–1983 a 1991 pod vedením Pavla Michny odkryl středověkou hradební zeď se střílnami a nárožní věží, kolem které obíhala parkánová zeď. Hradba vycházející z věže jižním směrem k Nové bráně byla zachycena v délce asi 44 m, z linie vedoucí na západ se dochoval úsek dlouhý přibližně 14 m. Hradební zeď s parkánem, vystavěná mezi městem a tzv. Předhradím, podle stratigrafie nevznikla před dobou krále Jana Lucemburského (1310–1346) a zanikla někdy v 15. století.²⁵

2. *Vodární ulice.* V roce 1995 proběhla rekonstrukce vodovodu (vedoucí výzkumu Tomáš Drobný). V severní části ulice byla na západním profilu výkopu, který dosahoval hloubky až 1,7 m, dokumentována torza dvou kamenných zdí (objekty 1/95 a 2/95), vzdálených od sebe 2,75 m. Severní substrukce (1/95) o síle 0,64 m měla korunu v hloubce 1,14 m pod tehdejší povrchem komunikace. V hloubce 0,78 m se nacházela koruna jižního zdiva (2/95) silného 0,63 m. Výkop nedosáhl základových spár zdí. Nálezové okolnosti neumožnily datování struktur, ale vzhledem k jejich poloze je možno předpokládat, že by se mohlo jednat o pozůstatky středověké hradební a parkánové zdi nebo (vzhledem k poměrně malé síle zdiva) o součást konstrukce vnitřní Rohelské brány.²⁶

Obr. 7. Archeologické výzkumy v prostoru fortifikace Olomouce na plánu rekonstrukce středověkého opevnění Olomouce podle Michna, P.: *Bastionová pevnost Olomouc. Od opevněného města k tereziánské pevnosti. Průvodce dějinami a expozicí.* Olomouc 1997.

3. *Pekařská č. o. 3–9.* Rozsáhlý archeologický výzkum Josefa Bláhy před výstavbou obchodního domu Koruna v letech 1982–1985 a následně i sousední parcely (č. o. 9, 1987–1992) se dotkl také severních částí zkoumaných parcel při gotické městské hradbě. Geologické podloží zde prudce klesalo k severu, odkud na svah působila vodní eroze, která narušila jak pravěké uložení, tak i kostrové pohřebiště z 1. poloviny 10. století. Tento svah byl dorovnan po lokaci města během 2. poloviny 13. století. Sídlištní aktivity z 1. poloviny 13. století překryla vrstva jílu s pískem, kterou převrstvily kamenité úpravy terénu z doby kolem roku 1300, kdy podle vedoucího výzkumu také došlo k výstavbě městské kamenné hradby v týlu měšťáků.²⁷

4. *Dvůr na 8. května č. o. 21.* V blízkosti linie někdejších městských hradeb proběhl výše popsaný záchranný výzkum ve dvoře Národního domu v roce 2008.

5. *Ulice U Hradeb.* Torza kamenných zdí byla zachycena výkopem pro plynovod při jeho rekonstrukci v roce 2012 (vedoucí Hana Dehnerová). Akce zatím není zpracovaná, předběžně lze shrnout, že v linii výkopu se nacházela torza čtyř zdí, z nichž dvě kamenné substrukce před č. o. 4 (obě přibližně ve směru SJZ – JSV) by snad mohly náležet gotickým hradbám. Severnější z nich (k. 902) s korunou v hloubce 0,9 m měla sílu 1 m, ve vzdálenosti 4,3 m jižněji procházelo zdivo k. 900, zjištěné v hloubce 0,85–1,1 m, silné minimálně 1,35 m.

Linie středověkých hradeb na západní straně města, od Litovelské brány k dnešní Aksamitově ulici, byla zásadně ovlivněna stavbou barokní bastionové pevnosti. Archeologové při velkoplošných výzkumech na třídě Svobody jak na lokačních parcelách (1976–1978 parcely při Barvířské ulici, 1995 sousední severní parcely 389–391, 1994–1996 parc. č. 75/128, 440 a 441), tak ani v prostoru komunikace někdejší Vodní ulice nezjistili žádné doklady fortifikace, která by souvisela s předlokačním osídlením. Na místě gotické hradby (která alespoň v některých místech posloužila jako základ) byla vybudována tereziánská kasemata, do obrany města se začlenil i středověký Mlýnský náhon (zaklenutý pod zeleným pásem třídy Svobody v roce 1952). Přesto některé výkopy sledované archeology na třídě Svobody kromě pozůstatků bastionového opevnění také zřejmě zachytily i doklady staršího fortifikačního systému.

6. *Třída Svobody před č. p. 401.* V rámci výzkumu plochy parc. č. 400/1 v letech 1976–1978 (vedoucí Pavel Michna) se položila také liniová sonda v ulici. Výkop odkryl kamenné zdivo středověké hradby (za informaci děkuji Pavlu Michnovi).

7. *Třída Svobody, mezi č. p. 432 a č. p. 445.* Při hloubení stavební jámy pro podzemní odpadní kontejnery v roce 2012 (vedoucí Hana Dehnerová) se odkryla kamenná substrukce s mírnou příměsí cihel, která zřejmě souvisela s korytem Mlýnského náhonu. Zdivo nebylo datováno, nelze vyloučit, že zde mohla být využita středověká hradba.

8. *Třída Svobody od křižovatky s Pavelčákovou na jih ke křižovatce s Nerudovou ulicí.* V září 1977 byl pod vedením Josefa Bláhy prováděn archeologický dohled při rekonstrukci komunikace a inženýrských sítí jižního úseku třídy Svobody. Dokumentován byl čtyři metry široký barokní vodní příkop s cihlovou eskarpou a kontreskarpou, v ústí Pavelčákovy ulice přiléhala od východu k vnitřnímu zdivu 1 m silná kamenná zeď, která by snad mohla souviset s konstrukcí středověké Střední brány.²⁸

9. *Křižovatka třídy Svobody s ulicemi Havlíčkova a Pavelčáková.* Další rekonstrukce křižovatky včetně inženýrských sítí v roce 1992 umožnila sledovat až 3,3 m vysoký půdní profil (vedoucí výzkumu Josef Bláha). Již v Havlíčkově ulici byl zjištěn západní okraj prohlubně, svažující se k východu, její protilehlý okraj s ohledem na rozsah stavby zachycen nebyl. Prohlubeň byla interpretována jako příkop s předpokládanými

rozměry: 7–8 m šířky u horního okraje a hloubky přibližně 2 m. Výplň tvořily uloženy s keramikou 13.–16. století, nepodařilo se datovat ukončení funkčnosti příkopu, odhadováno bylo do 19.–20. století.²⁹ Při srovnání raportních plánů výstavby bastionové pevnosti by se mohlo jednat o součást snad již středověkého opevnění Střední brány – příkop před barbakánem a kolem Vídeňského bastionu. Příkop je zakreslen ještě na Rochepinově projektu přestavby Olomouce na bastionovou pevnost z roku 1741.³⁰ V roce 1758 je již dobudován bastion č. 9, a to včetně příkopů se zděnými stěnami, doba zániku, resp. přestavby příkopu by se tak mohla posunout již do období 40.–50. let 18. století.³¹

10. *Ulice Křivá, třída Svobody.* Archeologický dohled při výkopu pro kanalizaci v roce 1990 (vedoucí Josef Bláha) obnažil několik narušených smíšených zdí, které vedly ve směru SZ–JV, nálezovaly okolnosti však neumožnily jejich bližší identifikaci ani datování. Severnější zděná struktura (č. 9) dosahovala síly 1,75 m, jižně (7,85 m) se nacházelo další zdivo, silné 0,8 m (č. 11), přičemž obě základové spáry ležely pod úrovní dna výkopu (v hloubce 2,4–3,1 m). Severně od zdi č. 9 byla zjištěna vrcholně středověká uložena.³²

11. *Rekonstrukce Blažejských schodů* v roce 2017 přispěla k poznání středověkého opevnění spíše negativním zjištěním, neboť archeologický výzkum nedoložil pozůstatky hradby ani Blažejské brány, veškeré konstrukční zbytky byly v minulosti odstraněny a ukázalo se, že pod schodištěm se nachází skála s uměle upraveným povrchem a značným výškovým rozdílem. Ke středověké podobě Blažejské brány tak nelze nic říci, vzhledem ke strmosti skály nebyla tak významná, jak předpokládaly dřívější názory na průběh komunikací (za informaci děkuji Tomáši Zlámalovi a Pavlu Šlézarovi).

12. *Hrnčířská, plocha současných domů č. p. 1181, 1184, 1178 a parc. č. 452.* V roce 1998 probíhal pod vedením Hedviky Sedláčkové plošný výzkum v prostoru čtyř středověkých parcel v blízkosti městských hradeb. Na ploše označené jako dům D1 byla v prostoru u hradeb (východní část parcely) odkryta patrně roštová konstrukce – soustava kůlových jam a žlábků po trámech. Zaznamenány byly tři delší žlábků ve směru S–J a dvě kratší příčná břevna. Tato konstrukce byla zapuštěna z úrovně 13. století do pravé vrstvy. Ve zbývajících částech plochy, která mohla být zkoumána až na podloží, už konstrukce nebyla zachycena, chyběla i pravěká uložena a středověké vrstvy dosedaly přímo na skálu. Podle předběžného vyhodnocení vedoucí výzkumu by se mohlo jednat o pozůstatek fortifikace vybudované před vznikem kamenné hradby a posunutě o cca 25–30 m dovnitř města.³³ Vzhledem k tomu, že výzkum zatím není zpracován, je interpretace poněkud sporná a lze uvažovat i o konstrukci obytné či hospodářské stavby.

13. *Univerzitní č. o. 3–5.* V letech 1999–2002 probíhala rekonstrukce tzv. jezuitského konviktu. V roce 1999 archeologové pod vedením Hedviky Sedláčkové vyhloubili sondy mj. v suterénech budovy. V místnosti pod severním křídlem navazujícím na kapli Božího Těla sonda odkryla kamennou zeď tvořící východní stěnu sklepa. K jejímu datování vedoucí výzkumu konstatovala, že kamenná zeď – hradba – byla vybudována až za husitských válek. Někdy v 2. polovině 13. až 1. polovině 14. století byla v její těsné blízkosti založena kamenná stavba starší než hradba.³⁴

V letech 2001 a 2002 se rekonstrukce dotkla prostoru Židovské brány a jejího okolí jak na nádvoří, tak i na parkánu před bránou (výzkum vedli Hana Dehnerová a Pavel Šlézar). Sonda v průjezdu brány zjistila kamenné zdivo široké 2,2 m, vedoucí v linii hradby

a provázané se zdivem věže. Shodný charakter konstrukcí včetně malty napovídá, že zeď byla postavena současně s věží. Zda jde o konstrukční prvek brány (vlčí jáma), nebo pokračování linie hradby nebylo možno s jistotou určit, protože výkop neodkryl vnější líce věže ani líc vlastní hradby na nádvoří. Ani datování stavby není jisté. Zdivo brány porušovalo na západní straně žlábek zasekaný do skalního podloží, v jehož zasypu se nacházely zlomky keramiky 2. poloviny 13. století, ojediněle i se zbytky malty. Zasypaný žlábek byl překryt jednoduchým kamenným posypem a vrstvou datovanou do 14. století. Další zlomek keramiky 2. poloviny 13. století byl přimaltován v otvoru po trámu v západním líci brány v úrovni předzákladu.³⁵

14. *Denisova ulice – Nová brána.* Během záchranného archeologického výzkumu při rekonstrukci komunikace a tramvajové trati v ulici Denisově v roce 2007 (vedoucí Richard Zatloukal) archeologové zachytili v sondě S69/07 kamenné lité zdivo, které interpretovali jako severovýchodní roh základů Nové brány mezi městem a tzv. Předhradím, zmiňované v pramenech k roku 1388.³⁶

Z předchozího přehledu vyplývá, že pro poznání středověkého opevnění města Olomouce bude důležité i nadále věnovat zvýšenou pozornost veškerým stavebním aktivitám a výkopům v linii někdejší fortifikace, a to zejména ve dvorech ulice 8. května, Pekařské a Denisovy. Charakter výzkumů ve většině uvedených akcí nedovolil podrobnější chronologické zařazení odhalených reliktníků. Podle složení zdiva a jeho polohy v linii gotického opevnění při srovnání s dochovanými zbytky hradeb a s historickými plány lze v několika případech usuzovat na souvislost s gotickou hradební, případně parkánovou zdí. Pozůstatky starší fortifikace předcházející výstavbu kamenné hradby a situované blíže k vlastnímu městu byly zjištěny pouze při výzkumu ve dvoře Národního domu a s určitými výhradami snad i na Hrnčířské ulici.

Shrnutí

Ačkoliv je v souladu s dalšími autory možno konstatovat, že zatím nemáme jednoznačné prameny k datování výstavby olomouckých kamenných hradeb, ani si zatím nemůžeme dovolit zobecňovat závěry o charakteru opevnění, které jim předcházelo, snad lze shrnout, že opevnění kolem města vymezeného lokací ve 40. letech 13. století bylo stavěno spíše postupně. Zatím velice předběžně nelze vyloučit, že gotické hradby, aspoň v některých úsecích, zahrnují větší prostor, než dříve vymezoval zemní val s palisádou a příkop na severním okraji města (ulice 8. května).

Část fortifikace zachycená ve dvoře Národního domu v ulici 8. května 21 byla zřejmě vybudována někdy v průběhu 13. století, nejpravděpodobněji kolem jeho poloviny v souvislosti s lokací města, a fungovala až do výstavby kamenných hradeb. Zajímavé je, že ohrazený prostor v této části (pozdější předměstí Bělidla, k městu připojená a hradbou obehnaná až ve 20. letech 16. století)³⁷ byl menší než starší mladohradištní osídlení, které zasahovalo severněji, jak doložily archeologické výzkumy v proluce mezi domy č. 3 a 7 na Sokolské ulici v letech 1977–1978 a 2015.³⁸ Zatím není známo, jakým způsobem a do jaké míry se ve 13. století k vytvoření fortifikačního systému využilo přirozených přírodních podmínek. Vzhledem k bažinatému a asi i poměrně často zaplavovanému území severně od města zřejmě z této strany nehrozilo akutní nebezpečí, jednoduchá forma opevnění mohla být dostačující a ke stavbě kamenné hradby tak v těchto místech došlo až v závěru 14. století.

Poznámky

- * Příspěvek vznikl v rámci dílčího cíle I.1. Zpracování a vyhodnocení záchranných archeologických výzkumů NPÚ na vybraných nemovitých kulturních památkách, městských rezervacích, zónách a územích České republiky s dosud nechráněným archeologickým potenciálem výzkumné oblasti I. Archeologie financované z institucionální podpory Ministerstva kultury na dlouhodobý koncepční rozvoj (IP DKRVO).
- 1 Michna, P. J.: Ke stavebním dějinám středověkých domů v Olomouci (Archeologický průzkum dvou městišť v Barviřské ulici). *Sborník památkové péče v Severomoravském kraji*, 1982, č. 5, s. 215–217.
 - 2 Tamtéž, s. 215.
 - 3 Líbal, D. a kol.: Olomouc – hradby II. (včetně věží Michalské a Židovské). Stavebně-historický průzkum. Olomouc 1972. Rukopis uložený v archivu plánové dokumentace Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště (dále jen NPÚ, ÚOP) v Olomouci, sign. 388A.
 - 4 Kuch-Breburda, M. – Kupka, V.: *Pevnost Olomouc*. Edice Pevnosti, sv. 23. Dvůr Králové nad Labem 2003.
 - 5 Kubešová, I. M.: Středověké hradby města Olomouce. In: Kubešová, I. M. – Vrtalová, J. (eds.): *Významné olomoucké památky II. Sborník příspěvků ze semináře, Olomouc, 13.–14. 9. 2002*. Olomouc 2002, s. 20–35.
 - 6 Chupík, F.: Pozdně středověké a renesanční opevnění. In: Schulz, J. (ed.): *Dějiny Olomouce 1*. Olomouc 2009, s. 299–301. – Kohout, Š.: Územní vývoj a výstavba opevnění. In: Schulz, J. (ed.): *Dějiny Olomouce 1*. Olomouc 2009, s. 138–141.
 - 7 Zatloukal, R.: *Opevnění města Olomouc na mapových listech Archeologického atlasu města Olomouce (pasport)*. Olomouc 2009. Rukopis uložený v archivu náleзовých zpráv NPÚ, ÚOP v Olomouci, sign. D-768.
 - 8 Měřinský, Z. – Plaček, M.: Opevnění moravských zeměpanských a biskupských středověkých měst. *Forum urbes medii aevi*, 2008, č. 5, s. 6–30.
 - 9 Razím, V.: *Středověká opevnění českých měst. 3. díl – katalog Morava a Slezsko*. Praha 2019, s. 212–231.
 - 10 *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae* (dále jen CDM) IV, č. 212, s. 279 – zde rok 1283, nikoliv rok 1286, jak uvádí Razím, V. (pozn. 9), s. 215 a pozn. 2 na s. 230.
 - 11 Chupík, F.: Středověká a barokní fortifikace v areálu jezuitského konviktu v Olomouci. In: Fiala, J. – Mlčák, L. – Žurek, K. (eds.): *Jezuitský konvikt. Sídlo uměleckého centra Univerzity Palackého v Olomouci. Dějiny – stavební a umělecké dějiny – obnova a využití*. Olomouc 2002, s. 163, 166. – CDM VI, č. 430, s. 329.
 - 12 Např. Bláha, J.: Olomouc – příspěvek ke kulturní historii pozdněstředověkých měst. In: Wachowski, K. (red.): *Kultura średniowiecznego Śląska i Czech. Miasto*. Wrocław 1995, s. 29. – Kohout, Š. (pozn. 6), s. 138.
 - 13 Kohout, Š. (pozn. 6), s. 140.
 - 14 Razím, V. (pozn. 9), s. 222–228. Hlavní středověké brány ze západu: Horní (Litovelská), Střední a Dolní, od východu Nová brána. Podružnější brány pak byly na severu Rohelská, na jihovýchodě Blažejská a na východě Židovská.
 - 15 Dochované hradby jsou předmětem památkové ochrany.
 - 16 Dehnerová, H. – Grégr, J. – Šlězár, P. – Tomka, V. – Večeřa, P.: Olomouc (k. ú. Olomouc-město, okr. Olomouc). Ulice 8. května 464, p. č. 248. *Přehled výzkumů*, roč. 50, 2009, s. 271, s. 416–418. – Dehnerová, H.: Archeologický výzkum, Olomouc, objekt „Národní dům“ na ulici 8. května 464/21. *Nálezová zpráva*. Olomouc 2016. Rukopis uložený v archivu náleзовých zpráv NPÚ, ÚOP v Olomouci.
 - 17 Wankel, J.: Kolové stavby v Olomouci. *Časopis Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci*, 1887, č. 4, s. 78.
 - 18 Zjištěná hloubka žlabu 0,63–0,75 m, šířka u dna 0,35–0,5 m, na povrchu 0,8–0,9 m.
 - 19 Bloky až do velikosti 30 × 40 cm.
 - 20 Smišek, K.: *Numismatické určení mincí z archeologického výzkumu NPÚ Olomouc na lokalitě Olomouc, ul. 8. května 21 (okr. týž akce 10/2008)*. Velké Přílepy 2016. Rukopis zprávy uložený v archivu náleзовých zpráv NPÚ, ÚOP v Olomouci, sign. D-1084.
 - 21 Dehnerová, H. – Milo, P. – Šlězár, P.: *Zpráva o geofyzikálním průzkumu. Olomouc, 8. května, parc. č. 75/2 a 76 ve vztahu k archeologickému výzkumu Národního domu*. Olomouc 2010. Rukopis uložený v archivu náleзовých zpráv NPÚ, ÚOP v Olomouci, sign. D-823.
 - 22 Všechny níže uvedené archeologické výzkumy provedlo archeologické pracoviště NPÚ, ÚOP v Olomouci, které se již od svého vzniku v 70. letech 20. století při tehdejších Okresním středisku státní památkové péče a ochrany přírody specializovalo na městská historická jádra a především archeologii Olomouce. Pokud není citován odkaz na publikované práce, pochází informace z terénních záznamů a dokumentace uložených v archivu pracoviště.
 - 23 Šlězár, P.: Archeologický výzkum u kostela Panny Marie Sněžné. Příspěvek k problematice počátků opevnění a církevních staveb na olomouckém Předhradí. *Přehled výzkumů*, roč. 58, 2017, č. 2, s. 97–127. – Týž: Olomouc between the Great Moravian and Přemyslid Duchies. In: Kouřil, P. – Procházka, R. et al.: *Moravian and Silesian Strongholds of the Tenth and Eleventh Centuries in the Context of Central Europe*. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 57. Brno 2018, s. 115–135.
 - 24 Do seznamu archeologických aktivit nejsou zahrnuty sondy prováděné počátkem 70. let 20. století předcházející obnovu městských hradeb.
 - 25 Doba vzniku hradby je datována post quem nálezem mince Jana Lucemburského, viz Bláha, J.: Důležitější archeologické výzkumy (Olomouc, Denisova ulice č. 45 a 47). *Památkový ústav v Olomouci 1991. Výroční zpráva*, 1992, s. 21–22. – Michna, P.: *Posudek na torza středověkého a pozdněstředověkého městského opevnění Olomouce v Denisově ulici č. o. 43, 45 a 47. Olomouc 1991*. Nepublikovaný rukopis posudku uložený v archivu NPÚ, ÚOP v Olomouci, sign. D-190.
 - 26 Večeřa, P.: *Olomouc, Vodární. Nálezová zpráva*. Olomouc 2009. Rukopis uložený v archivu náleзовých zpráv NPÚ, ÚOP v Olomouci, sign. D-782.
 - 27 Bláha J.: Přehled důležitějších záchranných akcí oddělení historicko-archeologického průzkumu při Památkovém ústavu v Olomouci za rok 1990. *Okresní archiv v Olomouci 1990, 1991*, s. 96. – Týž (pozn. 12), s. 29.
 - 28 Bláha, J.: *Olomouc, Leninova ulice. Nálezová zpráva*. Olomouc 1978. Rukopis uložený v archivu náleзовých zpráv NPÚ, ÚOP v Olomouci, sign. D-040.
 - 29 Bláha, J.: Důležitější archeologické průzkumy. Olomouc, křižovatka tř. Svobody a Havlíčkovy ul. *Památkový ústav v Olomouci 1993. Výroční zpráva, 1994*, s. 54.
 - 30 Michna, P.: *Bastionová pevnost Olomouc. Od opevněného města k tereziánské pevnosti. Průvodce dějinami a expozicí*. Olomouc 1997. Tamtéž, s. 61. – Kuch-Breburda, M. – Kupka, V. (pozn. 4), s. 61.
 - 31 Kuch-Breburda, M. – Kupka, V. (pozn. 4), 2. strana obálky.
 - 32 Večeřa, P.: *Olomouc, třída Svobody, 1990. Nálezová zpráva*. Olomouc 2013. Rukopis uložený v archivu náleзовých zpráv NPÚ, ÚOP v Olomouci, sign. D-881.
 - 33 Sedláčková, H.: Důležitější archeologické průzkumy. 7. Hrnčířská ulice. In: *Památkový ústav v Olomouci 1998*. Olomouc 1999, s. 63–64. – Sedláčková, H.: Přehled výsledků a soubor drobných plastik ze záchranného archeologického výzkumu v Olomouci, Hrnčířské ulici. In: *Památkový ústav v Olomouci 1998*. Olomouc 1999, s. 104. – Sedláčková, H.: Výsledky archeologického výzkumu v areálu bývalého jezuitského konviktu r. 1999. In: Fiala, J. – Mlčák, L. – Žurek, K. (eds.): *Jezuitský konvikt. Sídlo uměleckého centra Univerzity Palackého v Olomouci. Dějiny – stavební a umělecké dějiny – obnova a využití*. Olomouc 2002, s. 217.
 - 34 Tamtéž, s. 204.

- ³⁵ Dehnerová, H. – Faltýnek, K. – Šlězár, P.: Olomouc (k. ú. Olomouc-město, okr. Olomouc). Univerzitní ulice č. o. 3–5. *Přehled výzkumů*, roč. 44, 2003, s. 260. – Dehnerová, H.: Olomouc, Univerzitní 3–5. Sondy S1/01, S8–S10/02. Nálezová zpráva. Olomouc 2008. Rukopis uložený v archivu nálezových zpráv NPÚ, ÚOP v Olomouci, sign. D-755.
- ³⁶ Zatloukal, R.: K lokalizaci a datování Židovské a Nové brány v Olomouci. In: *Sborník Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Olomouci 2007*. Olomouc 2008, s. 104–111, 187–189. – Týž: Nálezová zpráva z archeologického výzkumu Olomouc, náměstí Republiky, ulice Denisova, Pekařská a 8. května – rekonstrukce komunikace. Olomouc 2010. Rukopis uložený v archivu nálezových zpráv NPÚ, ÚOP v Olomouci, sign. D-836A, D-836B.
- ³⁷ Např. Razím, V. (pozn. 9), s. 230.
- ³⁸ Bláha, J.: *Olomouc – Sokolská 5, 1977/1978. Nálezová zpráva*. Olomouc 1978. Rukopis uložený v archivu nálezových zpráv NPÚ, ÚOP v Olomouci, sign. D-36. – Zlámal, T.: Olomouc (k. ú. Olomouc-město), Sokolská ulice č. 5, parc. č. 437, 438, 79/23. *Přehled výzkumů*, roč. 57, 2016, č. 2, s. 301–303.

SUMMARY

The Oldest Fortification of the Town Olomouc in the Archaeological Sources

Hana Dehnerová

The almost 50-year-long archaeological research within the historical centre of Olomouc has enabled us to reconstruct the town's history. One of the important questions is the origin and nature of the town's fortification. This contribution presents a list of areas where relics of medieval fortification system of Olomouc town were recorded archaeologically. There are 12 such places in total; one find (in Hrnčířská Street) is rather questionable and one other excavation – at Blažejská gate – didn't grant any material evidence in spite of our expectancies. The archaeological excavations recorded mostly masonry or remnants of ditches. A number of medieval fortification stone walls have been preserved buried underground in several places though they were removed from the surface for different reasons. Somewhat unexpected was the find in the yard of the house no. 464 between 8. května and Sokolská Streets where a remnant of a simple fortification was uncovered which pre-dates local Gothic stone fortification. The former fortification is composed of an earthen rampart topped with a palisade, and a fortification ditch. It was probably constructed in concordance with the location of the medieval town when local ground was completely changed – an Upper Hillfort period graveyard, possibly with a small sacral building, ceases to exist here and the area is integrated in the inner town. Around the end of the 14th century, further changes take place and, as the fortification is being improved, the ditch is filled and the fortification line moved to the north.

Neznámá kolekce středověkých nálezů z ulice 8. května čp. 504 v Olomouci

Lukáš Hlubek

ABSTRACT

Unknown Collection of Medieval Findings from 8th May Street, House no. 504, Olomouc

The presented paper focuses on a collection of high medieval ceramics rescued by the curator of the Museum of the Capital of Olomouc Robert Smetana in 1938. The findings were located in the cellar of house No. 504, today's 8th May Street (former Mořické Square No. 3). Only recently the majority of the material has been identified by the curator of the archaeological sub-collection of the Regional Museum in Olomouc. Based on the available analysis of the findings, the entire set can be dated back to the 15th century. The presented collection contributes to better knowledge of Olomouc burgher households equipment in the 15th century.

KEY WORDS: Olomouc, town, high medieval, ceramics, stove tiles

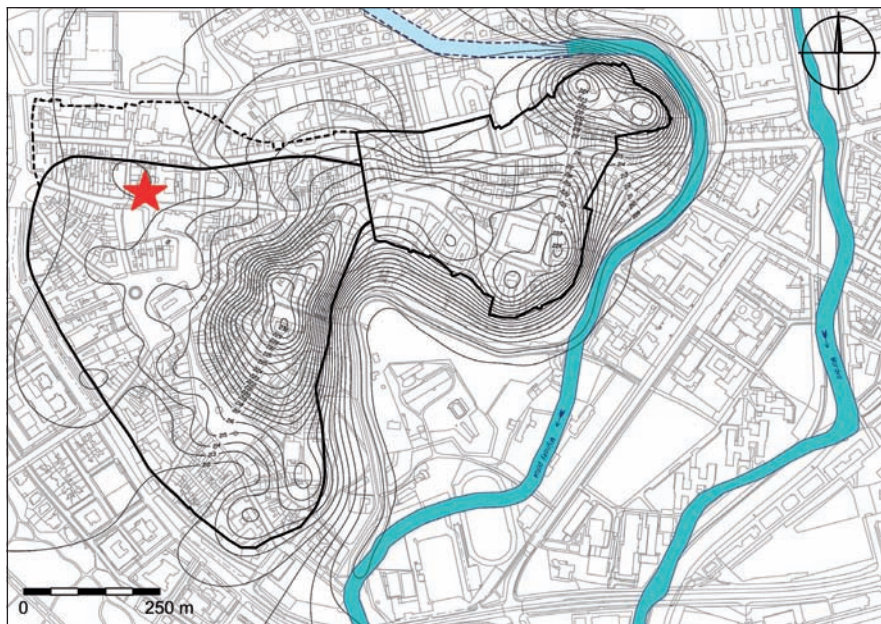
Úvod

Ve Vlastivědném muzeu v Olomouci (dále jen VMO) byla v nedávné době autorem článku identifikována kolekce vrcholně středověké keramiky z města Olomouce, kterou v roce 1938 zachránil správce Muzea Hlavního města Olomouce Robert Smetana (1904–1988).¹ Z celého souboru se nejprve podařilo nalézt kachel s motivem korunovaného krácejícího lva na čelní vyhřívací stěně (dále jen ČVS) v podsbírce Umělecký průmysl² a následně při inventarizaci archeologické podsbírky dohledat podstatnou část z původního souboru mezi dosud neevidovaným středověkým materiálem.³ Těmto nálezům zatím nebyla věnována náležitá pozornost. Výjimku představuje krátký článek pojednávající o komorovém kachli s motivem krácejícího lva z druhé poloviny 15. století.⁴ V závěru článku upozornil autor na skutečnost, že by bylo vhodné popsat a vyhodnotit i zbývající stolní a kuchyňskou keramiku získanou spolu s tímto kachlem, neboť i tento materiál by mohl přispět ke zpřesnění datace tohoto kamnářského výrobku.⁵

Nálezové okolnosti získané kolekce

K objevu celé kolekce došlo dne 10. června 1938, kdy Robertu Smetanovi telefonicky oznámil malíř Jindřich Lenhart, že na dvoře vedlejšího domu narazili stavební dělníci na pravěké popelnice. Správce muzea se vydal na místo nálezy zajistit. Ve sklepě na

Mořickém náměstí č. 3 (dnes ulice 8. května, č. 25, čp. 504, [obr. 1]) dělníci vykopali jámu pro opěrný pilíř. Při jejím hloubení našli v hloubce 4–6 metrů pod úrovní ulice keramické nádoby, které považovali za popelnice. Celkem zachránili 11 nádob a dva celé komorové kachle. Na místě Robert Smetana vyloučil, že by se jednalo o pravěké popelnice, a nálezy rámcově zařadil do vrcholného středověku. V jámě pro pilíř a v hromadě vyházené hlíny dohledal ještě tři celé nádoby a několik fragmentů keramiky. Celkem nashromáždil 14 celých nádob, 12 střepů a dva komorové kachle. Robert Smetana následně požádal firmu o svolení prozkoumat zbylou část sklepa.⁶ Zdá se, že mu v jeho požadavku nebylo vyhověno, neboť žádné další nálezy z této lokality nejsou v muzejní inventární knize uvedeny.⁷

Obr. 1. Olomouc, ulice 8. května, čp. 504. Místo nálezu středověké keramiky vyznačeno hvězdičkou. Digitalizace: J. Grégr, upravil L. Hlubek.

Dne 21. června 1938 adresoval Muzeu hlavního města Olomouce brněnský Státní památkový úřad pro Moravu a Slezsko dopis, v němž se doptával na informace k nálezům dobře zachovalých středověkých nádob a kachlů objevených při opravě domu na Mořickém náměstí čp. 6.⁸ Robert Smetana na tento dopis odpověděl dne 8. července 1938. Památkovému ústavu sdělil základní údaje s tím, že pochází ze zasypané odpadní jámy vedle novodobého cihlového zdiva postaveného nad vrstvou jámy. Ke zprávě zároveň přiložil fotografii vyzvednutých nádob [obr. 2].⁹ Ve stejný den napsal dopis totožného znění Státnímu archeologickému ústavu v Praze a také konzervátorovi Státního památkového úřadu v Olomouci Václavu Nešporovi.¹⁰

Obr. 2. Fotografie získaných nálezů z Mořického náměstí, 1938, Vlastivědné muzeum v Olomouci, č. negativu E 371.

Z výše uvedené korespondence plyne, že nálezy pocházejí nejspíše z odpadní jámy. Je třeba litovat toho, že se Robert Smetana nikde nezmiňuje o tom, jak samotná jámka vypadala. Citelně schází její přibližné rozměry, typ konstrukce nebo alespoň popis zásypu jámy. Zda skutečně kolekce nálezů pochází z odpadní jámy, není možné zpětně ověřit. Nepřímou indicií podporující interpretaci odpadní jámy představují dochované celé tvary nádob, které se v jámkách nacházejí poměrně často.¹¹

Stručné dějiny domu č. 25 na ulici 8. května do třicetileté války

První písemná zmínka o popisovaném domě, kde došlo v roce 1938 k nálezům středověké keramiky, se váže k roku 1518. V tomto roce jej vlastnil výrobce kuší (pogner) Jan Schwab (Schwab). Roku 1520 nemovitost koupil soukeník Wolfgang Geschel za 320 zlatých. Geschel se roku 1539 stal fojtem a roku 1540 purkmistrem. Po něm za 900 zlatých získává dům jeho příbuzný Urban Geschl. Následným majitelem byl Jan Kropf, který vlastnil ještě další dům na rohu Horního náměstí. Za svoji účast při obsazení olomoucké městské rady byl v době po bělohorské porážce uvězněn, musel se vykoupit kaucí ve výši 10 000 florenů a zároveň přišel o dvě třetiny svého majetku. Od roku 1641 zde bydleli jeho dědici.¹²

Výsledky archeologického výzkumu z roku 2003

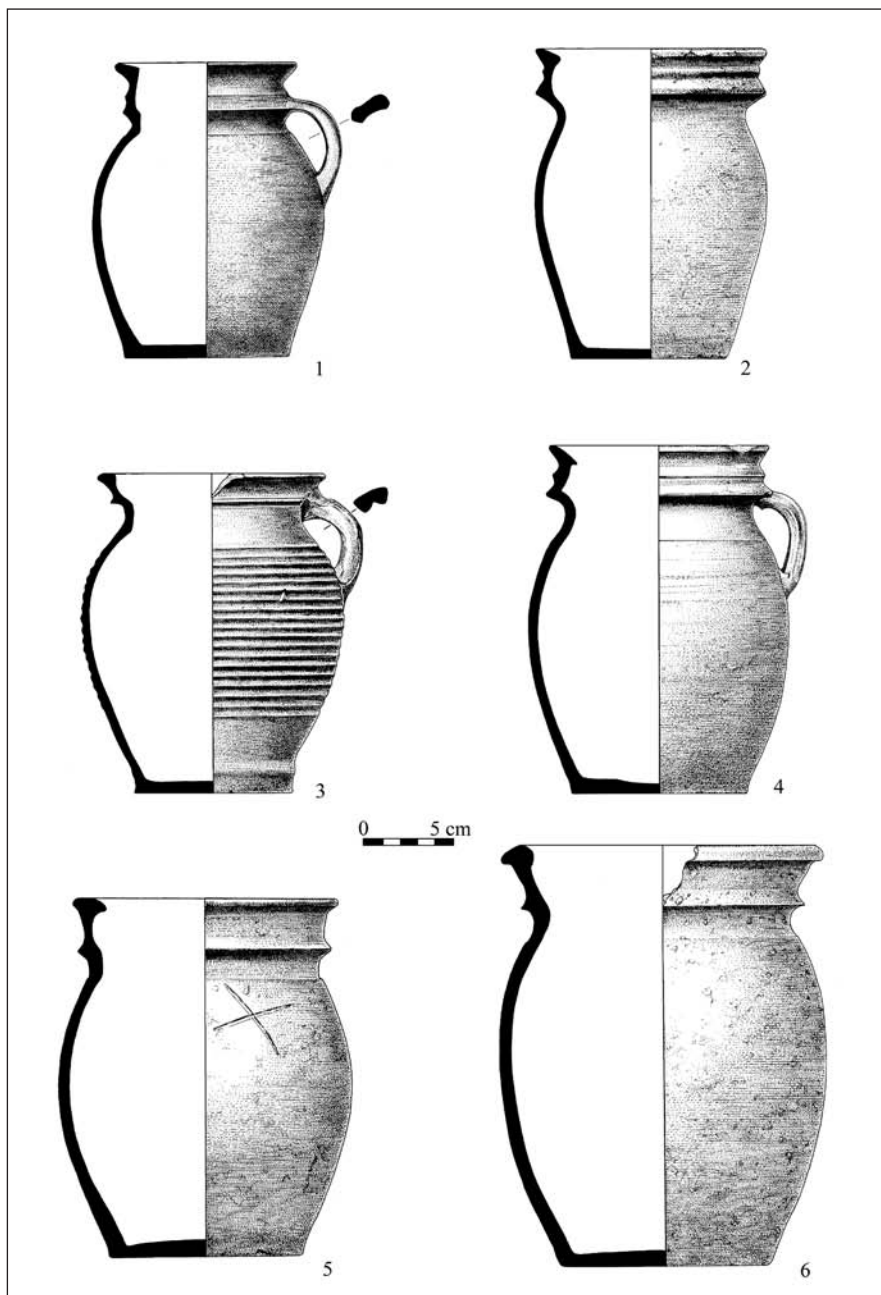
V roce 2003 provedl pracovník Národního památkového ústavu Josef Bláha záchraný archeologický výzkum v interiéru dvorní přístavby popisovaného domu, a to z důvodu zbudování bazénu se saunou. Výzkum není dosud zpracovaný, ale o jeho výsledcích byl sepsán článek uvádějící základní informace o odkrytých nálezových situacích a vybraných nálezích. Prozkoumána byla celková plocha o rozměrech 7,5 × 4 m, jejíž delší osa směřovala k severu. Podařilo se zde postupně odkryt pec z 19. století, odpadní jámky z raného novověku, část obvodového zdiva pozdně gotického sklípku, plot tvořící hranici mezi městskými parcelami, žlab, primitivní dláždění a sled kulturních vrstev, které lze datovat od druhé poloviny 12. do přelomu 14. až 15. století. Z jednotlivých nálezů můžeme vyzdvihnout čokkovitě vybroušený polodrahokam – fluorit z vrstvy kladené do druhé poloviny 12. až první poloviny 13. století. Je možné připustit, že v této době zde existovala řemeslnicko-kupecká osada rozkládající se v blízkosti kostela sv. Mořice.¹³

Nálezy ze sklepa domu čp. 504 získané v roce 1938

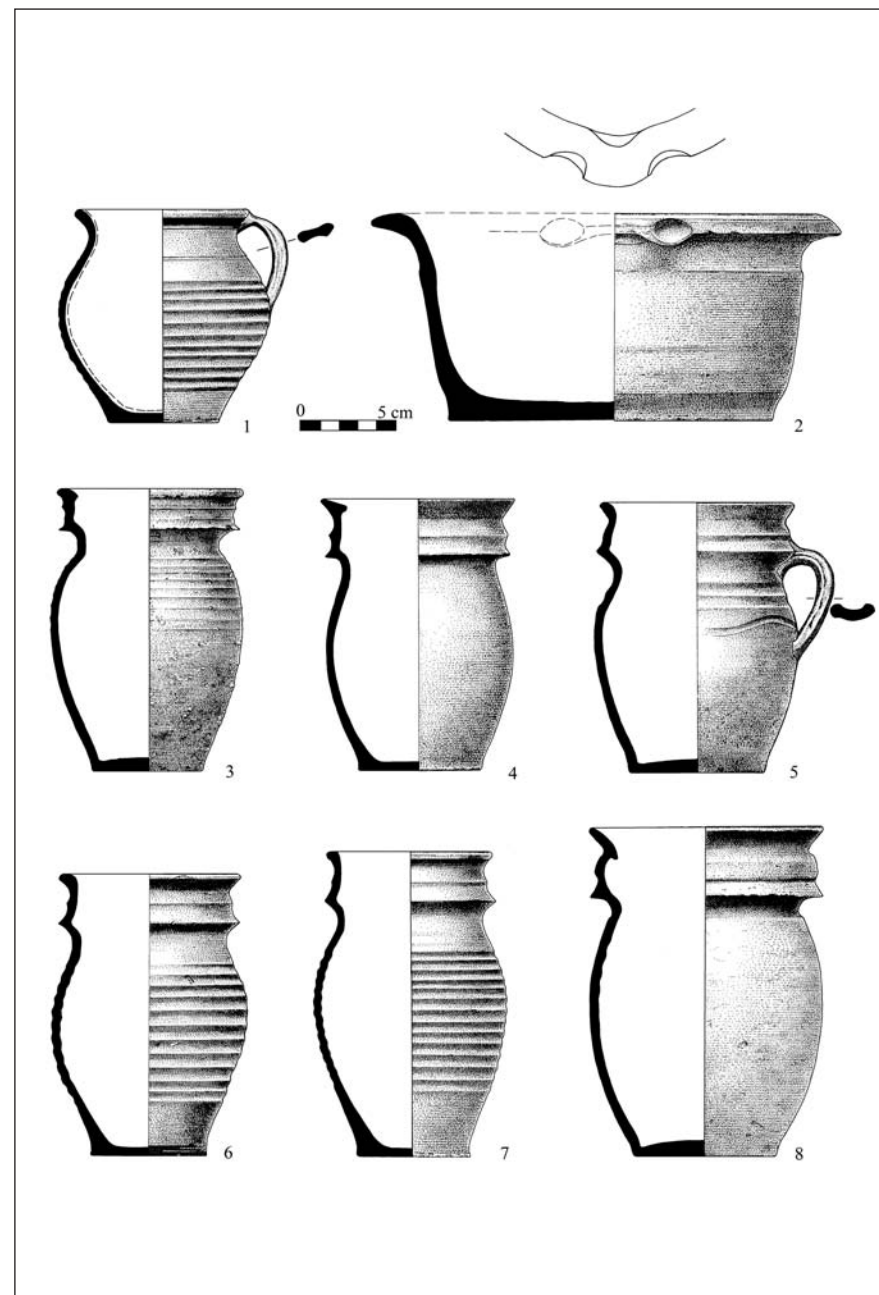
Z inventární knihy Muzea hlavního města Olomouce se dovídáme, že vyzvednutá keramika byla zapsána pod inventárními čísly 544–569. Po slučování muzejních institucí probíhajícím v průběhu dalších let byla tato kolekce předána do dnešního VMO, kde zcela nepochopitelně došlo k rozdělení nálezů. Oba komorové kachle byly zařazeny do podsbírky Umělecký průmysl a středověká keramika zůstala v archeologické podsbírce. Při generálním zápisu archeologické podsbírky přidělila Z. Trňáčková většinu nálezů nová přírůstková čísla (1/64 až 1207/64), avšak tato kolekce zůstala nezapsaná.¹⁴ Obrat nastal až v posledních letech, kdy ji identifikoval v depozitáři autor článku a zapsal do sbírek VMO pod přírůstkovým číslem 3/2018. Dosud se nepodařilo dohledat dva zlomky keramiky (původní inv. č. 561 a 569). Níže je uveden popis jednotlivých nálezů seřazených podle přidělených inventárních čísel VMO a dva nedohledané střepy.

Identifikované nálezy a jejich popis

1. Inv. č. A 137 386 (původní inv. č. 544): Částečně poškozený hrnec s prožlabeným uchem spojujícím spodní část okraje s maximální výdutí. Okraj je formován do tvaru nízkého okruží. Tělo nádoby zdobí vývalkovitá šroubovice. Hrnec má červenohnědou barvu, místy stopy očazení. Je vyroben z písčitého materiálu s dobře patrnými rotačními rýhami. Rozměry: průměr okraje 122 mm, průměr dna 100 mm, výška 201 mm, síla stěny 5–6 mm, [obr. 3:3].
2. Inv. č. A 137 387 (původní inv. č. 546): Mírně kónická mísa s vyhnutým a zaobleným okrajem a promáčknutou hubičkou. Mísa byla tvrdě vypálená do hnědošedé barvy. Na stěnách nádoby registrujeme stopy modelačních rýžek. Rozměry: průměr okraje 257 mm, průměr dna 172 mm, výška 105 mm [obr. 4:2].
3. Inv. č. A 137 388 (původní inv. č. 545): Hrnec s prožlabeným uchem spojujícím spodní část okraje s maximální výdutí. Okraj nádoby je tvarován do trojbřitého okruží. Po vypálení má světle hnědou barvu, část nádoby nese stopy silného očazení. Na hrnci evidujeme oboustranně rozpoznatelné jemné rotační rýžky. Na dně jsou stopy po odříznutí od hrncířského kruhu. Rozměry: průměr okraje 130 mm, průměr dna 88 mm, výška 171 mm [obr. 3:4].
4. Inv. č. A 137 389 (původní inv. č. 547): Dno nádoby vypálené do béžové barvy. Na těle se nachází vývalkovitá šroubovice. Dno nádoby bylo odříznuto pomocí struny z hrncířského kruhu. Uvnitř jsou černé příškvarky. Na obou stranách zřetelně evidujeme rotační žlábký. Keramické těsto obsahuje příměs písku. Rozměry: průměr dna 85 mm, výška 115 mm [obr. 5:3].
5. Inv. č. A 137 390 (původní inv. č. 548): Částečně poškozený bezuchý pohár má okraj ve tvaru okruží. Tělo nádoby zdobí vývalkovitá šroubovice. Barva nádoby je bílá až béžová. Keramické těsto obsahuje výraznou příměs písku. Na obou stranách evidujeme zřetelné rotační žlábký. Dno nese stopy po odřezání od hrncířského kruhu. Rozměry: průměr okraje 90 mm, průměr dna 62 mm, výška 157 mm, síla stěny 4–5 mm [obr. 4:7].
6. Inv. č. A 137 391 (původní inv. č. 549): Bezuchý hrnec s okrajem ve tvaru trojbřitého okruží. Barva šedá, podstatná část povrchu očazena. Na obou stranách zřetelně evidujeme rotační žlábký. Dno ledabyle upraveno, beze stop po odříznutí od kruhu. Rozměry: průměr okraje 120 mm, průměr dna 75 mm, výška 184 mm, síla stěny 7–10 mm [obr. 4:8].
7. Inv. č. A 137 392 (původní inv. č. 550): Hrnec s prožlabeným uchem je opatřen okrajem ve tvaru trojbřitého okruží. Prožlabené ucho spojuje spodní hranu okraje s maximální výdutí. Barva šedá, podstatná část povrchu očazena. Na obou stranách zřetelně evidujeme rotační žlábký. Dno nese stopy po odřezání od hrncířského kruhu. Rozměry: průměr okraje 119 mm, průměr dna 92 mm, výška 167 mm [obr. 3:1].
8. Inv. č. A 137 393 (původní inv. č. 551): Intaktní loštický pohár má okraj ve tvaru okruží. Povrch nádoby zdobí jemná šroubovice. Barva poháru je hnědošedá. Povrch drsný s množstvím drobných puchýřků a bublinek. Rozměry: průměr okraje 98 mm, průměr dna 78 mm, výška 147 mm [obr. 4:3].
9. Inv. č. A 137 394 (původní inv. č. 552): Bezuchý hrnec s okrajem ve tvaru trojbřitého okruží. Při pohledu shora je okraj hrnce deformován do tvaru oválu. Vypálen do světle šedé barvy, část nádoby silně očazena. Hrnec byl vyroben pomocí nálepkové techniky. Dno mírně vklepnuté dovnitř se stopami podsýpky. Rozměry: průměr okraje 124 × 112 mm, průměr dna 91 mm, výška 174 mm [obr. 3:2].
10. Inv. č. A 137 395 (původní inv. č. 553): Bezuchý hrnec s okrajem ve tvaru okruží. Vypálen do světle šedé barvy, část nádoby silně očazena. Hrnec byl vyroben pomocí nálepkové techniky. Dno mírně vklepnuté dovnitř se stopami podsýpky. Rozměry: průměr okraje 153 mm, průměr dna 108 mm, výška 202 mm [obr. 3:5].
11. Inv. č. A 137 396 (původní inv. č. 555): Částečně poškozený bezuchý loštický hrnec má okraj ve tvaru vysokého okruží. Barva je hnědošedá. Povrch drsný s množstvím drobných puchýřků a bublinek. Dno mírně vklepnuté. Vně stopy po modelaci. Rozměry: průměr dna 120 mm, síla stěny 8–9 mm, výška 239 mm [obr. 3:6].
12. Inv. č. A 137 397 (původní inv. č. 556): Hrnec s prožlabeným uchem je opatřen okrajem ve tvaru okruží. Ucho spojuje spodní hranu okraje s maximální výdutí. Nádoba je na plecích a výduti zdobena šroubovicí a vlnicí. Barva hnědošedá, podstatná část povrchu je očazena. Na obou stranách zřetelně evidujeme rotační žlábký. Dno nese stopy po odřezání od hrncířského kruhu. Rozměry: průměr okraje 104 mm, průměr dna 74 mm, výška 140 mm [obr. 4:5].
13. Inv. č. A 137 398 (původní inv. č. 557): Bezuchý hrnec s okrajem ve tvaru trojbřitého okruží. Barva nádoby je béžová až světle šedá. Keramické těsto obsahuje výraznou příměs písku. Rozměry: průměr okraje 102 mm, průměr dna 70 mm, výška 141 mm, síla stěny 5–7 mm [obr. 4:4].
14. Inv. č. A 137 399 (původní inv. č. 558): Částečně poškozený bezuchý pohár má okraj ve tvaru okruží. Tělo nádoby zdobí šroubovice. Barva je béžová až světle šedá. Keramické těsto obsahuje výraznou příměs písku. Rozměry: průměr okraje 98 mm, průměr dna 62 mm, výška 146 mm, síla stěny 5–6 mm [obr. 4:6].
15. Inv. č. A 137 400 (původní inv. č. 559): Odsazené dno blíže neurčené nádoby vypálené do béžové barvy. Dno nádoby bylo odříznuto strunou z hrncířského kruhu. Na obou stranách zřetelně patrné rotační žlábký. Rozměry: průměr dna 116 mm, síla stěny 7 mm [obr. 5:1].
16. Inv. č. A 137 401 (původní inv. č. 560): Část dna nádoby je vypálena do béžové až cihlové barvy. Na těle nádoby se nachází šroubovice. Keramické těsto obsahuje příměs písku. Rozměry: průměr dna 130 mm, výška 156 mm, síla stěny 5–9 mm [obr. 5:5].

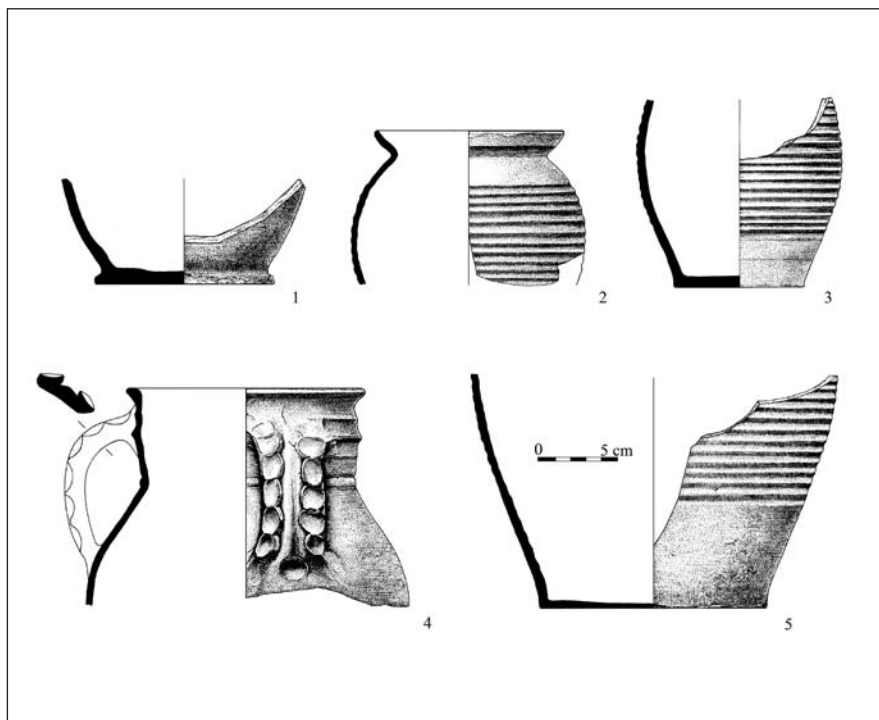

Obr. 3. Olomouc, ulice 8. května, čp. 504. Výběr nálezů stolní a kuchyňské keramiky. Kresba: I. Hradilová.

Obr. 4. Olomouc, ulice 8. května, čp. 504. Výběr nálezů stolní a kuchyňské keramiky. Kresba: I. Hradilová.

17. Inv. č. A 137 402 (původní inv. č. 562): Hrnek s uchem opatřeným ven vykloněným a zaobleným okrajem. Na podhrdlí je umístěna vodorovná rýha a tělo nádoby zdobí jemná šroubovice. Uvnitř nádoby červenohnědá glazura, která místy stekla na vnější stranu. Barva béžová až šedá. Keramická hmota obsahuje písek. Dno nese stopy po odřezání od hrnčířského kruhu. Rozměry: průměr okraje 93 mm, průměr dna 58 mm, výška 111 mm, síla stěny 4–6 mm [obr. 4:1].
18. Inv. č. A 137 403 (původní inv. č. 564): Torzo džbánů s páskovým uchem zdobeným po okrajích promačkáváním a u kořene ucha je umístěn důlek. Okraj nádoby je formován do tvaru okruží. Nádoba vypálená do červenohnědé barvy. Na vnější i vnitřní straně se nacházejí rotační rýhy. Rozměry: max. výška 139 mm, průměr okraje 135 mm, síla stěny 5–7 mm [obr. 5:4].
19. Inv. č. A 137 404 (původní inv. č. 567): Část dna nádoby je vypálena do béžové až cihlové barvy. Na těle nádoby se nachází šroubovice. Dno nádoby odříznuto strunou z hrnčířského kruhu. Na obou stranách zřetelně evidujeme rotační žlábký. Keramické těsto obsahuje příměs písku. Rozměry: průměr dna 120 mm, výška 74 mm, síla stěny 5–8 mm.
20. Inv. č. A 137 405 (původní inv. č. 566): Část dna nádoby je vypálena do béžové až šedé barvy. Na obou stranách zřetelně evidujeme rotační žlábký. Keramické těsto obsahuje příměs písku. Rozměry: výška 135 mm, síla stěny 5–8 mm.

Obr. 5. Olomouc, ulice 8. května, čp. 504. Výběr nálezů stolní a kuchyňské keramiky. Kresba: I. Hradilová.

Obr. 6. Olomouc, ulice 8. května, čp. 504. Nalezené komorové kachle. Foto: P. Rozsívál. Kresba: L. Hlubek.

Obr. 7. Olomouc, ulice 8. května, čp. 504. Vybrané technologické detaily zjištěné na kachelích. Foto: L. Hlubek.

21. Inv. č. A 137 406 (původní inv. č. 567): Okraj nádoby s ven vykloněným okrajem. Tělo nádoby zdobí šroubovice. Barva béžová, z vnější strany černá. Na obou stranách zřetelně evidujeme rotační žlábký. Rozměry: výška 97 mm, síla stěny 4–5 mm [obr. 5:2].
22. Inv. č. A 137 407 (původní inv. č. 568): Část dna nádoby je vypálena do béžové až cihlové barvy. Dno nádoby odříznuto strunou z hrnčířského kruhu. Na obou stranách zřetelně evidujeme rotační žlábký. Keramické těsto obsahuje příměs písku. Rozměry: výška 116 mm, průměr dna 144 mm, síla stěny 5–8 mm.
23. Inv. č. UP 2439 (původní inv. č. 554): Jde o kompletně dochovaný exemplář glazované kachle velkého čtvercového formátu. Je vyroben z jemné hlíny, která má po oxidačním výpalu žlutohnědou barvu a na plochu vystupuje drobné ostřívo (písek, slída). Na dvou stranách lze zaregistrovat nekvalitní spojení ČVS a komory. Komora se směrem od ČVS postupně zužuje a přechází do kruhového průřezu. Vnitřní prostor komory nese slabé stopy po zakouření [obr. 7:6]. Okraj vyhřívacího otvoru je vně vyhnutý a na dvou místech odlomený. Na plášti komory registrujeme na několika místech stopy po stečení hnědé glazury [obr. 7:2] a také jeden pruh glazury zelené 182 mm dlouhý a až 46 mm široký [obr. 7:4]. Na ploše ČVS se nachází tzv. český lev otočený heraldicky doleva. Zvíře je zobrazeno v krácející pozici, s jednou tlapou vztyčenou. Má vytažené drápy, otevřenou tlamu, vyplazený jazyk, na hlavě korunu a dvojitý ocas – nápadně zesílený v místě rozdvojení. Hřívu znázorňují svislé vlnovky táhnoucí se od hlavy až k trupu. Na ploše ČVS evidujeme několik vodorovných a svislých trhlin. Použitá olovnatá glazura má žlutohnědou až kaštanově hnědou barvu. Celý reliéf rámuje jednoduchá, místy poškozovaná, hranolová lišta. Rozměry kachle: ČVS 201 × 199 mm, vnější průměr vyhřívacího otvoru 140 mm, hloubka vyhřívací komory 128 mm [obr. 6:2].
24. Inv. č. UP 2455 (původní inv. č. 563): Komorový kachel¹⁵ čtvercového formátu má na ČVS geometrický kruhový ornament s vepsanou stylizovanou růžicí. Uprostřed růžice je umístěn kruh s osmicípou hvězdou. Podobné osmicípé hvězdy v kruzích se nacházejí v rozích kachle. Okraj ČVS tvoří hranolová lišta. Povrch ČVS byl původně zeleně a hnědě glazován, ale glazura je špatně dochována nejspíše z důvodu drutného přepálení [obr. 7:5]. Na ČVS navazuje spíše kónická komora. Na jejím povrchu registrujeme záchytnou šroubovici a také stečenou zelenou glazuru a pruh glazury žluté [obr. 7:1, 3]. Vnitřní prostor komory nese stopy zakouření. Rozměry: ČVS 175 × 175 mm, hloubka komory 145 mm [obr. 6:1].

Nedohledané nálezy z kolekce

25. Původní inv. č. 561: Střep, část dna, nepolévána.
26. Původní inv. č. 569: Střep polévaný uvnitř hnědě, 60 × 80 mm.

Analýza nálezů

Stolní a kuchyňská keramika: ve výše popsaném souboru se nachází celkem osm hrnců, z nichž tři jsou opatřeny uchem, tři poháry, dva hrnky s uchem, mísa, větší torzo džbánu, šest den z blíže neurčených nádob a jeden okrajový zlomek hrnku. Všechny nádoby náležejí olomouckému keramickému okruhu vrcholného středověku.¹⁶ Podle keramického těsta můžeme celý soubor rozdělit do pěti základních keramických tříd,¹⁷ které v tomto případě označíme písmeny A–E.

Keramická třída A (8 ks, 36 %) má redukční výpal v různých odstínech šedé barvy, místy až krupičkovitý povrch a výraznou příměs jemného písku v keramické hmotě. Na nádobách jsou zřetelné stopy rotačních rýžek. Na dnech jsou patrné stopy po odříznutí od hrncířského kruhu i podsýpky. Typologicky se jedná zejména o hrnce, popřípadě hrnky, a mísu [např. obr. 3:2, 5; 4:2, 4, 8; 5:2]. Okraje jsou formovány do tvaru okruží, jeden je ven vykloněný [obr. 5:2] a poslední vodorovně vytažený [obr. 4:2]. Výzdoba se omezila na tzv. vývalkovitou šroubovici [obr. 5:2] a rytý kříž na stěně jednoho hrnce [obr. 3:5]. Tato keramika se objevuje velmi často v souborech společně s bílou krupičkovitou keramikou, která je na střední Moravě charakteristická pro průběh 14. století.¹⁸

Keramická třída B (3 ks, 14 %) je tvrdě vypálená do bílých až bílošedých odstínů a v keramickém těstě převažuje písek. Na povrchu nádob registrujeme stopy rotačních rýžek. Dna nádob byla odříznuta pomocí struny od hrncířského kruhu. K této keramické třídě náleží zlomek odsazeného dna nádoby [obr. 5:1] a dva poháry [obr. 4:6, 7]. Jejich výzdobu tvoří tzv. vývalkovitá šroubovice a okraje obou pohárů mají tvar okruží. Nepochybně jde o jednu z variant tzv. krupičkovité keramiky charakteristické na Olomoucku v průběhu 14. století.¹⁹

Výrazněji je zastoupena keramická třída C (8 ks, 36 %), kterou reprezentují tvrdě oxidačně pálené zlomky keramiky a nádoby cihlové barvy s písčitou příměsí v keramickém těstě. Keramika byla vyrobena vytáčením na hrncířském kruhu a dna nesou stopy po odříznutí od hrncířského kruhu. Typologicky jde o trojici hrnců s uchem, zlomek džbánu a čtyři zlomky den blíže neurčených nádob [např. obr. 3:3; 4:5; 5:3–5]. Z výzdoby registrujeme pouze tzv. vývalkovitou šroubovici nebo šroubovici v kombinaci s vlnicí [obr. 4:5]. Podle olomouckého archeologa Josefa Bláhy se tato keramika začíná na Olomoucku objevovat po roce 1400 a v průběhu 15. století její podíl v keramických souborech výrazně narůstá.²⁰

Předposlední keramická třída D (2 ks, 9 %) je loštická keramika s charakteristickou hnědou až nařalovělou barvou a puchýřkovitým povrchem. Na dnech zjišťujeme stopy podsýpky a jen velmi hrubě upravený povrch. Zastoupen je pouze jeden bezuchý pohár [obr. 4:3] a tzv. loštický hrnec [obr. 3:6]. Oba nálezy jsou opatřeny okrajem ve tvaru okruží. Na poháru se nachází výzdoba v podobě jemné šroubovice. Keramika s tzv. loštickým efektem začala být vyráběna ve druhé polovině 13. století, někdy je také označována jako protološtická. Během 14. až první poloviny 16. století má různé vysoké zastoupení v keramických souborech na střední Moravě.²¹

Poslední keramickou skupinu E zastupuje jeden nedohledaný střep s vnitřní červenohnědou glazurou a hrnec s uchem opatřený vnitřní červenohnědou glazurou [obr. 4:1]. Jeho výzdoba se skládá z vodorovné rýhy na podhrdlí a tzv. šroubovice na těle nádoby. Dno nese stopy po odřezání od hrncířského kruhu (1 ks, 5 %). Výskyt keramiky s glazurou zaznamenáváme na střední Moravě během druhé poloviny 13. století, ale často jde o ojedinelé nálezy spojené s importy. Až od průběhu druhé poloviny 15. století lze sledovat postupný nárůst glazované keramiky.²²

Největší zastoupení v celé kolekci mají hrnce. Z osmi celých kusů je pět bezuchých a tři s uchem [obr. 3:1–6; 4:8]. Pro hrnec s okrajem ve tvaru nízkého okruží [obr. 3:3] nalézáme blízkou analogii v nádobě z odpadní jímky č. XVII/73 prozkoumané během záchranného výzkumu na místech obchodního domu Prior (dnes Galerie Moritz), která je zařazena do poloviny 15. století.²³ Další hrnce s uchy i bez uch mají okraje ve tvaru jednoduchého [obr. 3:5] či trojhrbitého okruží [obr. 3:1, 2, 4; 4:4, 8]. Nálezy keramiky opatřené tímto typem okrajů jsou zpravidla kladeny do průběhu 14.–15. století. Tvarově blízké nádoby evidujeme z různých lokalit na střední Moravě. Jde například o město Olomouc,

hrady Hluboký, Tepenec, Rabštejn, tvrz v Majetíně nebo Rýmařově, popřípadě z areálu středověkých vesnic.²⁴

Zajímavý nález představuje hrnec s okrajem ve tvaru vysokého okruží. Na plecích nádoby je nepravděelně vyrytý kříž [obr. 3:5, 6]. V. Goš a J. Karel tento kříž interpretovali jako tzv. Ondřejské přežehnání.²⁵ Pouze v několika případech známe hrnce s podobnou rytou výzdobou na plecích. Patrně nejznámější nález představuje hrnec z rýmařovské tvrze.²⁶ Další zlomky pocházejí z hradu Hlubokého nebo z města Olomouce.²⁷

Jedním kusem je zastoupen bezuchý loštický hrnec s okrajem ve tvaru vysokého okruží [obr. 3:6]. Podle typologie loštické keramiky Z. Měřínského lze hrnec nalezený na ulici 8. května přiřadit k jeho typu I.²⁸ Tyto hrnce se objevují v širším časovém horizontu od sklonku 14. století až zhruba do poloviny 15. století, kdy jejich obliba klesá.²⁹ Loštické hrnce nacházíme na Olomoucku běžně na různých typech středověkých lokalit.³⁰

Hrnky s uchem zastupují dva exempláře. Nejprve se zaměříme na hrnec s vnitřní glazurou [obr. 4:1]. Podobný nález hrnků opatřených vnitřní červenohnědou glazurou známe z výzkumu při stavbě obchodního domu Prior z odpadní jímky (objekt č. IV/73), která je datována do první poloviny 15. století (A 32 348). Z této jímky pochází také tvarově blízké hrnky či hrnce, ale zpravidla bez vnitřní glazury (A 32 354, A 32 362, A 32 363, A 32 346 s glazurou).³¹ Druhý hrnec s uchem [obr. 4:5] můžeme zařadit do 14.–15. století.³²

Ve výše popsané kolekci jsou zastoupeny tři poháry. Nejprve se zaměříme na bezuchý loštický pohár [obr. 4:3]. Podle typologie loštických pohárů vypracované Z. Měřínským jej můžeme přiřadit jeho typu I.A.³³ Jejich výroba bývá kladena do počátků 15. století. Tuto dataci navíc podporuje poklad mincí pražských grošů Karla IV. a Václava IV. z Tovačova a také nálezy těchto pohárů v prostorách kartuziánského kláštera v Dolanech u Olomouce, zničeného za husitských válek.³⁴ Z dalších lokalit můžeme uvést například města Loštice a Olomouc.³⁵

Zbývají dva poháry [obr. 4:6, 7] jsou vypáleny do bílé až bílošedé barvy a jejich okraj má tvar okruží. Podobné nálezy evidujeme na střední Moravě poměrně často. Oporu pro jejich dataci poskytuje poklad pražských grošů Karla IV. a Václava IV. z Postřelmovy, kde jako schránka na mince posloužil podobný pohár.³⁶ Z prostoru střední Moravy evidujeme i další podobné exempláře, které jsou řazeny do druhé poloviny 14. až první poloviny 15. století.³⁷

Jedním kusem je zastoupena také mísa s vodorovně vytaženým a zaobleným okrajem [obr. 4:2]. Tento tvar však není datačně nijak citlivý a objevuje se běžně v kolekcích keramiky z průběhu 14. až 15. století.³⁸ Džbán je v celém souboru zastoupen jedním okrajovým zlomkem s uchem [obr. 5:4]. Podobné džbány registrujeme ve městě Olomouci velmi často v souborech datovaných do 14.–15. století.³⁹

Kamnářská keramika: zastupují ji dva intaktní komorové kachle. Oba mají ČVS opatřenou žlutohnědou [obr. 6:2] a přepálenou zelenou glazurou [obr. 6:1; 7:5]. Formát ČVS je v obou případech čtvercový. Vnitřní prostory komor nesou stopy po očazení, což naznačuje jejich užívání ve funkčních kamnech [obr. 7:6]. Zajímavá je také skutečnost, že na pláštích komor obou kachlů evidujeme pruhy zelené a žluté glazury [obr. 7:1–4]. Obvykle bývá tato situace interpretována tak, že si zde hrncíř zkoušel nanášet glazuru, aby zjistil, jak bude vypadat konečný odstín na výrobku.⁴⁰ Prvnímu kachli, který má na ČVS motiv kráčejícího lva s korunou [obr. 6:2], byl již věnován krátký článek, kde se nachází výčet různých volnějších analogií. Nově je doplňují publikované kamnářské výrobky ze zámků ve Velkém Meziříčí a v Pardubicích.⁴¹ Velikost olomouckého exempláře ČVS (201 × 199 mm), typ komory a také motiv tzv. kráčejícího lva umožňují jeho datování do druhé poloviny 15. století až počátku 16. století.⁴²

Datování druhého kachle je poněkud složitější. Pro jeho kruhový ornament s vepsanou růžicí na ČVS v našich zemích nenacházíme přímé analogie. Pouze obecně můžeme konstatovat, že volné paralely lze najít v nálezech z měst Litoměřic a Ústí nad Labem, z hradů Landštejna, Lanšperka nebo z usedlosti v Čisté u Mladé Boleslavi. Většina těchto kachlů je kladena do první poloviny 15. století nebo do průběhu 15. století,⁴³ což koresponduje s ostatními nálezy ze sklepení domu na ulici 8. května v Olomouci. Rozměry ČVS (175 × 175 mm) naznačují, že by už nemělo jít o kachel tzv. malého formátu, ale komoru lze označit spíše jako kuželovou, která se někdy na kachlích malého formátu objevuje.⁴⁴ Zdá se nejpravděpodobnější, že vznik tohoto kachle lze klást do doby okolo poloviny 15. století.

Závěrečné úvahy

Kolekci keramiky [obr. 3–6] zachráněnou Robertem Smetanou můžeme datovat do průběhu první poloviny až poloviny 15. století, a to zejména na základě výskytu bezúchého loštického poháru, komorového kachle s kruhovým ornamentem a keramické třídy C, která se na Olomoucku objevuje od počátku 15. století. Pouze kachel s motivem krácejícího korunovaného lva [obr. 6:2] můžeme beze vší pochybnosti zařadit do druhé poloviny 15. až počátku 16. století. Vzniklý rozpor v datování nelze bez znalostí bližších náleзовých okolností uspokojivě vyřešit. Můžeme jen spekulovat o tom, že jímka sloužila svému účelu i v průběhu druhé poloviny 15. století a že další materiál z této doby se nepodařilo při ohledání jámy ve sklepě najít. Popřípadě lze oxidačně pálenou hrncinu cihlové barvy (keramická třída C) klást až do druhé poloviny 15. století. Také je možné, že kachel s motivem lva se vůbec nenacházel v odpadní jímkce a pochází například z vrstvy, která jímku překrývala nebo s ní vůbec nesouvisela. Ostatně i u mnohem lépe dokumentovaných odpadních jímek prozkoumaných při archeologických výzkumech není jejich interpretace vždy jednoznačná a vyžaduje obezřetný přístup.⁴⁵

Jakkoliv by bylo možné podle mladších písemných pramenů majitele popisovaného domu označit za městské elity, tak kolekce archeologických nálezů z 15. století nic takového nenaznačuje. Drtivá většina výše prezentovaných nálezů ze sklepa domu na dnešní ulici 8. května v Olomouci představuje běžně dostupné keramické zboží středověké domácnosti. Za předměty luxusnější povahy lze pokládat snad jen loštický hrnec a loštický pohár bez oušek, které vyráběli hrnčíři v nedalekém městečku Loštice. Zda tyto dvě nádoby indikují vyšší sociální postavení majitele domu, není jisté, neboť se loštická hrncina nachází téměř při všech záchranných výzkumech ve městě Olomouci.⁴⁶ Také dva nalezené kachle v současnou chvíli nemůžeme při posuzování zámožnosti majitele považovat za průkazné.⁴⁷ Nicméně, i přes tyto interpretační obtíže přispívá prezentovaná kolekce k lepšímu poznání vybavení domácnosti olomouckých měšťanů v průběhu 15. století.⁴⁸

Poznámky

- ¹ K působení Roberta Smetany v Olomouci například Doláková, M.: Příspěvek k činnosti Roberta Smetany v olomouckém muzejnictví a památkové péči v letech 1936–1946. *Olomoucký archivní sborník*, roč. 9, 2011, s. 121–137.
- ² Hlubek, L.: Komorový kachel z bývalého Mořického náměstí v Olomouci s motivem krácejícího korunovaného lva. *Střední Morava*, roč. 20, 2014, č. 37, s. 120–123, zde s. 121.

- ³ Tato kolekce nálezů se nacházela v podsбірce Archeologie. Její ztotožnění je možné provést zejména na základě přírůstkové knihy Muzea Hlavního města Olomouce a díky původním popiskům na dnech nádob a komorách kachlů například ve tvaru: *Museum hl. m. Olomouce*. 562/C 169.
- ⁴ Hlubek, L. (pozn. 2), s. 121–122.
- ⁵ Tamtéž, s. 122.
- ⁶ Historický archiv Vlastivědného muzea v Olomouci, fond Městské muzeum, karton č. 2, Státní památkový úřad pro Moravu a Slezsko v Brně, dotaz na nález středověké keramiky v Olomouci, Mořické náměstí čp. 3 (složka č. 123/1938).
- ⁷ Kniha je uložena ve fondu Historický archiv Vlastivědného muzea v Olomouci. Kolekce nádob odpovídají inv. č. 544–569/C 151 – C 176.
- ⁸ Není zřejmé, proč je zde uvedené jiné číslo popisné. V odpovědi R. Smetana uvádí čp. 3. Viz pozn. 6.
- ⁹ Fotografie nálezů se podařilo dohledat ve Fotoarchivu VMO (č. negativu E 371). Děkuji touto cestou kolegyním Mgr. Simoně Čížkové a Mgr. Haně Jakůbkové za nalezení fotografie.
- ¹⁰ Viz pozn. 6.
- ¹¹ Například Král, J.: Náleзовé prostředí městské středověké keramiky. In: Wiegandová, L. (ed.): *Archeologický sborník (Ostravské muzeum)*. Ostrava 1974, s. 102–109. – Cymbalak, T. – Matějková, K. – Musílek, M. – Sawicki, J.: Novoměstská odpadní jímka se souborem cínového zboží. Limity výpovědi jejího obsahu k poznání hmotné kultury a jejich uživatelů. *Stoletá Praha*, roč. 35, 2019, č. 2, s. 28–67, zde s. 29–31.
- ¹² Nather, V.: *Kronika olomouckých domů*. Díl 2. Olomouc – Opava 2007, s. 145–146.
- ¹³ Bláha, J.: Olomouc (okr. Olomouc). *Přehled výzkumů*, roč. 45, 2004, s. 219–223.
- ¹⁴ Nejpravděpodobnějším vysvětlením rozdělení celé kolekce nálezů by mohla být naprostá absence znalosti náleзовých okolností. K jednotlivým kusům kurátoři olomouckého muzea přistupovali jako k jednotlivostem, nikoli jako k souboru z jedné konkrétní městské parcely.
- ¹⁵ Na tomto místě se musím omluvit za chybu ve svém předchozím článku, kde jsem uvedl, že v této kolekci se má nacházet nádobkový kachel.
- ¹⁶ K tomu Šlézar, P.: Předběžná zpráva o objevu „Antiqua civitas“ na Starém městě v Litovli a několik poznámek k aspektům geneze města Litovle. *Přehled výzkumů*, roč. 46, 2005, s. 103–110, zde s. 106. – Šlézar, P. – Faltýnek, K.: Románský kostel sv. Prokopa v Lošticích. Příspěvek k počátkům moravské šlechty. *Přehled výzkumů*, roč. 60, 2019, č. 2, s. 161–199, zde s. 189.
- ¹⁷ K definici a významu keramických tříd existuje rozsáhlá literatura. Namátkou lze uvést Vařeka, P.: Proměny keramické produkce vrcholného a pozdního středověku v Čechách. *Archeologické rozhledy*, roč. 50, 1998, č. 1, s. 123–137. – Čapek, L.: *Depoziční a postdepoziční procesy středověké na parcelách Českých Budějovic*. Plzeň 2010, s. 41–44, 158–161.
- ¹⁸ Tato keramická skupina má poměrně velké zastoupení mezi keramickými nálezy na hradě Hlubokém, který je poprvé zmíněn v písemných pramenech roku 1351 a za husitských válek byl dobyt a pobořen. Např. Plaček, M.: *Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, hrádků a tvrzí*. Praha 2001, s. 218–219.
- ¹⁹ K této keramické skupině například Šlézar, P. (pozn. 16), s. 106–107.
- ²⁰ Viz Bláha, J. – Sedláčková, H.: Slavnostní keramika. In: Sedláčková, H. (ed.): *Sklo, slavnostní keramika a kachle. Archeologické výzkumy Památkového ústavu v Olomouci 1973–1996*. Olomouc 1998, s. 15–18, zde s. 15.
- ²¹ Například Goš, V.: *Loštice. Město středověkých hrncířů*. Opava 2007, s. 56–69. – Šlézar, P.: Archeologický výzkum v suterénu budovy Městského klubu v Litovli. *Vlastivědný věstník moravský*, roč. 60, 2008, č. 2, s. 167–183, zde s. 176–178.
- ²² Například Bláha, J.: Komunikace, topografie a importy ve středověku a raném novověku (7.–17. století) na území města Olomouce. *Archeologia Historica*, roč. 23, 1998, s. 133–159, zde s. 149–150.
- ²³ Bláha, J.: Archeologický průzkum v Olomouci. In: Michna, J. (ed.): *Archeologické prameny k dějinám olomoucké oblasti I/1*, Olomouc 1982, A 32 300.

- ²⁴ Například Nekuda, R.: Korpus středověké keramiky datované mincemi z Moravy a Slezska. *Archaeologia historica*, roč. 5, 1980, s. 389–450, s. 407, 410, č. 22, 31. – Bláha, J. (pozn. 23), A 32 304 – A 32 306, A 32 308 – A 32 311, A 32 328 – A 32 344. – Prečanová, V.: *Odpadní jímká z domu čp. 7 na Dolním náměstí v Olomouci* (bakalářská práce). Filozoficko-přírodovědecká fakulta Slezské univerzity, Opava 1999, s. 20–21, 40, obr. 8:1, 4, 5, 6; 9:1, 2, 5, 6. – Cafourková, L.: *Odpadní jímká č. III, prozkoumaná na staveništi OD Prior na ulici 8. května v Olomouci v r. 1973 a její přínos poznání městského prostředí středověké Olomouce* (bakalářská práce). Filozoficko-přírodovědecká fakulta Slezské univerzity, Opava 2000, s. 30–32, obr. 15, 16, 23–25. – Brůnová, K.: Hrad Hluboký, k. ú. Město Libavá, okr. Olomouc. *Vlastivědný věstník moravský*, roč. 56, 2004, č. 1, s. 46–55, zde s. 50, obr. 13:4, 5, 8, 9. – Rodina, J.: *Středověká keramika z hradu Tepence, k. ú. Jívová* (bakalářská práce). Filozoficko-přírodovědecká fakulta Slezské univerzity, Opava 1999, s. 24–25, obr. 16. – Hlubek, L.: Archeologické nálezy z hradu Rabštejna (okr. Šumperk). *Acta Musei Moraviae, Scientiae Sociales*, roč. 98, 2013, č. 1, s. 125–143, zde s. 132–133, obr. 4:1; 5:2, 6. – Burian, V.: Nálezy středověké keramiky na tvrzišti v Majetíně. *Přehled výzkumů* 1975, 1977, s. 79, obr. 38:2, 3. – Goš, V. – Novák, J. – Karel, J.: Nadzemní objekt v Rýmařově-Hrádku. *Časopis Slezského zemského muzea. Série B*, ročník 24, 1975, s. 97–107, zde s. 101, tab. 1; 6:3, 4, 6. – Faltýnek, K.: Předběžná zpráva o výsledcích archeologických dohledů prováděných v Chořelících a Litovli a tak trochu o smyslu archeologie vůbec. *Ročenka Muzejní společnosti Litovelska* 2011. Litovel 2012, s. 77–110, zde s. 84–85, tab. 2:27, 28, 30, 32–38. – Hlubek, L.: Zaniklá středověká ves Prlov (okr. Olomouc). *Střední Morava*, roč. 26, 2020, č. 49, s. 85–91, zde s. 86–87, např. obr. na str. 90, č. 2–8.
- ²⁵ Goš, V. – Karel, J.: Městský hrad v Rýmařově ve 13.–15. století. *Střední Morava*, roč. 8, 2002, č. 15, s. 20–40, zde s. 30.
- ²⁶ Tamtéž, s. 30, obr. 9:3, 4.
- ²⁷ Prečanová, V. (pozn. 24), s. 19, 40, 73, obr. 14:2. – Hlubek, L.: Hlubočky (k. ú. Hrubá Voda, okr. Olomouc). *Přehled výzkumů*, roč. 56, 2015, č. 2, s. 260.
- ²⁸ Měřínský, Z.: Přehled typů loštické keramiky, jejich vývoj a datování. *Vlastivědný věstník moravský*, roč. 21, 1969, č. 2, s. 89–105, zde s. 89–90.
- ²⁹ Goš, V. (pozn. 21), s. 63–64.
- ³⁰ Burian, V.: Nálezy z kartuzie a husitského opevnění v Dolanech (výzkum 1963). *Práce odboru společenských věd Vlastivědného ústavu v Olomouci*, 6. Olomouc 1965, s. 6, obr. 5:2. – Bláha, J. (pozn. 23), A 32 309. – Tymonová, M.: Kachlová kamna z Náměště na Hané. *Archaeologia historica*, roč. 28, 2003, s. 575–590, zde s. 578. – Hlubek, L.: Archeologické nálezy z okolí kostela Nejsvětější Trojice ve Šternberku. *Vlastivědný věstník moravský*, roč. 71, 2019, č. 4, s. 326–337, zde s. 330. – Brůnová, K. (pozn. 24), s. 50, obr. 13:4.
- ³¹ Bláha, J. (pozn. 23).
- ³² Například Prečanová, V. (pozn. 24), s. 19, 40, 70, obr. 8:2.
- ³³ Měřínský, Z. (pozn. 28), s. 90–92.
- ³⁴ Goš, V. (pozn. 21), s. 78–79. – Goš, V.: Z Loštic až na konec světa. Nové objevy severomoravské středověké keramiky v západní Evropě. *Vlastivědný věstník moravský*, roč. 64, 2012, č. 1, s. 11–17, zde s. 12.
- ³⁵ Burian, V.: Nálezy ze středověkého objektu v Dolanech (výzkum 1962). *Práce odboru společenských věd Vlastivědného ústavu v Olomouci*, 3. Olomouc 1964, s. 7, obr. 5:3. – Bláha, J. (pozn. 23), A 32 349, A 32 350. – Prečanová, V. (pozn. 24), s. 37–38, 40, obr. 6:6, 7, 9–11. – Goš, V.: Havelkovo muzeum v Lošticích. Katalog archeologické sbírky. *Zprávy Československé společnosti archeologické při ČSAV*, roč. 20, 1978, č. 5, s. 152, tab. V:8. – Goš, V. (pozn. 21), s. 24–29, obr. 12:5, 7–9. – Hlubek, L.: Loštice (okr. Šumperk). *Přehled výzkumů*, roč. 60, 2019, č. 2, s. 282, obr. 68:2.
- ³⁶ Goš, V. – Horký, J. – Zdráhal, H.: Nálezy pražských grošů v Mohelnici a Postřelmově, okr. Šumperk. *Numismatický sborník*, roč. 11, 1970, s. 184–186.
- ³⁷ Goš, V. (pozn. 35), s. 151, tab. IV:3, 7. – Prečanová, V. (pozn. 24), s. 22, obr. 6:3, 4.
- ³⁸ Brůnová, K. (pozn. 24), s. 50, obr. 14:1. – Rodina, J. (pozn. 24), s. 30–31. – Prečanová, V. (pozn. 24), s. 22, obr. 16:6. – Faltýnek, K. (pozn. 24), s. 84–85, tab. 2:31. – Hlubek, L. (pozn. 24), obr. na str. 91, č. 7.
- ³⁹ Prečanová, V. (pozn. 24), s. 21–22, obr. 15:1, 3–6.
- ⁴⁰ Menoušková, D. – Vitanovský, M.: K technologii výroby středověkých kachlů. Dva neobvyklé kachlové reliéfy (přechodné pozitivy) s motivem sv. Jakuba Většího (?) z Prostějova a Šternberka. In: Měřínský, Z. (ed.): *Archaeologia mediaevalis Moraviae et Silesiana*. 3. Brno 2011, s. 16–26, zde s. 19–20.
- ⁴¹ Hlubek, L. (pozn. 2), s. 122. – Drnovský, P. – Kypta, J. – Thér, R.: Destrukce gotických kamen na zámku v Pardubicích. K sortimentu kamnářské keramiky na přelomu 15. a 16. století. *Archeologické rozhledy*, roč. 71, 2019, č. 4, s. 641–681, zde s. 655, obr. 5:2. – Belcredi, L. – Loskotová, I.: Kachle z jižního křídla zámku ve Velkém Meziříčí. In: Dejmal, M. – Jan, L. – Procházka, R. (eds.): *Na hradech a tvrzích. Miroslavu Plačkoví k 75. narozeninám jeho přátelé a žáci*. Praha 2019, s. 323–329, zde s. 325, obr. 2:1.
- ⁴² Hlubek, L. (pozn. 2), s. 122.
- ⁴³ Pavlík, Č.: *Velký obrázkový atlas gotických kachlových reliéfů. Čechy, Morava, české Slezsko*. Praha 2017, s. 86, 359, 488, kat. č. 1512, 1517–1518.
- ⁴⁴ Více informací ke kachlům malého formátu lze najít například v této práci: Smetánka, Z.: K počátkům výroby komorových kachlů v Čechách. *Archaeologia historica*, roč. 8, 1983, s. 145–154, zde s. 145–148.
- ⁴⁵ Například Čapek, L. (pozn. 17), s. 24–28. – Frolík, J. – Kozáková, R. – Musil, J.: Jímka 938 z Chrudimi – Hradební ulice. Pokus o určení statutu jejího majitele. *Archaeologia historica*, roč. 43, 2018, č. 2, s. 455–489, zde s. 480–483. – Cymbalak, T. – Matějková, K. – Musílek, M. – Sawicki, J. (pozn. 11), s. 28–67.
- ⁴⁶ Goš, V. (pozn. 21), s. 83.
- ⁴⁷ K interpretačním obtížím kamnářských výrobků jako možného indikátoru sociálního postavení objednatel naposledy Drnovský, P. – Kypta, J. – Thér, R. (pozn. 41), s. 673–676, zde i další literatura.
- ⁴⁸ K vybavení olomoucké měšťanské domácnosti ve středověku až baroku například Čermák, M.: *Slasti a strasti olomouckých měšťanů v období gotiky, renesance a baroka*. Olomouc 2013, s. 59–64.

SUMMARY

Unknown Collection of Medieval Findings from 8th May Street, House no. 504, Olomouc

Lukáš Hlubek

The author of the paper, working for the Regional Museum in Olomouc, has recently identified the collection of high medieval ceramics from Olomouc rescued by the curator of the Museum of the Capital of Olomouc Robert Smetana in 1938. The entire collection was found on 10 June 1938 in the cellar of the house in 3 Mořické Square (today's 8th May Street, house no. 504/25, [fig. 1]) where workers were digging a hole for a supporting pillar. Several ceramic vessels and two tiles were found in the depth of 4–6 metres. Robert Smetana found 14 entire vessels, 12 fragments and two chamber tiles [figs. 3–6] in the house cellar. The following correspondence by R. Smetana revealed that the findings were probably located in a refuse waste pit that its dimensions or at least a brief description are

not available. A large part of the found collection of ceramics [figs. 3–6] can be dated back to the first half of the 15th century. Only the tile with the motif of a walking lion [fig. 6:2] can be dated back to the second half of the 15th century without any doubt. It is not possible to definitely interpret the observed discrepancy in dating without a deeper knowledge of the finding situation. The overwhelming majority of the findings consists of ceramic items commonly used in Olomouc medieval households. The presented collection of medieval ceramics contributes to a better knowledge of equipment of Olomouc burgher households in the 15th century.

Vinzenz Vetter von der Lilie – životopisná črta a znakové album ke služebnímu jubileu arcibiskupského leníka*

Miroslav Myšák

ABSTRACT

Vinzenz Vetter von der Lilie – Biographical Medallion and the Crest Album for Service Anniversary of the Archbishop's Feoffee

The liege establishment of the Olomouc archbishopric retained its significance until the 19th century. The individual fiefs were held by a large number of people from the ranks of higher and lower nobility, as well as three city villages. Several times a year, lieges met under the leadership of the so called Hofrichter (also the president) in their Chamber in Kroměříž. In 1837–1862, the feudal court was led by Count Vinzenz Vetter von der Lilie whose biographical medallion creates the first part of the paper. It shows the life story of a man who can be considered a role model of diligence and loyalty. These qualities were also appreciated by Bishop's vassals. In 1858 they dedicated to Vetter an album with paintings of their coats of arms to celebrate his 50-year anniversary at the feudal court. The second part of the study describes the manuscript preserved in the Kroměříž library.

KEY WORDS: Vinzenz Vetter von der Lilie, Olomouc, manuscript, heraldry, 19th century, Olomouc archbishopric, bishopric feudal system

Dne 27. listopadu roku 1862 si čtenáři *Wiener Zeitung* a *Brünner Zeitung* mohli přečíst zprávu o úmrtí Vinzenze Vettera, hraběte a pána von der Lilie, svobodného pána von Burgfeistritz, c. k. skutečného tajného rady a komořího, prezidenta arcibiskupského lenního soudu, držitele velkostatku Přestavky atd. Dotyčný skonal o dva dny dříve, 25. 11., kolem čtvrté hodiny ranní v Olomouci ve věku 77 let.¹ Český tisk – *Moravské noviny* – informoval své čtenáře o téže události 2. prosince. K okolnostem skonu uvedly noviny následující: „*Staříčkový pán měl v obyčeji už po dlouhá léta ráno kávu a na večer čaj sám si vařiti v mašině. Když onehdy ráno zase to dělal, zavadiil rukou o mašinu, ona se zkrátila, a hořící líh dostal se na šaty a zapálil je. Ačkoli pomoc hned přišla, tož popálení při vysokém stáří nešťastného pána mělo přec smrt za následek.*“² Doklady o této tragické smrti přináší i matriční záznam farnosti u sv. Mořice³ a ohledací kniha.⁴ Novinové články litovaly této události o to více, že „*se Jeho Excelence pro svou velkou laskavost a své přátelské lidské chování vůči komukoliv těšila všeobecné náklonnosti.*“⁵ Takto laskavými slovy byla komentována smrt muže, který velkou část života prožil v Olomouci, a jehož lze považovat za ztělesnění pracovitosti a loajality vůči zemi a institucím – především kroměřížskému lennímu soudu a olomoucké

stavovské akademii, které po dlouhá léta vedl. Tato věrnost a svědomité plnění služebních povinností se také dočkaly ocenění v podobě jednoho netypického rukopisu uchovávaného dodnes v kroměřížské zámecké knihovně.⁶

Biografický medailon

Rod Vetterů von der Lilien (česky uváděn jako Vetterové z Lilie) je doložen v 16. století ve Štýrsku, na Moravě se jeho členové usadili po třicetileté válce, když získali mj. statky Čechy pod Kosířem, Chudobín a léno Nová Horka⁷ poblíž Nového Jičína. Johann Balthassar Vetter († 1661) působil v zemské správě a jako první z rodu byl hofrychtěrem lenního soudu olomouckého biskupství. Funkci přísedícího lenního soudu zastával později jeho mladší syn Ferdinand Fortunat Vetter (1650–1717), zatímco prvorozený bratr Albert Friedrich († 1698) byl kanovníkem biskupské kapituly. Již tyto první generace rodu tak v podstatě vymezily pole, na němž se Vetterové i v dalších stoletích nejčastěji pohybovali – to jest v blízkosti olomouckého (arci)biskupa, kapituly a zemské správy.⁸

Vinzenz Vetter náležející do páté generace rodu na Moravě se narodil 7. dubna 1785 na zámku v Nové Horce. Jeho otec hrabě Ferdinand (1747–1821) působil jako guberniální úředník, matka Marie Anna (1753–1831) byla za svobodna hraběnka Serényi.⁹ O necelé tři roky později se manželům narodil ještě syn Karl (1788–1833). Zámek obývala rovněž druhá rodová větev zastupovaná Josefem Vetterem (1741–1826) a jeho dětmi. Nakupení většího počtu osob v nijak velké rezidenci nepřinášelo jen osobní konflikty, ale i problémy s užitím. Rod sice držel nejen Novou Horku, ale také menší manství Kateřinice a Stikovec, nicméně zachované dokumenty již od 18. století ukazují vysoké dluhy vážnouce na majetku.¹⁰ I přes hraběcí titul si Vetterové nemohli žít na vysoké noze a jejich základní zdroj příjmu tvořily výnosy z hospodaření, ale ze zaměstnaneckého poměru. Jejich hlavním působištěm byla nejprve státní správa a armáda. Patrně nejlépe zajištěným členem rodu byl třetí bratr, kanovník olomoucké metropolitní kapituly Maria Anton Vetter (1746–1806), který své synovce dle možností podporoval.¹¹

Základní a spíše symbolická vazba na Olomouc coby sídlo lenního pána – arcibiskupa – se během Vinzenzovy školní docházky přenesla i na vlastní město. Jako i v jiných šlechtických rodinách se totiž mladý hrabě učil především doma, během středoškolského studia však jezdil i se svým bratrem do Olomouce na přezkušování.¹² Posléze pokračoval studiem na zdejšímu lyceu. Matrika olomouckého učení jej zachycuje k roku 1803 mezi posluchači prvního ročníku filosofie. Po tomto úvodním kurzu pokračoval Vinzenz v letech 1805–1807 tříletým studiem práv.¹³ Kromě této tehdy nejvyšší moravské školy navštěvoval Vetter ještě stavovskou akademii v Olomouci, na níž mezi jeho předměty patřily mj. šerm, stavitelství, tanec, jízda na koni a francouzština.

Po absolutoriu v září 1807 se začal ohlížet po zaměstnání. Pomineme-li kariéru duchovní, nabízelo jeho rodinné zázemí v podstatě tři možnosti: vojenskou dráhu, působení v zemské/státní správě nebo u arcibiskupského lenního dvora. Zatímco pro armádu se rozhodl jeho bratr Karl, který nakonec dosáhl hodnosti majora, Vinzenz Vetter našel v dalších desetiletích uplatnění jako státní, zemský i arcibiskupský úředník.

První pracovní zkušenosti získával coby konceptní praktikant olomouckého krajského úřadu. Vzhledem k torzovitosti archivního fondu ovšem o jeho další kariéře na tomto úřadu více známo není. Zachovala se pouze zmínka o pracovním zařazení a zkušebním období, kterou sám Vinzenz uvedl ve své žádosti o místo přísedícího u lenního soudu v Kroměříži adresované v srpnu 1808 olomouckému arcibiskupovi Antonu Theodoru Colloredo-Waldsee.¹⁴

V tomto listu se odkazuje mimo jiné na svého prapředka Karla Josefa Franze Vettera (1719–1792), který jako druhý z celého rodu zastával funkci lenního hofrychtěře – a to navíc stále ještě za episkopátu zmíněného arcibiskupa. Vzhledem ke svému vzdělání i rodové tradici byl pro Antona Theodora vhodným kandidátem¹⁵ a na sněmu 17. října 1808 jej vicehofrychtěř soudu, hrabě Johann Baptista Troyer, vzal pod přísahu.¹⁶

I po zisku funkce přísedícího a rady lenního soudu (v pramenech označované jako Lehenrathsbeisitzer nebo Rath und Lehenrechtsbeisitzer) v Kroměříži však zůstává Vinzenzovo rodinné i pracovní zázemí hlavně v Olomouci. Práce přísedícího nevyžadovala každodenní přítomnost v Kroměříži, zasedání soudu se konala pouze několikrát ročně. Ani příjem z této funkce nebyl patrně vysoký. Stálý zdroj příjmu měl Vinzenz Vetter zpočátku především ze svého působení u krajského úřadu.¹⁷

Rodina

V Olomouci oslavil Vinzenz Vetter 5. června 1810 sňatek s Franciskou Keinrath, dcerou důchodního cisterciáckého kláštera Lilienfeld v Dolních Rakousích.¹⁸ Seznámení obou snoubenců s největší pravděpodobností ovlivnilo prostředí olomoucké vojenské pevnosti. Bratr nevěsty, Joseph Keinrath, byl totiž, podobně jako sourozence Vinzenzův, také voják. Svědky svatebního obřadu konaného u sv. Mořice se stali ženichův bratranec, major Felix Vetter (1774–1853), a polní podmaršálek baron Joseph von Frohn. I s přihlédnutím k neurozenému stavu snoubenky lze přepokládat, že nešlo o rodinou smlouvaný sňatek, spíše o výraz spontánní a vzájemné náklonnosti.

V Olomouci si novomanželé pronajali byt v Terežské ulici č. 10 při jejím ústí do Horního náměstí.¹⁹ Během dalších 16 let se jim narodilo šest dětí. Nejprve přišly na svět dcery Franciska Romana (20. 4. 1811),²⁰ Marie (5. 9. 1812),²¹ Marie Anna (31. 8. 1813),²² Emilie Sophia (27. 8. 1815),²³ s určitým odstupem pak dva synové – Maria Balthasar (23. 8. 1820)²⁴ a Rudolf Vinzenz (12. 5. 1826).²⁵ Dospělého věku se nedožila Marie (jako jediná z dětí narozená na zámku v Nové Horce), která zemřela krátce poté, co ji pokřtila porodní bába, a syn Balthasar, jenž ve třech letech podlehl spalničkám.

Životním stylem a obývaným prostředím bez vlastního pozemkového majetku a rodinného sídla se manželé Vetterovi více blížili měšťanským vrstvám než šlechtě. Nicméně společenské kontakty udržovali především s osobami urozenými. V rámci rodové tradice získal Vinzenz záhy čestný titul c. k. komořího.²⁶ Určitou sociální distinkci lze pozorovat i v případě křtů zmíněných dětí. Ač rodina obývala vnitřní město, nenechávala své potomky křtít v hlavním městském a příslušném farním kostele u sv. Mořice, ale v katedrále sv. Václava. Tři v Olomouci narozené dcery pokřtil kanovník a scholastik (zároveň také svatomořický farář) Johann Josef Baptista von Buol (1756–1825), syna Balthasara kapitulní probošt hrabě August Waichard von Trauttmansdorf a syna Rudolfa dokonce arcivévoda a arcibiskup Rudolf Jan Habsburský (1788–1831).²⁷ Podobně lze vazby na lepší společnost dokumentovat i kmotry dětí.

Úřední dráha

Jako přísedící a rada lenního soudu působil Vinzenz Vetter po dlouhých 24 let. Zdá se, že první určitý kariérní posun začal již za arcibiskupa Rudolfa Jana, který jej jmenoval svým služebním komořím (Dienstkämmerer) s pevným platem. Po arcibiskupově předčasné smrti v roce 1831 na to navázala přízeň nového metropolity Ferdinanda Marii Chotka (episkopát 1832–1836), který Vettera nedlouho po své intronizaci v únoru 1832 jmenoval vicehofrychtěm lenního soudu, tedy druhým nejvýše postaveným mužem instituce.²⁸ Vedle vyššího platu získal Vetter deputát v podobě přidělu pro koně.²⁹ Ve stejném roce povýšil ještě jednou, a to na místo ředitele moravské stavovské akademie, jímž zůstal až do roku 1847, kdy byl tento ústav zrušen.³⁰

Na další stupeň své úřední dráhy vystoupal Vetter opět v souvislosti se změnou na arcibiskupském trůnu. Krátce po své investituře totiž oznámil 22. června 1837 arcibiskup Maximilian Joseph Sommerau-Beeckh (1837–1853) své jmenování Vinzenze Vettera hofrychtěm neboli prezidentem lenního dvora.³¹ Zároveň jej pověřil prvním úkolem, aby vyzval many k účasti na arcibiskupově obléhnutí ve Vídni. Jejich účast by spočívala v doprovodu Maximiliana Josepha od arcibiskupského paláce na štěpánském náměstí k císařské rezidenci a zpět.

Souběh dvou placených funkcí u lenního dvora a stavovské akademie a snad také vyhlídka na získání lepší pozice (nastupoval na místo, které bylo uvolněné po smrti hraběte Johanna Troyera, jehož funkci do svého jmenování vykonával) s sebou patrně přinesly možnost pořídit si skutečný symbol stavovské příslušnosti – vlastní pozemkový majetek. V květnu 1837 koupil Vetter od hraběte Wilhelma von Magnis panství Přestavky u Přerova.³² Že rodina disponovala nemalými prostředky, prozrazuje podmínka, aby kupující zaplatil po podpisu smlouvy hotově 26 000 zlatých.³³ Majetek tvořily vsi Přestavky, Dobřčice a Věžky. Hospodářský chod panství se soustředil vedle pěstování polních plodin na chov skotu a ovcí.³⁴ Reprezentačním centrem se pak stal v Přestavkách stojící čtyřkřídlý zámek s přilehlým parkem. Ani poté však rodina nerezignovala ze svého olomouckého bytu a zámek sloužil snad jen k letnímu pobytu. V září 1843 se staly jeho zdi svědky smutné události, když zde ve věku 55 let na zánět břišní dutiny zemřela Francisca Vetter.³⁵ Nedlouho poté zemřela v Olomouci také Vinzenzova druhorozená dcera Anna, provdaná za rytíře Widmanna.

Poslední léta

Po smrti manželky se Vinzenz Vetter již neoženil a svůj čas i nadále trávil mezi Olomoucí, Kroměříží a Přestavky. Více času na správu panství měl od roku 1847, kdy byla stavovská akademie zrušena. Významným mezníkem v jeho společenském životě se tak stal až rok 1858, kdy uběhlo 50 let, které strávil ve službách arcibiskupského lenního dvora. Tuto věrnost ocenil vedle leníků, jež přispěli slavnostním albem, také arcibiskup Friedrich z Fürstenbergu a císař František Josef I. Metropolita formou reskriptu, v němž uznal Vetterovy zásluhy o lenní dvůr,³⁶ panovník udělením titulu skutečného tajného rady.³⁷ Tímto vyznamenáním získal hrabě nejen nárok na oslovení Excelence a uniformu, ale rovněž přístup ke společnosti u dvora.³⁸ Nezdá se ovšem, že by potom Vinzenz Vetter nějak zvláště toužil. Dával spíše přednost pobytu v Olomouci, kde si nejpozději od roku 1857 pronajímal byt na Horním náměstí č. p. 410, v němž v listopadu 1862 tragicky skončil.³⁹ Poslední odpočinek jeho tělo našlo na hřbitově v Albrechtických poblíž farního kostela, do jehož okrsku spadala i Nová Horka.⁴⁰

Pozůstalostní inventář

Nahlédnout na hmotné zázemí prezidenta lenního soudu umožňuje pozůstalostní inventář. Jeho sestavovatelé zapsali, že držel v hotovosti ve stříbře 124 zlatých a 50 krejcarů, v bankovkách pak 5 963 zlatých. Mezi vybavením bytu představovaly nejdražší položky zlaté a stříbrné kapesní hodinky po 20, respektive 15 zlatých, dále čtyři stříbrné svícny, dvě stříbrné kávové konvice a příbor se stříbrnými rukojetmi.⁴¹ Soudě podle dalších záznamů, jednalo se o nenáročně vybavenou domácnost.

Díky soupisu lze zachytit do jisté míry i Vetterovy čtenářské preference, neboť se v něm zachoval účet firmy Eduard Hölzel obchodující mj. s knihami a uměním za léta 1860–1862 ve výši 68 zlatých. Na jeho základě lze zapsané publikace rozdělit do tří okruhů:

Literatura genealogická/úřední

Pod názvem *Hofkalender* se patrně skrývá *Gothaischer genealogischer Hof-Kalender*, publikace vydávaná již od 18. století a seznamující čtenáře s genealogickými poměry a panovnickými dynastiemi v Evropě. Účet zaznamenává ročníky 1860 a 1862 a vedle nich dvě zvláštní řady této ročenky s přehledem knížecích a hraběcích rodů pro léta 1861 a 1862. Zápis *Deutsche Adelsrolle* označuje pravděpodobně další sériovou publikaci – *Illustrierte deutsche Adelsrolle des neunzehnten Jahrhunderts* obsahující přehled rodů vládnoucích od roku 1800 v Německu a popis jejich znaků. Dílo vycházelo v jednotlivých sešitech, Vetter vlastnil svazky 10–13. Do stejné skupiny lze zařadit i vojenské schématismy Rakouského císařství, které Hölzel dodal v každém z uvedených roků. Vedle struktury armády přinášely přehled jmen důstojníků (v tom i Vinzenzových příbuzných), držitelů vyznamenání i genealogii panovnického domu.

Zahradnická literatura

Zájem o zahradnictví a pěstování rostlin lze spojit s držbou velkostatku Přestavky, jeho hospodářským provozem i péčí o zdejší zámek a jeho okolí. V roce 1860 obdržel Vetter titul zapsaný jako „Siebeck, Ideen“, identifikovatelný jako dílo Rudolpha Siebecka *Ideen zu kleinen Garten-Anlagen* s 24 barevnými plány. Vetter také pravidelně odebíral *Album für Gärtner und Gartenfreunde*, které vydával Gustav Adolph Rohland v Lipsku – v roce 1861 mu Hölzel dodal 16 sešitů. Třetí odborný titul tvořilo periodikum *Die Blumenzucht in ihrem ganzen Umfange*, jež vydával v Berlíně Peter Friedrich Bouché. To se zaměřovalo mimo jiné na pěstování rostlin ve sklenicích a bytech.

Moravika

Třetí ucelenou skupinu tvoří tisky věnované Moravě. Dva z nich přitom vydal sám Eduard Hölzel. V roce 1860 to bylo 14 sešitů druhého svazku díla *Malerisch-historische Skizzen aus Mähren und Schlesien*. Jednalo se o výpravné dílo provázené mnoha vedutami a obrazy. V roce 1861 dodal geografickou publikaci o Moravě a Slezsku – *Die Markgrafschaft Mähren und das Herzogthum Schlesien in ihren geographischen Verhältnissen*, jejímž autorem byl Karel Kořistka (1825–1906). Na jejím konci se nachází geologická mapa obou zemí. V roce 1861 obdržel Vetter pojednání ředitele zemského archivu, historioografa a rovněž arcibiskupského mana Petra Jiřího Chlumeckého (1825–1863) o staré moravské ústavě – *Darstellung der altständischen Verfassung des Markgrafthums Mähren*. Statistický přehled moravských a slezských panství přinášela kniha *Die Landgüter Mährens und Schlesiens*, již v roce 1857 vydal Heinrich Cäsar Weeber.

Spíše úřednickou a odbornou literaturu doplňovala beletrie v podobě antologie *Was ich erlebte! Was mir auffiel*, jejíž autorkou byla pražská spisovatelka Luise von Kotz (c. 1812–1863). Vedle toho si Vetter objednal portrét hraběte Chorinského a tři rámy se sklem, které už zůstaly prázdné.

Toto jsou jediné známé informace o tiskovinách a knihách, které máme pro Vinzenze Vettera k dispozici. Je možné, že se v bytě na Horním náměstí nacházela i další díla, pro inventarizátory však nebylo důležité je zachycovat a zaznamenali pouze účet, který bylo potřeba po smrti vyrovnat. Inventář zámku v Přestavlkách žádnou knihovnu nezmiňuje, ač ji lze předpokládat. Mohly se tu nacházet jednak knihy patřící jeho někdejší manželce a snad dřívější ročníky výše zmíněných periodicky vydávaných publikací. Vyděme-li z uvedeného vzorku, vidíme blízkost Vetterova zaměstnání a jeho četby. Nebyl to muž dalekých geografických obzorů, mnohem více svědomitý úředník pracující pro svou instituci, zemi a stát. Objednávané knihy mu usnadňovaly orientaci v dobových úředních poměrech, obsazenosti úřadů atp.

Jubilejní album

Jméno Vinzenze Vettera se neocitlo v dobovém tisku pouze v souvislosti s jeho nešťastným úmrtím v listopadu 1862. Už v roce 1858 se totiž na stránky olomouckého listu *Neue Zeit* dostala vcelku rozsáhlá zpráva o slavnostním shromáždění leníků, kteří obdarovali prezidenta lenního dvora albem se svými erby a podpisy. Stalo se tak u příležitosti padesáti let, které Vetter toho roku uzavřel ve službách lenního dvora. Rubrika *Olmüzer Lokalzeitung* tehdy přinesla tato slova: „*Dne 18. října bylo Jeho Exelenci panu hraběti Vetterovi von der Lilie, c. k. tajnému radovi a komořímu, prezidentovi olomouckého knížecíarcibiskupského lenního dvora v Kroměříži předáno shromážděnými členy lenního dvora a jménem všech leníků skvostné, umělecky vyvedené album ke slavnosti jeho padesátiletého služebního jubilea u lenního dvora jako znamení všestranné vážnosti a doklad uctivé památky. Kapitulní probošt svobodný pán von Schneeberg uvedl slavnostní akt duchaplnou a uctívající řečí, v níž vyzdvihl dlouholeté záslužné a patriotické činy Jeho Excellence oceněné nejmilostivěji Jeho c. k. apoštolským Majestátem a odměněné vysokým vyznamenáním.*

Album sestává ze 47 listů, z nichž je každý opatřen skvostně vymalovaným znakem a vlastnoručním podpisem příslušného leníka. Toto svého druhu jedinečné dílo je svázáno ve středověkém stylu a cennému obsahu se důstojně druzí spojitostí kresby a provedení. Řezané dřevěné desky jsou potaženy pravou chagrínovou kůží a na ní vyhloubená místa nesou zčásti zlatené, zčásti kovové ornamenty, k nimž se pojí v rozích znakové štítky z modrého emailu se stříbrnými liliemi. Na středovém štítku z prolamovaného kovového ornamentu se nachází úplný znak Jeho Excellence pana hraběte Vettera von der Lilie sestavený z emailových polí a plastických figur. Bohatě zdobená ořízka knihy je cizelovaná přiměřeným zdobením. Celek je tak harmonický a správně vytvořený, že se jeden domnívá, že vidí dobře zachovanou knihu ze středověku.

*Toto umělecké dílo pochází z ateliéru pana Girardeta ve Vídni, jehož specialitou je vyhotovování děl tohoto druhu ve formě a stylu dané doby.*⁴²

Popsaný svazek působící v roce 2020 mnohem méně středověkým stylem než v době prodchnuté historismem se dnes nachází v zámecké knihovně arcibiskupského zámku v Kroměříži.⁴³ Novinový popis jinak odpovídá skutečnosti. Na začátku knihy přichází dvě úvodní strany s kaligraficky psanou titulaturou jubilanta a dedikací datovanou 18. října 1858. Dále následuje v ustálené podobě oněch 47 listů s výčtem lén a jejich vlastníků. Navrchu stránek

vždy stojí německý název léna či lén, jež držel konkrétní leník (popř. leníci), jehož malovaný erb se nacházel níže. Pod znakem bylo uvedeno jméno držitele či držitelů spolu s uvedením významných funkcí, hodností a vyznamenání. Nakonec připojili arcibiskupští manové svůj podpis. Přehled lén (celkem 79) a jejich držitelů v albu se nachází v příloze. Schází mezi nimi léno Kamenná Horka (Hermersdorf),⁴⁴ které držela neurozená rodina Forbergerových a v Prusku ležící Ketř (Katscher), neboť zdejší statek byl formálně alodizován již v roce 1850.⁴⁵

Kromě fyzických vlastníků držely léna také čtyři právnické osoby: metropolitní kapitula sv. Václava v Olomouci a tři městské obce – Olomouc držící Německou Huzovou (dnes jen Huzová), Kroměříž spravující Těšnovice a slezská Osoblaha držící manství Studnice (dnes zaniklá obec).

Zbývající většina manů již náležela mezi šlechtu. Ta však, jak známo, netvořila jednotnou společnost, ale mezi jednotlivci a rody panovaly velké a často nepřekročitelné hranice. Na špici dobové společnosti se z leníků olomouckého arcibiskupství pohyboval především tři osoby: suverénní kníže Alois II. Josef z Liechtensteinu (1796–1858, statek Nechvalín), někdejší státní kancléř a ministr, kníže Clemens Wenzel Lothar Metternich-Winneburg (1773–1859, Kovalovice), kníže a starohrabě Hugo Karl Salm-Reifferscheidt (1803–1888, Blansko).

Ostatní manové spadali do kategorie tzv. druhé společnosti⁴⁶ a drželi hraběcí (20 osob) nebo baronský titul (11 osob). Nejnižší šlechtu zastupovali rytíři (8 osob), k nimž počítáme i Johanna Antona Pauspertia z Drachenthalu, který užíval historické označení vladyka, ačkoliv tento stupeň v rakouské monarchii již neexistoval.

Vedle starých a na Moravě po staletí usedlých rodů jako Zierotinové, Podstadští, Kautitzové, Daunové, Wrbnové figurují mezi leníky i příslušníci rodin usazených v zemi poměrně krátce. Patřil k nim rod Ségur-Cabanac (moravský inkolát z roku 1810, léna Dušná a Županovice), který uprchnul před revolucí ve Francii, dalmatský rod Mazzuchelli (1818, léna Kostelec, Žádovice a Skalka), rod Mohrweiserů povýšený do šlechtického stavu na začátku 19. století (Loučka) nebo rod pánů Lederer-Trattner (Slavičín) s moravským inkolátem od roku 1816; ještě později získali indigenát rody Sina de Hodosd et Kisdia původem z Řecka (Stvolová), Kálnoky z Köröspataku (Letovice), Logothetti (Bílovice) a Belrupt-Tissac (Všechnovice). Snad nejmladším povýšencem do šlechtického stavu byl Georg von Stockau (1806–1865, Skalička v novojičinském kraji) narozený z nemanželského poměru hraběte Maximiliana von Lerchenfeld a princezny Terezie von Mecklenburg-Strzelitz, jenž příslušný hraběcí titul získal roku 1815.

Celkový obraz pestré skladby arcibiskupských leníků mohou doplnit ještě některé známé osobnosti podporující umělce, spolky a instituce, jako hrabata Hugo Logothetti (1801–1861) hostící na manských Bílovicích českého malíře Josefa Mánesa, Albrecht Kaunitz (1829–1897) předsedající české Společnosti přátel umění a Wladimir Mittrowsky (1814–1899), svého času protektor moravského průmyslového muzea v Brně. O domácí historiografii se pak zasloužil zemský archivář, historik, editor a rytíř Petr Chlumecký (1825–1863). K osobám věnujícím se mj. podnikání patřili především Hugo Karl Salm-Reifferscheidt vlastníci vedle železáren v Blansku další továrny, cukrovary i doly na černé uhlí v Ostravě. V tomto regionu se nacházel vydatný zdroj příjmů podnikatele, uhlobarona a hraběte Heinricha I. Larische-Mönnicha. V diplomatických službách se již tehdy prosazoval hrabě Gustav Kálnoky sídlící na Letovicích, jenž v letech 1881–1895 působil jako rakousko-uherský ministr zahraničí.

S většinou zmíněných osob jednal Vinzenz Vetter pravděpodobně nanejvýše písemně. Jejich služební povinnosti, obvyklé místo pobytu i malý význam lenního statku v rámci hospodářské soustavy je odváděly od účasti na jednání v kroměřížské manské sněmovně.

A je otázka, zda vážili cestu na výše zmíněné slavnostní setkání u příležitosti předání alba.

Okruh osob, s nimiž se Vetter pravidelně stýkal při svém zaměstnání na krajském úřadě, stavovské akademii a u lenního dvora, tvořila tzv. nobilita, šlechtici, jejichž hlavním zdrojem obživy bylo vykonávání zaměstnání.⁴⁷ Spadá sem především skupina arcibiskupských radů jako rytíř Heinrich von Holle (rovněž olomoucký kanovník, 1798–1861), sv. pán Josef von Bartenstein (1801–1866), hrabě Johann Mazzuchelli (1811–1885), hrabě Gustav (1818–1895, kanovník a světicí biskup olomoucký) a Andreas Belrupt-Tissacc (1813–1908), hrabě Andreas Renard (1795–1874), sv. pán Ferdinand Bojakowsky (1832–1896). Posledně jmenovaný byl rovněž starostou města Kroměříže.

Vytváření erbovníku

Úkolu získat od takto pestré skupiny osob podklady pro vznik jednotlivých listů svázaných do alba se zhostil v první řadě rytíř Philipp Harras z Harrasowských, jenž držel manuský statek Trnávka sousedící s Novou Horkou a byl coby rada a přísedící lenního dvora blízkým spolupracovníkem Vinzenze Vettera. Druhou osobou, která se podílela ve větší míře, byl hrabě Eugen Braida, brněnský krajský hejtman, jehož s Vetterem pojilo členství v Moravskoslezské společnosti pro zvelebení orby, přírodovědy a vlastivědy a zájem o historii Moravy. Tato dvojice nejprve iniciovala platbu zápisného pro vznik alba ve výši 25 zlatých. Celkem se tedy od každého ze 47 vlastníků (ať už léno drželo jedna či více osob) mělo vybrat 1 175 zlatých. Nakonec se však sešlo jen 1 100 zlatých, když nezaplatili hrabata Herman Stokhammern a Michael Chorinský a baroni Ferdinand a Friedrich Bojakowští. I tak po uhrazení všech nákladů zbylo více než 146 zlatých, které byly předány nadaci pro dcery olomouckých manů založené arcibiskupem Maximilianem Sommerau-Beeckh (Maximilian Josef Stiftung).⁴⁸

Peníze se scházely postupně, jako poslední patrně zaplatil kníže Liechtenstein z Lednice, který se spolu s městem Osoblahou a sv. pánem Pillersdorfem opozdil také s podklady pro malbu znaků.

Čistopis rukopisu se nakonec podařilo včas sestavit a 4. září byl celý balík odeslán do Vídně, kde jej firma Charles Girardet svázala a opatřila pokryvem, jenž vzbudil, jak je uvedeno výše, mezi současníky velký ohlas.

Desky rukopisu (36 × 28,5 cm) sestávají z dřevěných prkének potažených hnědou usní. Reliéfní plocha přední strany je vykládána zlaceným kovem, emailem a sklíčky, uprostřed se nachází erb dedikanta. Orízkou zdobí zlacení a cizelování meandrem s perlovcovým rámováním, pro přední i zadní přidešti bylo užito žlutě barveného hedvábí. Za takto vypracovanou vazbu zaplatili organizátoři 350 zlatých.⁴⁹

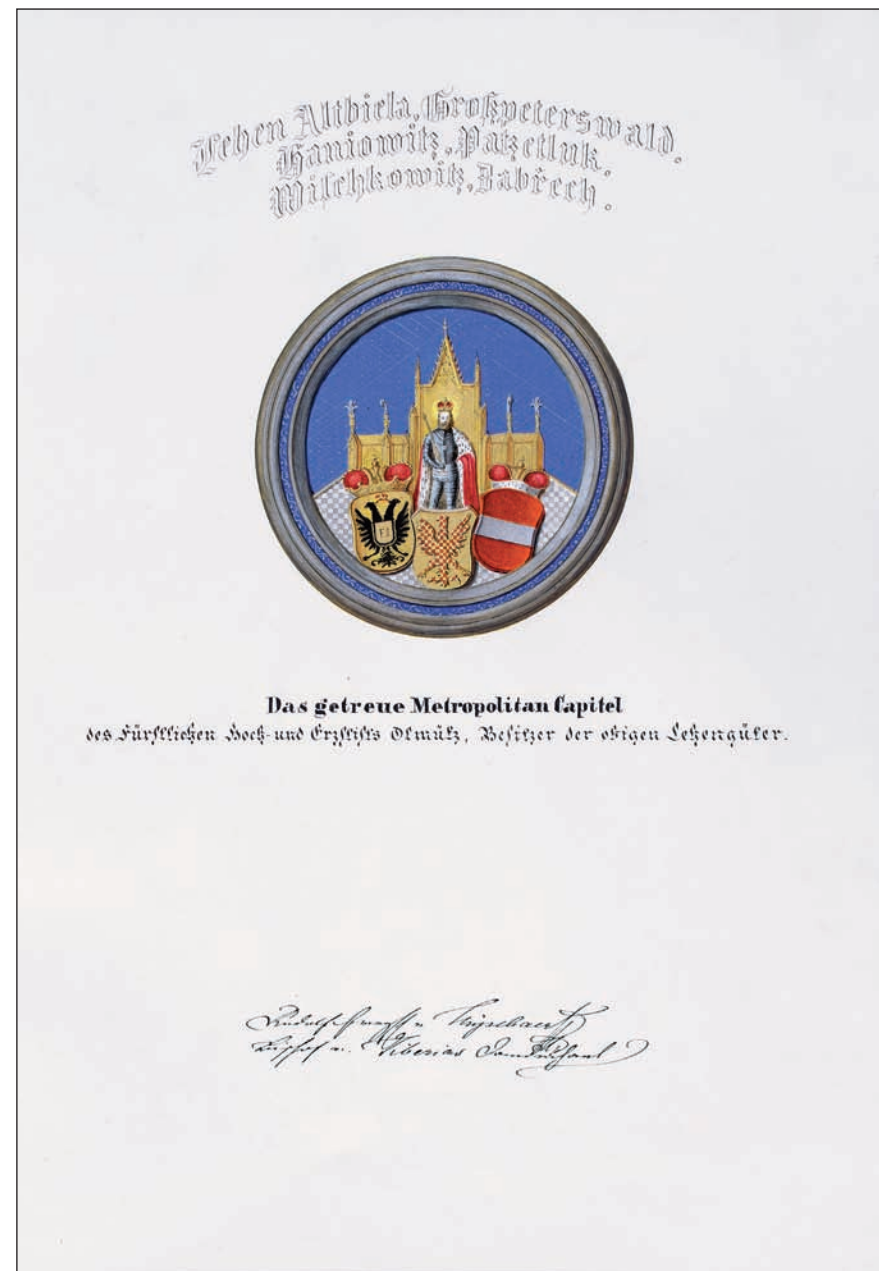
Na zhotovení znaků jednotlivých leníků se podíleli tři brněnští malíři: Anton Hübner, Anton Mayssl a Mathias Stiasny. Nejvíce erbů (23) zhotovil A. Hübner (1818–1892), hlavním úvazkem úředník v zemských službách, ve vedlejších poměru učitel kresby. Je možné, že následkem této zakázky byl v roce 1859 jmenován zemským výborem archivním malířem erbů.⁵⁰ A. Mayssl (1826–1899), učitel geometrie a kresby na brněnské technice a vyšší reálce, vymaloval 20 znaků.⁵¹ Pouhé čtyři kusy dodal M. Stiasny (1794–1866), žák Josefa Berglera na pražské akademii, s vlastní malířskou školou v Brně specializující se zejména na oltářní obrazy.⁵² Jeho role spočívala patrně zejména v rychlém vytvoření chybějících erbů, aby mohlo být dílo včas dokončeno. Za malbu jednoho znaku dostali malíři odměnu ve výši 8 zlatých.⁵³

Obr. 1. Přední strana erbovníku, 1858, dřevěné desky potažené usní, vykládáno kovem a emailem, Muzeum umění Olomouc – Arcidiecézní muzeum Kroměříž. Foto: Kateřina Fajtllová.

Obr. 2. Dedikační list erbovníku, pisář Franz Schuster, 1858, Muzeum umění Olomouc – Arcidiecézní muzeum Kroměříž. Foto: Kateřina Fajtllová.

Obr. 3. Anton Mayssl, erb metropolitní kapituly Olomouc, 1858, kvaš, Muzeum umění Olomouc – Arcidiecézní muzeum Kroměříž. Foto: Kateřina Fajtllová.

Wappen Deutschhause.

Königliche Hauptstadt Olmütz.

Franz Kreiml, Bürgermeister, Besitzer der großen goldenen Civil-Ehrenmedaille und Ritter des kaiserlich russischen St. Annen-Ordens III. Classe, Oberst und Commandant des k. k. priv. bewaffneten Bürger- und Schützen-Corps, fürberzischböhmischer Rath und Lehenhofs-Besitzer, Schutzvorstand des katholischen Gesellen-Vereines, Vorstand des vereinten Armen-Institutes und des Büraerbesorger-Vereines, Curator der Curn- und Befinnungsschule, Mitglied der mährisch-schlesischen Gesellschaft zur Beförderung des Vorkerbaues der Natur und Landeskunde, und Mitglied der historisch-statistischen Section des obigen Vereines.

Franz Kreiml

Obr. 4. Anton Hübner, erb města Olomouce, 1858, kvaš, Muzeum umění Olomouc – Arcidiecézní muzeum Kroměříž. Foto: Kateřina Fajtllová.

Wappen Skaliczka H. H.

Georg Graf Stockau, k. k. Major in der Armee, Curator der k. k. thesesianischen Akademie, Commandeur des Ordens der eisernen Krone, Ritter des Leopold-Ordens, Commandeur des Guelphen-Ordens, Besitzer der Herrschaft Napagedl und des Lehengutes Skaliczka Neutischheimer Kreyses.

Georg Graf Stockau

Obr. 5. Anton Mayssl, erb Georga hraběte Stockau, 1858, kvaš, Muzeum umění Olomouc – Arcidiecézní muzeum Kroměříž. Foto: Kateřina Fajtllová.

Jako písař se na svazku podílel kancelista lenního soudu Franz Schuster, který za práci dostal zaplacen 150 zlatých.⁵⁴ Jeho zadáním bylo různým druhem písma vytvořit dedikaci, nadpisy lén a zvěčnit jména leníků s jejich tituly a funkcemi.

V této pasáži pod malbami erbů se nejčastěji objevují informace o udělených čestných titulech a hodnostech (c. k. komoří, stolník, čestný občan), skutečně zastávaných hodnostech, funkcích a úřadech (rada vrchního zemského soudu, královský pruský vládní rada, župní komisař, ministerský koncipient), vojenských stupních, vyznamenáních, dále přehled udělených řádů, členství v učených společnostech, spolcích a dalších organizacích.

Míra podrobnosti vycházela v této oblasti patrně z přání jednotlivých leníků. Někteří z nich k tomu přistoupili odpovědně a uvedli zevrubně své funkce. Rytíř Heinrich Holle se zvěčnil mimo jiné jako c. k. diecézní vrchní dozorce a referent pro školní záležitosti u arcibiskupské konzistoře, předseda duchovního soudu pro záležitosti manželství, prosynodální zkoušející církevního práva kandidátů na samostatnou pastorační funkci, člen Moravskoslezského ochranného spolku pro osoby propuštěné z trestních a vazebních věznic.⁵⁵ Olomoucký primátor Kreiml se sice nemohl vykázat urozeností, nicméně rozsah jeho skutečných i čestných funkcí nebyl nijak malý. Vedle purkmistrovství uvedl vyznamenání velkou zlatou civilní medailí a rytířství ruského Řádu sv. Anny třetí třídy, k tomu přidal plukovníckou hodnost v rámci měšťanského ozbrojeného sboru a funkci rady olomouckého arcibiskupa. Poté již následují čestné funkce, mj. předsednictví katolického tovaryšského spolku, měšťanského pohřebního spolku, členství v historicko-statistické sekci Moravskoslezské společnosti pro zvelebení orby, přírodovědy a vlastivědy.⁵⁶ Asi největší kolekci řádů nasbíral někdejší kancléř Metternich – pro jejich vypsání musel písař užít výjimečně i verso listu s erbem.⁵⁷

Cestu vedoucí ke vzniku erbovníku lze ukázat na případu města Olomouce, jež drželo léno Německá Huzová (dnes jen Huzová). O spolupráci a podklady k podobě znaku a titulech podepisující osoby požádal komitét 22. června 1858. Hned nazítří byl nějaký vzor odeslán a ten následně zpracován malířem Antonem Hübnerem. Hotový erb zaslal do Olomouce rytíř Harras 16. srpna a prosil o jeho podepsání. Toho se ujal tehdejší starosta Franz Kreiml. Zpět do Kroměříže putoval signovaný arch 21. srpna. Poslední fází se stalo zaplacení příspěvku 25 zlatých, k němuž Harras vyzval 2. září a město mu obratem vyhovělo.⁵⁸

Epilog

Ke slavnostnímu aktu předání erbovníku Vinzenzi Vetterovi disponujeme zatím pouze novinovým příspěvkem z listu *Neue Zeit*. Z něj však nevyplývá, kde se tento akt v sobotu 18. října uskutečnil. Pokud noviny sledovaly pouze olomoucký kontext, nabízí se jako pravděpodobné místo zdejší arcibiskupský palác.

Jak se kniha později ocitla v kroměřížském zámku, není známo. Vinzenz Vetter ji mohl odložit do zdejší kanceláře, kde by pak zůstala i po jeho smrti. Nebo se svazek mohl nacházet na zámku v Přestavlkách, který od Vetterových dědiců koupil v roce 1863 arcibiskup Fürstenberg. Za něj by se pak erbovník přemístil do Kroměříže, kde dostal razítko zdejší arcibiskupské knihovny.⁵⁹ Nebyl však zapsán do přírůstkové knihy ani opatřen signaturou. Vzhledem k ozdobnému charakteru desek je dobře možné, že svazek později ležel volně v zámeckých sálech a pokojích jako i jiné příležitostné dokumenty (adresy, čestná občanství atp.). Rukopis eviduje teprve v roce 1979 inventární kniha mobiliárního

fondů někdejšího státního zámku. Jako místo uložení uvádí sakristii ve druhém patře.⁶⁰ Dnes uložen pohromadě spolu s dalšími rukopisy kroměřížské zámecké knihovny je tento erbovník patrně jedinou památkou na kroměřížském zámku spojenou s Vinzenzem Vetterem, jenž se tu v letech 1808 až 1862 v lenním sále účastnil pravidelných sněmů.

Příloha

Přehled lén a jejich držitelů podle erbovníku z roku 1858¹

Léno		Leník	List
Český název	Německý název		
Bílovice	Billowitz	Hugo hrabě Logothetty	6
Biskupice (Třebíč) ²	Biskupitz	Ottokar hrabě Daun Heinrich hrabě Daun Wladimir hrabě Daun	8
Biskupice (Zlín)	Biskupitz	Albrecht hrabě von Kaunitz	7
Blansko	Blansko	Hugo Karl kníže a starohrabě zu Salm-Reifferscheid	9
Bohušov viz Fulštejn			
Branky	Branek	Hermann sv. pán von Pillersdorff	10
Bučávka ³	Butschafka	Karl sv. pán von Badenfeld Wilhelm sv. pán von Badenfeld Eduard sv. pán von Badenfeld Ernst rytíř von Badenfeld Otto rytíř von Badenfeld Rudolph rytíř von Badenfeld	33
Dešná	Deschna (Döschen)	Alexander hrabě Ségur-Cabanac August hrabě Ségur-Cabanac	12
Deštné ⁴	Dorfeschen	Andreas hrabě Renard	16
Divnice ⁵	Diwnitz	Joseph Alban rytíř von Stahl	15
Dolní Povelice ⁶	Nieder Paulowitz	viz Bučávka	33
Dolní Životice	Schönstein	Heinrich hrabě Larisch Moenich	36
Fulštejn ⁷	Füllstein	viz Bučávka	33

Haňovice	Haniowitz	Metropolitní kapitula Olomouc	3
Holešov	Holleschau	Rudolph hrabě Wrbna	20
Horní Moštěnice viz Moštěnice			
Horní Povelice ⁸	Ober Paulowitz	viz Bučávka	33
Hrozová ⁹	Grosse	Constantin sv. pán von Friedenthal Leo sv. pán von Friedenthal Albert sv. pán von Friedenthal	17
Hukovice	Hausdorf	viz Bučávka	33
Huzová viz Němec- ká Huzová			
Choryně	Chorin	Heinrich rytíř von Holle Vinzenz rytíř von Holle Stephan rytíř von Holle	11
Janov	Johannesthal	Josef sv. pán von Bartenstein	19
Jindřichov	Hennersdorf	viz Janov	19
Kateřinice	Kattendorf	Ferdinand hrabě Vetter Gustav hrabě Vetter Karl hrabě Vetter Felix hrabě Vetter	32
Kostelec	Kosteletz	Johann hrabě Mazzuchelli	21
Kovalovice	Kowalowitz	Clemens Wenzel Lothar kníže von Metternich- -Winneburg	22
Kruh ¹⁰	Kruch	viz Biskupice (Zlín)	7
Křižanovice	Krzyżanowitz	Theodor Taulow rytíř von Rosenthal Adolph Taulow rytíř von Rosenthal Moritz Taulow rytíř von Rosenthal Erminald Taulow rytíř von Rosenthal	23
Kurovice	Kurowitz	Joseph August hrabě von Seilern und Aspang	24
Lhotka (u Litultovic)	Oehlhütten	Maximilian sv. pán von Rolsberg	26
Lipová	Lippowa	Karl sv. pán von Lederer-Trattnern	40
Litultovice	Leitersdorf	viz Lhotka	26
Loučka	Laučzka	Adam Maximilian rytíř von Mohrweiser	25

Lověšice ¹¹	Lowieschitz	Ernst Egon lantkrabě Fürstenberg	
Malhostovice	Malostowitz	Hermann hrabě Stokhammern	28
Malhotice	Malhotitz	Ferdinand sv. pán Bojakowsky von Knurow Friedrich sv. pán Bojakowsky von Knurow	27
Martinice	Martinitz	viz Kurovice	24
Matějovice ¹²	Matzdorf	viz Janov	19
Mikolajice	Niklowitz	Victor sv. pán von Sobeck	41
Moštěnice	Moschtienitz	viz Lověšice	30
Nechvalín	Nechwalin	Alois Joseph kníže von und zu Lichtenstein	31
Německá Huzová ¹³	Deutsch Hause	Královské hlavní město Olomouc	13
Německé Pavlovice ¹⁴	Deutsch Paulowitz	Joseph sv. pán Mattencloit Gottfried sv. pán Mattencloit Johann sv. pán Mattencloit Gabriel sv. pán Mattencloit Konrad sv. pán Mattencloit	14
Nová Horka	Neuhübel	viz Kateřinice	32
Nový Sikovec	Neu Sikowetz	viz Kateřinice	32
Pacetluky	Patzetluk	viz Haňovice	3
Pelhřimovy ¹⁵	Pilgersdorf	viz Hrozová	17
Petřvald	Gross Peterswald	viz Haňovice	3
Podolí	Podoli	viz Loučka	25
Prakšice	Prakschitz	viz Biskupice (Zlín)	7
Rudoltice	Rosswald	viz Bučávka	33
Říkovice	Rzikowitz	Peter rytíř von Chlumecky Johann rytíř von Chlumecky Victor rytíř von Chlumecky	34
Sedlnice	Sedlnitz	Hermann sv. pán von Eichendorff Rudolph sv. pán Eichendorff	37
Skalička (Přerov)	Skaliczka	Georg hrabě Stockau	38
Skalička ¹⁶ (Šumperk)	Skaliczka	Michael hrabě Chorinsky, sv. pán zu Ledská	39
Skalka	Skalka	viz Kostelec	21
Slavičín	Slawitschin	viz Lipová	40

Slavkov	Schlakau	Adolf hrabě Podstatzky-Lichtenstein Gustav hrabě Podstatzky-Lichtenstein Leopold hrabě Podstatzky-Lichtenstein, zastupován poručnicí Amalií hraběnkou Podstatzky-Lichtenstein, rozenou Clary-Aldringen	4
Slezské Pavlovice viz Německé Pavlovice			
Slezské Rudoltice viz Rudoltice			
Stará Bělá ¹⁷	Altbiela	viz Haňovice	3
Stará Ves (nad Ondřejnicí)	Altendorf	viz Slavkov	4
Stikovec viz Nový Sikovec			
Strážovice	Strażowitz	Joseph rytíř von Widmann	42
Studnice viz Štundorf			
Stvolová	Stwolowa	Simon sv. pán von Sina de Hodos et Kizdia	44
Šlapanice	Schlappanitz	Moritz hrabě Braid Eugen hrabě Braid	35
Štáblovice	Stablowitz	viz Mikolajice	41
Štundorf ¹⁸	Stubendorf	Město Osoblaha	43
Těšnovice	Tieschnowitz	Město Kroměříž	45
Trnávka	Trnawka	Philipp Harass rytíř von Harrassowsky	46
Troubky ¹⁹	Traubek	viz Šlapanice	35
Třebětice	Střebetitz	viz Kurovice	24
Tuřany	St. Joseph in Turas	Wladimir hrabě Mittrowsky von Nemischl und Mittrowiz	47
Uhlířov	Köhlersdorf	viz Mikolajice	41
Újezd (Znojmo)	Aujezd	Johann Anton vladyka Pauspertl von Drachenthal	5
Újezdec ²⁰	Aujezd	viz Říkovice	34
Vasilsko ²¹	Wasilsko	viz Dolní Životice	36
Valašské Meziříčí	Wallachisch Meseritsch	Zdenko hrabě Zierotin, sv. pán von Lilgenau	29
Velká Střelná ²²	Waltersdorf	Dominik hrabě Wrbna	48

Velké Petrovice ²³	Gross Petrowitz ²⁴	Gusztáv hrabě (grof) Kálnoky, sv. pán (liber baro) de Körospatak	18
Větřkovice	Dittersdorf	viz Velká Střelná	48
Všechovice	Wschechowitz	Andreas hrabě Belrupt-Tissacc Ferdinand hrabě Belrupt-Tissacc Gustav hrabě Belrupt-Tissacc Alexander hrabě Belrupt-Tissacc Heinrich hrabě Belrupt-Tissacc	49
Výškovice ²⁵	Wischkowitz	viz Haňovice	3
Zábřeh ²⁶	Zabřech	viz Haňovice	3
Žádovice	Žiadowitz	viz Kostelec	21
Želeč	Žieltsch	viz Velké Petrovice	18
Želetice	Želletitz	viz Nechvalín	31
Županovice	Zoppanz	viz Dešná	12

Poznámky k příloze

- ¹ MUO – AMK, inv. č. KE 2725.
- ² Dnes Biskupice-Pulkov.
- ³ Dnes část obce Liptaň (Bruntál).
- ⁴ Dnes část obce Jakartovice (Opava).
- ⁵ Dnes část města Slavičín (Zlín).
- ⁶ Dnes část obce Bohušov, dříve Fulštejn (Bruntál).
- ⁷ Dnes obec nese název Bohušov.
- ⁸ Dnes část obce Liptaň (Bruntál).
- ⁹ Dnes část obce Rusín (Bruntál).
- ¹⁰ Dnes část obce Holubice (Vyškov).
- ¹¹ Dnes část města Přerov.
- ¹² Dnes část obce Rusín (Bruntál).
- ¹³ Dnes jen Huzová (Olomouc)
- ¹⁴ Dnes Slezské Pavlovice.
- ¹⁵ Dnes zaniklá obec, část Slezských Rudoltic.
- ¹⁶ Dnes část města Zábřeh.
- ¹⁷ Dnes část města Ostrava.
- ¹⁸ Zaniklá obec poblíž města Osoblaha.
- ¹⁹ Dnes Troubky-Zdislavice (Kroměříž).
- ²⁰ Dnes část města Přerov.
- ²¹ Dnes část obce Rudimov (Zlín).
- ²² Zaniklá obec ve vojenském újezdu Libavá.
- ²³ Dnes Pietrowice Wielkie v polské části Slezska.
- ²⁴ Německy se udává jako Gross Peterwitz.
- ²⁵ Dnes část města Ostrava.
- ²⁶ Dnes část města Ostrava.

Poznámky

- * Studie vznikla v rámci institucionální podpory Ministerstva kultury České republiky poskytnuté na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace (Muzeum umění Olomouc).
- ¹ *Brünner Zeitung*, 1862, č. 277, 30. 11., s. 2237. – *Wiener Zeitung*, 1862, č. 273, 27. 11., s. 441.
- ² *Morawské nowiny*, 1862, č. 97, 2. 12., s. 3. Jednalo se přitom o stručný výtah z německého textu brněnských a vídeňských novin.
- ³ Zemský archiv v Opavě – pobočka Olomouc (dále jen ZAO-O), Sběrka matrik Severomoravského kraje (dále Matriky), inv. č. 5612, sign. O III 30, p. 58. Uvedeno stáří 77 let a 9 měsíců, jako příčina smrti uvedeno „gestorben in Folge von Brandwunden“.
- ⁴ Státní okresní archiv Olomouc (dále SOKA), Archiv města Olomouce (dále AMO), kniha č. 1302 (Tottenbeschau Protocoll), záznam č. 410, 25. 11. 1862, příčina smrti „in Folge Verbrennung“; věk oběti 78 let.
- ⁵ Srov. *Wiener Zeitung* (pozn. 1).
- ⁶ Základní informace k osobě V. Vettera přinesl již Wurzbach, C. von (ed.): *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*. Fünzigster Theil. Wien 1884, s. 239. Nověji osobu Vinzenze Vettera připomenuli Hanák, F. – Hudeček, P. – Hudeček, J. J.: Přestavky a Vincenc Vetter z Lilie. *Sborník Státního okresního archivu v Přerově 2002*, 2002, s. 36–40.
- ⁷ Ve starší době se označovala česky jako Nelhuble, německy Neuhübel.
- ⁸ Základní informace k rodu srov. Mašek, P.: *Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od Bílé hory do současnosti*. Díl II (N–Ž). Praha 2010, s. 400 (V 65). – Bretholz, B.: *Die Grafen von der Lilie: eine genealogische Studie*. Brünn 1900. – Sehnal, J.: Z kulturně historické minulosti zámku Nová Horka u Studénky. *Vlastivědný věstník moravský*, roč. 37, 1985, č. 2, s. 171–178. – Hudeček, J. J. – Hudeček, P. – Hanák, F.: Vetterové z Lilie a jejich vztah k Braidům na Přerovsku a knížecímu rodu Hohenzollernů–Hechingenů. *Sborník Státního okresního archivu v Přerově 2003*, 2003, s. 29–34. – Rodokmen přináší také web Muzea Novojičínska, které spravuje někdejší sídlo rodu – zámek v Nové Horce, srov. <https://www.muzeumnj.cz/zamek-nova-horka/zivot-na-zamku-1/rodokmen-hrabeci-rodiny-vetter-von-der-lilie/>, vyhledáno 27. 5. 2020.
- ⁹ ZAO-O, Matriky, inv. č. 1365, sign. P II 1 (farnost Albrechtický), p. 6.
- ¹⁰ K dějinám manství, jejich hospodářství srov. ZAO-O, Lenní dvůr Kroměříž, díl V., Spisy lén olomouckých biskupů a arcibiskupů, svazek 38, Lenní statek Nová Horka, Nový Sikovec a Kateřinice 1582–1885, inventář, zpracoval Jan Štěpán.
- ¹¹ Srov. korespondence uložená v ZAO-O, Metropolitní kapitula Olomouc, karton č. 896, inv. č. 4879.
- ¹² Tamtéž.
- ¹³ ZAO-O, Univerzita Olomouc, inv. č. 54, kniha č. 6, p. 841. – Tamtéž, inv. č. 731, složky Schuljahr 1805–1807.
- ¹⁴ ZAO-O, fond Lenní dvůr Kroměříž (dále LD Kroměříž), karton č. 59, inv. č. 1185, ff. 2–3. K lennímu zřízení olomouckého arcibiskupství srov. Lapčík, S.: Nástin vývoje lenní organizace olomouckých biskupů a arcibiskupů. *Olomoucký archivní sborník*, 2005, č. 3, s. 38–55.
- ¹⁵ Srov. arcibiskupův list lennímu dvoru ZAO-O, LD Kroměříž, karton č. 59, inv. č. 1185, ff. 6–9.
- ¹⁶ ZAO-O, LD Kroměříž, inv. č. 446. Zaujal místo uvolněné po smrti hraběte Braidy.
- ¹⁷ Zde jej schematicus eviduje pouze do roku 1809, srov. *Schematismus für das Markgrafthum Mähren und Herzogthum Schlesien auf das Jahr 1809*. Brünn – Ollmütz [1808/1809], s. 56.
- ¹⁸ ZAO-O, Matriky, inv. č. 5602, sign. O III 20, p. 462.
- ¹⁹ Srov. matriční záznamy. Dnes ulice Pavelčákova, dům s tímto číslem popisným již neexistuje; majiteli domu byli v první polovině 19. století různí olomoučtí řemeslníci. Srov. Nather, V.: *Kronika olomouckých domů*. Díl I. Olomouc – Opava 2007, dům č. 10, s. 39–40.
- ²⁰ ZAO-O, Matriky, inv. č. 5572, sign. O II 2, p. 36.
- ²¹ Tamtéž, inv. č. 1366, sign. P II 2, Římskokatolická fara Albrechtický, fol. 9v.

- ²² Tamtéž, inv. č. 5572, sign. O II 2, p. 48.
- ²³ Tamtéž, p. 57.
- ²⁴ Tamtéž, p. 85.
- ²⁵ Tamtéž, p. 122.
- ²⁶ Poprvé doloženo v matrice k roku 1813, tento čestný titul užíval i Vinzenzův otec a další příbuzní. K titulu srov. Županič, J.: *Nová šlechta rakouského císařství*. Praha 2006, s. 30–31.
- ²⁷ Srov. také Zlámal, B. – Larisch, J.: *Rudolf Jan arcivévoda rakouský, arcibiskup olomoucký a kardinál*. Olomouc 2010, s. 113.
- ²⁸ ZAO-O, LD Kroměříž, karton č. 60, inv. č. 1209. Datováno 14. května 1832.
- ²⁹ Tamtéž. V dokumentu stojí částka 600 zlatých konvenční měny, nad ní je však tužkou dopsáno 1 000 zl.
- ³⁰ Zmrzlíková-Brettschneiderová, Š.: Stavovská akademie. In: Nešpor, V.: *Dějiny university olomoucké*. Olomouc 1947, s. 184.
- ³¹ ZAO-O, LD Kroměříž, karton č. 61, inv. č. 1219, fol. 2r–v.
- ³² Moravský zemský archiv v Brně (dále MZA), Stavovské rukopisy (A3), kniha 353 I, ff. 39v–41r.
- ³³ Tamtéž, dalších 50 000 zlatých měl postupně splácet během roku 1837, Vetter také převzal dluhy ve výši 24 000 zl. Odtud pak lze transakci ocenit na 100 000, srov. Hosák, L.: *Historický místopis země Moravskoslezské*. Praha 2004, s. 642.
- ³⁴ ZAO-O, Krajský soud Olomouc, manipulace I-II, karton č. 552, sign. IV 186266, nefol. – obsahuje pozůstalostní inventář z roku 1863, z něhož vyplývá, že se tu nacházelo 18 krav, 21 telat a 5 býků; v Přestavkách pak 14 beranů, 223 starších ovcí, 66 jednorokých ovcí, 140 jehňat; ve Věžkách 152 starších ovcí, 72 dvouročních, 48 jednorokých a 8 mladých beranů.
- ³⁵ Označeno jako Gedärmbbrand, srov. MZA, Rodinný archiv Forgatschů Valeč, Forgatsch XXIII, fol. 12. – MZA, Moravskoslezské zemské právo (C9), karton č. 128, inv. č. 1787, sign. 13, ff. 22–23.
- ³⁶ ZAO-O, LD Kroměříž, karton č. 107, inv. č. 1787, sign. MCor. XXI/351, fol. 3, datováno 28. května 1858.
- ³⁷ Srov. oznámení zasláné arcibiskupem lennímu dvoru, ZAO-O, LD Kroměříž, karton č. 107, inv. č. 1788, sign. MCor. XXI/352. – Tamtéž, inv. č. 522, poradní protokol 1858, s. 217 (jmenování 1. září). Taxa za hodnotu tajného rady mu byla odpuštěna.
- ³⁸ K hodnotě srov. Županič, J. (pozn. 26), s. 28–30.
- ³⁹ Pronajímatelkami byly Josefa a Amalie Siegel, srov. sčítání lidu v roce 1857 v SOKA, AMO, Knihy, č. 2148.
- ⁴⁰ K pohřebnímu průvodu srov. *Brünner Zeitung*, č. 277, 1862, 30. 11. 1862, s. 2237.
- ⁴¹ ZAO-O, Krajský soud Olomouc, manipulace I-II, karton č. 552, sign. IV 1862/66.
- ⁴² *Neue Zeit*, roč. 11, č. 241, 21. 10. 1858, s. 2.
- ⁴³ Muzeum umění Olomouc, Arcidiecézní muzeum Kroměříž (dále MUO – AMK), KE 2725.
- ⁴⁴ K lénu a jeho majitelům srov. Štěpán, J.: Lenní dvůr Kroměříž, díl V. Spisy lén olomouckých biskupů a arcibiskupů, sv. 19. *Lenní statek Kamenná Horka* (1522–1890). Inventář. Olomouc 2012.
- ⁴⁵ Poměry na manství Ketř byly poměrně komplikované a o jeho stavu a statutu nebylo jasno ani u lenního dvora v Kroměříži, srov. Kohout, Š.: Lenní dvůr Kroměříž, díl V. Spisy lén olomouckých biskupů a arcibiskupů, sv. 21. *Lenní statek Ketř* (1513–1870). Inventář. Olomouc 2012.
- ⁴⁶ K pojmu Županič, J. (pozn. 26), s. 17.
- ⁴⁷ Tamtéž, s. 18–19.
- ⁴⁸ Různé doklady a zprávy o erbovníku srov. ZAO-O, LD Kroměříž, karton č. 32, inv. č. 1016.
- ⁴⁹ ZAO-O, LD Kroměříž, karton č. 32, inv. č. 1016, fol. 20r.
- ⁵⁰ Schirek, C.: Hübnér, Anton. In: Thieme, U. – Becker, F. (ed.): *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler*, sv. 18 (ed. Vollmer, H.). Leipzig 1925, s. 43–44.
- ⁵¹ Steif, M.: Mayssl, Anton. In: Thieme, U. – Becker, F. (ed.): *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler*, sv. 24 (ed. Vollmer, H.). Leipzig 1930, s. 298. – Internetová encyklopedie dějin Brna (Antonín Mayssl), https://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=6630, vyhledáno 27. 5. 2020. Později se prosadil jako fotograf.

- ⁵² V. V.: Stiasny (Štastny), Mathias (Matěj). In: Thieme, U. – Becker, F. (ed.): *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler*, sv. 32 (ed. Vollmer, H.). Leipzig 1938, s. 35. – Internetová encyklopedie dějin Brna, https://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=12012, vyhledáno 27. 5. 2020.
- ⁵³ K rozdělení erbů mezi malíře srov. ZAO-O, LD Kroměříž, karton č. 32, inv. č. 1016, ff. 16r–23r.
- ⁵⁴ Tamtéž, Beilage 6, fol. 21r (20. října 1858).
- ⁵⁵ MUO – AMK, KE 2725, fol. 11.
- ⁵⁶ Tamtéž, fol. 13.
- ⁵⁷ Tamtéž, fol. 22. Je to jediný případ, kdy byl list popsán z obou stran.
- ⁵⁸ SOKA, AMO, inv. č. 5947, sign. 1787 (Podací protokol hospodářský), č. 946, 1234, 1332, 1435.
- ⁵⁹ K další knize přenesené ze zámku v Přestavlkách do Kroměříže srov. Myšák, M. – Pokorná, B.: Dedikační list misálu ze zámecké kaple v Přestavlkách. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2019, č. 318, s. 166–173. – Album měl v rukách arcibiskupský knihovník Antonín Breitenbacher v roce 1917. Ve svém deníku zmínil, že jedné návštěvě, kterou prováděl po zámku, ukázal kromě jiných „album věnované Vettrovi spolumany“. Srov. MZA v Brně, fond Breitenbacher, Antonín (G-36), kart. 11, inv. č. 641, pag. 51.
- ⁶⁰ MUO – AMK, Inventurní kniha mobiliárního fondu, sv. 15, č. KE 2725.

SUMMARY

Vinzenz Vetter von der Lilie – Biographical Medallion and the Crest Album for Service Anniversary of the Archbishop's Feoffee

Miroslav Myšák

The first part of the study deals with the life of Count Vinzenz Vetter von der Lilie (1785–1862). He came from Nové Horky near Nový Jičín but the most part of his life he spent in Olomouc. As a nobleman not wealthy enough, he had to find an employment. Initially, he worked as a civil servant, from 1808 until his death he worked in feudal court of Olomouc archbishopric. First as a simple juror, in 1837 he became its president. In 1858, he celebrated 50-year anniversary in the service of this institution and other Bishop's vassals dedicated him an album with their coats of arms and signatures. The second part of the article pays attention to the book. The volume has been preserved in the chateau library in Kroměříž and it contains 47 painted signs in total. At the end of the paper, there is an overview of the fiefs of the Olomouc archbishopric and its holders – vassals. Among them we can find representatives of the highest Austrian society as well as quite poor noblemen.

Zámecký park v Čechách pod Kosířem za hrabat Silva-Tarouců. Část II.*

Robert Šrek

ABSTRACT

Chateau Park in Čechy pod Kosířem during the Ownership of Silva-Tarouca Family. Part II.

The article aims attention at the history of the chateau park in Čechy pod Kosířem in the years 1872–1936, that is, at the time of its ownership by the count Franz Joseph II. Silva-Tarouca (1858–1936).

KEY WORDS: Silva-Tarouca family, Čechy pod Kosířem, chateau park, Franz Joseph II. Silva-Tarouca, landscape gardening

Úvod

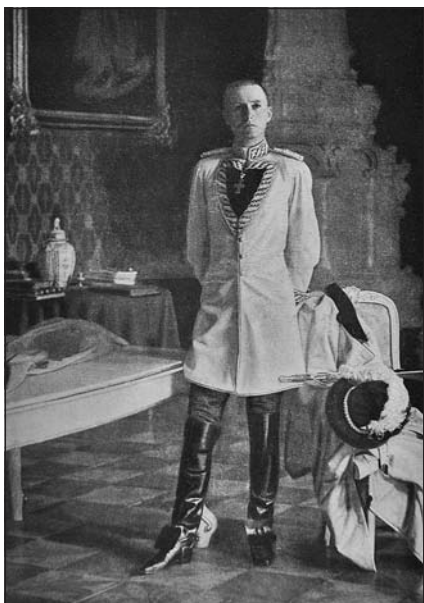
Druhá část studie o zámeckém parku v Čechách pod Kosířem se zabývá léty 1872–1936, kdy jej spravoval hrabě František Josef II. Silva-Tarouca, osobitě smýšlející, leč pozapomenutá osobnost v oboru krajinářství.

František Josef II. Silva-Tarouca (1858–1936)

František Josef II. Silva-Tarouca [obr. 1] byl posledním významným majitelem panství Čechy pod Kosířem. V roce 1882 převzal do svých rukou rodové majetky a oženil se s Gabrielou, princeznou s původem v rodu Schwarzenbergů. Spolu s ní založil rodinu a vychoval pět synů: Karla (1883–1958), Egberta (1887–1971), Bedřicha (1888–1968), Františka Arnošta (1890–1943) a Aloise (1892–1917). Po celý svůj život byl intelektuálně činný a rád psal; měl zájem o historii, umění a vlastivědu. Do vysokého věku se podílel na veřejném a politickém dění v monarchii. Po rozpadu rakousko-uherského mocnářství a vzniku Československé republiky se stáhnul do ústraní, zesnul roku 1936.¹

Po svém dědu Františku Josefovi I. (1773–1835), strýci Ervínu Vilémovi (1815–1846) a otci Augustu Alexandrovi (1818–1872) zdědil poměrně prostranný park, romantický krajinářský celek se dvěma dominantními vodními plochami a několika architektonickými akcenty, který se rozprostíral na 21,5 hektarech půdy a byl povětšinou obehnaný zdí či plotem. Západně od zámku se v něm nacházelo efektní příjezdové „rondeau“, jihozápadně kopeček se sklepem a Malý rybník, jižně terénní vlna, jejíž hřbet skýtal pohled na okázalou partii s Velkým rybníkem, jihovýchodně a východně terén, jenž pozvolně stoupal až k viditelnému horizontu, a konečně severně provozní zázemí se zelinářskou zahradou,

skleníky a domem zahradníka. Ke skvostům parku patřily zahradní salon a vyhlídková věž postavené roku 1842 pravděpodobně podle návrhu architekta Julia Eduarda Zerneckeho, oranžerie z roku 1853 od architekta Ignáce Vojtěcha Ullmanna a most s vodopádem při východní straně Velkého rybníka z let 1867–1868.

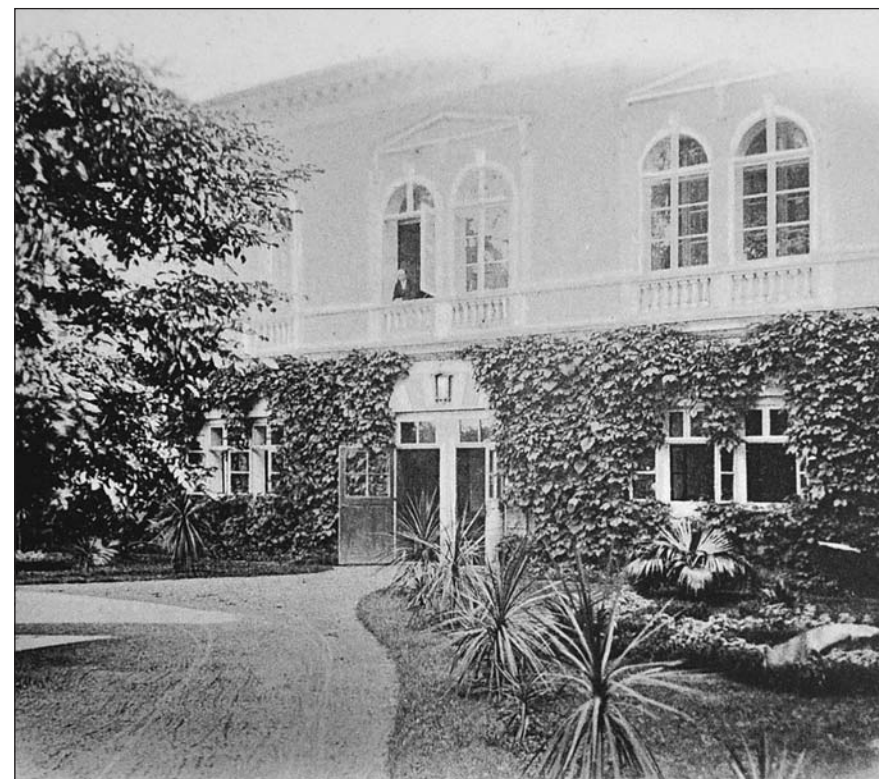
Obr. 1. František Josef II. Silva-Tarouca, kolem roku 1899. Repro: Silva-Tarouca, F. von: Die Silva's in Oesterreich. Ein Beitrag zur Geschichte dieses Hauses. Wien 1899.

Když August Alexander v roce 1872 zemřel, bylo panství citelně zadluženo. O Silva-Taroucy se tehdy postaral Egbert Belcredi (1816–1894), který se zároveň ujal role opatrovníka Augustových ratolestí. Čtrnáctiletého Františka Josefa II. a jeho o dva roky mladšího sourozence Arnošta Emanuela (1860–1936) vyslal do světa, aby se středoškolsky a vysokoškolsky vzdělávali. Do Čech pod Kosířem se František Josef II. natrvalo vrátil až roku 1882, jakmile dosáhl plnoletosti, a zdá se, že do té doby se park nijak nerozvíjel.²

Coby krajinář si František Josef II. zasluhuje tutéž pozornost, jaké se těší jeho bratr Arnošt Emanuel, zakladatel věhlasného parku v Průhonicích.³ Stejně jako on disponoval dalekosáhlými všeobecnými znalostmi a nespočtem praktických zkušeností. V knížce s titulem *Park*, kterou publikoval v roce 1894 ve vídeňském nakladatelství Wilhelm Frick, jednou použil sousloví „*filozof s rýčem*“, označení, které se nejlépe hodí k němu samotnému. Vědomosti Františka Josefa II. totiž vycházely dílem z četby knih, dílem z vlastnoručně nabyté empirie, přičemž obojí se v textu prolíná. Park neměl být pouhou zahradou – tu hrabě přirovnával k malování nizozemských zátiší a miniatur, jejichž podstatu tvoří sklon k detailům; měl představovat krajinu pěstovanou ke kráse – u krajinářství hrabě hledal příměr k velkým historickým obrazům, které potřebují a podněcují fantazii. Co se týče návaznosti na téměř dvousetletou tradici anglického krajinářství, ostře se vymezil vůči parkům, jež byly formovány za pomoci jiných prvků než ryze přírodních a přirozených. Odsoudil „*anglické zahrady*“, v nichž byly prezentovány „*ruiny, grotty a malé farmy*“, zavrhnul bukolickou idylu, důležitou pro pionýrské sentimentální parky („*Už nejsme tak mladí, abychom si namlouvali, že jsme pastýři, protože máme flétnu a půvabnou chatrč z kúry, před kterou se prohání jehňátka.*“), odmítl i hospodářské prvky, třeba les či pole, které též byly pojmány jako součást rozsáhlejších aristokratických parků. Park by měl tak jako v 18. století vyvolat v člověku pocity blaženosti. Prostředky se však musí změnit. Tam „*kde se dříve ve službě přirozenosti umělovala, musí dnes umělec udělat to nejlepší, aby mu příroda posloužila*“. Jak konkrétně k takovému cíli dospět, to bylo předmětem úvah spíše technické povahy. Hrabě pojednával například o vhodném rozmístění výsadby, aby stromy nestrádaly nedostatkem světla

a při růstu si navzájem nekonkurovaly; o zřizování pěšin, které mají obstát při deštích; o zdi kolem parku, nutné, ale ošklivé, protože musí být zakryta; o tom, aby se jeho čtenář vyhýbal unáhlenému a módnímu vysazování cizokrajných rostlin předtím, nežli si ověří jejich přiměřenost v nových podmínkách a novém kontextu.⁴

Z deníků Františka Josefa II. je vidno, že jej přitahovala přednostně vegetace, živá složka parku, na rozdíl od architektonické stafáže. K rostoucí a kvetoucí flóře měl blízký vztah, zeleň si v Čechách pod Kosířem ostatně vtáhnul rovnou do svého obydlí. Ve dvoře zámku, který býval vydlážděným holým místem a kde kočí stavěli vozy, vysázel roku 1883 nebo 1884 čtyři jilmy, jež vydržely po mnoho dekád, až přesahovaly i zámecké střechy. Od roku 1891 tu byly v rozích jehličnany a po stěnách se pnulo divoké víno, plamének a pustomyl. Po letech se z tohoto dvora dokonce stala „*bujná květinová zahrada*“, ideální pro snídani za hezkého počasí [obr. 2].⁵ Ani zadní nádvoří s jezdeckou školou, které bylo z východu ohraničené samostatně vybíhajícím křídlem zámku, ze severu domem zahradníka a ze západu stájemi, nepřišlo zkrátka. V roce 1897 jej hrabě nechal osázet červenými duby z Varvažova u Písku a habrovým keřovím.⁶ Obě tyto úpravy vzaly časem za své, zaznamenány jsou na archívních fotografiích.⁷

Obr. 2. Dvůr zámku v Čechách pod Kosířem, kolem 1897, fotografie, MZA v Brně, G 445 – Rodinný archiv Sylva-Taroucců, inv. č. 349, sign. 207/3–4.

Až do sklonku 19. století se zachovalo málo informací o tom, jak hrabě do parku zasahoval, nicméně ve dvou případech lze stopy jeho činnosti spatřit dodneška. Na počátku osmdesátých let 19. století sem z luk u Náměště na Hané přivezl ladoňky,⁸ které nyní na jaře obdivují davy turistů. V roce 1897 ve směru na východ od zámku vybudoval terasovitě upravenou ovocnou zahradu [obr. 3], jejíž zřízení konzultoval s uznávaným expertem Franzem Felbingerem (1844–1906) z Želešic,⁹ v roce 2014 byla obnovena ateliérem Zahrada Olomouc a projekt revitalizace obsadil druhou příčku v soutěži o Park roku 2015.¹⁰

Obr. 3. Ovocná zahrada zámeckého parku v Čechách pod Kosířem, 1904, fotografie, MZA v Brně, G 445 – Rodinný archiv Sylva-Taroucců, inv. č. 349, sign. 207/3–4.

Od konce 19. století počet zmínek o intervencích do vzhledu čechokosířského parku v denících Františka Josefa II. roste. Rok po roce můžeme sledovat, kde hrabě kácel, co sázel, odkud objednával semena a sazenice, a jak se vyrovnával s přírodními pohromami, které areál tu a tam zasáhly. Soudě dle množství vykloučených stromů, úctou k dědictví po předcích vskutku nepřekypoval. Mluvíme-li o nových stromech, zprvu byla výsadba rozložena rovnoměrně mezi jehličnaté a listnaté dřeviny, postupně začaly převažovat listnaté. Hrabě také s oblibou zkoušel sázet různé odrůdy ovocných stromů, ozdobných keřů a keřů s jedy plody.¹¹ Upozorníme na několik dobových fotografií ze začátku 20. století, z nichž je patrná mladá výsadba [obr. 4, 5], oblíbené dekorativní partery [obr. 6], nebo i to, že byly stěny zahradního salonu schovány pod popínavými rostlinami [obr. 7]. Je dobré si uvědomit, že park nesloužil Silva-Tarouccům výhradně pro estetický prožitek. Odehrávaly se v něm kupříkladu tréninky jízdy na koni nebo si zde dospívající hraběcí chlapi procvičovali lovecké dovednosti.¹²

Obr. 4. Zámecký park v Čechách pod Kosířem, 1903, fotografie, MZA v Brně, G 445 – Rodinný archiv Sylva-Taroucců, inv. č. 349, sign. 207/3–4.

Obr. 5. Zámecký park v Čechách pod Kosířem, 1903, fotografie, MZA v Brně, G 445 – Rodinný archiv Sylva-Taroucců, inv. č. 349, sign. 207/3–4.

Obr. 6. Zahradní parter v zámeckém parku v Čechách pod Kosířem, 1902, fotografie, MZA v Brně, G 445 – Rodinný archiv Sylva-Taroucců, inv. č. 349, sign. 207/3–4.

Obr. 7. Zahradní salon v zámeckém parku v Čechách pod Kosířem, 1902, fotografie, MZA v Brně, G 445 – Rodinný archiv Sylva-Taroucců, inv. č. 349, sign. 207/3–4.

Ve službách Františka Josefa II. Silva-Taroucy se vystřídalo vícero zahradníků a zaměstnanců parku. Dne 22. listopadu 1890 zemřel v 85 letech Vincenc Klatovský, hraběcí zahradník ve výslužbě.¹³ Roku 1913 podlehl déle trvajícím onemocnění plic letitý Jan Kupka. Jeho schopností si hrabě vážil, byl pro něj pilným mužem s „*krajinářským talentem*“, jemuž stačilo jen naznačit a vše pak vykonal věrně a vkusně. Jeho otec prý jako zahradník pamatoval epochu Františka Josefa I. Silva-Taroucy.¹⁴ Nejpozději od roku 1889 do roku 1905 pracoval v parku zahradník Josef Novák,¹⁵ který byl zachycen na pamětní fotografii zaměstnanců panství z přelomu století.¹⁶ Na jeho pozici potom nastoupil jakýsi Kuželka, neudržel se ale ani jeden rok.¹⁷ Nahradil jej Alexander Hampel, v minulosti zahradník v Chudobíně.¹⁸ Hrabě v něm našel nepostradatelného pomocníka, což se ukázalo zvláště za Velké války. Roku 1916 byl spolu s dalšími z velkostatku shledán způsobilým k vojenskému nasazení¹⁹ a na začátku roku 1917 narukoval k artilerii, naštěstí předběžně jen jako zahradník v nedalekém Neředíně. Od tohoto okamžiku hrabě vytrvale usiloval

o jeho uvolnění.²⁰ Když byla v lednu 1918 žádost vrchního zahradníka o zproštění armádních povinností zamítnuta, František Josef II. se zhrzil. Újmy by doznala hlavně „zeleninová a ovocná kultura“, „důležité faktory pro nakrmění lidí“. Záležitost nakonec dobře dopadla, Hampel se mohl v dubnu 1918 vrátit,²¹ Silva-Taroucům zůstal oddaný až do odchodu do penze v roce 1934.²² Po něm měl František Josef II. k ruce nového zahradníka Josefa Čermáka. Předtím pracoval coby pomocný zahradník v lokalitě Luka nad Jihlavou u Antonína Widmanna-Sedlnitzkeho, dávného známého hraběte, dále byl čtyři roky ve Francii a francouzský jazyk údajně ovládal velice obtojně.²³

Zatímco o své knižní prvotině věnované parku František Josef II. ve svých denících mlčel, ke studii s názvem *Příspěvek k technice krajinářství*,²⁴ k jejímu vzniku a jejímu osudům si poctivě vedl poznámky. Sepisoval ji od 10. června do 2. listopadu roku 1920 a jak sám poznamenal, nadmíru jej to bavilo, poněvadž nemusel vynakládat přílišnou námahu, jen zužitkoval své zkušenosti. Rozsah činil takřka šedesát stran strojopisu.²⁵ K Vánocům roku 1920 daroval jeden rukopis do domácnosti svého syna Bedřicha.²⁶ Po něm zaslal jeden opis do Vídně, aby zjistil, o jakou částku by si řeklo nakladatelství Wilhelm Frick (Graben 27) za vytištění. Cena 17 635 rakouských korun za náklad tři sta výtisků byla značná, a tak si hrabě povzdechnul: „*Samozřejmě se vzdávám tohoto potěšení.*“²⁷ Příležitostně dával *Příspěvek* číst svým přátelům a byl zvědav na jejich postřehy.²⁸ Vzpomněl si na něj roku 1931, když diskutoval se synem Egbertem o své závěti. Egbertova choť Lory přislíbila, že se v budoucnu bude starat o park a průvodcem jí přitom bude zrovna tato příručka.²⁹

Příspěvek k technice krajinářství navazuje na *Park* z roku 1894, rozpracovává jej a překonává. Je dokladem myšlenkového posunu Františka Josefa II., který spadá do druhého decennia 20. století a který hrabě rozvíjel až do závěru svého života. Teze v něm obsažené se prokazatelně odrazily i v parku v Čechách pod Kosířem.

Jaká je struktura tohoto spisu? Problematiku hrabě rozděluje do tří oddílů. V prvním se zaobírá cestami, protože ty jsou „kostrou parku“. Tématem druhého je náležité zacházení s daným stavem flóry a její probírka, málokdy se totiž stane, že by někdo zakládal park od úplného začátku. Třetí je zaměřen na doplňování a výsadbu nové zeleně. Věnujme se teď stěžejním ideám každého oddílu po jednom odstavci.

Položení a vedení cesty podmiňuje krajina samotná, cesta zase naopak slouží jako ukazatel při uměleckém zákroku do krajiny. S trasováním sítě cest se má začít od zámku, poté se dá pokračovat v odlehlejších částech areálu. Parku sluší i široké vozovky pro čtyřspřeží či automobily, zejména ty dlouhé a rovné, podobné „avenue“, speciálně když jsou ukončené příhodným objektem v pohledové ose. Leitmotiv krajinářství ovšem představuje „líbezná okolí“ s cestičkami, po nichž se pohybují samotáři či malé skupiny. Teprve křivolaká cesta, která zprostředkuje malebnou podívanou, je esencí parku. Nemá být směrována tak, aby se při chůzi zbyhndarma klesalo nebo stoupalo, nemá křížovat hluboké luční perspektivy. Pakliže její šířka nepřekračuje dva metry, je zbytečné, aby její horní povrch byl klenutý se spádem do obou dvou stran, jak se to obvykle dělá, stačí, aby se mírně svažovala k níže položenému okraji, tak nejlépe přečká nápor vody, když prší.

Pokud se týká probírky stromového a keřového patra v parku, základní poučka hraběte zní: méně je více. Větší množství stromů připomíná les – kmeny s odumřelými větvemi dole a cylindry nahoře. „*Skupiny a masivy, boskety, lesíky a zvláště houštiny vysazené výlučně za účelem zakrytí, ty všechny jsou víceméně velkou sbírkou křiplů.*“ Úkolem krajináře je vymýt nemilosrdně křoviska a stromy, které nemají budoucnost: „*Malovat v krajinářském parku se může pouze se sekerou.*“ Park nesupluje „žádný špitál“, s „beznadějnými křipty“ se

musí provést „*krátký proces*“. Pro strom neexistuje nic lepšího, „*než když stojí osamoceně a za ním nic není*“ – žádné seskupení stromů evokujících dojem hloubky, ve skutečnosti se ale vzájemně okrádajících o světlo a vzduch. Ochranu si zaslouží jen solitéry s dostatečným přísunem světla: „*Málo stromů znamená pro park: krásné stromy!*“ Hrabě je srovnává s plátny Petera Paula Rubense, Giovanni Battista Tiepola či Salvatora Rosy. Pozorovatel musí poodstoupit, aby si je mohl vychutnat. Jelikož zdravý statný strom zabírá se svými větvemi v průměru 24 mužských kroků, polovice z toho je nejmenší přípustná vzdálenost, v níž lze od cesty něco vysadit. Výjimku tvoří aleje a loubí z dostatečně rozestoupených listnáčů. Jaké druhy schvaluje hrabě uchránit? V první řadě duby, ušlechtilé dřeviny, čili habry, buky, javory, lípy a kaštiny. Kříž by se měl udělat nad jakýmkoliv jehličnanem, který v boji o světlo ztrácí spodní větve, snad až – a to jen v některých případech – na borovici.

Při výsadbě hrabě doporučuje myslet „*nejprve*“ na „*velké linie a rozhodující formy a teprve potom*“ se dostane ke slovu „*malá ozdoba*“. Varuje před akáty, jilmu, které jsou choulostivé na nemoci listů, olšemi s křehkým dřevem a ošklivou výstavbou, kaštanu, veškerými topoly, ale i krásnými jasany, jež svými semeny znečišťují okolí. Maličké okrasné konifery (tisy, cypřišky) tolik neškodí, mohou prospět při vytváření světelných kontrastů a narušení měkkých obrysů listnáčů. Velké jehličnany se mají užívat co nejbezpečněji. Přemíra jejich použití je absolutně nejzávažnější chybou, které se tvůrce parku může dopustit. Na poplach hrabě bije, když brojí proti „*vyslovenému miláčku parkových diletantů*“ – smrku. „*Jediné, co opravdu nesmí být v krajinářském parku nikdy vidět,*“ tedy „*jeho obvodová zeď*“, se má zastřít buď terénními úpravami, nebo stříhanými keři (šeříky, pustomyly, tisy, dřín, tavolníky a brsleny) a stromy (javory, metr vysokými koniferami) osazenými v uspokojivém rozestupu a s odstupem (nejméně deseti metrů) od zdi a cesty. Jestliže je pěšina příliš u zdi, svůj účel splní břechtan či divoké víno.

Z deníkových zápisků Františka Josefa II. plyne, že si své názory zvěčnil v *Příspěvku* určitě tříbil po delší dobu. Na přelomu let 1912/1913 kácel v parku „*pouze kvůli estetickému vyprázdnění*“.³⁰ O vytlačování jehličnanů se rozepsal 25. dubna 1916, když si k dopolední pracovní návštěvě u hranice parku ve směru k Padielku poznamenal: „*Smrky se musí postupně odstranit, protože se stejně jako všechny konifery nedají používat při zdech, ale pouze jako solitéry s neomezeným světlem. Krok po kroku chci nechat převážet na periférii javory babyky, ale ne tak bezprostředně při zdi, jak jsem to doposud bohužel dělal se všemi stromy, také s duby, habry obecnými a buky lesními, což mělo zlé následky. Nýbrž přibližně doprostřed mezi cestu a zeď. Kde je tento prostor malý (čemuž se dá předejít již při zakládání cesty), nezbyde nic jiného, než zavčas s pomocí píly a zahradních nůžek stromy upravit do správného tvaru.*“³¹ V obdobném duchu se nesl písemný zápis z 12. února příštího roku: „*Nechám nyní padnout dvě skupiny smrků při zdi (počítáno od kaple sv. Josefa), jsou již opravdu vysoké. Před nějakými třiceti lety byly vyvednuté z lesa a vysazené jako stromky jeden až dva metry vysoké.*“ Znovu zopakoval: „*Zcela volné konifery jsou jako solitéry pro park velmi hodnotné. Jako zakrytí zdi a jiných zrakům předstupujících objektů jsou totálně nepoužitelné. Vyvaruj se konifer! Říkám majitelům parků, kteří chtějí znát mé mínění.*“ Tenkrát byla zahájena nová éra parku v Čechách pod Kosířem: „*Tim započíná důkladné odstraňování konifer v parku, na jehož nezbytnost mě vlastně poprvé přivedla hraběnka Marie Vetterová svým příležitostným výrokem: Park v Čechách by byl pěkný, kdyby měl méně smrků.*“³² Nový modus operandi hrabě začal rychle uplatňovat.³³ V kruhu svých známých si vydobyl renomé a pověst znalce. Například 2. září roku 1916, při společné procházce po zámeckém parku, zapůsobil na olomouckého

arcibiskupa Lva Skrbenského z Hříště natolik, že byl požádán o podporu při renovaci Podzámecké zahrady v Kroměříži, která prý za posledních dvou předchůdců v tomto úřadu velice utrpěla. Hrabě to komentoval jako „těžký, ale zajímavý úkol“.³⁴

Na počátku dvacátých let 20. století nastal u Silva-Tarouců čas na generační obměnu. Roku 1920 František Josef II. svěřil svému synu Egbertovi plnou moc, v červenci následujícího roku mu předal do vlastní režie dvory Čechy, Krakovec a Laškov. Egbert se s vervou pustil do podnikání a odhodlal se, že u parku vytvoří menší průmyslový areál, který měl sestávat z elektrárny, parního mlýnu a parní pily,³⁵ s tím souvisela i rekonstrukce stavidla Velkého rybníku.³⁶ Předáním správy majetku na bedra mladšího pokolení se František Josef II. zbavil četných závazků a mohl se cele obrátit ke svým koníčkům, mezi nimi i k parku.³⁷ Fyzickou činností se zoceloval, ustoupily jeho revmatické potíže.³⁸ Není divu, že k svátku v roce 1921 dostal darem od své nevlastní matky Heleny pilu.³⁹ Na svá teoretická východiska byl hrdý a oceňoval je: „*Moje metoda izolovat stromy se osvědčuje á vue d'oeil*“.⁴⁰ Zušlechťování parku nebralo konce. Hrabě se soustředil především na sázení javorů v Růžové aleji, uvolňoval prostor silným a slibným jedincům, kácel přestálé dřeviny.⁴¹

Jak se asi František Josef II. ve svém parku cítil, kdy jej míval nejraději a jak nahlížel na sebe samého coby odborníka, to můžeme vyrozumět z některých pasáží *Příspěvků*. Pokládá se za ostříleného krajináře s více než padesátiletou praxí. O parky se intenzivně zajímal od devíti let, v patnácti letech na světové výstavě ve Vídni v roce 1873 nabyl přesvědčení o „*malebné hodnotě harmonie krajiny*“, posléze navštívil množství parků v Evropě, ale i mimo ni. Krajinářství mu bylo uměním rovnocenným malbě, plastice a architektuře. V parku hledal místo soukromého oddechu, kde mohl nerušeně hloubat, aniž by jej strašily tovární komíny či protipožární zdi. Nejpříznivějším ročním obdobím pro relaxaci v parku bylo léto a ohnivě zbarvený podzim, hlavně ráno před bouřkou či po bouřce. Takovým chvílím hrabě přikládal mimořádný význam: „*Teprve právě po vydatném dešti, když je park čerstvě umytý, tváří oslňujícím znovu zářícím slunečním paprskům, nastává „velký moment*.“ Své kouzlo měl park i v zimě, když zem byla zahalena sněhovou pokrývkou a stromy obaleny zmrzlou jinovatkou. Nejhorší v očích hraběte bylo jaro s holými větvemi stromů, přesmíru vyrostlou trávou a šeredným počasím.⁴²

Poklidné aktivity Františka Josefa II. v parku neměly dlouhého trvání. Egbertův pokus o resuscitaci ekonomiky velkostatku ve výsledku dospěl v jednu z nejsmutnějších kapitol dějin rodu Silva-Tarouca. Jako podnikatel neměl žádné znalosti, nepočínal si ani šikovně, ani zodpovědně. Během krátké doby zatížil zděděné jmění obrovským dluhem a „*nevěda si rady, opustil velkostatek v naprostém finančním a hospodářském rozkladu*“. František Josef II. v červenci 1923 nakvap pověřil „*urovnáním rozháraných poměrů (...)* pana Karla Belcrediho, velkostatkáře v Líšni“⁴³ a odcestoval s manželkou Gabrielou na Schwarzenberský zámek v Točovicích u Březnice. Domů se nastalo vrátil v závěru roku 1927.

Ke svému milovanému parku se v průběhu tohoto nešťastného intermezza vracel jednak ve vzpomínkách,⁴⁴ jednak prostřednictvím dopisů psaných buď synem Františkem Arnoštem prodlévajícím nadále v Čechách pod Kosířem, nebo sekvestorem Karlem Belcredim. Nejvíce zajímavá na jejich komunikaci byla otázka vybudování místa posledního odpočinku Silva-Tarouců, které bylo vysvěceno v roce 1927 a dodnes se nalézá za červenou věží [obr. 8].⁴⁵ Historie tohoto hřbitůvku se ovšem počala psát o hodně let dříve. František Josef II. na hrobku pomýšlel už před Velkou válkou⁴⁶ a pak v roce 1919, kdy zhotovil a signoval barevný návrh architektonického komplexu v barokním pojetí [obr. 9], na jehož rubu bylo dodatečně připsáno, že jde o projekt rodinného hřbitova v parku

Obr. 8. Rodinný hřbitov v zámeckém parku v Čechách pod Kosířem, 1928, fotografie, MZA v Brně, G 445 – Rodinný archiv Sylva-Taroucců, karton 94, inv. č. 335.

Obr. 9. Návrh na rodinný hřbitov v zámeckém parku v Čechách pod Kosířem, 1919, MZA v Brně, G 445 – Rodinný archiv Sylva-Taroucců, inv. č. 215, sign 95/b, karton 72.

realizovaný v dosti zjednodušené podobě. Zepředu jej vymezovala kuželková zídka, ze zadu zeď rytmičovaná pilastry v kombinaci se slepými arkádami a korunovaná balustrádou. Středu zdi dominovala kaple s křížem, s bohatým dekorativním aparátem a s mansardovou střechou, v jejímž vrcholu se třpytilo slunce s christogramem IHS.⁴⁷ Roku 1920 hrabě přešel od idejí k činům. V obchodě s devocionáliemi si pro plánovaný hřbitov zakoupil za 1 800 korun dřevěný kříž,⁴⁸ brzy si za něj ale se souhlasem faráře vybral náhradu, mramorový kříž z hrobu strýce Bedřicha Gallenberga, jenž přikázal z místního obecního hřbitova převést do zámku. Tento kříž měl původně být provizoriem.⁴⁹ Na jeho zadní stranu v roce 1921 zaměstnanec olomouckého kameníka Havlíčka (nebo Havláška) vyryl heraldický znak českého lva a nápis s úryvkem z rekviem, schválený předem monsignorem Valhou: QVIMARIAM. ABSOL / VISTI.ET.LATRONEM / EXAVDISTI.MIHI.QVO / QVE. SPEM.DEDISTI / PIE.IESV.DOMINE / DONA.EIS.REQUIEM / REQUIEM.AETERNAM. / AMEN⁵⁰

Uběhly další dva roky, než se Silva-Taroucům podařilo sehnat patřičná administrativní povolení k založení hřbitova. Dne 20. listopadu 1921 Egbert jako zástupce držitele velkostatku žádal okresní politickou správu v Prostějově o placet ke zřízení privátní hrobky, protože „*pohřbívání v rodinné hrobce, která se nachází pod farským kostelem v Čechách na Hané, v níž jest několik členů rodiny pochováno, bylo svýho času z hygienických důvodů úředně zakázáno*“ a na „*farském hřbitově*“, kde „*jsou také pochováni členové rodiny, (...) jest velmi málo místa*“. Dne 6. prosince následovalo komisionální jednání in loco. Dne 9. února 1922 bylo ředitelství velkostatku dotazováno kvůli dodání plánů. Kresebnou dokumentaci opatřenou razítkem „*Dr. techn. Jan Chlup, úř. aut. civilní inženýr stavební a stavitel v Olomouci*“ pak předložilo do Prostějova s dovětkem, že nyní „*zamýšlí (...) provésti toliko stavbu 10 hrobek (...), kdežto ostatní hrobky, jakož i nadzemní stavba kaple, rovněž i oběhnání zdi obvodní provedlo by se nejlépe v příštích letech*“. Proto návrh sestával pouze z půdorysu a řezu: kaple byla načrtnuta jako podélná s předstupujícím vstupním schodištěm a s polokruhovým presbytářem a byla lehce vytažena v růžové, hroby byly zdůrazněny sytější červenou. Dne 22. září 1922 ředitelství velkostatku urgovalo vyřízení své suppliky, aby se mohlo ještě v témže roce stavět. Muselo si ale počkat až do poloviny března roku 1923 na verdikt zemské správy politické v Brně, jež stavbě dala zelenou, avšak za dodržení stavebních a hygienických standardů.⁵¹

Převoz ostatků rodinných příslušníků odpočívajících na obecním hřbitově (dcera Františka Josefa II. Marie zemřelá při porodu roku 1886; nejmladší syn Alois Silva-Tarouca, padlý v Bukovině v roce 1917; Kristýna Stollbergová, rozená Kalnokytová, nejstarší sestra nevlastní matky hraběte Heleny Silva-Tarouca) a v kryptě pod kostelem sv. Jana Křtitele (August Alexander Silva-Tarouca; Leopoldina Silva-Tarouca; předčasně zemřelý syn Františka Josefa II. Vilém Silva-Tarouca) připadl na 26. března 1923. Na hřbitov za červenou věží byly dopoledne odvezeny ostatky ze hřbitova, odpoledne z krypty, přičemž dětská rakev už byla vyzvednuta napřed. Atmosféra, která doprovázela hraběcí suitu vsí, se aktérům nezdála ani přátelská, ani důstojná: „*Ve vsi vyšlo ven jen málo lidí, jejich chování odpovídalo současné kultuře, několik málo z nich smeklo klobouk, leckdo zíral na náš průvod, několik starších osob pozdravilo, děti za námi pobíhaly, jako bychom byli medvěďák nebo provazochodec*.“ Do parku byl vstup zapovězen. Ostatky byly rozmístěny po bocích kříže. Nalevo od něj: 1) Leopoldina Silva-Tarouca, 2) vespod volné kosti ze hřbitova, nejspíše Františka Josefa I. Silva-Taroucy a jeho synů Františka a Ervína Viléma, rakev dcery Františka Josefa II.; nad tím olovená rakev s Giselou Silva-Tarouca; úplně nahoře intaktní rakev s Kristýnou Stollbergovou, jejíž přání znělo být v blízkosti ctěné Gisely, 3) August

Alexander Silva-Tarouca. Napravo od kříže: 4) vespod Vilém Silva-Tarouca; nahoře Alois Silva-Tarouca. Dne 27. března farář Valha hřbitov slavnostně vysvětil. Ani ne o měsíc nato bylo mocí úřední vynuceno, aby se ostatky daly nazpět.⁵² Z pozdější korespondence vyplývá, že Silva-Taroucové nerespektovali podmínku „*zdeň hrobky*“ a ostatky bez okolků přenesli v domnění, že se k tomu nikdo vyjadřovat nebude.

Zájem o hřbitůvek ožil až na konci roku 1926. Aby se Silva-Taroucové vystříhali po-tencionálního nedorozumění, vzdali se hned zkraje myšlenky na architektonicky ztvár-něnou kapli či hrobku a spokojili se s levnější verzí – s hroby vybudovanými separátně. V tomto smyslu upozorňoval krátce po Novém roce 1927 František Josef II. Karla Belcredi-ho, ať už v dopisech termín hrobka neuvádí a nadále píše jen o „*vyzděných, překlenutých jednotlivých hrobech přikrytých hlínou*“. Po poradě se stavebním mistrem, který z technic-kých příčin nemohl na určeném místě vykopat každý hrob odděleně, bylo rozhodnuto, že se napravo a nalevo od cestičky ke kříži vyhloubí zemina pro dva symetrické bloky, vždy přibližně o čtyřech hrobech. Práce probíhaly v červnu. Byly celkem náročné a komplikov-ané, neboť se v hloubce narazilo na skálu. Hroby byly překryté cementovými deskami. Komise dne 22. června vše shledala řádně provedené. Výdaje se vyšplhaly na 10 720 ko-run 22 haléřů. „*Kryty odolné vůči pumám nejsou nic ve srovnání s tímto*“, žertoval po skon-čení stavební akce František Arnošt. Svého otce, který se chystal dorazit, však varoval, že k hotovému dílu nepřijede. Namísto „*růžové zahrádky*“ jej bude zatím čekat „*plocha sutin*“. Pro rozmístění ostatků navrhoval František Josef II. dvě varianty, odvislé od toho, kterak stanoví kontrolní orgán.⁵³ Akt uložení ostatků proběhnul 19. července 1927 za přítom-nosti okresního lékaře a monsignora Valhy, jenž místu poželhal.⁵⁴ Hřbitov prováděl pan Daněk, manžel zdejší poštmistrové, který se etabloval jako stavební mistr.⁵⁵ Roku 1931 tu byla pohřbena nevlastní matka Františka Josefa II. Helena, roku 1934 jeho žena Gabriela,⁵⁶ roku 1936 on sám a v roce 1943 jeho syn František Arnošt.⁵⁷

Do Čech pod Kosířem se František Josef II. ze schwarzenberského exilu navrátil před Vánoci 1927. Výsledek absence údržby parku u svého sídla spatřil už před půl rokem, když se účastnil vysvěcení rodinného hřbitova: „*Park není půvabný, louky nejsou poseče-né, cesty plné plevele, stromy suchem přeci jen docela vyčerpané, mnohé podlehly bouři, ale mohlo být mnohem hůře. (...) Toto (přezdívka syna Františka Arnošta – pozn. autora) má velké zásluhy. Na své vlastní útraty vysadil kolem domu množství pěkných nových rodů růží, kompletoval buxusové ploty, předešel zpusnutí*.“⁵⁸ Hraběti vadila rezidua podnikání jeho syna Egberta: „*Park je samozřejmě velmi zdvořelý, kvůli nevydařeným industriálním záříze-ním nenapravitelně znetvořený*.“⁵⁹ On sám hodlal věnovat parku maximální úsilí: „*Mé stro-my v parku jsou nyní překrásné. A dělají mi velkou radost. Avšak musí se jim udělat prostor, prostor, více prostoru!*“⁶⁰ Na podzim roku 1928 jej odměnily americké duby, které zářily jako ohňostroj.⁶¹ Že park nebyl v optimální kondici ani v roce 1929, to se ukázalo během návštěvy knížete Rudolfa Ferdinanda Kinského (1859–1930).⁶² „*Zajisté, mnohé je ještě de-fektní, cesty kolem domu alespoň nějak zrenovované (...), většina habrů zcela nebo napůl mrtvá, jírovce churaví, jediný kaštanovník jedlý je odstraněn, protože odumřel, mnohé keře (šípkové růže) jsou pomrzlé, jiné uschlé*“, rekapituloval si pro sebe hrabě. Když drahému hostu chyběl stín, omlouval se, vždyť „*park je teprve mladý, skoro celý můj výtvor*“, když mu ale scházely „*skupiny*“ stromů, reagoval odtažitě, vyznávajíc své zásady: „*Jsou přesně tím, co nechci mít, protože se samy sebou usmrtí*.“⁶³

Péči vyžadovala i architektura v parku. Opravou prošel zahradní salon. V roce 1928 byly zajištěny trhliny ve divu. V roce 1929 došlo nejdříve na restaurování vnějšku, pak vnitřku.

Venkovní omítka získala nádech kamenně šedé až bílé barvy, nad ní svítila zelená střecha. Interiér vymaloval blíže neurčený prostějovský malíř. Na popud Františka Josefa II. stěny pojednal v růžové, římsu v bílé barvě a kupoli ptactvem na blankytně modrém podkladu. „*Přikázal jsem mu, aby předělal jednoho ptáka, protože se mu nepovedl a měl obě křídla u těla,*“ glosoval hrabě. Nakonec přišla na řadu dlažba z pískovcových a břidličných kamenů, od grotty sem byla přesunuta stará kamenná lavice, jejíž nohy byly trochu osekány. Realizaci provedla firma „architekta“ Daňka.⁶⁴ Na soudobých fotografiích zahradní salon pokrývaly popínavé rostliny a okolní vegetace prorůstala do jeho útrobu, jelikož byly odňaty okenní a dveřní výplně. Potlačení architektonické povahy salonu a jeho splynutí s přírodou zřejmě nebylo produktem náhody, zarostená byla i červená věž [obr. 10].⁶⁵

Obr. 10. Věž v zámeckém parku v Čechách pod Kosířem, 30.–40. léta 20. století, fotografie, soukromá sbírka.

Park byl v meziválečné době pod dohledem Státního památkového úřadu pro Moravu a Slezsko v Brně,⁶⁶ Silva-Taroucové jej pod tlakem veřejnosti na požádání zpřístupňovali.⁶⁷ S některými návštěvníky se František Josef II. poznal i osobně. V roce 1933 se park stal námětem pro dva malíře. Profesora z vysoké školy technické v Praze Oldřicha Blažička okouzila dubová alej, první, kterou kdy v parku užíval. Když obdržel souhlas k jejímu výtvarnému ztvárnění, hrabě zkoumavě malování přihlížel: „*Očividně něco uměl, zaujal mne především rozvrh obrazu: nejprve země v lokálním tónu a tmavé kmeny jen tak naznačeny. Co se námětu týče, neodpovídal hotový obraz vynaloženému úsilí, znázornění povětrnostních podmínek a osvětlení působily taktéž rušivě, no každopádně to byl alespoň obraz.*“ S Blažičkem se rozloučil jako s přítelem a doporučil mu ke zhlédnutí dubovou alej v Čimelicích.⁶⁸ Nedlouho poté hrabě dal svolení ke skicování nejmenovanému prostějovskému malíři. Ten si i přes nepřítelň počasi zvolil vyvýšeninu v jižním rohu parku, záhy jej ovšem vyrušil déšť.⁶⁹

Pokročilý věk Františku Josefovi II. na silách nikterak neubral. Po návratu z Tochovic se jeho diáře opět množily údaji o běžných starostech v parku. Pln energie sázel (předně duby), kácel, kde bylo zapotřebí, dohlížel na úpravy cest, tvaroval koruny stromů, likvidoval nálety atd. Svě nejmilejší záliby si užíval až do posledního dechu. V květnu roku 1936 o parku pronesl: „*Nyní je nepopsatelně nádherný,*“ v červenci – necelé tři týdny před svým skonem – v něm ještě pracoval.⁷⁰ Na věčnost se odebral 4. srpna roku 1936.

Závěr

František Josef II. byl zaníceným krajinářem. K tematice zahrad a parků koneckonců sepsal dvě studie – roku 1894 *Park* a roku 1920 *Příspěvek k technice krajinářství*. Díky nim se můžeme domýšlet, jaký koncept stál v pozadí utváření areálu v Čechách pod Kosířem.

Ve druhém desetiletí 20. století hrabě dozrál k tvůrčímu názoru, jehož se následně držel až do sklonku svého žití. Stručně řečeno, klíčovým hlediskem pro něj bylo, aby se stromy v parcích nevysazovaly uskupené těsně u sebe, ale odděleně, samostatně, poněvadž jedině tak absorbují dostatek světla, vzduchu a vody, jedině tak se mohou rozrůst do žádoucí šíře, výše a krásy. S tímto výchozím předpokladem je nezbytné počítat při promyšlení půdorysného řešení parků, trasování cest, vymýšlení průhledů apod.

Že se svou teorií František Josef II. řídil přímo v Čechách pod Kosířem, to dokazují tehdejší fotografické záběry [obr. 11], z nichž musíme jako nejvíce výmluvný vyzdvihnout letecký pohled na zámecký komplex, pořízený v roce 1938 [obr. 12].⁷¹ Ukazuje se na něm, že hrabě radikálně přehodnotil dědictví po svých předcích a park komponoval od začátku nově, s mladou a poměrně řídkou výsadbou.

Obr. 11. Zámecký park v Čechách pod Kosířem, 30.–40. léta 20. století, fotografie, soukromá sbírka.

Obr. 12. Letecký pohled na zámek v Čechách pod Kosířem, fotografie, 1938. Repro: Pavlačka, R.: Zámek Čechy pod Kosířem. Rekonstrukce a využití objektu a revitalizace parku. Část B – zámecký park. Olomouc 2010, příl. 4.2.9

Cílem návazného bádání by měl být fundovaný komentář k teoretickým premisám Františka Josefa II., překlad a kritická edice jeho textů, dále prozkoumání toho jak moc – a zdali vůbec – byl v rámci dobového diskurzu o zakládání parků originální, odkud čerpal podněty. Hrabě se bohužel ve svých denících nepochlubil, které tituly o krajinářské tvorbě četl. Rodová knihovna se do současnosti nedochovala ve své celistvosti,⁷² ku pomoci snad ale bude soupis knih z pozůstalosti Františkova otce Augusta Alexandra Silva-Taroucy.⁷³

Poznámky

- * První část této studie viz Šrek, R.: Zámecký park v Čechách pod Kosířem za hrabat Silva-Tarouců. Část I. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2019, č. 318, s. 86–109.
- ¹ Šrek, R.: František Josef II. Silva-Tarouca (1858–1936). Životopisný náčrt. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2018, č. 316, s. 150–161.
- ² Evidujeme málo zpráv o parku v těchto letech. V roce 1874 bylo rozhodnuto, že areál může být zpřístupněn veřejnosti (jmenovitě úředníkům, duchovním, učitelům a školám slovanských vzdělávacích ústavů, důstojníkům) za nepřítomnosti hraběcí vdovy Heleny. V tomtéž roce se z žádosti advokáta Prachenského z Prahy (zastupujícího Virginii hraběnkou Aichelburg) dozvídáme, že Egbert Belcredi dokonce zamýšlel zámek a park pronajmout. MZA v Brně, F 46 – Velkostatek Čechy pod Kosířem, karton 106, inv. č. 211, sign. XXVIII, poručenská správa fideikomisu hrabětem Egbertem Belcredim po smrti Augusta Alexandra Silva-Taroucy – finanční a hospodářská správa majetku, Josef Konečný Egbertu Belcredimu 7. 6. 1874, vyřízení téhož, 30. 6. 1874; advokát Josef Prachenský Egbertu Belcredimu, v Praze 27. 2. 1874.
- ³ „Průhonice dříve a nyní“. *Odborný seminář „Historické zahrady a parky 2005“*. Hrdějovice 2005. – *Průhonický zámek a park. Dílo přírody a lidského ducha* (katalog pamětní síně hraběte Arnošta Emanuela Silva-Taroucy v Průhonících). Průhonice 2005. – Silva-Tarouca, A. E.: Průhonický park (český překlad s kopií originálu z roku 1909). Průhonice 2005. – Křesadlová, L. – Podrazil, J. – Zatloukal, O.: *Průhonický park*. Průhonice 2017.
- ⁴ *Der Park. Eine Studie von Franz Graf von Sylva-Tarouca*. Wien 1894. Kniha uložena např. v MZA v Brně, G 445 – Rodinný archiv Sylva-Taroucců, inv. č. 363, sign. 210/11, dále v zámecké knihovně Silva-Tarouců spravované Národním muzeem pod sign. 392. Kniha má rozsah padesáti čtyř stran menšího formátu, konkrétní citované pasáže jsou ze s. 12, 13 a 19. – V tomto roce vyšla péčí Antonína Mariána Svobody a Michaely Wicki reedice německého textu s českým názvem – František Josef II. (1858–1936): *O parku*. Praha 2020.
- ⁵ MZA v Brně, G 445, karton 93, inv. č. 334 a karton 94, inv. č. 335, deníky hraběte Františka Josefa II. Silva-Taroucy, zápisy k 13. 5. 1891, 23. 11. 1907, 8. 7. 1918, 30. 10. 1919 a 5. 7. 1929.
- ⁶ MZA v Brně, G 445, karton 93, inv. č. 334, zápis k 4. 11. 1897.
- ⁷ Fotografie dvora uložena v MZA v Brně, G 445, inv. č. 349, sign. 207/3-4 s doprovodným textem „Um 1897. Innerer Schlosshof, (im Fenster Zimmerw. Joh. Julij)“, fotografie zadního nádvoří v mobiliárním fondu Státního zámku Lysice ve správě Národního památkového ústavu, územní památkové správy v Kroměříži (dále jen NPÚ, ÚPS v Kroměříži), inv. č. LS 11725.
- ⁸ MZA v Brně, G 445, karton 94, inv. č. 335, retrospektivní zápis k 19. 4. 1917.
- ⁹ K osobnosti Franze Felbingera viz Vor 100 Jahren. Franz Ritter von Felbinger. Erfinder und Künstler aus Brünn. *Brünner Heimatbote*, roč. 58, 2006, č. 7–8, s. 204–205. – Křivanek, L. – Suchanek, T.: *Geschichte des mähr. Obst-, Wein- und Gartenbau-Vereines als Section der k. k. mähr.-schles. Ackerbau-Gesellschaft, bezw. seit 1892 der k. k. mähr. Landwirtschafts-Gesellschaft in Brünn 1816 bis 1898*. Brünn 1898, s. 291, 299–300, 316–317. – Hrabě jel nejprve za poučením přímo do Želešic, později byl Felbingerův vrchní zahradník v Čechách pod Kosířem zhlédnout počátek realizace. Hrabě tehdy udivil tím, že zpět do Brna šlapal na kole. Pomocník od Felbingera přijel na zámek ještě v říjnu, aby tu asistoval při sázení. MZA v Brně, G 445, karton 93, inv. č. 334, zápisy k 15. 6. 1897, z června 1897, k 29. 6. 1897 a 20. 10. 1897. – Fotografie uložena v MZA v Brně, G 445, inv. č. 349, sign. 207/3-4 s doprovodným textem „Mein Obstgarten 1904“.
- ¹⁰ <http://www.suz.cz/cs/hlavni-menu/akce/park-roku/2015/>, vyhledáno 16. 4. 2019.
- ¹¹ Podrobný chronologický výčet událostí z deníků Františka Josefa II. může přispět k identifikaci fotografií, jejich dataci apod. Nutno dodat, že zdaleka ne všechny údaje, zejména pokud jde o přesnou lokalizaci popisovaných aktivit, je možné za aktuálního stavu bádání rozklíčovat. V nejednoznačných případech cituji originální znění. – Na přelomu let 1897–1898 hrabě dal vykácet

dva velké pyramidální topoly černé „italica“, část topolové stěny „zw. Kapelle und Scheibe“, poslední velké smrky na Padielku a na kopci se sklípkem („Kellerberg“), velký topol v „divočině“, lípu u kaple sv. Josefa a platan u Malého rybníka. Letité vrby u Velkého rybníka („b. gr. Teich, Kapelle“) porazila na konci ledna 1898 bouře. Z nových výsadeb konkrétněji hrabě uvedl skupiny jedlí na stráni nad Velkým rybníkem ve směru k Padielku, řadu dubů při zdi u kaple sv. Josefa, skupinu konifer v zatáčce u „Trněnky“ a napravo na konci Růžové aleje. (MZA v Brně, G 445, karton 93, inv. č. 334, zápis k 31. 1. 1898). – Na jaře 1898 se vysazovaly okrasné keře a keře s jedlými plody (skalník, muchovník, hlohy, dřín obecný, svída nízká, svída bílá), na „Trněnce“ u Matky Boží moruše bílá „pendula“, na „Trněnce“ pod lesem čimišníky, javor, zimoztráz, americké duby; dále jedle kaštany, jeřáby břeky, zimolezy kamčatské nad Velkým Rybníkem, také mnoho tisíc obyčejných. Většinu z nich koupil hrabě ze stromové školky Späth v Berlíně. Od Ernsta Kama si pořídil konifery a duby, dal je do stromové školky. V říjnu dorazily dvě zásilky ze stromové školky Dřiteň (Zirlau). V první byly tyto druhy: jeřáb muk, jilmy, jasan zimnář. Kromě toho byly od červené věže přesazeny čtyři jabloně do kuchyňské zahrady, jedna vrba („Goldtrauerweide“ – kříženc Salix Babylonica a Salix alba ssp. Vitellina) přišla k Malému rybníku. Z druhé zásilky víme o jilmech, pajasanu, jasanech, jeřábu muku určenému před zámek. Krátce nato doputovala ze školky Späth v Berlíně další zásilka, tentokrát do kuchyňské zahrady – jahodníky, angrešty atd. V prosinci 1898 vysadil hrabě jubilejní lípu u zahradního salonu. (Tamtéž, zápisy ke 12. 4. 1898, 17. 10. 1898, 25. 10. 1898, 26. 10. 1898 a 2. 12. 1898). – V roce 1899 sázel v parku a v ovocné zahradě (zde tři třešně – odrůdy „Speck-kirsche“, „Reine Hortense“ a „Scheckenkirsche“), dále máme noticko o štěďfenci před zahradním domem. (Tamtéž, zápis k 22. 4. 1899). – Na jaře roku 1900 vysadil František Josef II. tři jeřáby oskeruše na „Trněnce“ (první svého druhu v parku), konifery a cesmínu u věže, dále hlohy. Hlavně kvůli lesu učinil další objednávku u Spätha v Berlíně – na topoly, hlohy, americké duby, borovici vejmutovku a štěďfenc. Podzimní sázení v parku a ovocné zahradě sestávalo mimo jiné ze zatím nevyzkoušených druhů – z maklury oranžové, dřezovce, dvou druhů hrušní, hlohu peřenoklaného a „korolkovií“, jabloně a hrušni. (Tamtéž, zápisy k 9. 4. 1900 a 15. 11. 1900). – Na jaře 1901 hrabě sázel ovocné stromky, na podzim planiky u jezdecké dráhy, dále javory. Byly započaty práce na cestě vedoucí za skleníkem k Růžové aleji, „která již dávno žádné růže nemá“. Těsně před koncem roku došlo k vykácení velkých topolů a habrů obecných před zámekem, „až na jeden nejkrásnější“. (Tamtéž, zápisy k 4. 4. 1901, 23. 11. 1901 a 31. 12. 1901). – Dne 16. ledna roku 1902 se parkem prohnala bouře. Vykořenila jalovec při východní straně Velkého rybníka a jeden z pyramidálních topolů u kaple sv. Josefa. Tento topol spadl na zeď parku, prorazil ji, rozdrtil jeden zazděný pilíř a otočil jeden kamenný pilíř bývalé brány v polovině jeho výšky kolem vertikální osy. (Tamtéž, zápis k 16. 1. 1902). – Na jaře 1903 se dle hraběte sázelo málo: skupiny tují (zeravů) na Padielku, skalník na jižním svahu kopce se sklípkem („Kellerberg“), vrba babylonská, svída bílá a skupiny zimoztrázů na jižním konci Velkého rybníka, velký pyramidální jilm u kaple sv. Josefa spolu s dvěma malými pyramidálními duby. V létě park postihla záplava. Voda strhla zeď u prádelny, hráz a most u Velkého rybníka byly poškozeny, rybníky se rozlily na cesty a pole. Hraběcí zaměstnanec Bandroff událost fotograficky zdokumentoval, k zámku a do vesnice jezdil dírou ve zdi na člunu! (Tamtéž, zápisy k 23. 3. 1903 a 4. 7. 1903). – Na podzim roku 1904 byla po více než roční práci dokončena cesta kolem „rondeau“ před západním průčelím zámku. (Tamtéž, zápis k 27. 10. 1904). – V roce 1906 dorazila ze školky Späth v Berlíně další zásilka, mimo jiné deset jabloní v deseti odrůdách pro špalír na jižní zdi kuchyňské zahrady u zahradníka domu. (Tamtéž, zápis k 23. 10. 1906). – V prosinci 1910 kácel hrabě se synem Aloisem stromy u červené věže. (Tamtéž, zápis k 9. 12. 1910). – Na jaře 1911 s ním kácel stromy na „Trněnce“. (Tamtéž, zápis k 24. 3. 1911). – V roce 1914 probíhaly úpravy Velkého rybníka. (Tamtéž, zápisy k 29. 1. 1914, 9. 2. 1914, 22. 4. 1914, 1. 5. 1914 a 7. 5. 1914). – V lednu 1917 poručil hrabě vymýt jilmy u hráze Velkého rybníka, protože byly moc u sebe, nevyhlížely dobře a překážely lipám. Vrchní zahradník, všichni jeho pomocníci a zaměstnanec pily Konečný si s touto těžkou úlohou nevěděli rady. Největší z jilmů jim natolik odolával, že jej nakonec nechali spadnout do prázdného rybníka,

přestože původním záměrem hraběte bylo, aby se tak událo v opačném směru. Další blízké jilmy tam „zahučely“ s ním. V březnu hrabě skoncoval s habrovým plotem dřívější Růžové aleje (až na jeden kousek u jezdecké dráhy), jelikož nebylo nikoho, kdo by je uměl zastříhnout. „Zdivočelé habry“ pak nevypadaly příjemně, neboť ve svém nutkání růst nahoru zprůhlednily. Novým cíleným přírůstkem byly mimo jiné čtyři kusy břechtanů umístěné do partií mezi zámekem a Malým rybníkem. Ne úplně plánovaně se další novou součástí parku staly javory babyky, pro jejich odolnost; představovaly náhradu za usychající nedávno vysázené stromky, především duby červené; ale sucho ničilo i buky. (MZA v Brně, G 445, karton 94, inv. č. 335, zápis k 4. 1. 1917, 16. 1. 1917, 3. 3. 1917, 4. 5. 1917, 15. 6. 1917, 23. 6. 1917 a 24. 10. 1917). – V roce 1918 korigoval František Josef II. formy habrů u zdi při vozovce a lip podél Růžové aleje. (Tamtéž, zápis k 30. 4. 1918 a 9. 6. 1918). – Na zastřihávání stromů došlo i v roce 1919. Starý pracovník parku Příkrýl pokračoval ve vysazování řady javorů, jež měly zakrýt parkovou zeď. Dále probíhala výsadba amerických dubů a kaliny. Zdivočelé kdouloně obecné jižně od kopce se sklípkem („Kellerberg“) byly zlomeny. (Tamtéž, zápisy ke 2. 9. 1919, 16. 9. 1919 a 16. 10. 1919).

¹² Zde máme útržkovité poznatky. Roku 1902 v malé zahradě s terénními překážkami a ve střelecké aleji dal hrabě postavit po jedné nové překážce z pokácených topolů. (MZA v Brně, G 445, karton 93, inv. č. 334, zápis k 15. 10. 1902). – Z roku 1905 pochází fotografické snímky hraběcích hochů v loveckých pózách, zhotovil je prostějovský fotograf Vlk právě v parku. (Tamtéž, zápis k 1. 9. 1905; uložení fotografie NPÚ, ÚPS v Kroměříži, Státní zámek Lysice, inv. č. LS 11728). – V roce 1906 poměřoval hrabě svůj jezdecký um s nejmladším synem Aloisem v Růžové aleji. (MZA v Brně, G 445, karton 93, inv. č. 334, zápis k 28. 9. 1906). – Malá jezdecká škola se nacházela za skleníkem (Tamtéž, 8. 4. 1913). – Na podzim roku 1910 si hrabě do deníku zakreslil překážky, které v parku zřídil jeho syn František Arnošt, i s údaji o jejich rozměrech. (Tamtéž, zápis k 30. 9. 1910). František Arnošt využíval park k jízdě koňmo i v pozdějších letech, např. v roce 1927 zde instaloval překážky o výšce 140 centimetrů. (MZA v Brně, G 445, karton 94, inv. č. 335, zápis k 21. 7. 1927).

¹³ MZA v Brně, Acta Publica – fond E 67 (Sbírka matrik), Čechy pod Kosířem, sign. 8827, s. 113.

¹⁴ MZA v Brně, G 445, karton 93, inv. č. 334, zápis k 28. 11. 1913.

¹⁵ Roku 1900 obdržel od hraběte výtku. V roce 1905 byl propuštěn. Tamtéž, zápisy k 10. 11. 1900 a 1. 9. 1905. – V zámeckých službách byl již roku 1889. V matrice zemřelých z Čech pod Kosířem je k 21. 11. 1889 uvedeno úmrtí Jana, dítěte hraběcího zahradníka Josefa Nováka a jeho manželky Johanny. MZA v Brně, Acta Publica, Čechy pod Kosířem, sign. 8827, s. 108. – Uváděn ve schematismech z let 1890, 1893, 1896, 1899, 1903. Viz *Neuester Schematismus der Herrschaften, Güter und Zuckerfabriken in Mähren und Schlesien, sowie der auf den Gütern bestehenden Brauereien, Brennerien und sonstigen Industrien, deren Besitzer, Pächter und der dabei angestellten Beamten*. Brünn 1890, s. 28; tamtéž, Brünn 1893, s. 31; Brünn 1896, s. 32; Brünn 1899, s. 30; Brünn 1903, s. 27.

¹⁶ MZA v Brně, G 445, karton 97, inv. č. 347.

¹⁷ MZA v Brně, G 445, karton 93, inv. č. 334, zápisy k 24. 9. 1905 a 15. 8. 1906.

¹⁸ Tamtéž, zápisy k 19. 8. 1906 a 15. 9. 1906. – Uváděn ve schematismech z let 1907 a 1912. Viz *Neuester Schematismus der Herrschaften, Güter und Zuckerfabriken in Mähren und Schlesien*. Brünn 1907, s. 27; Brünn 1912, s. 26.

¹⁹ MZA v Brně, G 445, karton 94, inv. č. 335, zápis k 16. 6. 1916.

²⁰ Tamtéž, zápisy k 28. 1. 1917, 30. 1. 1917, 16. 2. 1917, 17. 2. 1917 a 30. 6. 1917.

²¹ Tamtéž, zápisy k 10. 1. 1918, 11. 1. 1918, 1. 2. 1918, 7. 2. 1918 a 22. 4. 1918.

²² Tamtéž, zápis k 10. 7. 1934.

²³ Tamtéž, zápis ke 2. 6. 1934. Ve třicátých letech v zahradě vypomáhal ještě muž jménem Brančík. Tamtéž, zápisy k 19. 3. 1932 a 19. 12. 1933.

- ²⁴ *Ein Scherflein zu der Technik der Landschaftsgärtnerei*. Uložení: MZA v Brně, G 445, inv. č. 369, sign. 210/17. V zámecké knihovně Silva-Tarouců spravované Národním muzeem je uloženo více rukopisných exemplářů tohoto díla pod signaturami 2918, 2919/1–5, 2920/1–4. – V tomto roce vyšla péčí Antonína Mariána Svobody a Michaely Wicki edice německého textu s českým názvem – František Josef II. (1858–1936): *Pulcherito – o krásnu*. Praha 2020.
- ²⁵ MZA v Brně, G 445, karton 94, inv. č. 335, zápis ke 2. 11. 1920. – Na této studii hrabě podle starších zápisů pracoval už v roce 1918. Dne 4. února 1918 syn Bedřich hraběti z Vídně psal, že pročetl otcovu knihu o parku (nejspíše tedy tu z roku 1894) a chválil ji, stejně jako jeho hostitel baron Franz Mayr Melnhof. Na popud Bedřicha se hrabě začal v září zabývat textem s názvem *Beiträge zu der Technik der Landschaftsgärtnerei*. Bedřich to kvitoval kladně, můžeme-li posuzovat z jeho neúplné věty na poštovním lístku z 8. 9. 1918 („*Bin sehr für Verfassung des Park Buches...*“) a věty na lístku z 19. 9. 1918 („*Freue mich, dass du ans Parkbuch gehst.*“). Tamtéž, zápisy k 5. 2. 1918, 7. 9. 1918, 14. 9. 1918, 25. 9. 1918.
- ²⁶ Tamtéž, zápis k 24. 12. 1920.
- ²⁷ Tamtéž, zápis k 5. 2. 1921.
- ²⁸ Roku 1924 jej chtěl zaslat příteli Rudolfovi Ferdinandu Kinskému, případně jeho dceři Emmě. MZA v Brně, G 445, karton 103, inv. č. 373, dopisy Františka Josefa II. Silva-Taroucy knížeti Kinskému z 23. 1. 1924, 4. 2. 1924, 13. 2. 1924 a 26. 3. 1924. – Roku 1925 jej zapůjčil rodině Wallisů. Roku 1932 Leopoldu II. Berchtoldovi a jeho choti Nandine, kteří *Příspěvek* dali prostudovat řediteli Vyšší zahradnické školy v Lednici Friedrichu Hennemu, jenž jej hodnotil pozitivně. Pro Leopolda II. Berchtolda František Josef II. vyhotovil jednu kopii, poněvadž byl z textu nadšený. MZA v Brně, G 445, karton 94, inv. č. 335, zápisy k 27. 6. 1925, 25. 8. 1932, 7. 9. 1932 a 5. 11. 1932.
- ²⁹ Tamtéž, zápis k 11. 6. 1931.
- ³⁰ MZA v Brně, G 445, karton 93, inv. č. 334, zápis k 17. 1. 1913.
- ³¹ MZA v Brně, G 445, karton 94, inv. č. 335, zápis k 25. 4. 1916.
- ³² Tamtéž, zápis ke 12. 2. 1917.
- ³³ Viz dva zápisy z roku 1917, kdy hrabě sestřihával smrky u zdi, aby uvolnil prostor pro buky lesní; dále v západním rohu parku, tam, kde bývaly smrky, vysadil cca metrové javory babyky. Tamtéž, zápisy k 18. 4. 1917 a 20. 4. 1917.
- ³⁴ Tamtéž, zápis ke 2. 9. 1916. Ke spolupráci podle všeho nedošlo. – Lev Skrbenský z Hřiště a František Josef II. mohli ve svém příkrém posouzení přínosu dvou předchozích arcibiskupů myslet na to, že se v Podzámecké zahradě v Kroměříži plánovalo založit arboretum pro veřejnost, pro nějž bylo ve druhé dekádě 20. století zakoupeno a vysazeno mimo jiné 160 druhů jehličnanů, k nimž byly umístěny porcelánové tabulky s jejich jménem. Takovému množství jehličnanů by hrabě Silva-Tarouca jistě nepřítakal. K Podzámecké zahradě v Kroměříži viz Křesadlová, L.: *Život v zámeckých zahradách v první polovině 20. století*. In: *Zahradní architektura první poloviny 20. století*. Praha 2017, s. 46–59, zde s. 51.
- ³⁵ Viz Šrek, R. (pozn. 1), s. 155–156.
- ³⁶ Datum rekonstrukce stavidla na prosbu hraběte zanesl do cementové omítky mezi pilíře zábradlí zedník Klásek junior. MZA v Brně, G 445, karton 94, inv. č. 335, zápis k 23. 3. 1921.
- ³⁷ Když si Egbert Silva-Tarouca prosadil, že se zaorají pastviny pro koně u Gabrielina dvora, kde vyrůstali proslulí polokrevníci, hrabě si do diáře se smutkem v duši poznačil, že takto pomalu zhyne jeho 32letý chov koní a připojil: „*Teď mi z Out of door sportů zbývá pouze můj park, o který ale budu o to více pečovat.*“ Tamtéž, zápis k 12. 8. 1920.
- ³⁸ Tamtéž, zápisy ke 2. 3. 1920 a 30. 6. 1920.
- ³⁹ Ztvárnil si ji v deníčku. Tamtéž, zápis k 4. 10. 1921.
- ⁴⁰ Tamtéž, zápis k 1. 6. 1921.
- ⁴¹ K roku 1920 si do deníku zakreslil schémata ořezání starého kaštanu, který připravoval svůj mladší protějšek mezi peronem (nástupní plochou u hlavního zámeckého schodiště) a Malým rybníkem o světlo a o vzduch. Dále zastihával tisový keř na severním svahu kopce se sklípkem

(„Kellerberg“). Nejdůležitější akcí byla výsadba javorového stromořadí v návaznosti na starší dubovou alej v Růžové aleji. Stromky k tomu měl z lesa obstarat zahradník Hampel. Úsek k zahradnímu salonu byl hotov k 9. listopadu, celá práce skončila zhruba o týden později. Šlo ponejvíce o javory mléče, méně o javory kleny, metr a půl až dva metry vysoké stromky vysázené v průměru deset kroků od sebe. V deníku si hrabě pro lepší srozumitelnost častěji připomínal: „*Růžová (čti javorová) alej.*“ (Tamtéž, zápisy ke 12. 8. 1920, 8. 11. 1920, 17. 11. 1920 a 20. 4. 1921). – Na konci listopadu 1921 byly vykáceny tři velké topoly mezi kopcem se sklípkem („Kellerberg“) a zámkem. Ten nejsilnější z nich měl střední průměr 1,17 metru (dole 1,3 metru). Egbert je při pádu fotografoval. Hrabě podotknul: „*Nyní v parku stojí z mnoha topolů, které sázel můj děd (a otec?) pouze jeden topol černý, pět topolů bílých a jeden topol černý italica mé vlastní výsadby.*“ (Tamtéž, retrospektivní zápis k 15. 5. 1922). – V roce 1922 František Josef II. usilovně pracoval v parku a po drahé době v něm lovil. Začátkem května pod dohledem zahradníka Hampela byla přesazena přibližně pětimetrová jedle kavkazská od hráze při pile na louku k Malému rybníku. (Tamtéž, zápisy k 26. 4. 1922, 5. 5. 1922 a 19. 6. 1922).

⁴² Viz *Příspěvek k technice krajinářství* (pozn. 24), s. 1, 7, 8, 16, 25, 30, 34.

⁴³ Viz Šrek, R. (pozn. 1), s. 156, 159–160.

⁴⁴ Mimochoodem, s parkem se Františku Josefovi II. pojiil jeho zásadní zážitek z dětství. Když bouře v srpnu roku 1919 poškodila mnohé z jeho nejmilovanějších stromů, velmi poklesnul na mysl. Ze dvou velkých javorů před peronem („*tváří v tvář Kellerbergu*“) byl jeden „*nalomený jako svíce*“, zcela zničený a musel se odklidit. „*Ten druhý je naštěstí intaktní, k němu se váží mé nejranější dětské vzpomínky, jak se můj zesnulý otec mohl protáhnout dírou mezi dvěma srostlými kmeny, z nichž strom sestával. Nyní by to nebylo možné ani trpaslíku.*“ V srpnu roku 1925, když se František Josef II. s Gabrielou zdržovali na panstvích Schwarzenbergů, v zámeckém parku v Čechách řádil orkán, který poslal k zemi několik stromů, například velké kaštiny u prádelny a tento javor („*naproti peronu*“). Situace asi nebyla tak zlá. V roce 1931 javor ještě stál. Hajný Šafař jej ořezal, protože před dvěma lety utrpěl mrazem. Hrabě opět zmínil matnou vzpomínku z dětství. Přidal pravděpodobné datum 1863 a to, že doprovázel matku na vozíku. MZA v Brně, G 445, karton 94, inv. č. 335, zápisy k 22. 8. 1919, 11. 8. 1925 a 2. 5. 1931.

⁴⁵ Inspirací pro výběr lokality, tedy v parku, mohla být Silva-Taroucům i hrobka schwarzenberské sekundogenitury, postavená Gabrielinými rodiči v letech 1862–1864 v zámeckém parku Orlík. Viz Bezečný, Z.: *Příliš uzavřená společnost: orlíčtí Schwarzenbergové a šlechtická společnost v druhé polovině 19. a na počátku 20. století*. České Budějovice 2005, s. 62–64. – K hrobkám šlechticů v letech meziválečné republiky viz Jelínková Homolová, D.: *Šlechta v proměnách. Osudy aristokracie v Československu v letech 1918–1948*. Praha 2017, s. 286.

⁴⁶ MZA v Brně, G 445, karton 93, inv. č. 334, zápis k 29. 4. 1913

⁴⁷ MZA v Brně, G 445, karton 72, inv. č. 215, sign. 95/b. Návrh je opatřen dvěma daty: 21. 9. 1919 a 22. 9. 1919.

⁴⁸ MZA v Brně, G 445, karton 94, inv. č. 335, zápis k 15. 7. 1920.

⁴⁹ Tamtéž, zápis ke 2. 10. 1920.

⁵⁰ Tamtéž, zápisy k 7. 10. 1921 a 20. 10. 1921.

⁵¹ Státní okresní archiv (dále jen SOkA) Prostějov, fond Okresní úřad Prostějov, III. díl, Spisy, karton 103, inv. č. 745, úřední korespondence ve věci zřízení hrobky Silva-Tarouců z 28. 11. 1921, 9. 2. 1922 a 1. 3. 1922. – Tamtéž, karton 112, inv. č. 750, úřední korespondence ve věci zřízení hrobky Silva-Tarouců z 20. 11. 1921, 6. 12. 1921, 24. 2. 1922, 2. 9. 1922, 12. 3. 1923 a 14. 3. 1923; plánová dokumentace podepsaná ředitelstvím velkostatku 24. 2. 1922.

⁵² MZA v Brně, G 445, karton 94, inv. č. 335, zápisy k 26. 3. 1923, 27. 3. 1923 a 23. 4. 1923. – Převezení ostatků udal okresní politické správě v Prostějově dne 26. 3. 1923 starosta obce Čechy na Hané. Viz SOkA Prostějov, fond Okresní úřad Prostějov, III. díl, Spisy, karton 112, inv. č. 750.

⁵³ MZA v Brně, G 367 – Rodinný archiv Belcrediů Brno-Líšeň, karton 159, inv. č. 6224, dopisy správy velkostatku Čechy pod Kosířem Karlu Belcredimu z 23. 12. 1926, 9. 3. 1927, 4. 7. 1927

- a 29. 11. 1927. – MZA v Brně, G 367, karton 161, inv. č. 6236, dopisy Františka Josefa II. Karlu Belcredimu z 3. 1. 1927, 31. 1. 1927, 1. 3. 1927 a jeden nedatovaný. – MZA v Brně, G 445, karton 103, inv. č. 372, korespondence mezi Františkem Arnoštem Silva-Taroucou a jeho otcem Františkem Josefem II. z 31. 3. 1927, 1. 6. 1927, 11. 6. 1927, 19. 6. 1927, 22. 6. 1927 a 29. 6. 1927. – Pro úplnost uvádím zmíněné dvě varianty Františka Josefa II. na uložení ostatků: první varianta: 1) Leopoldina Silva-Tarouca 2) Gisela Silva-Tarouca, malá dětská rakev z hrobky, Kristýna Stollbergová 3) August Alexander Silva-Tarouca 4) Alois Silva-Tarouca; druhá varianta: 1) Kristýna Stollbergová 2) Gisela Silva-Tarouca, volné kosti a malá rakev z hrobky 3) August Alexander Silva-Tarouca 4) Leopoldina Silva-Tarouca 5) Alois Silva-Tarouca.
- ⁵⁴ MZA v Brně, G 445, karton 94, inv. č. 335, zápis k 20. 7. 1927.
- ⁵⁵ Tamtéž, zápis k 21. 12. 1927.
- ⁵⁶ Tamtéž, zápisy ke 12. 8. 1931 a 6. 12. 1934.
- ⁵⁷ Podle novodobé literatury je skladba uložení ostatků následovná – nalevo od kříže 1) Leopoldina Silva-Tarouca, 2) Gisela Silva-Tarouca, Kristýna Stollbergová, 3) August Alexander Silva-Tarouca, 4) Helena Silva-Tarouca; napravo: 1) Alois Silva-Tarouca, Vilém Silva-Tarouca, 2) Gabriela Silva-Tarouca, 3) František Josef II. Silva-Tarouca, 4) František Arnošt Silva-Tarouca. Gračka, F.: *Čechy pod Kosířem*. Čechy pod Kosířem 2000, s. 43. – Mader, Z. – Gračka, F.: *Čechy pod Kosířem*. Čechy pod Kosířem 2018, s. 67–69.
- ⁵⁸ MZA v Brně, G 445, karton 94, inv. č. 335, zápis k 20. 7. 1927.
- ⁵⁹ Tamtéž, zápis k 15. 12. 1927.
- ⁶⁰ Tamtéž, zápis k 20. 6. 1928. Z tohoto zápisu je zřejmé, že František Josef II. Silva-Tarouca měl coby krajinář v aristokratických kruzích stále dobré jméno. Poradit se k němu kvůli parku v Lešné přijela Theresie Seilernová (1890–1979). Podle hraběte bývala na svém sídle málo stabilně: „*K vykonávání umění, také parkového umění, patří klid, který chybí automobilistům.*“
- ⁶¹ Tamtéž, zápis k 14. 10. 1928.
- ⁶² S knížetem Kinským František Josef II. čile korespondoval, někdy i o záležitostech zahradničení a krajinářství. MZA v Brně, G 445, karton 103, inv. č. 373, dopisy Františka Josefa II. Silva-Taroucy knížeti Kinskému z 2. 5. 1924, 1. 11. 1926 a 10. 1. 1930.
- ⁶³ MZA v Brně, G 445, karton 94, inv. č. 335, zápis k 10. 6. 1929.
- ⁶⁴ Tamtéž, zápis k 16. 9. 1928, 21. 5. 1929, 4. 6. 1929, 19. 6. 1929, 22. 6. 1929, 12. 7. 1929, 17. 7. 1929, 23. 7. 1929, 24. 7. 1929 a 2. 9. 1929.
- ⁶⁵ František Josef II. Silva-Tarouca ostatně ve svém *Příspěvku* voluptuárním stavbám neposkytnul žádný prostor, v komponované scénérii je asi neviděl nijak rád, vždyť „*umělé ruiny*“ populární v časném 19. století měl „*při nejlepším za nevkusné.*“ Viz *Příspěvek k technice krajinářství* (pozn. 24), s. 22.
- ⁶⁶ MZA v Brně, G 367, karton 159, inv. č. 6224, dopisy správy velkostatku Čechy pod Kosířem Karlu Belcredimu z 21. 4. 1931, 3. 6. 1931 a 25. 11. 1931. – MZA v Brně, G 367, karton 160, inv. č. 6243, korespondence velkostatku Čechy pod Kosířem s Karlem Belcredim z „22. 4. 8“ (pp. 22. 4. 1928).
- ⁶⁷ Víme o prohlídkách, jež se odehrály za dozoru zahradníka. V roce 1931 hraběte pohoršila dvojice mladých učitelů z Čech pod Kosířem, kteří bez skrupulí opustili exkurzi v parku vedenou Alexandrem Hamplem a vypravili se do zámeckých interiérů. Park tohoto roku chtěli navštívit rovněž vojáci. V roce 1934 sem zavítal zájezd z Řepčína, který čítal přes sto dětí, jejich učitele a rodiče. MZA v Brně, G 445, karton 94, inv. č. 335, zápis k 3. 9. 1931, 6. 9. 1931 a 12. 6. 1934.
- ⁶⁸ Tamtéž, zápisy k 7. 8. 1933 a 8. 8. 1933. – Otázkou zůstává, jestli byl dotčený obraz domalován. V recentním katalogu díla Oldřicha Blažička (Blažičková-Horová, N. – Havlová, E.: *Oldřich Blažiček* (1887–1953). *Život a tvorba*, Praha 2019) každopádně publikován není.
- ⁶⁹ MZA v Brně, G 445, karton 94, inv. č. 335, zápis k 19. 10. 1933.
- ⁷⁰ V roce 1928 František Josef II. podpíral habrové keře neboli „*pozůstatky staré charmille.*“ Dal vykácet poslední velký javor u terasy (zbyly tam pak čtyři mladé jírovce, tři kruhové túje). U jižního rohu zámku kontroloval stav lípy, jejíž pravou část v roce 1923 uřezal. Vysazoval další stromy, kupříkladu na louce mezi rybníky topoly bílé. Vykopal díry pro výsadbu mahoniového remízku

kolem červené věže. Dále byla dodělána cesta od kopce se sklípkem („Kellerberg“) k Velkému rybníku, započatá už před odjezdem do Tochovic, a postavena nová hráz a mostek u Malého rybníka. (Tamtéž, zápisy k 21. 1. 1928, 8. 2. 1928, 22. 2. 1928, 23. 2. 1928, 9. 4. 1928, 12. 4. 1928, 25. 4. 1928, 5. 7. 1928, 13. 10. 1928, 5. 11. 1928, 13. 11. 1928, 1. 12. 1928 a 12. 12. 1928). – V roce 1929 se František Josef II. činil u habrů v Růžové aleji, zachraňoval mladé stromky (předně tučet javorů v Růžové aleji), kterým se kvůli déle trvajícímu suchu nedařilo. Samozřejmě sázel, s oblibou duby, zejména ty americké. Jeden pyramidální dub chtěl vysadit k Malému rybníku. Na podzim rekapituloval pokroky, které proběhly s laskavým svolením Karla Belcrediho: vyčištění cest kolem zámku k hřbitovu, jejich vysypání škvárou, žlutým kopaným pískem a válcování; prostrhávání dubové aleje, jejíž větve ve směru k vnitřnímu horizontu dostaly tvar gotického oblouku; prořezání navazujícího lesního průseku, aby byla obnovena pohledová osa z Růžové aleje až k zrestaurované kapli Panny Marie. Před nástupem zimy 1929 horlivě – „*obvykle až do stmívání*“ – pracoval v parku. Sázel: dva americké duby na terasu náhradou za starý akát, mezučku ke skleníku, americký dub při věži, topoly bílé a vrby u rybníka, borovice na svah mezi kopcem se sklípkem („Kellerberg“) a červenou věží (doposavad zde živořila stále zmrzlá konifera s plochými větvemi), jedli ojněnou u terasy, smrk pichlavý a jedli kavkazskou. (Tamtéž, zápisy k 23. 3. 1929, 12. 4. 1929, 27. 5. 1929, 28. 8. 1929, 31. 10. 1929, 19. 11. 1929, 25. 11. 1929, 29. 11. 1929, 12. 12. 1929, 20. 12. 1929 a 27. 12. 1929). – V letech 1929–1930 dal vyzdít u mostu při hrázi Velkého rybníka cihelné pilířky, jejichž koruna byla vyskládána z opěrných kamenů starého mostu stržného Egbertem (Tamtéž, zápisy k 4. 6. 1929 a 7. 5. 1930). – Po Novém roce 1930 vykopával akáty („*strašlivý plevel*“), pracoval v bažantnici (situované mezi jezdeckou školou a Růžovou alejí), staral se o zakrnělé mladé americké duby pod červenou věží. S příchodem léta pokračoval v opečovávání svých oblíbených amerických dubů, bojoval proti „*otravným hostům*“, totiž jasanovým náletům, akátům a šípům, pořídil si k tomu nový krumpáč. Sázel dva kaštanu u zámku (naproti kopci se sklípkem „Kellerberg“), dokončil javorovou alej. V roce 1930 vznikla na kopci se sklípkem („Kellerberg“) pumpa. Úpravy se dočkala dosud pustá cesta u mostu a u hráze ve východní části rybníka, hrabě tam dal vykácet jeřáb břek („*znovu a znovu stará pravda, že stromy s jedlými plody se nehodí pro park.*“). (Tamtéž, zápisy k 3. 1. 1930, 4. 1. 1930, 10. 1. 1930, 14. 1. 1930, 18. 2. 1930, 23. 2. 1930, 19. 5. 1930, 6. 6. 1930, 9. 6. 1930, 25. 6. 1930, 13. 7. 1930, 23. 9. 1930 a 8. 11. 1930). – V roce 1931 se na podzim v denících píše o zastřihování javorů v Růžové aleji, o modelaci amerických dubů na hranici s lesem a o kácení, od něhož si hrabě sliboval „*pěkné krajinářské efekty*“ (Tamtéž, zápisy k 2. 9. 1931, 26. 9. 1931 a 11. 11. 1931). – Malý nově vysazený americký dub nepřežil zimu 1931–1932, malý buk lesní směrem k Padielku taktéž neprosplával; nočními mrazíky v březnu 1932 byly poznamenány tis, mahonie a janovec metlatý, zimu přečkaly fíky. Byl odstraněn jeden z velkých smrků v zahradě: „*Když jsme tady před půlstoletím začínali, bylo toto pěkné místo škaredým travnatým flekem s ubohými ovocnými stromy. Nyní miniatura parku, na kterou se dá dívat.*“ (Tamtéž, zápisy k 8. 4. 1932, 13. 4. 1932 a 4. 8. 1932). – S nástupem zimy 1932 byl vysazen americký dub pod terasou, nalevo od peronu americký dub, javor a křídlatec, vedle velkého buku lesního červenolistého tři tisy, u prádelny dva buky, americký dub a tři tisy, dva javory u rondeau, dva pěkné buxusy na hřbitově, borovice ke dvěma již tam stojícím na svahu mezi kopcem se sklípkem („Kellerberg“) a hřbitovem. Výrazně prořezána byla lípa stříbrná u jižního rohu zámku. (Tamtéž, zápisy k 11. 11. 1932, 18. 11. 1932, 6. 12. 1932 a 22. 12. 1932). – Z roku 1933 máme zachovány zprávy o péči o stromky (hlavně o americké duby), vysazení tří štedřenců na terase a jednoho štedřence na svahu u Velkého rybníka, jerlínu japonského na terase před skleníkem, dubu ve východním rohu parku. Došlo na opravu skleníku a dokončení serpentinnové cesty v jihovýchodní části parku, v jeho nejvyšším bodě. Na podzim 1933 sázel hrabě většinou mladé duby. Obětí kácení se stala lípa stříbrná při jižním rohu zámku (zbyly tam už pouze dvě) a kaštan u zahradního salonu (umístěný na straně ke staré aleji, zbyly zde ještě čtyři nebo pět kusů kaštanů). (Tamtéž, zápisy k 10. 2. 1933, 6. 3. 1933, 10. 3. 1933, 12. 3. 1933, 18. 3. 1933, 25. 4. 1933, 29. 4. 1933, 10. 5. 1933, 15. 7. 1933, 27. 7. 1933, 7. 11. 1933 a 20. 11. 1933). –

V roce 1934 hrabě vysadil dub na stráni jižně od Velkého rybníka, přikázal vykácet jednu silně mrazem poškozenou jedli (aby se uchytil buk, který u její paty vyrazil), starou divokou hrušku nad jezem (a nechal nivelovat cestu pod ní, jež vedla k pile), seříznout kmen jeřábu oskeruše na louce pod lesem (dar od Otto Serenyiho). Sázel: tři javory mléče po obou okrajích nové cesty k „lesní bráně“, dva javory mléče na „pahorku Belveder“, obecně především javory a duby, například dva duby k západní straně Velkého rybníka, dva duby k jezu, jeden ke zdi, jeden k Velkému rybníku mezi dva kaštany, jeden topol bílý před pilu. (Tamtéž, zápisy k 10. 4. 1934, 24. 4. 1934, 8. 5. 1934, 20. 5. 1934, 25. 5. 1934, 5. 10. 1934, 26. 10. 1934, 30. 10. 1934, 8. 11. 1934, 9. 11. 1934, 14. 11. 1934 a 20. 11. 1934.) – I v roce 1935 hrabě s „velkou chutí“ okrašloval park. Zastříhával remízy u staré jezdecké školy. Podpořil růst javoru klenu a malého dubu, který se objevil u borovice kleče pod červenou věží („borovice horská musela být přirozeně obětována“). Zadával zahradníkovi přesazovat nejrůznější duby a jeden javor. Kácení neunikly nemocné („mrtvé nebo umírající“) jilmy, jejichž místo připadlo dubům a jasanům. Ne docela zoufalé jilmy – čtyři ve dvoře zámku a dva před zámeckým rondeau – prozatím zůstaly. U jednoho pokáceného jilmu napočítal sluha Cajthaml stáří 110 let. Hrabě na to: „Mé jilmy, vysazené ve dvoře a u rondeau, jsou sotva způlky tak staré, ale ne menší či slabší, důkaz toho, jak stromu svědčí volnost a neomezený růst všeho listoví od shora dolů.“ Tématem deníkových poznámek v roce 1935 byla také bouře, která napáchala škody u pily, převrhla na parkovou zeď starou lípu a nedaleko toho zlomila dva jilmy. Zeď se poté průběžně opravovala. (Tamtéž, zápisy k 22. a 23. 4. 1935, 28. 6. 1935, 7. 8. 1935, 9. 8. 1935, 23. 8. 1935, 27. 9. 1935, 25. 10. 1935, 12. 11. 1935, 13. 11. 1935, 26. 11. 1935 a 3. 12. 1935). – V roce 1936 s příchodem jara hrabě trávil časté chvíle v parku, kde třeba pomáhal k růstu svým javorům. Byla to činnost „potěšující, ale pro mě přeci jen již únavná“. Radoval se, že jeho ovocné stromky kvetly v takové intenzitě, jakou nepamatoval. (Tamtéž, zápisy k 5. 3. 1936, 23. 3. 1936, 6. 5. 1936, 18. 5. 1936 a 17. 7. 1936).

⁷¹ Viz Pavlačka, R.: *Zámek Čechy pod Kosířem. Rekonstrukce a využití objektu a revitalizace parku. Část B – zámecký park*. Olomouc 2010, příl. 4.2.9. Uloženo v Národním památkovém ústavu, územním odborném pracovišti (NPÚ, ÚOP) v Olomouci, referátu dokumentačních fondů a knihovny pod ev. číslem 8463.

⁷² Knihovna byla zčásti rozprodána v letech 1923 a 1924. Viz Mašek, P.: *Zámecká knihovna Čechy pod Kosířem. Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2018, č. 316, s. 33–42, zde s. 39. V inventáři k zámecké knihovně Silva-Tarouců spravované Národním muzeem lze zaznamenat jen několik titulů k naší sledované problematice. Nepochybně jde o fragment z dřívějšího celku (srovnej s pozn. 73). Zastoupeny jsou knihy encyklopedického rázu, praktické příručky, periodika, popularizační tisky. Zde výčet knih: sign. 163 – Salomon, C.: *Wörterbuch der botanischen Gattungsnamen. Mit Angabe der natürlichen Familie, der Artenzahl, der geographischen Verbreitung und den Zeichen der Dauer*. Stuttgart 1887; sign. 334 – *Der deutsche Park. Vornehmlich des 18. Jahrhunderts*. Königstein im Taunus – Leipzig 1926 (knihu obdržel František Josef II. darem od svého syna Bedřicha k 70. narozeninám); sign. 1710 – *Pläne zu Jändl's Park Anlagen*; sign. 2636 – Des-Cars, A.: *Das Aufzichten der Bäume. Praktische Abhandlung über die Kunst, die Wald- und Einfaßbäume zu ziehen, ihr Wachstum zu beschleunigen und ihren Werth zu vermehren*. Köln 1868; sign. 2895 – *Das englische Gartenbuch, oder Philipp Millers ... Gärtner-Lexicon*. Nürnberg 1750; sign. 3111 – *Die Gartenanlagen Österreich-Ungarns in Wort und Bild. Heft 1*. Wien 1909; sign. 3142 – Siebeck, R.: *Die bildende Gartenkunst*. Leipzig 1853.

⁷³ Soupis uložen v zámecké knihovně Silva-Tarouců spravované Národním muzeem pod sign. 2912. Viz *Schätzungs Befund über die zum Alod Nachlasse des am 24. October 1872 verstorbenen Herrn Grafen August Sylva Taroucka gehörigen in Czecher Schlosse befindlichen Bücher und Bilderwerke*. V knihovně Augusta Alexandra Silva-Taroucy podle něj byly evidovány příručky encyklopedického charakteru, periodika, plány, ale i knihy pojednávající komplexněji o historii a zakládání krajinnářských útvarů. Knihovnu František Josef II. dozajista znal. Zde výčet knih dle čísel v soupisu: číslo 389 – Bosse, J. F. W.: *Handbuch der Blumengärtnerei*. Hannover 1846; číslo 449 – Calwer, C. G.: *Deutschlands technische Pflanzen*. Stuttgart 1855; číslo 450 – Calwer, C. G.:

Deutschlands Feld- und Gartengewächse. Stuttgart 1852; číslo 451 – Calwer, C. G.: *Deutschlands Obst- und Beerenfrüchte*. Stuttgart 1855; číslo 453 – Clemen, R. E.: *Musterzeichnungen zu Blumen-gärten und Blumenplätzen*. Glogau 1853; číslo 620 – Dietrich, L. F.: *Geschichte des Gartenbaues*. Leipzig 1863; číslo 761 – Förster: *Blumengarten*. Leipzig (více informací se nepodařilo dohledat); číslo 1704 – Lebl: *Illustrierte Garten-Zeitung*. Stuttgart; číslo 1856 – Meyer, G.: *Lehrbuch der schönen Gartenkunst*. Berlin 1860; číslo 2112 – Otto: *Hamburger Garten- und Blumenzeitung*. Hamburg 1861; číslo 2227 – *Pläne zur ländlichen Parkanlagen* (bez dalších údajů); číslo 2686 – Siebeck, R.: *Die bildende Gartenkunst*. Leipzig 1853; číslo 2806 – Schmidt, E. F.: *Gartenunterricht*, Leipzig 1816.

SUMMARY

Chateau Park in Čechy pod Kosířem during the Ownership of Silva-Tarouca Family. Part II.

Robert Šrek

Franz Joseph II. Silva-Tarouca (1858–1936) was the last important representative of his family to live his entire life in Čechy pod Kosířem. He took keen interest in landscaping, both in practical and theoretical terms. He even commented on this topic in two studies. The first of them was published as a book under the title *Der Park. Eine Studie von Franz Graf von Sylva-Tarouca* in 1894 in Vienna, the second, entitled *Ein Scherflein zu der Technik der Landschaftsgärtnerei*, was written in 1920 and has been preserved only in handwritten form. It turns out that Franz Joseph II. was a rather original thinker who tried to apply his peculiar views to practice in his chateau park. The study is based on an in-depth analysis of archival sources of a private and official nature.

Hundsgasse, Greinergasse, Wagendrüssel: K etymologii jmen tří zaniklých olomouckých předměstí

Ondřej Bláha

ABSTRACT

Hundsgasse, Greinergasse, Wagendrüssel: On Etymology of Three Extinct Suburb Names in Olomouc

In the case of the old suburb name *Hundsgasse*, the author draws attention to the unusual "dog" motivation in the Czech toponymy, but he presents a number of cases of this motivation in toponymy of the German speaking lands. The name *Hundsgasse* meant "unimportant street, where poor people live". Furthermore, the author follows the development of the suburb name *Greinergasse* and, in contrary to older opinions, believes that the name can be interpreted regarding the German verb *greinen* in its meaning "to curse someone, to insult someone" or noun *greiner* "quarrelsome man". The author interprets the name *Wagendrüssel* as "warning name": it literally meant "throttle, a car trap". The author takes into account the local hydrogeological conditions and the presence of an important road. In the place where the extinct suburb of *Wagendrüssel* was, the water is occasionally accumulated after running down from the near *Tafelberg* hill (*Tabulový vrch*): "a car trap" could exist here.

KEY WORDS: linguistics, onomastics, etymology, German, Czech, Olomouc, suburbs, place names

Předměstí byla odedávna spíše méně stabilním typem osídlení. Vznikala typicky při hlavních cestách vycházejících z městských bran, představovala vítané hospodářské zázemí měst, ale zároveň trpěla – asi častěji než lidská sídla ve volné krajině – různými neblahými dějinnými událostmi, zejm. válkami. V neklidných časech bývala předměstí nezdělaná obětována i samotnými obyvateli žijícími uvnitř městských hradeb – byla preventivně bořena, aby se v jejich členité zástavbě nemohl ukrývat nepřítel. To vše platilo i v případě poměrně početných předměstí města Olomouce, jejichž existenci navíc výrazně zasáhlo rozšíření barokní pevnosti, které započalo po pruské okupaci města r. 1742. Veškerá předměstská zástavba nacházející se ve vzdálenosti do 800 metrů od hranic areálu vnitřní Olomouce, tj. dnešního historického jádra, byla tehdy definitivně zlikvidována a většina předměstí byla obnovena až za touto linií. Zvážíme-li všechna základní fakta uvedená výše, je zřejmé, že tradičně složitá a proměnlivá situace předměstí jako typu lidských sídel se může (v Olomouci i jinde) citelně odrážet i v proměnlivosti jejich jmen.

V tomto článku se zaměříme na jména tří někdejších olomouckých předměstí, ležících zhruba na západ od města v prostoru, jehož přírodní dispozice nabízely dobré podmínky k osídlení¹ a který zároveň – po stránce kulturní – spojoval kdysi převážně německojazyčnou Olomouc s rovněž spíše německými vesnicemi v širším jižním a západním okolí města (Slavonín, Nemilany, Hněvotín). Půjde o předměstí *Hundsgasse* (v české historio-geografické literatuře je tradičně uváděno jako *Psí ulice*), dále o předměstí *Greinergasse*, jehož české jméno někdy variuje do podoby *Zelená ulice*, a o předměstí *Wagendrüssel*, jehož jméno je jako jediné ze všech tří uvedených předměstí reflektováno i v současné urbanomii Olomouce (ve jméně ulice *Na Vozovce*).

Předměstí *Hundsgasse* (jinak *Psí ulice*) navazovalo vně hradeb na dnešní uličku Barvířskou v jádru města Olomouce, od které ji oddělovalo také rameno řeky Moravy, tekoucí v místech dnešní třídy Svobody. Do předměstí *Hundsgasse*, které se nacházelo někde v místech dnešní ulice Bezručovy a příp. též v Čechových sadech, se tedy z města vstupovalo nejspíš můstkem, jenž přes vodní tok vedl z jedné z městských branek, tj. průchodů pro pěší. Jméno je doloženo v pramenech z 15. a 16. století: 1439 *bai der Huntczgassen*,² 1441 *in der Hunczgassen*,³ 1446 *in der Hundsgasse*,⁴ 1562 *v ulici Hundsgassenn*.⁵ Předměstím *Hundsgasse* nevedla žádná důležitá cesta – chodilo se jím zřejmě jen do zahrad ležících na západ od města, dále do míst označovaných jako *Wagendrüssel* (o tom viz níže), a jistě i k Neředínu, tehdejší vesnici ležící necelé dva kilometry od městských hradeb. Olomoucké předměstí *Hundsgasse* zaniklo nejspíš za třicetileté války, nejpozději pak při starším rozšiřování opevnění Olomouce ve 2. polovině 17. století.⁶

Jméno *Hundsgasse* je doloženo v 15. století také z Brna v podobě *Hünczgasse* a *Hundsgasse*⁷ – označovalo dnešní ulici Marešovu, která leží vně městského jádra, severozápadně od někdejších hradeb. Stejně znějící jméno je doloženo také např. v Polné (je to dnešní ulice Varhánková při východním okraji historické části města) a poměrně časté toto jméno bylo a je v dnešním Německu a Rakousku. *Hundsgasse* je doložena mj. v Mohuči (v Porýní-Falci), Lutteru, Rüdtingshausenu, Wetzlaru a Wiesbadenu (vše v Hesensku), Bonnu a Bedburgu (obojí v Severním Porýní-Vestfálsku) a v neposlední řadě i např. ve Vídni. Jménem *Hundsgasse* jsou označovány vesměs úzké ulice na okraji historických městských center (uvnitř i vně hradeb), někdy též nápadně zakřivené. V případě vídeňské *Hundsgasse* je známa bližší motivace jména – v 15. století byly v těchto místech chovné kotce pro lovecké psy.

Protože se základ *pes* vyskytuje v toponymii českých zemí zřídka (mezi doklady patří jméno obce *Psáry*)⁸ a v urbanomii se vyskytuje také málo, považujeme za pravděpodobné, že je jméno *Hundsgasse* součástí importované kultury, která do našich zemí přišla s německými kolonisty. S tím by korelovala i poloha této ulice v Olomouci (v prostoru mezi městem a pásem kdysi německých vsí). Jméno *Hundsgasse* lze tedy s přihlédnutím k sémantickým asociacím základu *Hund* „pes“ vykládat jako pojmenování pro ulici úzkou, nevýstavnou a okrajovou. Pojmenovací základ *Hund* může stejně tak odkazovat i k faktu, že tuto předměstskou osadu obývali lidé nízkého společenského postavení, lidé chudí, příp. i nemocní či jinak ubozí, srov. rčení *být na huntě* „být zchátralý, vyčerpaný, nemoci dále pokračovat“, *být ve psí* „na mizině, v úzkých“⁹ (v němčině pak např. *man geht vor die Hunde* „jde to s ním z kopce“) nebo sloveso *zhuntovat* „zničit“. Ostatně i na druhé, „městské“ straně ramena Moravy, v uličce Barvířské a jejím okolí, např. v ulici Bradýřské (*Puczen-gassen*, dnes Švédská) bydlely spíš méně majetné vrstvy městského obyvatelstva, včetně provozovatelů málo důstojných řemesel (mj. jsou tu doloženi právě bradýři a lazebníci).

Jiné výklady jména *Hundsgasse*, totiž takové, které by se vyhnuly představě „lidí na huntě“, lidí ubohých, jsou mnohem méně jisté – nabízí se např. možnost spojovat jméno *Hundsgasse* se středohornoněmeckým termínem *hund* „soudní úředník“ (s vazbou na latinské *centenarius*)¹⁰ a hledat nějakou souvislost s městským popravistištěm na nedalekém vrchu Šibeníku, kam se ovšem chodilo jinudy než někdejší *Hundsgasse* (a sice *Litovelskou branou* přes *Litovelské předměstí*, položené něco přes 200 metrů severněji).

Odstín „ubohosti“ obsahuje ve své sémantice také jméno předměstí *Greinergasse*, jinak též *Plačtivé ulice*. Podobně jako u *Hundsgasse*, i v případě *Greinergasse* se jednalo o nevelké předměstské sídliště, které se, na rozdíl od blízké *Mittergasse* u silnice směřující k Brnu, nevázalo na hlavní výpadovou cestu z města. Předměstí *Greinergasse* se původně nacházelo na vedlejší cestě vedoucí od olomoucké Dolní brány v ústí dnešní ulice Laffayettovy směrem ke Slavonínu. Na základě zhodnocení staršího plánu, který zachycuje stav olomouckých předměstí před rozšířením pevnosti,¹¹ soudíme, že *Greinergasse* byla v místech dnešní „vnější“ Laffayettovy ulice, vedoucí od tř. Svobody ke křižovatce s Vídeňskou ulicí a ke Smetanovým sadům.

Je možné, že se předměstí táhlo ještě dále, tj. v navazující přímkce, která by vedla dnešními Smetanovými sady. Při prodloužení přímkce navazující na Laffayettovu ulici dospějíme asi po 700 metrech na někdejší Ječmínkovo náměstí (dnes prostor s tramvajovou zastávkou Wolkerova), tj. do míst, kde od konce 13. století stával špitál Panny Marie v poli (*in campo, auf dem Felde*) s kaplí sv. Ducha a se hřbitovem.¹² Už v r. 1305 je doložen zbožný odkaz kanovníka Wernhera určený špitálu, resp. leprosáriu s kaplí,¹³ v následujících stáletích byl špitál několikrát obnoven, naposledy pak r. 1716, kdy u něj byl vystavěn kostelík Panny Marie Pomocné.¹⁴ Právě s ohledem na existenci špitálu a hřbitova se jméno *Greinergasse*, jehož základem je německé sloveso *greinen* „naříkat, hořekovat, bědovat“,¹⁵ tradičně vykládá jako „ulice, kterou procházejí plačící lidé“.¹⁶

I původní předměstí *Greinergasse* bylo v důsledku rozšiřování pevnosti po r. 1742 zbořeno a znovu postaveno mnohem dále od historického jádra Olomouce. Až do svého zániku v 70. letech 20. století toto předměstí začínalo přibližně v místech,¹⁷ kde se dnešní ulice Vojanova napojuje na ulici Brněnskou, a pokračovalo dále k jihozápadu (do Slavonína).¹⁸ Zástavba probíhala pouze po jedné (západní) straně silnice.¹⁹ Podle údajů Ř. Wolného z r. 1839 měla tehdy *Greinergasse* celkem 194 obyvatel, kteří bydleli ve dvaceti pěti domech, tj. byla zhruba poloviční ve srovnání s *Neugasse* (dříve *Neue Mittergasse* – *Nová střední ulice*), jež byla situovaná západněji a o něco výše na svahu Tabulového vrchu.²⁰

Doklady jména jsou nečetné a spíše pozdní: 1565 *na Plačlivý ulici*,²¹ 1742 *Greiner Gass*,²² 1839 *Greinergasse*,²³ 1852 *Grainergasse*,²⁴ 1924 *Zelená silnice*,²⁵ 1946 *Zelená ulice*.²⁶ Právě český ekvivalent *Zelená ulice*, který i pro starší dobu, ale bez uvedení pramene cituje A. V. Šembera,²⁷ svědčí o tom, že obyvatelé Olomouce a okolí ztráceli již dávno povědomí o motivaci jména *Greinergasse* a nespojovali jej už se slovesem *greinen* „naříkat, hořekovat, bědovat“, ale s adjektivem *grün* „zelený“. Také Ř. Wolny ve svém stěžejním díle doporučuje tuto obec před branami Olomouce označovat jako *Zelenou ulici* („...Greinergasse, besser: Grünegasse“).²⁸

Vratme se ale k původní motivaci jména *Greinergasse* – nový slovník L. Spáčilové vystihuje sémantiku slovesa *greinen* jako „tiše plakat, naříkat, bědovat, kňourat“, ale také „proklínat, nadávat někomu, hanět, tupit“.²⁹ Přesnějším ekvivalentem našeho slovesa *plakat* by však zřejmě bylo *weinen* „plakat, oplakávat“.³⁰ Toto srovnání nás vede k hypotéze, že jméno *Greinergasse* nemuselo s existencí špitálu a hřbitova a s „průvody plačících“³¹

souviset nijak úzce, anebo dokonce s těmito fakty a představami nemuselo souviset vůbec. V témže slovníku totiž po heslu o slovesu *greinen* následuje odvozené substantivum *greiner* „rýpal, štoural, svárlivý člověk“ a adjektivum *greinerisch* „hádavý, svárlivý, hašteřivý“. Považujeme proto za možné, že jméno *Greinergasse* mohlo mít podobnou motivaci jako výše zmiňované jméno předměstí *Hundsgasse*. Obě jména podle našeho soudu mohla vyjadřovat jistý despekt k obyvatelstvu těchto nepříliš významných předměstí, která byla navzájem vzdálena asi půl kilometru. Mezi nimi navíc leželo významnější a určitě i o poznání prestižnější předměstí *Mittergasse* (*Střední ulice*) při hlavní silnici, která z olomouckého Horního náměstí někdejší Střední branou směřovala k Brnu. Posměšná a dehonestující pojmenování nejsou ostatně žádnou výjimkou ani v české toponymii, srov. např. *Rakodavy* „lidé, kteří dáví, tj. zabíjejí raky“³² v širším okolí Olomouce.

Hospodářský význam i rozsah jednotlivých olomouckých předměstí jsou zhruba vyjádřeny i v ceně, která za ně byla zaplácena při rozšiřování pevnosti po r. 1742 (ceny jsou uvedeny v plánu citovaném v pozn. 11). Výkupní cena předměstí, které je v tomto plánu označeno jako *Mitter Gass* (*Střední Ulice*), je odhadnuta na 26 618 zlatých a 60 krejcarů – zřejmě včetně přilehlého *Gošiklu*, který je v plánu pojmenován jako *Koschuhel*, ale který není samostatně uveden v seznamu oceňovaných předměstí. *Greiner Gass* je v legendě k citovanému plánu oceněna na 9 268 zlatých a 30 krejcarů (tj. má asi dvaapůlkrát nižší výkupní cenu než *Mitter Gass*). *Hundsgasse* v té době již neexistovala, resp. toto jméno se neužívalo, a pro předměstí vybíhající od branky v Barvířské ulici se v plánu užívá jména *Wagentrissl*. Výkupní cena tohoto předměstí byla pak vyčíslena na 12 585 zlatých a 60 krejcarů, tj. předměstí *Wagentrissl* mělo asi poloviční cenu ve srovnání s předměstím *Mitter Gass*.

Proti vazbě jména *Greinergasse* ke hřbitovům a špitálům by hovořily, jak se zdá, i paralely z německojazyčných zemí – jméno se vyskytuje např. ve Vídní-Döblingu, Pergu (Horní Rakousko), Rustu a Mischendorfu (oboje v Burgenlandu) nebo v Neckarsteinachu (Hesensko) a v žádném z těchto případů není jasná nějaká vazba ke hřbitovům či špitálům, byť i dnes již neexistujícím. Zato jde zřejmě vždycky o ulice v nějakém smyslu periferní, zapadlé, ležící mimo hlavní dopravní směry, u kterých by bylo možné, alespoň z hlediska historického stavu, předpokládat nějaký stupeň prestižnosti ve smyslu „dobré adresy“.

Již výše jsme uvedli, že jméno dalšího západního předměstí Olomouce, *Wagendrüsselu* označovalo domy a zahrady, které navazovaly na předměstí *Hundsgasse*, jež leželo o něco blíže městským hradeb a zaniklo nejpozději ve 2. polovině 17. století. Je také jisté možné, že *Hundsgasse* a *Wagendrüssel* byla jména, která se s dobou příznačnou volností vztahovala k jednomu a témuž předměstí. Příp. si lze představit i situaci, kdy předměstí *Hundsgasse* při svém postupném rozšiřování dospělo k původně neosídlenému místu označovanému *Wagendrüssel* a toto původně snad pomístní jméno se stalo náhradou za starší jméno *Hundsgasse* (které je v pramenech doloženo dříve).

V každém případě bylo předměstí *Wagendrüssel* při rozšiřování pevnosti po r. 1742 zlikvidováno a na rozdíl od jiných (např. *Mittergasse*, *Greinergasse*, *Povelu* aj.) nebylo nově vystavěno ve větší vzdálenosti od hradeb. Povědomí o jeho někdejší poloze však zůstalo – dokladem je např. zápis v mapě Stabliního katastru z 20. let 19. století³³ (*Alte Wagendrüssel*). Původní polohu a směr zástavby předměstí *Wagendrüssel* dokumentovala přímo v terénu i polní cesta, kterou lze najít na některých mapách z 19. století.³⁴ Od konce 19. století, kdy již neexistovala olomoucká pevnost a kdy neplatily příslušné stavební uzávěry, byla v místech někdejšího předměstí *Wagendrüssel* obnovena obytná zástavba – původní jméno předměstí se stalo jménem jedné z ulic tzv. *Úřední čtvrti* (*Beamtenviertel*).

Jméno je doloženo v těchto podobách: 1451 *off dem Wagendruessel*,³⁵ 1605 *Wagendrüssel*,³⁶ pravděpodobně 1742–1743 *Wagentrissl*.³⁷ Po obnovení je pak k r. 1899 doložena podoba *Am Wagendrössel*,³⁸ 1924 *Na Vozovce*.³⁹ Výklad jména *Wagendrüssel* podal J. Gréb,⁴⁰ který komponent *-drüssel* (připojený k průhledné první části kompozita, totiž *Wagen-* „vůz“) spojuje se substantivem *drüssel* „hrdlo, chrťán, chobot“⁴¹ a celek pak vykládá jako varovné pojmenování – „místo, kde vůz snadno uvízne“. Tuto etymologii lze dobře přijmout, zvláště zvažíme-li zdejší terénní podmínky – v okolí někdejšího *Wagendrüsselu* i dnešní ulice *Na Vozovce* se zmiňuje, prakticky do podoby úplné roviny, spád Tabulového vrchu, jehož masiv tvoří celé západní okolí historického jádra Olomouce (katastrální území Nová Ulice a Neředín). Stálé i občasně vodní toky, které podle starých map a plánů⁴² stékaly z Tabulového vrchu směrem k městu, v okolí někdejšího *Wagendrüsselu* vytvářely louže a bažiny, jež pak komplikovaly zdejší dopravní situaci – tedy provoz na staré komunikaci, která obcházela část městského opevnění a kterou dnes kopíruje Krapkova ulice.

Současná geologická mapa⁴³ navíc výmluvně zachycuje pruh štěrkového a pískového podloží, svědčící o dlouhodobém stékání vody, který začíná rozdvojeným prameništěm u křižovatky dnešních ulic Okružní a Hněvotínská na Tabulovém vrchu. Pruh štěrku a písku se brzy stáčí směrem k severovýchodu a pokračuje zhruba místy ulice Stupkovy (též místy, kde je dodnes okrasné jezírko), dále zhruba v místech pošty Olomouc 10 překračuje Foersterovu ulici a pak v mírném oblouku k severu sleduje dnešní ulici Na Vozovce. Před vyústěním do novodobých navážek v ulici Krapkově (mezi ústím ulice Na Vozovce a hotelem Flora)⁴⁴ se tento pruh štěrku a písku rozšiřuje – šlo zřejmě o ústí této dávné vodoteče⁴⁵ do ramena řeky Moravy, které původně teklo někde mezi dnešními ulicemi Krapkovou a obvodem historického jádra a které po založení města sloužilo (patříčně regulováno) jako mlýnský náhon.

Podobná přírodní a dopravní situace, tj. důležitá cesta probíhající trvale zamokřeným územím (většinou též v blízkosti hradeb), charakterizuje i další místa ve střední Evropě, která v minulosti nesla jméno *Wagendrüssel*. Ulice tohoto jména existovala už nejspíše v 15. století v severočeském Mostě (vně hradeb za Pražskou bránou)⁴⁶ a dále ve Zhořelci, kde se tak jmenovala i jedna z bašt městského opevnění,⁴⁷ v Kladsku⁴⁸ a v Salzburku.⁴⁹ V místech dnešního hornoslezského Prudniku na česko-polském pomezí stál hrad *Wogendrossel* (založený Vokem z Rožmberka někdy v l. 1255–1259) a jméno *Wagendrüssel* (*Vondrišel*) neslo až do r. 1948 i dnešní Nálepkovo na Spiši, kdysi německé hornické město. Také v tomto případě probíhá historicky významná komunikace místy, v nichž se do řeky Hnilec vlévá Železný potok, a lze tu tedy předpokládat trvalejší zamokření a dopravní potíže.

Dodejme ještě, že ono „uvíznutí“ či „přiškrčení“ vozu mohlo být případně působeno i nějakou lidskou institucí – průjezdem kolem strážního stanoviště, po zúžené (= kontrolované) cestě. Takovou situaci si lze představit i v Olomouci – zdejší *Wagendrüssel* byl z bašt městského opevnění, vzdálených asi 250 metrů, kontrolovatelný velmi dobře.

Poznámky

¹ Přinejmenším nebyl tento prostor, který je ve směru západním svažité, tak ohrožen zaplavením jako severní a východní okolí města Olomouce.

² Spáčilová, L. – Spáčil, V. (eds.): *Památná kniha olomoucká (kodex Václava z Jihlavy) z let 1430–1492, 1528*. Olomouc 2004, s. 219 (v originálu 23ra).

³ Tamtéž, s. 448 (221va).

⁴ Tamtéž, s. 454 (224rb).

⁵ Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Olomouc (dále jen SOKA Olomouc, fond AMO), Knihy, Soudní protokol civilních věcí sporných a nesporných, sign. 1058. Za pozornost stojí, že jméno je i v českojazyčném kontextu citováno v německém znění.

⁶ O tom Kšíř, J.: *Olomoucká barokní pevnost*. Olomouc 1971, s. 7–9.

⁷ Flodrová, M.: *Seznam ulic města Brna s vývojem jejich pojmenování*. 2. opravené a doplněné vydání. Brno 1984, s. 104.

⁸ Jedna obec tohoto jména je u Prahy, jedna zanikla na Znojemsku. Motivací jména je profesní označení *psář* „psovod, kdo se stará o psy, kdo střeží psy nebo pomocí psů loví“. Jde o jedno z typických zaměstnaneckých obyvatelských jmen (podobně jako *Kravaře, Rybáře, Vinary*), která se vyskytují v okolí přemyslovských hradeb center (Hosák, L. – Šrámek, R.: *Místní jména na Moravě a ve Slezsku*. 2. díl (M–Ž). Praha 1980, s. 331). Tato situace by jistě odpovídala i Olomouci, ale za podstatný pokládáme fakt, že v pramenech hovořících o olomouckém předměstí naprosto dominuje německá podoba jména, ne tedy slovanská, jak by se očekávalo u tohoto velmi starého typu jmen.

⁹ Machek, V.: *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha 1971, s. 191. – Viz též Čermák, F.: *Slovník české frazeologie a idiomatiky – výrazy slovesné (A–P)*. Praha 1994, s. 270.

¹⁰ Lexer, M.: *Mittelhochdeutsches Taschenwörterbuch*. 37. vydání. Leipzig 1986, s. 95.

¹¹ Státní okresní archiv Olomouc, Sběrka map a plánů, fond M 8–26, sign. II/7. Plán má název *Schätzungswerte der zu rasierenden Gebäude resp. anzukaufenden Grundstücke* a zachycuje stav přibližně v letech 1742–1743.

¹² Dohnal, V.: Starý olomoucký hřbitov na býv. Ječmínkově náměstí. *Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci*, 1971, č. 150, s. 8–10.

¹³ Chytil, J. (ed.): *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae*. Tomus 5. Brünn 1850, č. 171, s. 179.

¹⁴ Tento kostelík, stojící při západním okraji cesty, je zachycen ještě v citovaném plánu, který pochází pravděpodobně z l. 1742–1743 (pozn. 11).

¹⁵ Lexer, M. (pozn. 10).

¹⁶ Nejnověji in Tichák, M.: *Vzpomínky na starou Olomouc a její předměstí*. Olomouc 2013, s. 167.

¹⁷ Jak ukazují starší plány, např. *Cisarské povinné otisky Stabilního katastru*, zpřístupněné v aplikaci *Archivní mapy*. On-line: <https://archivnimapy.cuzk.cz/uzak/pohledy/archiv.html>, vyhledáno 18. 8. 2020.

¹⁸ Podobně bylo někdejší předměstí *Mittergasse* (*Střední Ulice*) přesunuto z prostoru dnešních ulic Havlíčkovy a Wolkerovy tak, že zástavba začínala v místech dnešní křižovatky třídy I. P. Pavlova s ulicí Mošnerovou a pokračovala dále k jihozápadu (k Brnu).

¹⁹ Proto se také v některých plánech objevuje rozšířená podoba jména *Grenergasse oder Ziel*. Tento *Ziel* lze pokládat za pozměněnou podobu německého substantiva *Zeile* „řada (tj. domů)“. Také jméno brněnského *Cejlu*, které je doloženo r. 1570, má tuto etymologii: viz Hosák, L. – Šrámek, R.: *Místní jména na Moravě a ve Slezsku*. 1. díl (A–L). Praha 1970, s. 142.

²⁰ Wolny, G.: *Die Markgrafschaft Mähren*. 5. díl (*Olmützer Kreis*). Brünn 1839, s. 60: olomoucké předměstí *Neugasse* mělo v té době 396 obyvatel.

²¹ SOKA Olomouc, fond AMO, Knihy, Soudní protokol civilních věcí sporných a nesporných, sign. 1061.

²² Plán citovaný v pozn. 11.

²³ Wolny, G. (pozn. 20), s. 59.

²⁴ SOKA Olomouc, Sběrka map a plánů, fond M 8-26, sign. XVI/29. Plán má název *K. k. Genie Direktion zu Olmütz*. Litt: B. Zum Berichte vom 11. Jänner (18)52, Nr. 35. Croquis. Der k. k. Hauptfestung Olmütz ihrer Vorwerke.

²⁵ Novák, L.: *Tomkův nejnovější plán velkého města Olomouce*. Olomouc 1924.

²⁶ Dubový, L.: *Plán města Olomouce*. Olomouc 1946.

²⁷ Šembera, A. V.: *Paměti a znamenitosti města Olomouce*. Vídeň 1861, s. VIII.

- ²⁸ Wolny, G. (pozn. 20).
- ²⁹ Spáčilová, L. – Spáčil, V. – Bok, V.: *Glosář starší němčiny k českým pramenům*. Olomouc 2014, s. 343.
- ³⁰ Tamtéž, s. 956.
- ³¹ Starší výklady jména *Grenergasse*, které počítají se hřbitovem, špitálem a plačícími zástupy, mohly být mimoděk podporovány také realitou 19. století, kterou autoři těchto výkladů sami důvěrně znali. Nedlouho po josefinském zákazu pohřbívání ve městě a zrušení hřbitovů kolem kostelů sv. Mořice a Panny Marie na Předhradí byl r. 1800 v části dnešních Smetanových sadů, v místech přiléhajících k dnešní ulici Wolkerově, zřízen velký městský hřbitov (naproti starobylému hostinci U Dřevěného zvonu), mj. i v místech, kde předtím byly domy a zahrady *Grenergasse*. Tento hřbitov, zrušený definitivně až r. 1926, však v době, kdy se poprvé objevují zápisy *Grenergasse* nebo *Plačtivá ulice*, samozřejmě neexistoval.
- ³² Hosák, L. – Šrámek, R. (pozn. 8), s. 358.
- ³³ Pozn. 17.
- ³⁴ Např. v plánu z března 1895: *Stadterweiterung der Königl. Hauptstadt Olmütz: nach dem Entwurfe des k.k. Regierungsrathes Camillo Sitte*. Olmütz 1895.
- ³⁵ Spáčilová, L. – Spáčil, V. (pozn. 2), s. 467 (v originálu 231rb).
- ³⁶ SOkA Olomouc, AMO, Listiny, inv. č. 1232, pořadové č. 1310.
- ³⁷ Plán citovaný v pozn. 11.
- ³⁸ *Plan von Olmütz*. Olmütz 1899.
- ³⁹ Pozn. 25.
- ⁴⁰ Gréb, J.: Die Wagendrüssel in Olmütz und Brüx. *Karpathenland*, roč. 8 (1935), s. 12–14.
- ⁴¹ Lexer, M. (pozn. 10), s. 33.
- ⁴² Lze sledovat např. ve *Stabilním katastru* (pozn. 17).
- ⁴³ *Česká geologická služba: Mapová aplikace, verze 1B.2*. Geologická mapa 1: 50 000. On-line: <http://www.geology.cz>, vyhl. 18. 8. 2020.
- ⁴⁴ I dnes, po regulaci vodních toků a drenáží ploch, na nichž stojí olomoucká městská zástavba, lze dobře pozorovat, že se v Čechových sadech podél Krapkovy ulice (a tedy v bezprostřední blízkosti někdejšího *Wagendrüsselu*) tvoří po deštích a tání louže, které se nápadně dlouho nevsakují.
- ⁴⁵ O něco dále na západ od popsaného potoka byl jiný potok, který lze najít ještě na mapách a plánech z 19. století (např. na mapách *Stabilního katastru*, viz pozn. 17). Z Tabulového vrchu, resp. z Neředína tekla tento potok zhruba dnešní třídou Svornosti až na dnešní křižovatku této třídy s ulicí Litovelskou. Přehrazením potoka vznikl na severní straně dnešní Litovelské ulice, v prostoru mezi železničním přejezdem a odbočkou k nové zástavbě u tzv. Silo Tower, asi 50 metrů dlouhý a 20 metrů široký rybníček. Potok i rybníček byly zrušeny zřejmě až při rozšiřování města na západ v 80. letech 19. století.
- ⁴⁶ Gréb, J. (pozn. 40).
- ⁴⁷ Jech, R. (ed.): *Codex diplomaticus Lusatie Superioris*. Tomus 2/II. Görlitz 1896–99, s. 320. V jiném svazku této sešitové vycházející edice (Tomus 4. Görlitz 1911–27, s. 232, pozn. 3) je naznačen výklad jména *Wagendrüssel* jako slovanského – jméno mělo znamenat „válečná stráž“ (*Kriegswacht*). Tato etymologie je sice lákavá, ale po stránce jazykové nepravděpodobná. Po stránce věcné by však vyloučena nebyla (viz závěr tohoto článku).
- ⁴⁸ Gräbisch, F.: Die Namen Zaughals und Viehals. *Glatter Heimatblätter*, roč. 20 (1934), s. 27–29.
- ⁴⁹ Loidl, J.: Einiges zum Namen Wagendrüssel. *Sudetendeutsche Zeitschrift für Volkskunde*, roč. 3 (1930), s. 114.

SUMMARY

Hundsgasse, Grenergasse, Wagendrüssel: On etymology of three extinct suburb names in Olomouc

Ondřej Bláha

The author deals with the names of three extinct Olomouc suburbs, located west of the city walls. The name *Hundsgasse* (literally "Dog Street") has some analogies mainly in German-speaking lands. Its meaning is "an unimportant street, where poor people live". This would also correspond with the historical situation in Olomouc: the street did not lead from some of the main city gates, but only from the little gate for pedestrians. In addition, *Hundsgasse* was connected to the part of the inner city where rather socially underestimated people lived (beards, bathers).

In case of the name *Grenergasse*, the author (with regard to the semantics of the German verb *greinen* "to curse someone, to insult someone" and the noun *greiner* "quarrelsome man") explains this name, in contrary to the older literature, as "street where quarrelsome, problematic men live". This street also did not seem to be significant at all, moreover, it was located in the vicinity of a much larger and more economically important suburb *Mittergasse*. The author does not reject the older etymology of the name *Grenergasse* "Weeping Street" (with regard to the hospital, cemetery and funerals), but points out that the hospital with the cemetery in the direction of *Grenergasse* was not the most common and typical burial place in Olomouc (the main cemeteries were at St. Moritz Church and at Church of Virgin Mary at Předhradí in the inner city).

Finally, the author considers the name of the Olomouc suburb *Wagendrüssel*. This name referred to location, which was adjacent to the main road from Olomouc to Bohemia (this road led close to the foot of Tafelberg hill, Tabulový vrch). In this place, after rains or spring thaw, large puddles were formed, which could have caused the car to get stuck in the past (the name *Wagendrüssel* consists of component *Wagen-* "car" and *-drüssel* "throat", "maw", "trap"). The geological map shows the deposits of the former stream in this location. Therefore, the name *Wagendrüssel*, literary "a car trap", could be a warning name.

Raně novověké nálezy z Jižní ulice v Olomouci-Slavoníně

Lukáš Hlubek

ABSTRACT

Early Modern Findings from Jižní Street, Olomouc-Slavonín

The presented paper deals with early modern findings from a rescue archaeological excavation conducted in connection with illegal construction of a family house in Olomouc-Slavonín. One of the house sections exposed a cultural layer containing a large collection of early modern ceramics and chamber tiles, including stove daub. The layer can be interpreted as landfill containing a destroyed stove. Based on an analysis of the findings, this situation can be dated back to the second half of the 17th century up to the beginning of the 18th century.

KEY WORDS: Olomouc-Slavonín, village, early modern period, ceramics, stove tiles

Úvod

Dne 8. května 1998 byla v Olomouci-Slavoníně pracovníky Ústavu archeologické památkové péče v Olomouci náhodně zjištěna neohlášená stavba rodinného domu. Základové pásy porušily několik archeologických pozitivních situací, což vedlo k realizaci záchranného výzkumu vedeného Ladislavem Šmejdu.¹ Podařilo se zde zdokumentovat celkem pět objektů a kulturní souvrství. Zejména jedna vrstva (kontext č. 107) obsahovala bohatou kolekci raně novověkých nálezů. Několik dalších zlomků keramiky a dalších artefaktů pochází ze sběrů na ploše staveniště. V dalším textu se budu zabývat především raně novověkým materiálem, který lze spojovat s provozem vesnické usedlosti, na jejíž parcele výstavba nového domu probíhala.

Stručné dějiny Olomouce-Slavonína a domu v Jižní ulici čp. 431

Původně se samostatná obec Slavonín rozkládala asi tři a půl kilometru jižně až jihozápadně od dnešního centra města Olomouce. Nejstarší písemnou zmínku o Slavonínu evidujeme z roku 1141, kdy se nacházela v majetku proboštské kapituly v Olomouci.² Od 13. století náležela k přímým statkům olomouckého biskupa. Na konci 13. století ve Slavoníně prokazatelně existovaly dvě krčmy a biskupský dvůr, který držel olomoucký měšťan Dětrich Sroll jako biskupský man. Další písemná zpráva pochází až z roku 1364, která uvádí faráře Velika. Na sklonku 14. století došlo k zastavení Slavonína a dalších statků olomouckým biskupem Mikulášem ve prospěch moravského markraběte Jošta. Tato zástava byla za krátkou dobu vyrovnána a na počátku 15. století biskup Lacek z Kravař zastavil

popisovanou ves olomouckým měšťanům Michalu Polczovi a Václavu Landvoygtovi. Od roku 1407 ji od biskupa dostal do doživotní zástavy megarský biskup Mikuláš. Důležitý mezník v dějinách vsi představoval rok 1444, kdy slavonínští poddaní obdrželi právo odúmrtí. V druhé polovině 15. století prodal olomoucký biskup Tas z Boskovic zdejší dvůr i s celou vsí olomouckým kartuziánům za 1 200 zlatých uherských dukátů. Roku 1501 vykoupilo olomoucké biskupství Slavonín zpět.³

Od roku 1564 měl Slavonín právo užívat obecní pečeť.⁴ Vesnici postihl roku 1574 ničivý požár. Olomoucký biskup Stanislav Pavlovský prodal roku 1582 biskupský dvůr slavonínským poddaným. Další zprávy pochází z doby třicetileté války, kdy poblíž vesnice mělo tábor císařské vojsko. Po jejím skončení se ve Slavoníně nacházelo 33 selských gruntů, z nichž pouze čtyři byly opuštěné, a vedle nich ve vsi evidujeme osm zahradníků. Další pobyt vojska v blízkosti vesnice zaznamenáváme roku 1758, kdy Prusové neúspěšně obléhali město Olomouc. V tomto roce celý Slavonín vyhořel. Roku 1802 byla dokončena přestavba kostela sv. Ondřeje do dnešní podoby. V polovině 19. století se Slavonín stal samosprávnou obcí olomouckého okresu. K městu Olomouci byl Slavonín připojen roku 1974 spolu s blízkým Kyselovem.⁵

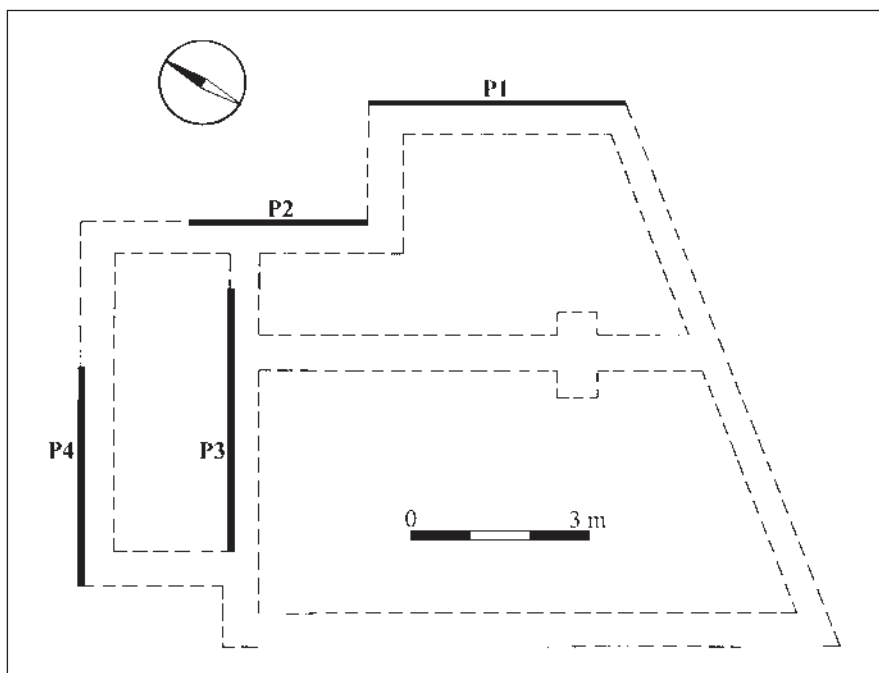
Záchranný archeologický výzkum proběhl na pozemku domu označeného na indikační skice číslem 54. Podle analýzy archivních pramenů lze za jeho nejstarší dohledanou majitelku považovat vdovu Kateřinu Kunishovou. Od ní nemovitost odkoupil Martin Hanish a roku 1656 vyplatil všechny její potomky. Grunt byl v této době oceněn na 550 hřiven grošů. Roku 1675 vlastnil dům zahradník Bartoloměj Schlesinger. K domu náležela dvojice polností o celkové rozloze pěti měřic. Podle gruntovní knihy obce Slavonína vedené v letech 1727–1797 držel popisovaný dům Matouš Mader mladší, který jej zdědil roku 1728 od svého otce Matouše Madera staršího. Rodina Maderů vlastnila dům až do konce 19. století. Cena domu byla v letech 1728 i 1748 totožná, činila 380 hřiven grošů. Až ze zápisu provedeného v roce 1788 se dovidáme, že k domu příslušelo pole o rozsahu tří jiter, zahrada u domu a část louky společná pro všechny domkaře, z níž měli Maderovi dostávat půl vozu sena.⁶ Z uvedeného přehledu plyne, že majitelé vlastníci sledovanou nemovitost v době od roku 1656 až do konce 18. století nenáleželi k zámožným obyvatelům vsi Slavonína.⁷

Archeologický výzkum v Jižní ulici čp. 431

Archeologický výzkum byl realizován při stavbě domu v Jižní ulici čp. 431 [obr. 1]. Tato lokalita leží na jižně orientovaném svahu v nadmořské výšce 216 m. Místo je možné určit na základní mapě České republiky M 1 : 10 000, list 24–22–24, koordináty 266 mm od západní sekční čáry a 364 mm od jižní sekční čáry. Základové pásy domu protnul celkem pět zahloubených archeologických objektů (č. 500–504) a kulturní souvrství (kontext č. 101–103, 106–108, 111, 112, 114–116). Výzkum se omezil pouze na dokumentaci zjištěných nálezových situací na čtyřech profilech označených P1 až P4 [obr. 2]. Tři objekty můžeme interpretovat jako běžné sídlištní jámy (č. 502–504) a čtvrtý reprezentuje nevelká kulová jamka (č. 501). Poslední objekt (č. 500) odkrytý na profilu P1 lze s výhradou považovat za mělký žlab nebo příkop. Většina prozkoumaných objektů poskytla pouze nečetné nálezy atypické pravěké keramiky a jejich datování zůstává otevřené. Ze sběrů na staveništi máme k dispozici několik dalších, raně novověkých nálezů – zlomky keramiky, část skleněného okenního terčíku, neúplnou drátěnou spínací soupravu, dvě zvířecí kosti a také okrajový fragment hrnce zařaditelný do starší doby bronzové, u něhož není zřejmé, zda s prozkoumanými objekty souvisí, či nikoliv.⁸

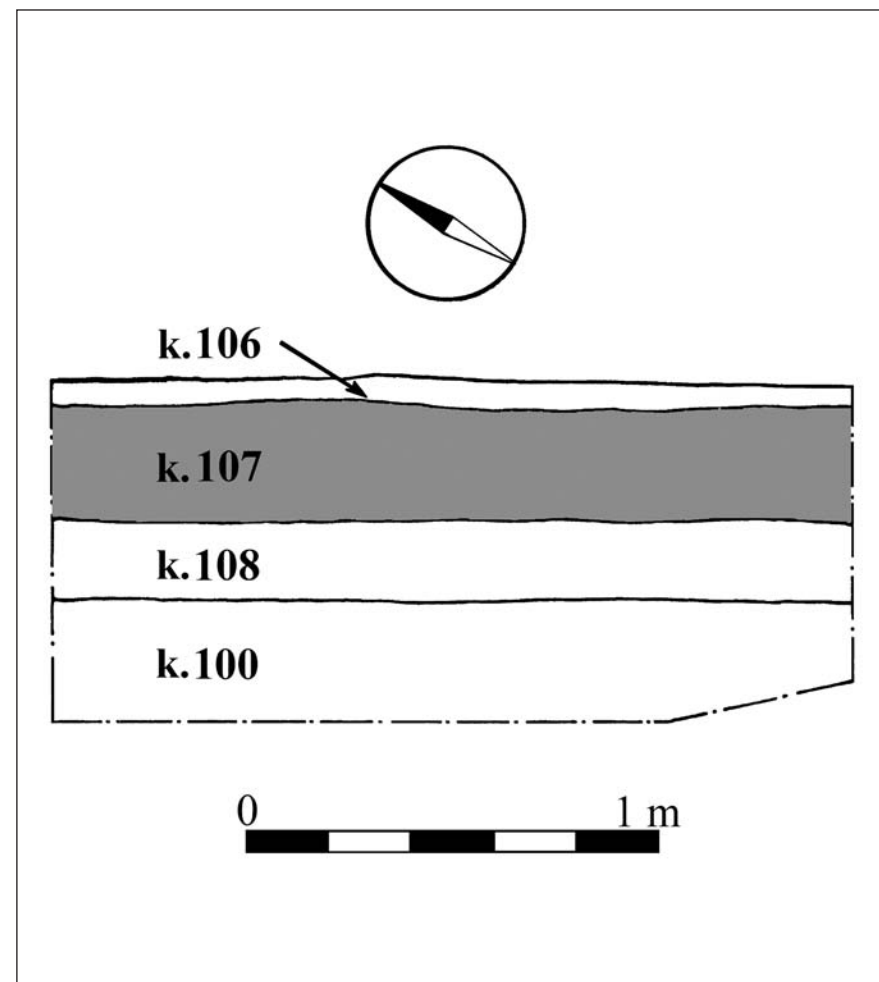

Obr. 1. Olomouc-Slavonín, poloha domu v Jižní ulici čp. 431 vyznačena šipkou. Zdroj: www.cuzk.cz (upravil L. Hlubek).

Obr. 2. Olomouc-Slavonín, poloha dokumentovaných profilů P1–P4. Reprofoto: Šmejda, L.: Rukopis nálezové zprávy ze záchraného archeologického výzkumu Olomouc-Slavonín. Olomouc 1998, obr. 2.

Pro další text je důležitá zejména nálezová situace zachycená na profilu označeném P2 poblíž severovýchodního rohu budoucího domu. Na jílovitém podloží (kontext č. 100) spočívala vrstva prachové hlíny hnědé barvy (kontext č. 108), která neobsahovala žádné nálezy. Na ní nasedala až 31 cm mocná vrstva prachové hlíny (kontext č. 107) s četnými nálezy raně novověké keramiky, torz komorových kachlů, výmazů kamen a železným hřebíkem s křídlovou hlavicí. Vrstva byla interpretována jako navážka s předpokládanou deponií destruovaných kachlových kamen.⁹ Nad ní se nacházela vrstva (kontext č. 106) prachové hlíny hnědé barvy bez jakýchkoliv nálezů [obr. 3].

Obr. 3. Olomouc-Slavonín, dokumentace profilu P2 s šedě vyznačenou vrstvou (kontext č. 107) obsahující raně novověké nálezy. Reprofoto: Šmejda, L.: Rukopis nálezové zprávy ze záchraného archeologického výzkumu Olomouc-Slavonín. Olomouc 1998, obr. 3 (upravil L. Hlubek).

Analýza nálezů

I přes značně omezený rozsah provedeného archeologického výzkumu profilu P2 máme k dispozici bohatou kolekci raně novověkého materiálu z výše popisované vrstvy (kontext č. 107). Celkem jde o 55 zlomků stolní a kuchyňské keramiky, 23 fragmentů komorových kachlů, osm kusů výmazů kamen a železný hřebík. Zároveň při vyhodnocení zohledním několik nálezů získaných na ploše staveniště, které reprezentují další čtyři raně novověké keramické zlomky, část okenního skla, drátěná ozdoba a dvě zvířecí kosti.

Nejprve se budu věnovat kolekci raně novověké kuchyňské a stolní keramiky (kontext č. 107). Veškerý materiál [obr. 4; 5:6, 7] se dochoval ve zlomcích, pouze v některých případech máme k dispozici větší část nádoby slepenou z několika fragmentů [obr. 4:8, 9; 5:6, 7]. Úhrnem se jedná o 55 kusů keramiky, přičemž některé zlomky nejspíše budou náležet ke dvojici den nádob, z nichž se podařilo slepit alespoň spodní partii [obr. 5:6, 7]. Nejčastěji se objevují různé výdutě nádob (39 ks), méně již okraje (7 ks), dna (4 ks), pásková ucha (3 ks) a rekonstruovatelné nádoby (2 ks). Typologicky se podařilo rozlišit pouze mísu [obr. 4:9], misku [obr. 4:8], hrnce [obr. 4:1, 2] a džbány [obr. 4:5, 6, 7].

Obecně lze konstatovat, že jde o tenkostěnnou hrncinu (síla 4–6 mm) s minimálně pozorovatelným ostřivem. Keramika má zvonivý výpal, který je jak oxidační, tak redukční. Barva oxidačně vypálené keramiky kolísá od okrových tónů až po cihlovou, redukční hrncina má po výpalu světle šedou barvu. Okraje hrnků či hrnců jsou čockovitě zesílené [obr. 4:1] či ve tvaru okruží [obr. 4:2]. V případě džbánů evidujeme okraj ven vykloněný a zaoblený [obr. 4:5, 7], miska má vodorovně vytažený okraj ukončený zaoblením [obr. 4:8] a mísa ven zesílený [obr. 4:9]. Dna nádob jsou buď odsazená [obr. 5:8, 9], nebo šikmo hraněná [obr. 5:6, 7]. Průměry den se pohybují od 80 do 133 mm.

Část materiálu je opatřena vnitřní hnědou nebo hnědozelenou glazurou (celkem 22 ks), popřípadě zelenou glazurou (1 ks). V celé kolekci však mírně převažuje rezný povrch (celkem 32 ks). Výzdoba se omezila na vleštování na vnější straně nádob [obr. 4:2, 4; 5:6], plastická žebírka [obr. 4:3, 7] a malbu na vnitřní ploše misky a mísy [obr. 4:8, 9]. Mísa má na světlém podkladě neuměle namalované ovály červené a zelené barvy a blíže neurčený vzor na dně [obr. 4:9]. Na vodorovně vytaženém okraji misky [obr. 4:8] jsou umístěny hnědé krátké čárky. Dno pokrývá část žlutě vybarveného květu se zelenými a hnědými lístky. Dle posouzení Jiřího Pajera je možné tento vzor zařadit do druhé poloviny 17. století.¹⁰

Podrobnému zpracování souborů raně novověké keramiky na Olomoucku nebyla zatím věnována náležitá pozornost. I dnes dochází k jejímu vyhodnocení spíše ojediněle.¹¹ Výše popsané okraje nádob, malba na vnitřní straně mísy a misky a vleštovaná výzdoba ve slavonské kolekci plně odpovídá raně novověké keramické produkci, jejíž počátky lze na střední Moravě hledat zhruba v polovině 16. století. I když je popsaný soubor značně fragmentární, lze z dosud publikovaných souborů odvodit, že výše popsanou hrncinu můžeme zařadit do druhé poloviny 17. až počátku 18. století.¹²

Kamnářskou keramiku nalezenou během výzkumu reprezentuje celkem 23 fragmentů různých velikostí [obr. 6:1, 4, 6, 8; 7:1–4]. Převládají kachle s čelní vyhřívací stěnou (dále ČVS) pokrytou zelenou glazurou v několika různých odstínech a hnědou polevou na hranách. V jednom případě se na ČVS objevila glazura hnědá a jeden zlomek má povrch ČVS rezný. Okrajové lišty jsou výrazně profilované [obr. 6:1; 7:3, 4], vytažené [obr. 6:4] nebo ve tvaru oblounu [obr. 6:8]. Keramická hmota obsahuje převážně jemnozrné písčité ostřivo, popřípadě drobná zrnka slídy. Kachle mají kvalitní homogenní výpal. Vnitřní prostory

komor nesou stopy po očazení, což dokládá jejich užití v kamnovém tělese. Na zadní straně některých exemplářů se nachází také otisk textilie [např. obr. 6:8]. Komory jsou rámové [např. obr. 6:4, 8; 7:3, 4] a dosahují hloubky od 45 do 55 mm. Okraje vyhřívacích komor jsou zesílené a zaoblené [obr. 6:8; 7:3, 4] nebo vodorovně seřezané [obr. 6:4]. V pláštích komor byly proraženy kruhové záchytné otvory o průměru 5–6 mm.

Ve vyzvednuté kolekci můžeme na ČVS kachlů identifikovat celkem pět výzdobných motivů [obr. 6:1, 4, 6, 8; 7:1–4]. Nejpočetnější zastoupení má v celém souboru motiv císařského orla (12 ks). Zbylé motivy evidujeme spíše ojediněle – dvojice jednorozců u studny (1 ks), tapetový motiv (1 ks), část ČVS s okřídlenou hlavičkou andělíčka umístěnou v rohu (1 ks) a s tordovanou vodorovnou lištou a dvojicí kruhových medailónů (3 ks). Blíže nezařazené zůstávají fragmenty rámových komor různých velikostí (5 ks).

Za nejstarší nález můžeme považovat zlomek kachle s motivem dvou jednorozců u studny, který je umístěn na torzu římsového kachle [obr. 6:8]. Fragmentu dominuje spodní vlys s jednorozcem, jehož trup přechází v mořský ocas. Nad ním se nachází pás zdobený listovcem. Horní i spodní okraj ČVS ukončuje obloun. Dochované rozměry činí výška 155 mm, max. šířka 135 mm, síla stěny 5–9 mm a hloubka komory 55 mm. Nejbližší analogii k referovanému motivu známe z města Strážnice, odkud Jiří Pajer publikoval podobný římsový kachel, jen s tím rozdílem, že pás listovce není nad jednorozci, ale pod nimi.¹³ Volněji paralelu lze spatřovat v nálezech v Buštěhradu a v Čelákovcích v Čechách.¹⁴ Všechny uvedené zlomky jsou datovány do druhé poloviny 16. století, kam lze bez výhrad klást i popsany zlomek z Olomouce-Slavonína.

Fragmenty kachlů s motivem císařského orla [obr. 7:1–4] jsou v celé kolekci početněji zastoupeny s tím, že podstatná část z nich je slepená z menších zlomků. Lze předpokládat, že pocházejí minimálně ze čtyř celých exemplářů. Na ČVS se nachází císařský orel s rozepjatými křídly, který v pařátech trímá žezlo a meč. V oválném náprsním štítku s výraznými boltci po stranách nese čtvrcený erb, v jehož prvním poli vidíme trojici břevien – znak Uher a v druhém poli evidujeme lva ve skoku – znak Českého království. Třetí pole je polcené, v pravém poli je jedno břevno a v levém tři kosmá. I bez tinktur můžeme tyto erby přiřknout rakouským zemím a Burgundsku. V posledním čtvrceném čtvrtém poli se nachází střídavě dvě věže a dva lvi, což odpovídá erbům španělských zemí Kastilie a Leonu [obr. 7:2]. Náprsní štítek drží z heraldicky pravé strany andělíček. Z míst pod nohou andělíčka vychází řetěz s přivěšeným beránkem uprostřed spodní strany [obr. 7:2, 3]. Nepochybně jde o Řád zlatého rouna. Dochované rozměry kachle činí výška 255 mm, šířka 245 mm, síla stěny 5–8 mm a hloubka komory 45 mm.

Erby na náprsním štítku odkazují na rozsáhlé majetky Habsburské dynastie. Znak země Kastilie a Leonu se na náprsní štítek dostaly za panování císaře Karla V. a nacházíme je i u dalších císařů z rodu Habsburků v průběhu druhé poloviny 16. a v první polovině 17. století. Je vysoce pravděpodobné, že kamnářský výrobek v rezném provedení s totožným motivem na ČVS evidujeme z archeologického výzkumu v Zahradní ulici v Litovli.¹⁵ Na základě ostatních archeologických nálezů byl zařazen do 17. století s poukazem na podobnou skladbu erbů na tolaru Ferdinanda II. z roku 1630.¹⁶

Hnědě glazovaný zlomek ČVS kachle je rozdělen na kosočtverečná pole a poloviny kosočtverců, které vyplňují geometrické a vegetabilní stylizované obrazce, můžeme jej přiřknout ke skupině tzv. tapetových motivů. Tapetové motivy se na kamnářské keramice objevují od druhé poloviny 16. století a udržují se až hluboko do novověku.¹⁷ Fragment kachle z Olomouce-Slavonína má na rozdíl od ostatních kamnářských výrobků tvrdší

výpal, vodorovně seříznutý okraj vyhrívacího otvoru a také motiv na ČVS působí poněkud mladším dojmem. Z těchto důvodů se domnívám, že je možné jej klást spíše do druhé poloviny 17., popřípadě až do počátku 18. století.¹⁸ Zbylé nálezy kachlů [obr. 6: 4, 6] můžeme datovat do širšího časového intervalu od druhé poloviny 16. až průběhu 17. století.

Výmazy kamen z vrstvy (kontext č. 107) zastupuje celkem osm kusů různých velikostí. Pět z nich má víceméně amorfní tvar [obr. 6:7], zbylé tři exempláře jsou charakteristické svým klínovým průřezem s rovnými nebo mírně prohnutými bočními stranami a bílou vápennou vrstvou na povrchu [obr. 6:2, 3, 5]. Na ploše několika kusů mazanice evidujeme také otisky plev. Zejména klínové exempláře považuji za výmaz kamen sloužící k vyplnění prostoru mezi jednotlivými kachli. Na zbylých amorfních kusech nalézáme rozličné lícované plochy a v jednom případě také negativní otisk oválného předmětu [obr. 6:7], u něhož lze předpokládat, že by mohlo jít o okraj vyhrívacího otvoru rámové komory. Jako výmazy kamen byla interpretována mazanice z několika dalších lokalit¹⁹ a v zásadě se svým provedením shodují s nálezy z Olomouce-Slavonína. Zejména na základě získaných mazanicových výmazů kamen lze připustit, že v popisované vrstvě bylo deponováno odstraněné kamnové těleso.²⁰ Posledním nálezem je neúplný hřebík s křídlovou hlavou [obr. 5:2], který je k bližšímu datování naprosto nevhodný, neboť tento typ artefaktu se objevuje ve vrcholném středověku i v raném novověku.²¹

Ostatní raně novověké nálezy z výzkumu pocházejí ze sběrů na staveništi. Jde o okrajový fragment okenního skla [obr. 5:1], artefakt vyrobený ze splétaných bronzových drátků [obr. 5:3], další dva keramické okraje [obr. 5:4], dno nádoby a větší část pánvičky s jednou dochovanou nožkou [obr. 5:5]. Tato keramika svým celkovým provedením plně odpovídá výše popsanému materiálu z vrstvy s keramikou a kachli (kontext č. 107). Malý zlomek okenního skla o celkovém průměru 67 mm má zesílený okraj [obr. 5:1] a můžeme jej považovat za torzo okenního terčíku, který byl nejspíše zasazen do okenního křídla pomocí olovených pásků. Nálezy okenních terčíků nejsou nijak datačně citlivé.²² Výskyt těchto artefaktů evidujeme na Olomoucku jak z vrcholného středověku, tak z raného novověku.²³

Do raného novověku se hlásí také neúplný nález vyrobený z bronzových drátků s řetízem složeným ze tří do sebe propojených ok [obr. 5:3], který lze interpretovat jako část spínací soupravy oděvu. Pro slavnínský exemplář nacházíme velice blízkou analogii v materiálu vyzvednutém z krypty pod kostelem sv. Václava v Opavě. Vedoucí výzkumu Vlasta Šikulová jej popsala jako spínací soupravu z krouceného drátu. Krypta pod kostelem byla založena na počátku 17. století a svému účelu sloužila až do roku 1760.²⁴ Rámcově podobný kus evidujeme ještě z raně novověkého pohřebiště u kostela sv. Salvátora v polské Vratislavi, který je datován do 16. století. Ten byl Jakubem Sawickim interpretován jako část raně novověkého ženského opasku.²⁵ Ovšem nález z Vratislavi je delší a má zřetelnou podobu háčku, který se zavěšoval za opasek.²⁶ Z těchto důvodů se kloním k interpretaci slavnínské drátěné ozdoby z Olomouce-Slavonína jako oděvní spínací soupravy, kterou je možné zařadit do 17.–18. století.

Interpretace nálezové situace a nálezů

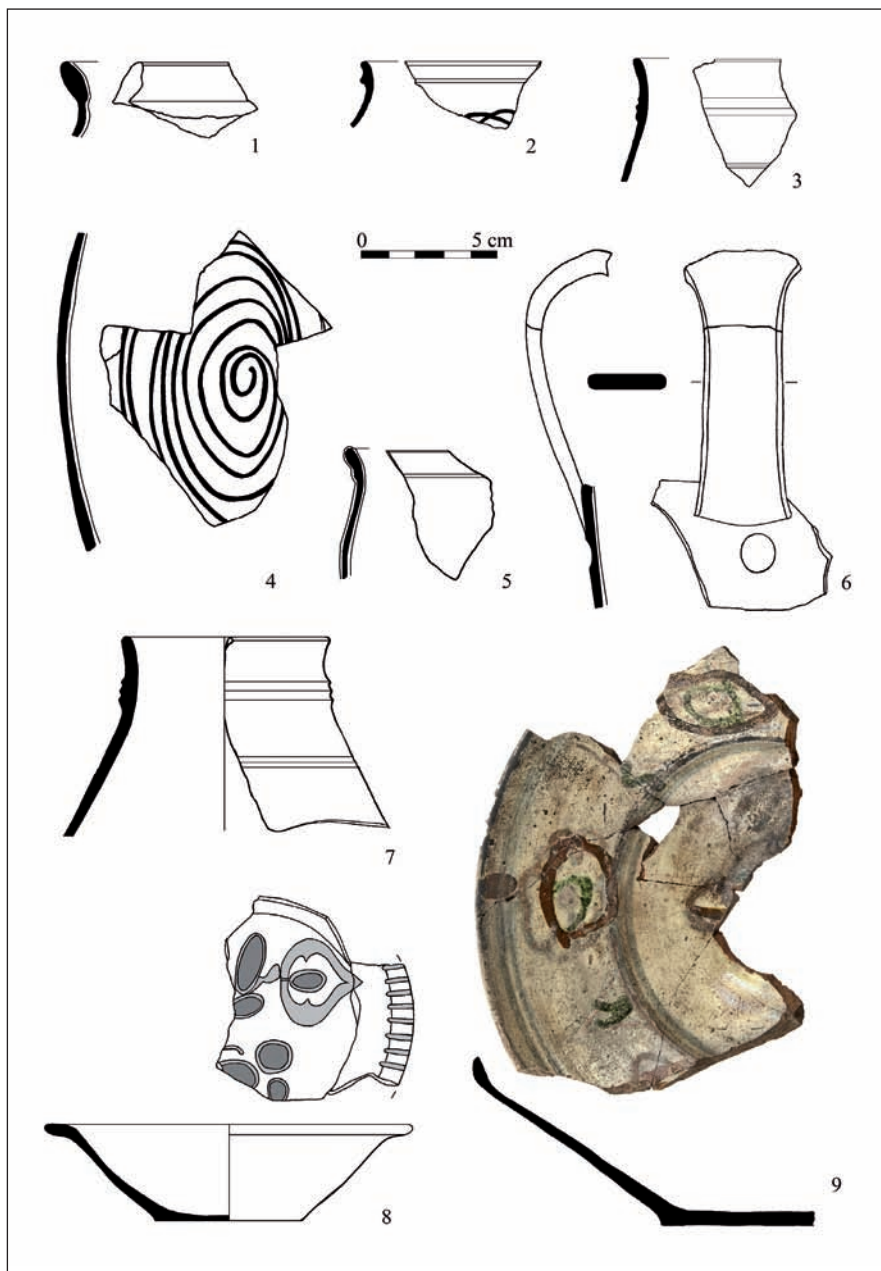
Vrstvu (kontext č. 107) prozkoumanou na profilu P2 můžeme považovat za navážku obsahující běžnou kuchyňskou a stolní keramiku, komorové kachle a výmazy kamen. I přes omezený rozsah výzkumu poskytla tato vrstva poměrně bohatou kolekci raně

novověkého materiálu. Podle výše provedené analýzy všech skupin nálezů se zdá pravděpodobné, že vznik této vrstvy lze klást do druhé poloviny 17. až počátku 18. století. Hypoteticky je možné připustit souvislost se změnou majitelů celé usedlosti a úpravami interiéru domu dle představ nových vlastníků.²⁷ Tento výklad mohou naznačovat také dvě rekonstruovatelné nádoby a z větší části spleená torza nádob nebo kamnářských výrobků. Podle rozboru archivních pramenů se zdá pravděpodobné, že blíže neuvedené úpravy v domě mohl provést Martin Hanisch, Bartoloměj Schlesinger nebo až Matouš Mader starší, který dům získal za blíže neznámých okolností nejspíše někdy na přelomu 17. a 18. století.

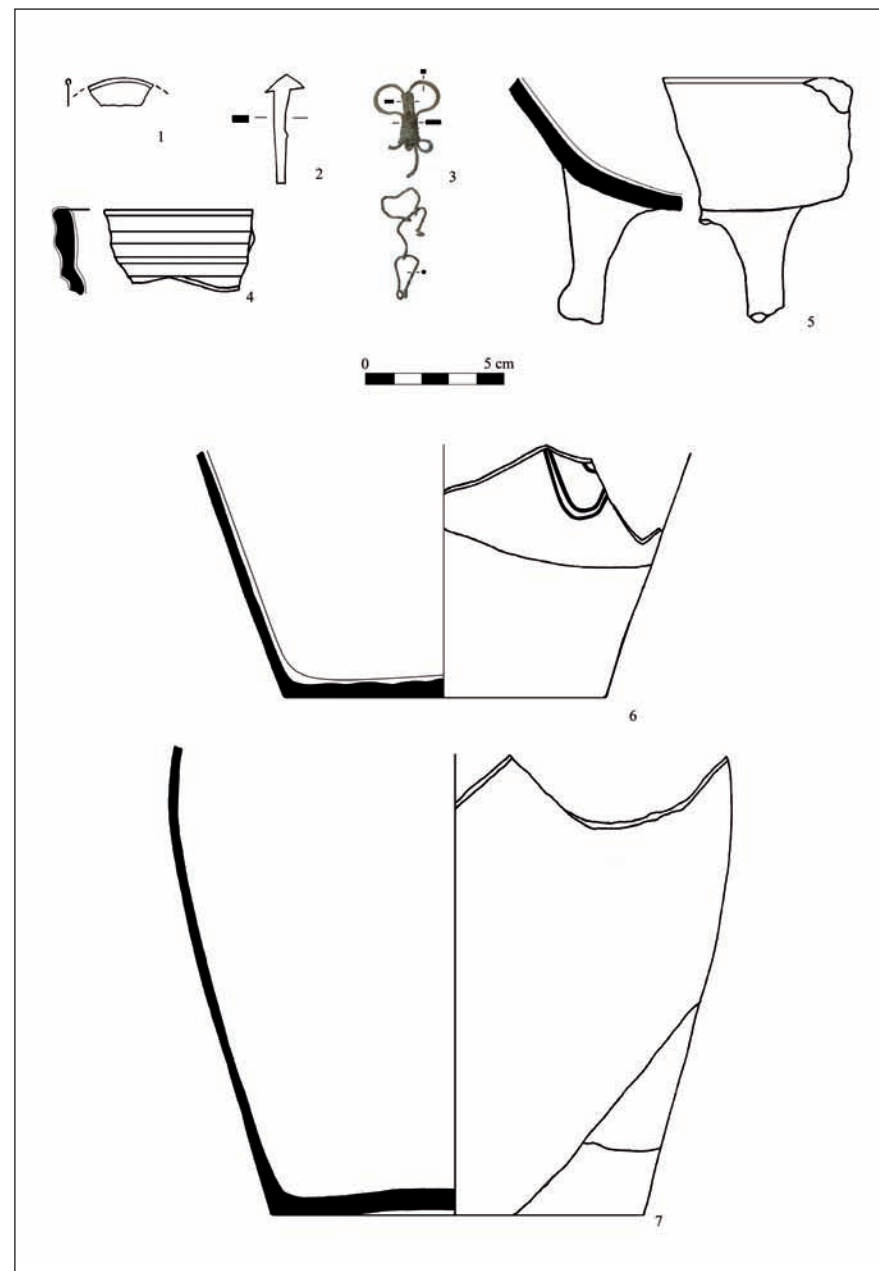
Vedoucí výzkumu interpretoval raně novověkou vrstvu (kontext č. 107) jako navážku obsahující destrukci kamnového tělesa,²⁸ což podporují zejména vyzvednuté mazanicové výmazy kamen [obr. 6:2, 3, 5, 7], které sloužily ke spojení jednotlivých kachlů v otopném zařízení. Je vysoce pravděpodobné, že kamnářská keramika nepochází pouze z jednoho kamnového tělesa. Za vyložení starší exemplář lze označit kachel s motivem jednorozců u studny na ČVS [obr. 6:8]. Poněkud mladším dojmem působí hnědě glazovaný zlomek s mozaikovým motivem na ČVS [obr. 6:4]. Také ojedinělý rezný fragment s hlavičkou andělíčka nejspíše nepochází z totožného otopného tělesa [obr. 6:1]. Připustíme-li, že původní kamnové těleso se skládalo ze zeleně glazovaných kachlů s motivem císařského orla [obr. 7], kterých je v kolekci nejvíce, pak součástí stejných kamen mohl být pouze zlomek římsového kachle se spodním tordovaným oblounem a kruhovými medailóny [obr. 6:6]. Ovšem nálezů máme k dispozici velmi málo a není možné přistoupit ani k hypotetické rekonstrukci původního kamnového tělesa.

Závěr

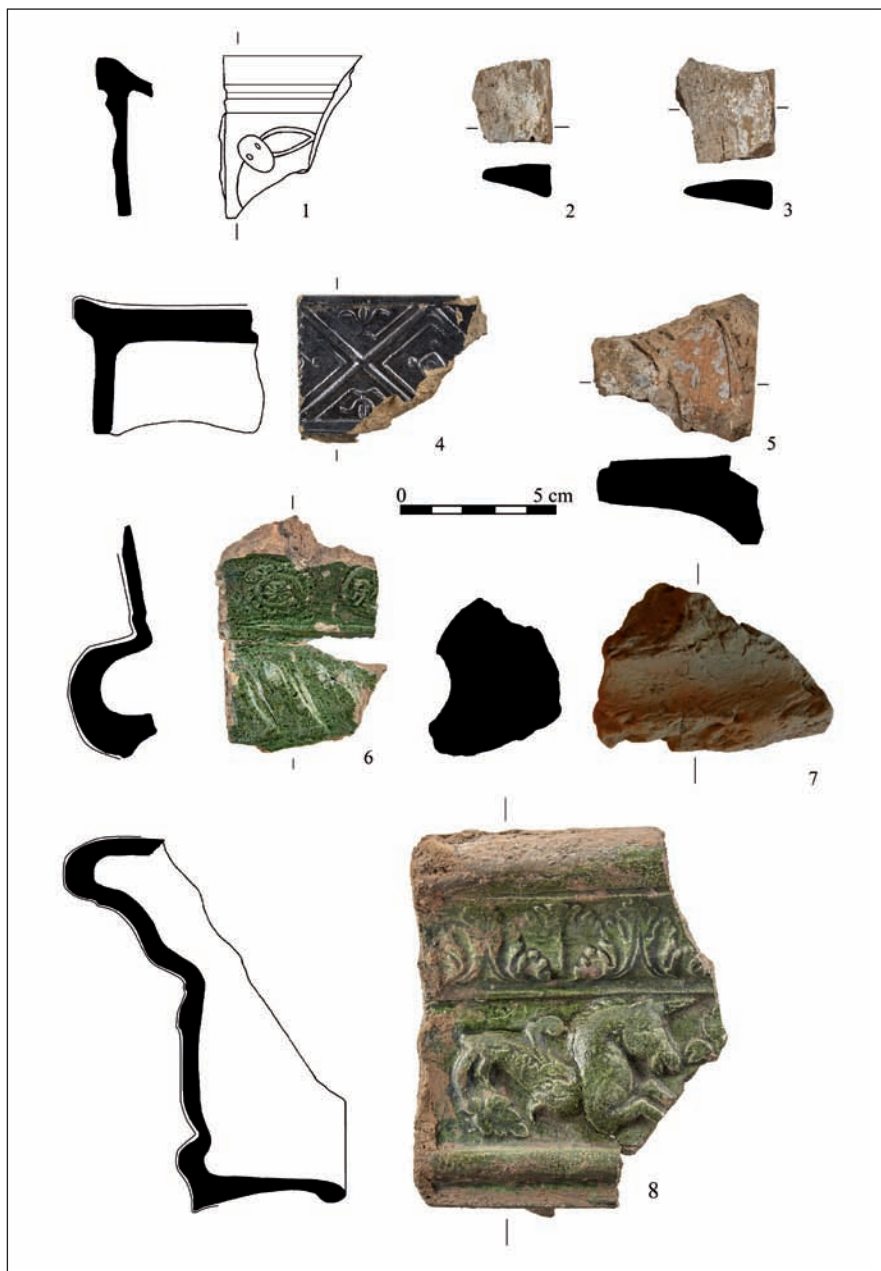
Během záchranného archeologického výzkumu v Olomouci-Slavoníně byla zachycena na profilu P2 raně novověká kulturní vrstva (kontext č. 107), která obsahovala větší množství raně novověké keramiky, torz kachlů a kamnových výmazů. Lze připustit, že se v této vrstvě nacházela část vyvezeného kamnového tělesa, které mohlo být složeno z kamnářských výrobků s heraldickým motivem císařského orla. Podle výše provedené analýzy nálezů je možné vznik této vrstvy datovat do časového intervalu od druhé poloviny 17. do počátku 18. století. Na základě výpovědi písemných pramenů se zdá nejpravděpodobnější, že k vyvezení kamen interiéru domu došlo za vlastnictví Martina Hanische, Bartoloměje Schlesingera nebo až za Matouše Madera staršího. Publikovaná kolekce kachlů z Olomouc-Slavonína nemalou měrou přispívá k poznání hmotné kultury raně novověkých vesnic na střední Moravě a zároveň dokládá, že ve vesnickém prostředí si mohli kamna dovolit i méně zámožní majitelé domů.

Obr. 4. Olomouc-Slavonín, výběr keramických nálezů z vrstvy (kontext č. 107). Kresba: L. Hlubek, foto: P. Rozsívál.

Obr. 5. Olomouc-Slavonín, výběr keramických nálezů ze sběrů (1, 3–5) a vrstvy (kontext č. 107). Kresba: L. Hlubek, foto: P. Rozsívál.

Obr. 6. Olomouc-Slavonín, výběr kamnářské keramiky a výmazů kamen z vrstvy (kontext č. 107). Kresba: L. Hlubek, foto: P. Rozsívál, L. Hlubek.

Obr. 7. Olomouc-Slavonín, výběr kamnářské keramiky z vrstvy (kontext č. 107). Kresba: L. Hlubek, foto: P. Rozsívál, L. Hlubek.

Poznámky

- ¹ Peška, J. – Šmejda, L.: Olomouc-Slavonín (okr. Olomouc). *Přehled výzkumů*, roč. 40, 1999, s. 244. Děkuji touto cestou doc. PhDr. Ladislavu Šmejdovi, Ph.D. ze Západočeské univerzity v Plzni za umožnění zpracování raně novověkého materiálu z výzkumu. Nálezy jsou uloženy ve Vlastivědném muzeu v Olomouci a zaevidovány pod přírůstkovým číslem 11/99.
- ² Například Spáčil, V. a kol.: *Pečeti a znaky měst, městeček a obcí olomouckého okresu*. Olomouc 1985, s. 204–205.
- ³ Bém, M. – Koudela, M. – Šindlářová, I.: *Paměti obce Slavonína*. Olomouc 2002, s. 14–23, 79.
- ⁴ K tomu Müller, K.: Znakové privilegium pro Slavonín z roku 1564. *Ročenka Státního okresního archivu v Olomouci*, roč. 4 (23), 1995, s. 138–140.
- ⁵ Bém, M. – Koudela, M. – Šindlářová, I. (pozn. 3), s. 24–57, 79–80.
- ⁶ Kux, J.: *Die deutschen Siedlungen um Olmütz: ein volksbodengeschichtliches Quellenwerk bis 1918*. Olmütz 1943, vložená tabulka mezi s. 672–673, dům č. 54. – Zemský archiv Opava – pobočka Olomouc, fond Ústřední ředitelství arcibiskupských statků Kroměříž, Knihy, inv. č. 2576, Soupis osedlých ve vsi Slavonín r. 1654. – Tamtéž, Knihy, inv. č. 2352, Lánová vizitace na biskupském panství Kroměříž r. 1675. – Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv obce Slavonín, Knihy, inv. č. 3, Gruntovní kniha obce Slavonína, 1662–1666. – Tamtéž, Knihy, inv. č. 4, Gruntovní kniha obce Slavonína, 1728–1799.
- ⁷ Děkuji touto cestou za vstřícnost a pomoc při analýze archivních pramenů PhDr. Janu Štěpánovi, Ph.D. ze Zemského archivu Opava, pracoviště Olomouc.
- ⁸ Šmejda, L.: *Rukopis náleзовé zprávy ze záchranného archeologického výzkumu Olomouc-Slavonín*. Olomouc 1998, rukopis uložen v Archivu náleзовých zpráv Vlastivědného muzea v Olomouci.
- ⁹ Peška, J. – Šmejda, L. (pozn. 1), s. 244.
- ¹⁰ Děkuji touto cestou PhDr. Jiřímu Pajero, CSc. za konzultaci vyzvednutých nálezů.
- ¹¹ Například Burian, V.: Keramika z nálezů tolarů v městě Libavá. *Přehled výzkumů* 1971, 1972, s. 120, tab. 107. – Burian, V.: Objekt základů středověkého deversoria u kláštera Hradiska v Olomouci. *Přehled výzkumů* 1973, 1974, s. 85–89, zde s. 86–87, tab. 95:5–8. – Bláha, J. – Sedláčková, H.: Slavnostní keramika. In: Sedláčková, H. (ed.): *Sklo, slavnostní keramika a kachle. Archeologické výzkumy Památkového ústavu v Olomouci 1973–1996*. Olomouc 1998, s. 15–18, zde s. 16–18. – Bláha, J.: Svatomořická škola. In: Hlobil, I. – Perůtka, M. (eds.): *Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550* (katalog výstavy). Díl 3, Olomoucko. Olomouc 1999, s. 616, 622–626, kat. č. 604–617. – Faltýnek, K.: Předběžná zpráva o výsledcích archeologických dohledů prováděných v Chořelících a Litovli v letech 2010 a 2011 a tak trochu o smyslu archeologie vůbec. *Zajímavosti z Litovelska. Ročenka Muzejní společnosti Litovelska 2011*. Litovel 2012, s. 77–110, zde s. 86, tab. 3:54–61. – Faltýnek, K.: Litovelské masné krámy ve světle historických pramenů a archeologických výzkumů. *Sborník Národního památkového ústavu 2012*, 2012, s. 32–47, zde s. 41, obr. 5:3–5, 8–10. – Vránová, V. – Vrána, J.: Shrnutí výsledků archeologického průzkumu studny na hradě Tepenec. *Časopis Slezského zemského muzea* (série B), roč. 62, 2013, č. 2–3, s. 289–299, zde s. 295–296, např. obr. 8:3–5, 10–11; 9:10–11; 10:2, 3. – Hlubek, L. – Faltýnek, K.: Soubor raně novověkých kachlů z Chořelíc (okr. Olomouc). *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2016, č. 312, s. 113–124, zde s. 116, obr. 4. – Hlubek, L.: Raně novověký objekt v intravilánu Hnojic. *Vlastivědný věstník moravský*, roč. 71, 2019, č. 1, s. 46–54, zde s. 49–50, obr. 3. – Hlubek, L.: Raně novověká dýmka ze Šternberka ve sbírce Vlastivědného muzea v Olomouci. *Střední Morava*, roč. 25, 2019, č. 48, s. 108–112, zde s. 108, obr. str. 112. – Faltýnek, K. – Šlězár, P.: Šternberk (okr. Olomouc). *Přehled výzkumů*, roč. 61, 2020, č. 2, s. 177–180, zde s. 179, obr. 83: 1–10; 84.
- ¹² K datování raně novověké keramiky např. Pajer, J.: *Počátky novověké keramiky ve Strážnici*. Strážnice 1983, s. 21–81. – Blažková, G.: Vývoj raně novověké kuchyňské a stolní keramiky v Čechách

na základě souborů z Pražského hradu. *Památky archeologické*, roč. 104, 2013, s. 191–221. – Kršková, M.: Novověká keramika z Loštic – náměstí Míru. *Ročenka 2015. Archeologické centrum Olomouc, příspěvková organizace*, 2016, s. 98–114, zde s. 98–104, obr. 5–9.

- ¹³ Pajer, J. (pozn. 12), s. 117, obr. 60, tab. XXXIV.
- ¹⁴ Pavlík, Č. – Vitanovský, M.: Magický jednorozec a jeho ztvárnění na kachlích gotiky a renesance. *Archaeologia historica*, roč. 33, 2008, s. 539–558, zde s. 552, obr. 8, 15.
- ¹⁵ Hlubek, L. – Šlězár, P.: Raně novověká kolekce kachlů ze Zahradní ulice v Litovli. *Sborník Národního památkového ústavu 2016*, 2016, s. 51–65, zde s. 54, obr. 6:3.
- ¹⁶ Voglhuber, R.: *Taler und Shautaler des Erzhauses Habsburg 1484–1869*. St. Pölten 1971, s. 169, tab. 80:133.
- ¹⁷ Pajer, J. (pozn. 12), s. 112–113.
- ¹⁸ K tomuto motivu lze najít volné analogie v materiálu ze Strážnice nebo v Dubovianech na Slovensku. Srovnej Pajer, J. (pozn. 12), s. 114–117, obr. 58:2. – Staššíková-Štukovská, D.: Nález fragmentů „tapetových“ kachlic z Dubovian. In: Kapustka, K. (ed.): *Profil archeologa středověku. Studie věnované Janu Forlíkovi*. Praha 2018, s. 297–309, zde s. 305–306, zejména obr. 12.
- ¹⁹ Například Krajíc, R.: *Středověká kachlová kamna v Táboře. Archeologický výzkum v Křížkové ulici čp. 28*. Tábor 1997, s. 62–71, obr. 41–53. – Pavlík, Č.: Objev destruovaných gotických kachlových kamen na hradě Valečov. *Archeologie ve středních Čechách*, roč. 16, 2012, s. 401–435, zde s. 414, obr. 36, 37, zde i další literatura.
- ²⁰ Peška, J. – Šmejda, L. (pozn. 1), s. 244.
- ²¹ Krajíc, R.: Sezimovo Ústí. *Archeologie středověkého města 3. Kovárna v Sezimově Ústí a analýza výrobků ze železa, Díl I*. Praha – Sezimovo Ústí – Tábor 2003, s. 61–62, 66, obr. 71:IIIb.
- ²² Černá, E.: Svědectví archeologických nálezů okenních skel. *Svorník*, roč. 2, 2004, s. 21–32. – Černá, E. – Fryda, F.: Sklo vrcholného středověku – současný stav a perspektivy studia historických technologií. *Archaeologia historica*, roč. 35, s. 335–357, zde s. 340–341.
- ²³ Například Sedláčková, H.: Gotické sklo na střední a severní Moravě v archeologických nálezích. *Archaeologia historica*, roč. 26, 2001, s. 411–428, zde s. 411. – Drobny, T. – Sedláčková, H.: Kachle a sklo z odpadní jímky ze 16. století v Olomouci. *Muzejní a vlastivědná práce*, roč. 35, 1997, č. 3, s. 129–140, zde s. 135. – Bláha, J.: Torzo skleněného okenního terče. In: Hlobil, I. – Perůtka, M. (pozn. 11), s. 615, kat. č. 584.
- ²⁴ Šikulová, V.: Krypta v Moravské kapli kostela sv. Václava v Opavě. *Přehled výzkumů 1968, 1969*, s. 67–69, tab. 65:7.
- ²⁵ Sawicki, J.: Kultura materiálu v świelte znalezisk z grobów na cmentarzu Salwatora we Wrocławiu. In: Wachowski K. (ed.): *Wratislavia antiqua*, roč. 21, 2015, s. 64–66, tabl. 8: nr inw. II/456, grób 1083.
- ²⁶ Děkuji touto cestou Dr. J. Sawickému za konzultaci nalezené drátěné ozdoby z Olomouce-Slavonína.
- ²⁷ Cymbalak, T. – Matějková, K. – Musílek, M. – Sawicki, J.: Novoměstská odpadní jímka se souborem cínového zboží. Limity výpovědi jejího obsahu k poznání hmotné kultury a jejich uživatelů. *Staléta Praha*, roč. 35, 2019, č. 2, s. 28–67, zde s. 29–31.
- ²⁸ Peška, J. – Šmejda, L. (pozn. 1), s. 244.

SUMMARY

Early Modern Findings from Jižní Street, Olomouc-Slavonín Lukáš Hlubek

The presented paper deals with early modern findings from a rescue archaeological excavation conducted in connection with illegal construction of a family house in Jižní Street, Olomouc-Slavonín [fig. 1]. What is substantial is namely the finding situation

in profile P2 [figs. 2, 3]. One of the layers (context no. 107) contained an extensive collection of early modern ceramics, torsos of chamber tiles, several pieces of stove daub and an iron nail [figs. 4; 5:2, 5, 6; 6; 7]. The early modern findings are completed with four ceramic fragments, a part of a window pane and a wire decoration [figs. 5:1, 3–5] found by means of field walking in the locality. Based on the conducted analysis, the collected set can be dated back to the period ranging from the second half of the 17th century to the beginning of the 18th century. The head of the excavation interpreted the early modern layer (context no. 107) as landfill containing a destroyed stove. This interpretation is supported mostly by collected pieces of stove daub [figs. 6:2, 3, 5, 7]. Admitting that the original stove consisted of green-glazed tiles with a motif of the imperial eagle [fig. 7], then only a fragment of a moulding tile with the lower twisted toreand medallions [fig. 6:6] could be part of the stove. What seems most probable based on written records is that the stove was disposed when owned by Martin Hanisch, Bartholomew Schlesinger or Matthew Mader sr.

K dílům barokních malířů Jana Kryštofa Handkeho (1694–1774), Petra Hocheckera (1696–1748), Josefa Ignáce Sadlera (1725–1767), Josefa Františka Wickarta (1691–1729) a Ferdinanda Nabotha (asi 1664–1714)

Leoš Mičák

ABSTRACT

Notes on the Work of the Baroque Painters Jan Kryštof Handke (1694–1774), Josef Ignác Sadler (1725–1767), Josef František Wickart (1691–1729) and Ferdinand Naboth (around 1664–1714).

This article deals with new authorship attributions to Baroque painters of Olomouc. The largest number of the paintings is assigned to the Olomouc most important painter of the eighteenth century Jan Kryštof Handke. The suggested attributions significantly enrich the collection of Central Moravia Baroque paintings and substantially extend the catalogue of existing work of six Olomouc painters. The attributions are based on an extensive terrain research of so far anonymous Baroque paintings and on their list which is being prepared in Central Moravia, covering the regions of Olomouc, Přerov, Prostějov and Kroměříž. The complete dictionary of all the painters and gilders active in this region will become a part of the above mentioned list.

KEY WORDS: University, popes, Augustinians, Jesuits, saint paintings, university theses

Cílem následujících řádků je připsání několika obrazů a jedné univerzitní teze barokním malířům působícím v 18. století na střední Moravě. Publikovaná zjištění vycházejí z průzkumu daného teritoria, jehož cílem má být hlubší poznání vývoje domácí malířské tvorby ve zdejších hlavních centrech, Olomouci, Kroměříži, Šternberku, Prostějově a Přerově.

Stranou pozornosti odborné veřejnosti dosud zůstával soubor pěti obrazů malíře Jana Kryštofa Handkeho, které jsou patrně jeho nejstaršími dochovanými olejomalbami. Jde o podobizny dobrodinců olomoucké univerzity, které představují císaře Maxmiliána II. Habsburského (1527–1576), olomouckého biskupa Viléma Prusinovského z Víckova (1534–1572), kardinála Františka z Dietrichsteina (1570–1636), papeže Pia V. (1504–1572) a papeže Řehoře XIII. (1502–1585). Obrazy patří do rozsáhlejší portrétní galerie významných osobností, které se zasloužily o založení a rozkvět olomoucké alma mater. Dnes jsou součástí umělecké výzdoby Cyrilometodějské teologické fakulty Univerzity Palackého.

O Janu Kryštofu Handkem, který byl malířem náboženských a žánrových obrazů, nástěnných maleb a olejomalb, i autorem návrhů univerzitních tezí, je z počátků jeho života

známo, že se narodil 18. února 1694 v Janoušově u Janovic jako syn hamerního šafáře Kryštofa Handkeho a jeho manželky Roziny.¹ V letech 1708–1712 byl žákem bruntálského malíře Jana Daniela Langerera, v letech 1713–1714 tovaryšem u moravskotřebovského malíře Kristiána Davida. V roce 1714 přijal zaměstnání v dílně nemocného olomouckého malíře Ferdinanda Nabotha, který krátce po jeho příchodu do Olomouce zemřel. Na požádání vdovy pokračoval v činnosti jí vedené dílny. Olomouckým měšťanem se stal 8. ledna 1722.² Za cechovního mistra byl prohlášen 29. května 1723.³ S vdovou Alžbětou Nabothovou se oženil 7. února 1724.⁴

V dílně Jana Daniela Langerera byl Handke v učení 4 roky, v letech 1708–1712. Z toho vyplývá, že do učení vstoupil ve svých 16 letech. Podle údaje z malířem sepsaného životopisu se u Langerera učil malovat vodovými i olejovými barvami. Jeho malování spočívalo v kopírování historických námětů a portrétů. Od roku 1712 Handke působil jako tovaryš u Kristiána Davida v Moravské Třebové a následně u Ferdinanda Nabotha.⁵ Do Olomouce přišel kolem svátku Všechny svatých. Je pozoruhodné, že ačkoliv nikdy nebyl v Itálii, byl patrně prostřednictvím soudobé cizí grafiky dobře obeznámen s některými pokročilými malířskými koncepty, včetně pochopení perspektivní architektury.

Tyto získané podněty pohotově uplatnil již ve svém prvním monumentálním díle, nástěnné malbě nad varhanami v kapli V Lipkách v Rýmařově, která se zcela zásadně odlišuje od ostatní nástropní výzdoby provedené předtím Ferdinandem Nabothem. V Nabothově dílně malíř před mistrovou smrtí pobyl jen 9 dnů. Pracoval na výzdobě španělské stěny, to jest malovaného paravánu. Jak sám poznamenal, tato práce nebyla podle jeho gusta a zamýšlel proto odejít do Brna, zdrželo jej ale nestálé počasí se sněhem a deštěm.⁶

Do Olomouce, která byla kvůli moru na čas uzavřena, se Handke vrátil z Rýmařova k vdově Nabothové v průběhu roku 1716 po odeznění epidemie. Následujícího roku mu zadal kancléř olomoucké univerzity Jan Kugler výmalbu auditoria, ale pouze jen „vodovými barvami“. K slíbenému honoráři 400 zlatých dostal malíř ještě 50 zlatých přidáno.⁷ S odvedeným dílem byli jezuité zjevně spokojeni. Handkemu proto následně zadali zakázku na zhotovení pěti podobizen císařů a biskupů, dobrodinců univerzity. Malíř k tomu ve své autobiografii poznamenal: „V roce 1717 mně důstojný pán P. Jan Kugler, kancléř olomoucké univerzity, přikázal vymalovat auditorium, ale jen vodovými barvami. K slíbenému honoráři 400 zlatých jsem předtím dostal 50 zlatých. Potom jsem obdržel zakázku na 5 velkých olejomalb, znázorňujících všechny císaře a biskupy, kteří byli dobrodinci univerzity. Na to jsem obdržel 300 zlatých. Ačkoliv tyto malby nebyly zcela dokonalé, mé postavení se zlepšilo a po této práci jsem dostával více zakázek.“⁸

O těchto obrazech, které, jak již bylo uvedeno, představují první Handkeho olejomalby, se doposud soudilo, že neexistují.⁹ Bylo to způsobeno tím, že tato raná díla se od pozdějšího malířova mnohem suverénnějšího projevu kvalitou poněkud odlišují a mohou se proto jevit při zběžnějším pohledu jako malby někoho jiného. Při komparační analýze obrazové galerie univerzitních dobrodinců lze však přece jen zjistit, že některé malby znaky Handkeho rukopisu vykazují. Po vyloučení obrazů, které se časově vztahují až k obdobím po roce předpokládaného vzniku Handkeho podobizen, bylo možné určit zmíněných pět maleb, které jsou malířovu rukopisu nejbližší.

Obrazy Handkemu připisují na základě několika typických formálních znaků, které se u něho vyskytují i v jeho pozdějším díle. Charakteristická gesta rukou lze najít na velkém počtu obrazů i nástěnných maleb. Jako příklady autorsky doloženého díla uvádím oltářní obraz *Vize sv. Augustina* z roku 1730 v poutním kostele na sv. Kopečku, obraz téhož světce

Obr. 1. Jan Kryštof Handke, Portrét probošta Lehmana, 1719, olej na plátně, fara ve Šternberku. Foto: Leoš Mlčák.

z roku 1736 ze sbírek olomouckého arcibiskupství, *Alegorii podzimu* z roku 1763 z Muzea umění Olomouc a Sv. Ubalda, který vznikl roku 1719 pro šternberské augustiniány. Specifickou zářivou svatozář z obrazu papeže Pia V. užil malíř u figury Panny Marie na nástěnné malbě v kapli V Lipkách v Rýmařově roku 1715 nebo například na obrazech *Sv. Josefa z Leonissie* a *Sv. Fidelia ze Sigmariou*, které vznikly kolem roku 1765. Pro vousaté hlavy papežů existují analogie v *Alegorii Zimy* z roku 1763 z Muzea umění Olomouc nebo u sv. Jeronýma namalovaného roku 1729 pro farní kostel v Jívové. Oválný obličej biskupa Viléma Prusinovského je obdobně ztvárněn jako u tváře sv. Apolonie z kostela Panny Marie Sněžné v Olomouci z roku 1729 a sv. Huberta z roku 1758 na oltářním obraze v kapli zasvěcené tomuto světcovi v Karlově Studánce. Jeho církevní roucho je shodné s oděvem na portrétu probošta šternberského augustiniánského kláštera Patricia Lehmana z roku 1719. [obr. 1] Kromě tohoto obrazu je vývojově souboru podobizen dobrodinců olomoucké univerzity nejbližší také cyklus oválných obrazů 14 svatých

pomocníků, které pro šternberské augustiniány malíř namaloval téhož roku. Také v těchto obrazech se pozdější bravurní rukopis malíře ještě plně neprojevuje.¹⁰

Za Viléma Prusinovského z Vickova, který zastával úřad olomouckého biskupa v letech 1553–1565, byli do Olomouce pozváni jezuité. Biskupovou snahou bylo zlepšení stavu katedrální školy. Následně své úsilí o zlepšení stavu školství rozšířil o záměr na vybudování jezuitské koleje nejvyššího stupně, s univerzitou. V této věci požádal císaře Maxmiliána II. o intervenci u papeže Pia V., který 9. srpna 1566 podepsal breve, v němž vyslovil souhlas. Protože se původní fundační listina z 9. října 1566 na 500 zlatých brzy ukázala finančně nedostatečnou, dal biskup v roce 1570 vyhotovit listinu novou, na 2000 zlatých ročně. Velkým konfirmačním privilegiem ji potvrdil 22. ledna papež Řehoř XIII. Současně udělil císař Maxmilián II. olomoucké jezuitské koleji, pro kterou získal klášter minoritů, privilegium, kterým ji propůjčil práva vysokého učení a osvobodil kolej od všech daní.¹¹ K těmto čtyřem zakladatelským osobnostem byl jezuita vybrán také kardinál František z Dietrichsteina, který se zasloužil o obnovu koleje a univerzity po návratu jezuitů vypuzených z města za stavovského povstání. Významně přispěl ke zvýšení dotací olomoucké koleje, což umožnilo vyučování filosofie i teologie v plném rozsahu. V důsledku toho došlo ke vzniku samostatných fakult filosofické a teologické, a tím se z původní jezuitské akademie stala univerzita v plném slova smyslu. Získání konfiskovaného statku Nového Jičína jezuitu připomíná malba na schodišti Starého konviktu.¹²

Biskup Vilém Prusinovský z Víckova sedí na křesle s vysokým opěradlem, jehož područka je ukončena volutou. [obr. 2] Prstem ukazuje na zakládací listinu s pečeti, která leží na rohu malého stolku, u něhož biskup sedí. Je oblečen do bílé krajkové rochety a fialové mozzetty s červenou podšívkou a červenými knoflíky. Na prsou má zavěšen pektorální kříž, odznaky jeho úřadu mitra a berla se nachází poblíž stolku. Biskup má plný oválný obličej s výrazným obočím a módní knírek. Pozadí za křeslem tvoří těžká draperie. Velmi cenný je průhled na architekturu v pravé horní části obrazu, který je zatím jediným zobrazením staré renesanční jezuitské školy, která ve své době budila u návštěvníků velkou pozornost. Měla arkádami zdobené nádvoří a zanikla při stavbě nové barokní koleje s kostelem Panny Marie Sněžné. Její půdorys je znám z plánu dnes uloženého v Paříži.¹³

Papež Pius V. sedí na křesle, jehož područka je zdobena hlavou andílka, a husím brkem podepisuje souhlasné breve položené na stole. Má plnovous a je oblečen do bílé krajkové rochety a modré, zlatem zdobené papežské mozzetty s nachovou podšívkou. Odznaky jeho úřadu, tiaru a patriarší kříž, přidržuje anděl stojící za stolem v zadním prostorovém plánu. Na hlavě má camauro, červenou kožešinovou papežskou čepičku. Svatozář kolem jeho hlavy připomíná papežovo svatořečení, k němuž došlo jen krátce před vznikem obrazu 22. května 1712.¹⁴ [obr. 3]

Císař Maxmilián II. Habsburský je zobrazen ve zbroji, s bradkou a nepokrytou silně prořídlou hlavou. Stojí ve sloupové síni před stolkem, na němž leží jím pečetené listiny a císařská koruna. Císař má na krku okruží a na prsou řád zlatého rouna. Přes zbroj má přehozen červený plášť. V rukou drží žezlo. Pozadí tvoří těžký vyšívaný závěs a podstavec kanelovaného sloupu. [obr. 4]

Obr. 2. Jan Kryštof Handke, Olomoucký biskup Vilém Prusinovský z Víckova, 1718, olej na plátně, Cyrilometodějská teologická fakulta v Olomouci. Foto: Zdeněk Sodoma.

Obr. 3. Jan Kryštof Handke, Papež Pius V., 1712, olej na plátně, Cyrilometodějská teologická fakulta v Olomouci. Foto: Zdeněk Sodoma.

Obr. 4. Jan Kryštof Handke, Císař Maxmilián II. Habsburský, 1718, olej na plátně, Cyrilometodějská teologická fakulta v Olomouci. Foto: Zdeněk Sodoma.

Obr. 5. Jan Kryštof Handke, Papež Řehoř XIII., 1718, olej na plátně, Cyrilometodějská teologická fakulta v Olomouci. Foto: Zdeněk Sodoma.

Také papež Řehoř XIII. sedí v křesle, jehož područku zdobí vyřezávaná hlava andílka, za stolem pokrytým modrým ubrusem. Žehná listinu se dvěma pečeti, kterou na stole přidržuje putti. Oblečen je do bílé rochety s vyšívanými rukávy a modré, zlatem zdobené papežské mozzetty s červenou podšívkou. Pokrývku papežovy hlavy s plnovousem tvoří camauro a tiara. V neurčitém interiéru visí v pozadí těžký tmavomodrý závěs. Barevnost obrazu je založena na kontrastu škály modří ubrusu, mozzetty, tiary a závěsu s červení camaura a podšívky mozzetty. [obr. 5]

Olomoucký biskup kardinál Dietrichstein, oblečený v krajkami vyšívané rochetě a v červené kardinálské mozzettě, s červeným biretem na hlavě, sedí na křesle a na prstech rukou vypočítává své zásluhy o jezuitskou kolej a univerzitu. V pravé ruce drží svinuté noty.¹⁵ [obr. 6] V pozadí je průhled do manýristického presbytáře katedrály sv. Václava, který dal biskup postavit, s chórovými lavicemi, v nichž sedí členové olomoucké kapituly. Obdobným způsobem je namalován kardinálský biret také na obraze *Slavnostní zahájení činnosti Collegia Germanica* z roku 1744 v kapli sv. Ignáce kostela Panny Marie Sněžné v Olomouci. S podobnou koncepcí a s převážně nehlubokým prostorem Handke přistoupil také k malbám oválných obrazů 14 svatých pomocníků ve Šternberku, které ve své autobiografii malíř zařadil do roku 1719. Najdeme v nich shodná pojetí gest rukou, církevních rouch a dětských obličejů. Na obraze sv. Eustacha malíř šternberský cyklus označil na obojku psa svým monogramem J. C. H.

Obr. 6. Jan Kryštof Handke, Kardinál František z Dietrichsteina, 1718, olej na plátně, Cyrilometodějská teologická fakulta v Olomouci. Foto: Zdeněk Sodoma.

Obr. 7. Jan Kryštof Handke, Sv. Apolonie, 1729, olej na plátně, Olomouc, kostel Panny Marie Sněžné v Olomouci. Foto: archiv autora.

Uvedený soubor podobizen významných osobností spjatých s dějinami významných institucí není v malířově díle ojedinělý. Kolem roku 1746 vznikly portréty proboštů šternberského augustiniánského kláštera. Nedochovaly se jeho podobizny a portréty významných premonstrátských opatů v životní velikosti, namalované do prelatury kláštera na Hradisku.¹⁶

Dalším nepovšimnutým Handkeho dílem je *Svatá Apolonie* z predely oltáře v kapli sv. Josefa v olomouckém kostele Panny Marie Sněžné. Podle dochovaného účtu v Bočkově sbírce jezuité v roce 1729 malíři za obraz zaplatili 45 zlatých.¹⁷ Kachník ho roku 1917 bez udání pramene datoval do roku 1762.¹⁸ Suverénně zvládnutá malba ale dokládá ranější vznik, který zejména provedením draperie alexandrijské mučednice koresponduje s podobně utvářenými draperiemi doloženými již na šternberských malbách z roku 1719. V popředí přehledné diagonální kompozice je zobrazena prostovlasá zralá panna s extatickým výrazem, k níž ze zadu přistupuje biřic, aby ji kamenem vyrazil zuby. V pozadí hoří hranice, do jejíž plamenů Apolonie sama dobrovolně vstoupila, za ní se tyčí pohanský centrální chrám, v němž odmítla obětovat. Podle legendy byla Apolonie dcerou senátora Alexandrie. Žila jako panna zasvěcená Kristovi. V době pronásledování křesťanů za císaře Décia byla zajata a nucena se klanět božstvům, které patřily ke státnímu náboženství. Protože odmítla, vyrazili jí všechny zuby a rozbili čelisti. Potom ji přivedli k hranici, aby se rozhodla, zda se Krista zřekne, nebo pro něho shoří v plamenech. S rozbitými ústy nemohla zřetelněji mluvit, sama proto dobrovolně vstoupila na hranici a byla na ní upálena. Mučednice je oblečena do bílé tuniky, okrových šatů s krátkými prostříhanými rukávy a sytě modrého pláště; katan s dlouhými tmavými vlasy a panovačným knírem je polonahý, se sytě červenou čepicí na hlavě. Načervenalá je střecha kruhového chrámu v pozadí. Obraz v roce 1982 restaurovala Helena Drhlíková.¹⁹ [obr. 7]

Handkemu můžeme připisovat také tondu na stropě fary v Dolanech, které patrně vzniklo v roce 1739, kdy malíř pro zdejší farnost vytvořil signovaný obraz *Sv. Máří Magdalény* a obraz *Povýšení sv. Kříže* určený pro místní kapli sv. Kříže, který byl po jejím zrušení přenesen do dolanského farního kostela sv. Matouše. Olej na plátně o průměru asi 120 cm zobrazuje Sv. Alžbětu se sv. Zachariášem a malým Janem Křtitelem. V jádru kompozice hledí malý Jan symbolického beránka, kterého přidržuje polopostava sv. Alžběty s turbanem na hlavě. V levé části malby němý velekněz sv. Zachariáš píše na tabulku synovo jméno. Pod nohama beránka leží kříž s tradiční nápisovou páskou. Celá scéna se odehrává před mělkým neutrálním pozadím s akcentem zářícího světla nad hlavami zobrazených. K figurám beránka i malého Jana Křtitele existuje typologická i modelační paralela k obrazu *Sv. Jana Křtitele* v nástavci oltáře sv. Aloise v kostele Panny Marie Sněžné.²⁰ Zvlášť výrazné analogie jsou zřejmé z modelace Janova boubelatého tělíčka, jeho oděvu a fyziognomie. Z podobné typologie vychází většina obdobných andělských figur, jak je tomu například i na obraze sv. Antonína Paduánského. Sytější potměnější kolorit je zřejmě způsoben současným nepříznivým stavem obrazu. [obr. 8]

K Handkeho obrazům můžeme přiřadit také dva protějškové obrazy *Sv. Huga a Sv. Floriána se sv. Vavřincem*, zavěšené v lodi farního kostela sv. Vavřince ve Výšovicích postaveného v letech 1746–1747. Zdejší farní správa náležela šternberským augustiniánům, kteří měli v obci svou rezidenci, jejíž slavnostní sál vyzdobil roku 1756 nástropní olejomalbou *Hostina v domě Josefově* Antonín Richter.²¹ Z téhož roku pocházela také Richterova nedochovaná nástěnná malba nad vstupem do farního kostela. Pro výšovicou rezidenci byly určeny i dnes neznámé obrazy Panny Marie Bolestné, Anděla Strážce a sv. Mikuláše.²²

Na prvním z jeho obrazů z farního kostela je namalován lincolnský biskup, původem kartuzián, sv. Hugo. Klečí na oltářním stupni pokrytém kobercem s výrazným ornamentem. Sklání se k oltářní menze, na níž stojí kalich s proměněnou eucharistií, kterou nad kalichem symbolizuje zářící polopostava Ježíše zahaleného do rozevláté červené draperie. Světec má levou ruku položenu na srdci, pravá je vztažena k hlavě bílé labutě. Podle legendy šlo o labuť žijící na statku nedaleko Lincolnu, která prý po 14 let ohlašovala biskupův příchod, chtěla ho bránit a při jeho poslední návštěvě mu předpověděla blížící se smrt. V pozadí drží jáhen biskupovu berlu.²³ Při restaurování obrazu v roce 2020 byla na jeho zadní straně nalezena signatura *Anno JH 1737*. [obr. 9]

Na druhém obraze jsou v oblacích namalováni: v popředí sv. Florián s mlýnským kolem, vavřínovým věncem a červenobílým praporem, v pozadí ležící mučedník sv. Vavřinec s roštem, oba s mučednickými palmami. V pravé dolní části kompozice, s výrazným barevným akcentem sytě červené draperie Floriánova pláště anděl hasí vodou z mučednickovy přílby hořící kostel.²⁴ [obr. 10]

Obr. 8. Jan Kryštof Handke, Sv. Alžběta se sv. Zachariášem a sv. Janem Křtitelem, kolem roku 1739, olej na plátně, fara v Dolanech. Foto: Leoš Mlčák.

Obr. 9. Jan Kryštof Handke, Sv. Hugo, kolem roku 1737, olej na plátně, farní kostel sv. Vavřince ve Vyšovicích. Foto: NPÚ ÚOP v Olomouci.

Obr. 10. Jan Kryštof Handke, Sv. Florián se sv. Vavřincem, kolem roku 1737, olej na plátně, farní kostel sv. Vavřince ve Vyšovicích. Foto: NPÚ ÚOP v Olomouci.

K rozrůstajícímu se dílu olomouckého malíře Petra Hocheckera, který pocházel z Dolního Bavorska, lze připojit dva protějškové obrazy ve farním kostele sv. Jiljí v Úsově. Jsou zavěšeny na kůru kostela a jsou tradičně spojovány s Janem Kryštofem Handkem. Není to nijak překvapující, protože Hochecker prošel jako tovaryš Handkeho dílnou. Podle Handkeho autobiografie vstoupil k němu do zaměstnání roku 1725.²⁵ Za cechovního mistra byl Hochecker prohlášen 19. června 1727, za olomouckého měšťana byl přijat 14. července 1729.²⁶ Oba malíři byli přibližně stejně staří a je nepochybné, že Hochecker vstoupil k Handkemu již jako umělecky vyzrálý malíř s malířskou zkušeností ze svého předchozího školení. Oba malíři se následně vzájemně výrazně ovlivnili, což lze u Handkeho zjistit při srovnání jeho raného díla vzniklého před příchodem Hocheckera a jeho vyspělejšími malbami z konce 20. a z průběhu 30. let 18. století.

Handkemu olejomalby, které jsou věnovány zázračným skutkům dvou světců, připsal v roce 1963 Jan Březina.²⁷ Jan Krampl ve svém souborném díle tuto atribuci převzal a uvedl, že by tyto obrazy mohly pocházet z klášterního nebo šlechtického interiéru. Nevyloučil jejich hypotetickou spojitost s olomouckým biskupem Jakubem Arnoštem z Liechtensteinu (1738–1745).²⁸ Jako Handkeho malby z doby před rokem 1745 publikoval obě díla i šumerský historik Drahomír Polách.²⁹ Pod stejnou atribucí byly obrazy vystaveny v roce 2006 na výstavě *Církevní umění baroka a rokoka na Šumpersku, Zábřežsku a Mohelnicku*.³⁰ Sám Handke se ve své autobiografii o těchto obrazech nezmiňuje.

V diagonální kompozici obrazu sv. Mikuláše je zobrazen palácový interiérový zchudlého urozeného muže, který podle legendy neměl prostředky na výživu a případná věna pro své tři dcery. Dcery proto hodlal poslat za výtěžkem do veřejného domu. Dívky i spící otec jsou zobrazeni v pozadí malby. V předním prostorovém plánu stojí u stolu sv. Mikuláš, biskup z Myrhy, který dcerám tajně vyplácí zlaté mince z koženého měšce. Na stole pokrytém červeným ubrusem se nachází zavřená i rozevřená kniha a svícen. Na menším kulatém stole zrcadlo. V pravém horním rohu se vznáší anděl s rohem hojnosti, z něhož se sypou zlatá jablka, v levém dolním rohu leží chlupatý pes. O tomto skutku téměř shodně vypráví *Legenda aurea i Vita sanctorum*.³¹ [obr. 11]

Sv. Valentin s mitrou, oděný do červeného pluvíálu zdobeného medailony s podobiznami žehná nemocnému muži ležícímu na vozíku. Provází ho modlící se žena. Plačící žena v popředí podpírá jiného ležícího nemocného muže. Za sv. Valentinem stojí v portálu sloupového průčelí jáhen a drží biskupskou berlu. V pozadí výjevu je zobrazena mladá žena s nemocným kojencem v náručí. Nad sloupem v levé části kompozice se vznáší v oblacích anděl s lékárenskou nádobkou opatřenou nápisem *EPILEPSIA*. Kompozice je založena na křížení diagonál.³² [obr. 12]

Na autorství Petra Hocheckera můžeme soudit z konstrukce prostoru, typologie a fyziognomie zobrazených postav, koloritu, modulace světla, pojetí architektury a traktace draperií. Žena s nemocným kojencem v pozadí na obraze sv. Mikuláše se podobá Panně Marii na obraze *Přímluva Panny Marie* v olomouckém Arcibiskupském paláci, fresce na průčelí malířova domu v Univerzitní ulici i postavám ctností na Hocheckerově signované nástěnné malbě *Apoteózy křesťanské víry* v kanovnícké rezidenci v Křížkovské ulici číslo 6 z roku 1730, kde se vyskytují také analogie s oválným obličejem ženy se šátkem, která podpírá nemocného muže. Podobná jsou rovněž ztvárnění těla nemocného muže na vozíku a nemocného muže na obraze *Přímluva Panny Marie* v Arcibiskupském paláci.

Obr. 11. Petr Hochecker, Sv. Mikuláš, 30. léta 18. století, olej na plátně, farní kostel sv. Jiljí v Úsově. Foto: Vlastivědné muzeum v Šumperku.

Obr. 12. Petr Hochecker, Sv. Valentin, 30. léta 18. století, olej na plátně, farní kostel sv. Jiljí v Úsově. Foto: Vlastivědné muzeum v Šumperku.

Charakteristická pro všechna malířova díla je malba rukou i traktace draperií, jak lze například doložit u vznášejícího se andělka s podobnou figurou na Hocheckerem signovaném obraze *Křtu Krista* z Lipné z roku 1746. Příbuzné analogie se vyskytují také na obraze *Sv. Mikuláše* ve vznášejícím se andělu nebo ve ztvárnění architektonického pozadí, které je doloženo na nástropní olejomalbě v olomoucké kanovnické rezidenci. Tam se vyskytují rovněž vousaté hlavy jednoho z apoštolů na *Večeři v Emauzích* a u *Sv. Pavla*, zpodobněné shodně s hlavami biskupů sv. Valentina a sv. Mikuláše. Pro figuru psa, který se v obdobně podobě vyskytuje i v díle Jana Kryštofa Handkeho, lze doložit analogii v Hocheckerově nepříliš věrném zobrazení lva na nástěnné olejomalbě *Apoteóza křesťanské víry*. Naprosto rozdílné pojetí ve ztvárnění shodně ikonografie lze najít ve srovnání s Handkeho obrazem *Sv. Mikuláše* ve Štarnově.

Do souborného katalogu díla olomouckého malíře Josefa Ignáce Sadlera byl se zatím definitivně nepotvrzenou atribucí zařazen jeho raný obraz *Nanebevzetí Panny Marie* ve Slatinicích. Rozměrná malba na hlavním oltáři byla původně hlavním oltářním obrazem v později zbořeném farním kostele Panny Marie na Předhradí. Zaplacen za něj dostal malíř 1000 zlatých.³³ Po zrušení kostela Panny Marie na Předhradí byl obraz, 13 střeoviců vysoký a devět a půl střevice široký, v roce 1788 prodán a slatinickými údajně pěšky přenesen do Slatinic. Byl zakoupen, jak dokládá kvitance ze 17. září 1788, za 54 zlatých.³⁴ Za adjustaci obrazu obdržel 25. září 1788 20 zlatých 20 krejcarů olomoucký měšťan a truhlář Jan Liebhaber.³⁵

Sadlerovo autorství malby dokládá už Cerroni.³⁶ Vznikla patrně podle Sadlerova nedochovaného studijního záznamu obrazu Corrado Giaquinta z Chiesa di Santa Maria Assunta v Rocca di Papa poblíž Říma, nebo jeho modella, které malíř zřejmě znal z autopsie. Giaquintovo olejové modello z roku 1738, které bylo v roce 2012 reprodukováno v katalogu aukčního domu Sotheby's v New Yorku, bylo draženo 31. ledna 2013 v rámci dražby Important Old Master Paintings, položka č. 76. [obr. 13]

Ačkoliv je Sadlerův obraz výrazně poznamenán přemalbami, díky nimž nebyla tato malba v roce 2011 zařazena do souborného katalogu malířova díla, lze v něm najít všechny znaky umělcova raného projevu z období krátce po návratu z Itálie, kdy byl jeho tvůrce ještě zcela pod oslnivým vlivem svého římského učitele. Od Giaquintova modella se slatinický obraz kompozičně odlišuje zrcadlově převrácenou figurou Panny Marie a částečnou redukcí andělského komparsu v oblačné sféře. Obraz také postrádá Giaquintův vytříbený kolorit, který lze ale patrně z největší části připsat plošným přemalbám. [obr. 14]

Zadání tohoto díla pro kostel, jinak téměř výhradně vyzdobený malbami Jana Kryštofa Handkeho, je dokladem respektu tohoto malíře nejen k Sadlerovým tvůrčím schopnostem, ale i k jeho uměleckému poznání, které jeho mladý švagr nabyl svým studiem v Itálii, odkud se vrátil počátkem května 1751. Handke podle své autobiografie maloval od roku 1750 po tři letní období klenbu lodi kostela Panny Marie na Předhradí. V téže době se svým švagrem Sadlerem také maloval fresky na zámku v Žerotíně v zámecké kapli a jídelně.³⁷ Obraz patrně vznikl v této souvislosti a řadí se tak k nejranějším dílům tohoto mimořádně kvalitního olomouckého malíře, pocházejícím z doby kolem roku 1752.

K dílům Josefa Františka Wickarta je možné připojit návrh obrazové doktorské univerzitní teze Františka Maixnera s oslavou mučedníků zpovědního tajemství z roku 1722. Teze je uložena v olomoucké pobožce Zemského archivu v Opavě.³⁸ Mezzotinta formátu 148 × 88 cm je značena vpravo dole signaturou grafika *Antonius Freindt Sculp. Olo.* Na tezi ohlašující disputaci z 10. července 1722 je zobrazen dosud nesvatořečený

Obr. 13. Corrado Giaquinto, Modello k oltářnímu obrazu Nanebevzetí Panny Marie v Rocca di Papa, 1738, olej na plátně, 99 × 62 cm. Zdroj: https://www.wga.hu/html_m/g/giaquint/assumpti.html.

Obr. 14. Josef Ignác Sadler, Nanebevzetí Panny Marie, 1751–1752, olej na plátně, farní kostel Nanebevzetí Panny Marie ve Slatinicích. Foto: Radomír Surma.

Jan Nepomucký s pěti hvězdami nad hlavou a jeho moravský souputník Jan Sarkander s atributy symbolického klíče a mučičího kola. Oba světce provází kompars šesti andělů. Do textového pole je vložen znak defendentova protektora Maximiliána Oldřicha hraběte Kounice-Rittersberga (1679–1742). Wickarta lze za autora návrhu této teze považovat na základě jeho typické kompozice založené na křížení diagonál, charakteristické modelace tělesných objemů, typologie i fyziognomie zobrazených postav i traktace draperií. Možnost uvedené atribuce poprvé zmínila Martina Potůčková, když odmítla Plickovo připsání návrhu teze Karlu Haringerovi.³⁹ Všimla si detailního opakování figury sv. Jana Sarkandera na Wickartově obraze z roku 1724 ze sbírek olomouckého Muzea umění, který v roce 2008 publikovala pod názvem „Panna Marie s dítětem přijímá skrze přímlyvu sv. Anny sv. Jana Sarkandera“. Obdobně pojatý kompars andělů jako na tezi se vyskytuje i na Wickartově posledním známém obraze sv. Jana Nepomuckého v Brně z roku 1729, kde lze doložit také typologické, fyziognomické i modelační paralely tohoto oslavovaného mučedníka.

K ranému dílu Ferdinanda Nabotha navrhuji zařadit neznačenou olomouckou univerzitní tezi z roku 1693, která byla použita toho roku vícekrát. Ohlašovala individuálně i společně disputace bakalářů filozofie.⁴⁰ Grafická bordura s ornamentální a figurální výzdobou byla použita na 8 tezích, které byly aktualizovány vložením individuálních

Obr. 15. Ferdinand Naboth, Obrazová univerzitní teze, 1693, mědirytina s leptem, Zemský archiv v Opavě – pobočka Olomouc. Foto: Jan Štěpán.

dobné modelační, fyziognomické i typologické znaky se vyskytují také na jiném Nabothově díle zhotoveném pro univerzitu – hvězdném glóbu z roku 1695, dnes uloženém ve sbírkách olomouckého Vlastivědného muzea.⁴²

Horní část tiskové desky s bordurou vyplňovaly tři oválné medailony s texty a mezi nimi dvě symbolické figury vztahující se k olomoucké univerzitě. Levá s nápisem IHS na čele drží královskou a císařskou korunu a univerzitní insignie, žezla univerzity a fakult filosofické a teologické. Druhá figura s kněžským biretem má brk, pod ním kalamář a na boku pouzdro s dalšími brky. V horní části bordury jde o ilustraci dobového názvu univerzity *Alma caesarea regia ac episcopalis universitas Societatis Jesu Olomucensí* (Císařsko-královská a biskupská univerzita Tovaryšstva Ježíšova v Olomouci). Okřídlená personifikace času v pravé dolní části ornamentální bordury drží přesýpací hodiny se dotýká svitku s předtištěným a perem doplněným datem konání disputace. Jí protilehlá figura drží klíč, kterým se chystá odemknout své trním zarostlé srdce. Na klíně má položenu hořící pochodeň, která symbolizuje světlo poznání, které je tím pravým klíčem k otvírání lidských srdcí. Na delších stranách bordury se nacházejí personifikace kvadrivia ze sedmi svobodných umění zobrazující Aritmetiku, Geometrii, Astronomii a Muziku.

Navržené atribuce významně obohacují soubor středomoravských barokních obrazů a výrazně rozšiřují katalog dochovaného díla šesti olomouckých malířů. Publikovaná připsání vycházejí ze širěji zaměřeného terénního výzkumu dochovaných i dosud anonymních barokních maleb a jejich připravovaného soupisu na střední Moravě, který zahrnuje okresy Olomouc, Přerov, Prostějov a Kroměříž. Jeho součástí bude také již dokončený slovník všech na tomto teritoriu činných barokních malířů a štafířů.

vnitřních textových polí. Ohlašovaly magisterské disputace Matyáše Polišenského ze Strážova, Antonína Ivánka, Jiřího Františka Koechnera z Nisy, Františka Antonína Krause z Kladska a Ignáce Herziga z Mohelnice a bakalářskou disputaci Jindřicha Radlinského z Těšína. U dvou společných bakalářských tezí je uvedeno i jméno autora vloženého textového pole, olomouckého tiskaře Jana Josefa Kyliána. [obr. 15]

Nabothovu účast na vzniku olomouckých obrazových tezí dokládá jím značená magisterská teze z filosofie Antonína Josefa Mladoty rytíře ze Solopysk s oslavou zemského hejtmána Františka Karla Libštejnského hraběte z Kolovrat pocházející z roku 1693.⁴¹ V tomto náročném grafickém díle zhotoveném pro šlechtického defenda se vyskytují podobné typy figur jako na anonymní předtištěné tezi z téhož roku, která sloužila jako společný základ k následným doplňujícím textovým dotiskům. Ob-

Poznámky

- ¹ Zemský archiv v Opavě – pobočka Olomouc (dále jen ZAO-O), Matrika narozených farního kostela v Rýmařově ze let 1692–1736, sig. R-I-3, s. 81. – K životu a dílu Janu Kryštofu Handkeho existuje početná literatura. K nejvýznamnějším publikacím patří Krامل, J.: *Olomoucký malíř Jan Kryštof Handke (1696–1774)*. I. část. *Výroční zpráva Okresního archivu v Olomouci za rok 1980*, 1981, s. 83–119. – Krامل, J.: *Olomoucký malíř Jan Kryštof Handke (1694–1774)*. II. část. *Výroční zpráva Okresního archivu v Olomouci za rok 1981*, 1982, s. 91–150. – Togner, M.: *Jan Kryštof Handke 1694–1774. Malířské dílo* (katalog výstavy). Olomouc 1994. – Togner, M.: *Barokní malířství v Olomouci*. Olomouc 2008. – Mlčák, L. (ed.): *Jan Kryštof Handke. Vlastní životopis 1694/1774*. Olomouc 1994.
- ² Státní okresní archiv Olomouc (dále jen SOKA Olomouc), Archiv města Olomouce (dále jen AMO), M-1-1, kniha sig. 32, Matrika olomouckých měšťanů ze let 1668–1742, fol. 124b.
- ³ SOKA Olomouc, AMO, Cechy, M-3-42, Kniha mistrů, přijímání a vypovídání učňů, inv. č. 2, fol. 15a.
- ⁴ ZAO-O, Matrika oddaných kostela Panny Marie na Předhradí ze let 1713–1739, sig. O-IV-3, fol. 84a.
- ⁵ Mlčák, L. (pozn. 1), s. 31.
- ⁶ Tamtéž, s. 31.
- ⁷ Tamtéž, s. 32.
- ⁸ Tamtéž.
- ⁹ Krامل, J.: *Olomoucký malíř Jan Kryštof Handke (1696–1774)*. I. část (pozn. 1), s. 91.
- ¹⁰ „V roce 1719 jsem ve Šternberku pro pana Fridricha zhotovil 12 velkých a 14 oválných obrazů a podobizu důstojného pana preláta Patricia Lehmana.“ Viz Mlčák, L. (pozn. 1), s. 32.
- ¹¹ Navrátil, J. (red.): *Kapitoly z dějin olomoucké univerzity 1573–1973*. Ostrava 1973, s. 11–12.
- ¹² Mlčák, L.: Významné nálezy v Konviktu. In: *Jezuitský konvikt: sídlo uměleckého centra Univerzity Palackého v Olomouci*. Olomouc 2002, s. 279.
- ¹³ Fiala, J. – Mlčák, L.: Neznámé plány staré jezuitské koleje, školní budovy a kostela Panny Marie v Olomouci. *Zprávy Krajského vlastivědného muzea v Olomouci*, 2006, č. 292, s. 3–28.
- ¹⁴ Frank, I. – Lechner, M.: Pius V. In: *Lexikon der christlichen Ikonographie. Achter Band. Ikonographie der Heiligen. Meletius bis Zweihundvierzig Martyrer*. Rom 1990, s. 214.
- ¹⁵ Obraz byl publikován jako dílo anonymního malíře, srov. MM [Marie Mžýková]: *Olomoucký biskup kardinál František z Dietrichsteina*. In: Mlčák, L. (red.): *Kardinál František z Dietrichsteina (1570–1636). Prelát a politik neklidného věku* (katalog výstavy). Olomouc 2008, s. 78, číslo katalogu 16.
- ¹⁶ Mlčák, L. (pozn. 1), s. 35.
- ¹⁷ Účty týkající se Handkeho maleb v kostele Panny Marie Sněžné jsou uloženy v Moravském zemském archivu v Brně (dále jen MZA v Brně), fond G 1, Bočkova sbírka, č. 12 265/6 a 6267/2.
- ¹⁸ Kachník, J.: *Beschreibung u. Wertung der Oelgemälde u. Fresken in der Garnisonskirche Maria Schnee zu Olmütz*. Olmütz 1917, s. 61.
- ¹⁹ Restaurátorská zpráva je uložena v Národním památkovém ústavu, územním odborném pracovišti v Olomouci, referátu dokumentačních fondů a knihovny, sig. 244. V roce 1764 Handke namaloval sv. Apolonii znovu. Na zadní straně signovaný obraz *Cri: Ha: Anno 1764 den 1. Märtyr* je zavěšen na faře ve Zvoli.
- ²⁰ Mlčák, L.: K dílu barokních malířů na střední Moravě (Josef Pilz, Petr Hochecker, Karel Haringer, Jan Kryštof Handke, Jan Jiří Greiner a Dionýs Straus). *Střední Morava*, roč. 23, 2017, č. 43, s. 20–30, zde s. 25.
- ²¹ Hradil, F. – Mlčák, L.: Šternberský malíř Antonín Richter (?–1760). *Vlastivědný věstník moravský*, roč. 57, 2005, č. 4, s. 357–367.
- ²² Hradil, F.: Umělecký mecenát šternberských augustiniánů a osobnost malíře Antonína Richtera. In: Daniel, L. – Hradil, F.: *Město v baroku, baroko ve městě*. Olomouc 2012, s. 201–208, zde s. 206–207.
- ²³ Werner, F.: Hugo von Lincoln. In: *Lexikon der christlichen Ikonographie. Sechster Band. Ikonographie der Heiligen. Crescentianus von Tunis bis Innocentia*. Rom 1990, s. 552–553.
- ²⁴ Werner, F.: Florian von Lorch. In: Tamtéž, s. 250–254.

- ²⁵ Mlčák, L. (pozn. 1), s. 33.
- ²⁶ SOkA Olomouc, AMO, Cechy, M-3-42, kniha mistrů, přijímání a vypovídání učňů, inv. č. 2, fol. 16v. – SOkA Olomouc, AMO, M-1-1, kniha sig. 32, Matrika olomouckých měšťanů z let 1668–1742, fol. 157r.
- ²⁷ Březina, J.: *Zábřežsko za feudalismu*. Ostrava 1963, s. 402.
- ²⁸ Krampfl, J.: Olomoucký malíř Jan Kryštof Handke (1694–1774). II část. (pozn. 1), s. 118.
- ²⁹ Polách, D.: K tvorbě malíře Jana Kryštofa Handkeho v okrese Šumperk. *Severní Morava. Vlastivědný sborník*, 1995, sv. 69, s. 31–48, zde s. 38–39.
- ³⁰ *Církevní umění baroka a rokoka na Šumpersku, Zábřežsku a Mohelnicku* (katalog výstavy). Šumperk 2006, s. 48.
- ³¹ Hartwagner, G.: Nikolaus von Tolentino. In: *Lexikon* (pozn. 14), s. 59–62.
- ³² Schütz, L.: Valentin von Rom. In: *Tamtéž*, s. 529–531.
- ³³ Edgar, E.: Zprávy a kvitance pro chrám Slatěnický. *Památky archeologické a místopisné*, roč. 1908–1909, díl XXIII, s. 591–595. – Sadlerův obraz byl do monografického autorova katalogu zahrnut jako možná společná práce Sadlera a J. K. Handkeho (s odvoláním na možnost budoucího restaurování), srov. Kroupa, J. – Miláčková, M. – Mlčák, L. (eds.): *Josef Ignác Sadler 1725–1767* (katalog výstavy). Olomouc 2011, s. 128, č. kat. IV. 1. – Mlčák, L.: K uměleckým dějinám farního kostela Nanebevzetí Panny Marie ve Slatinicích. *Střední Morava*, roč. 25, 2019, č. 48, s. 4–26, zde s. 8.
- ³⁴ Edgar, E. (pozn. 33), s. 592.
- ³⁵ *Tamtéž*.
- ³⁶ MZA v Brně, fond G 12, Cerroni I, inv. č. 32–34, díl I–II, topografie, Cerroni, J. P.: *Skitze einer Geschichte der bildenden Künste in Mähren und dem oesterreichischen Schlesien*, rkp. 1807, fol. 47v. – *Tamtéž*, díl III, biografie umělců, fol. 222r.
- ³⁷ Mlčák, L. (pozn. 1), s. 47.
- ³⁸ ZAO-O, fond Univerzita, univerzitní teze č. 140.
- ³⁹ [MK] Martina Kostelníčková, In: Tognier, M. – Kostelníčková, M. (ed.): *Olomoucká obrazárna III* (katalog výstavy). Olomouc 2008, s. 160, číslo katalogu 100, pozn. 2.
- ⁴⁰ ZAO-O, Univerzita, univerzitní obrazové teze č. 6, 8, 9, 10, 12, 19, 29, 32, mědirytina s čárovým leptem, 53 × 43 cm, neznačeno.
- ⁴¹ ZAO-O, Univerzita, univerzitní obrazová teze č. 2, mědirytina s čárovým leptem, 44 × 54 cm, značeno vlevo a vpravo dole *F. Naboth Delineavit / F. von Langgraff sc.*
- ⁴² Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. KG 2488.

SUMMARY

Notes on the Work of the Baroque Painters Jan Kryštof Handke (1694–1774), Josef Ignác Sadler (1725–1767), Josef František Wickart (1691–1729) and Ferdinand Naboth (around 1664–1714).

Leoš Mlčák

Five paintings of benefactors of the Olomouc university are ascribed to early works of Jan Kryštof Handke. They belong to a larger portrait gallery of significant personalities who initiated the founding and rise of the university. Another up till now unnoticed piece of art by Jan Kryštof is *St. Apollonia* on the altar predella in the St. Joseph chapel in the Olomouc church of Our Lady of the Snow. A ceiling tondo at the parish in Dolany was also attributed to Handke. It probably dates back to 1739 when the painter created a signed painting of *St. Mary Magdalene* and a painting of *Exaltation of the Holy Cross* for the local

parish. Handke's works are also two counterpart paintings of *St. Hugh* and *St. Florian with St. Laurence* which are hung in the nave of the St. Laurence church in Výšovice (built 1746–1747). Local parish administration belonged to Šternberk Augustinians whose residential ceremonial hall was decorated by Richter in 1756 with a ceiling painting of *Fiest in Joseph's house*.

Two counterpart paintings in parish church of St. Giles in Úsov can be added to still larger work of an Olomouc painter Petr Hochecker, who originally came from Lower Bavaria. The paintings are set at the church choir and tradition associates them with Jan Kryštof Handke. It does not come as a surprise as Hochecker worked as an apprentice at Handke's workshop for a time. We can attribute the authorship to Petr Hochecker due to the composition of space, typology and physiognomy of portrayed figures, atmosphere and colour, light and its modulation, architecture concept and traction of draperies.

Sadler's painting *Assumption of the Virgin Mary* in Slatinice was probably created according to a pattern of an (unpreserved) drawing record of the painting by Corrado Giaquint at the church of Assumption in Rocca di Papa near Rome, which Sadler undoubtedly knew from his own experience. This large painting was originally the main altarpiece in Olomouc parish church of Virgin Mary in Předhradí, which was later destroyed. Although the Sadler's painting is significantly marked by repaintings, all the signs of the artist's early expression can be found in it. These signs clearly refer back to the period shortly after Sadler's return from Italy when he was still fully under the radiant influence of his Roman teacher.

Lately, a draft of painted university doctor theses of František Maixner with celebration of martyrs of seal of confession from 1722 was attributed to Josef František Wickart. Incorporated to early work of Ferdinand Naboth was an unsigned Olomouc university thesis from 1693, which was used several times that year. It announced individual and collective disputations of bachelors of philosophy and is important for its iconography.

Lublinský kreslí Buddhu*

Martin Pavlíček

ABSTRACT

Lublinský Draws Buddha

The text deals with the depiction of the Japanese deity Amid in the university theses of Leopold Kryštof Geller and Adam Ferdinand Matyášovský of Matyášovice, designed by the Olomouc painter Martin Antonín Lublinský (1636–1690).

KEY WORDS: Baroque, Buddha, university thesis, Lublinský, Kircher

Olomoucký malíř, kněz a augustiniánský kanovník Martin Antonín Lublinský (1636–1690)¹ se během svého života proslavil jako jedinečný inventar obrazů, které sám vytvářel, stejně jako grafických listů, nástěnných maleb a sochařských děl, jež podle jeho návrhů realizovali jiní umělci. Většina těchto prací vyniká osobitou ikonografií a symbolikou, které byly založeny na jeho velké erudici, dané mimo jiné znalostí řady dobových lexikonů a traktátů o umění. Pověstné jsou jeho univerzitní teze, které navrhoval od konce padesátých let 17. století až do sklonku svého života, obdobně jako cyklus mariánských nástěnných maleb v poutním kostele Navštívení Panny Marie na Svatém Kopečku (kolem 1675)² nebo mimořádný soubor mytologicko-alegorických soch v sala terreně zámecké rezidence v Kroměříži (1688–1690).³ Tyto návrhy častěji vytvářel pod patronátem nebo z přímého popudu olomouckého biskupa Karla z Liechtensteinu-Castelcorna (1624–1695, biskupem od roku 1664). Právě díky tomuto mimořádnému mecenáši a fundátorovi mohla vícekrát vzniknout umělecká díla či soubory, k jejichž minimálně střeoevropskému významu přispěl svou nápaditostí a originalitou právě Martin Antonín Lublinský.

Základem této invence a erudice bylo malířovo studium a znalost klíčových literárních a výtvarných zdrojů starší i přítomné doby, jak v souvislosti s jeho koncepty komplexně zhodnotila Petra Zelenková.⁴ Přirozeně častěji pracoval s dobově běžně používaným ikonografickým lexikonem *Iconologia* Caesara Ripy (1560–1622), vydaným prvně v Římě již roku 1593 (první vydání s obrazovým doprovodem z roku 1603).⁵ Znal jistě také bohatě ilustrovaný slovník bohů *Le vere e nove imagini de gli dei dell' antichi* (prvně 1556) od Vincenza Cartariho (kolem 1502–1569) a nově byla opakovaně doložena Lublinského znalost vědeckých spisů jezuitského učenice a polyhistora Athanasia Kirchera (1602–1680). Stejně tak využil opakovaně botanických studií *De Florum Cultura* (Řím 1633) a *Hesperides sive de Malorum Aureorum Cultura et Usu Libri Quatuor* (Řím 1646) jiného učeného jezuita Giovanniho Battisty Ferrariho (1584–1655).⁶ Z dobových publikací o antickém sochařství či soudobém římském malířství jistě znal knihu francouzského malíře a grafika Françoise

Perriera (1590–1650) *Segmenta nobilium signorum et statuarum* (Řím 1638) o slavných antických dílech, album Carla Cesia (kolem 1622–1682) *Galleria Dipinta nel Palazzo del Principe Panfilio* (Řím 1661) věnované malbám Pietra da Cortona (1596–1669) v galerii římského Palazzo Pamphili, či *Aedes Barberinae ad Quirinalem* (Řím 1642) Girolama Tetia (1580?–1645) o freskách téhož malíře v římském paláci rodu Barberini.⁷

Roku 1675 Lublinský nakreslil předlohu pro dvě obrazově identické univerzitní teze Leopolda Kryštofa Gellera a Adama Ferdinanda Matyášovského z Matyášovic. Inventorem ikonografické koncepce listu byl páter Ferdinand Koblitz (1636–1707), tehdy profesor olomoucké univerzity a tzv. praeses obou studentů. Mědiryt (22,7 × 30,2 cm), vyrytý Johannem Georgem Waldreichem (?–kolem 1680) v Augsburgu, představuje scénu Sv. František Xaverský disputující před králem Bunga s bonzy [obr. 1]. Světec a první misionář jezuitského řádu v Indii a Japonsku (1506–1552) je zde představen v okamžiku, kdy brání před knížetem Ótomo Sórinem (1530–1587) křesťanství v diskuzi s buddhistickými kněžími (tzv. bonzy). Podle životopisu sv. Františka Xaverského od Horatia Tursellina stojí za světcem Portugalci, zatímco naproti stojí zástup bonzů v čele s Františkovým hlavním oponentem. Další kněží, představení jako modloslužebníci, jsou shromážděni v pravém zadním plánu pod sochou ďábla. V doprovodném textu je pak světec vyličen jako „vyvratitel japonské pověry, učitel křesťanské víry a filozofie, přemožitel tisíců učených bonzů“.⁸

Obr. 1. Martin Antonín Lublinský – Johann Georg Waldreich, Univerzitní teze Adama Ferdinanda Matyášovského z Matyášovic, 1675, mědiryt, 22,7 × 30,2 cm, Praha, Národní galerie, inv. č. R 81 339. Reprofoto: Zelenková, P.: Martin Antonín Lublinský (1636–1690) jako inventar grafických listů. Pohled do barokní grafiky druhé poloviny 17. století (dizertační práce). Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha 2008.

Obr. 2. Martin Antonín Lublinský – Johann Georg Waldreich, Univerzitní teze Adama Ferdinanda Matyášovského z Matyášovic – detail se zobrazením idolu Pussa, 1675, mědiryt, 22,7 × 30,2 cm, Praha, Národní galerie, inv. č. R 81 339. Reprofoto: Zelenková, P.: Martin Antonín Lublinský (1636–1690) jako inventor grafických listů. Pohled do barokní grafiky druhé poloviny 17. století (dizertační práce). Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha 2008.

založit tzv. čistou zemi. Jako jeden z bódhisattvů Amitábha přislíbil pomoci všem bytostem, které mu důvěřují.¹²

Jako obecnější východisko tohoto zobrazení Zelenková nejprve uvedla knihu mytografa a diplomata Vincenza Cartariho (kolem 1502–1569),¹³ *Le vere e nove imagini de gli dei delli antichi*, respektive jejího dodatku *Seconda Parte delle Imagini de gli Dei Indiani* od antikváře a filologa Lorenza Pignorii (1571–1631),¹⁴ poprvé otištěném v padovském vydání Cartariho knihy roku 1615.¹⁵ Pignoria v této části popsal a nechal vyobrazit řadu mexických a japonských božstev, mezi nimi i množství bódhisattvů, včetně buddhy Amitábhy.¹⁶ Následně však našla bezprostřednější předlohu ve spisech jezuitského učenice Athanasia Kirchera (1602–1680), poprvé a přesně v *Oedipus Aegyptiacus* (1652–1654)¹⁷ – s přípisem *Amida Numen Iapon parallelum Harpocron* – a v upravené podobě v *China illustrata* (1667) [obr. 3],¹⁸ která byla ve své době nejvlivnější publikací o historii, náboženství a kultuře Číny.¹⁹

Kompozice výjevu je shodná s nástropní malbou z xaveriánského cyklu v křižovnické chodbě pražského Klementina, který před polovinou sedmdesátých let 17. století namaloval jezuitský malíř Herman Schmidt z Výmaru (1610–1678).⁹ S ohledem na časovou blízkost obou děl byl vysloven předpoklad, že Lublinský i Schmidt mohli vycházet z doposud neznámé starší grafické předlohy.¹⁰ Oproti pražské malbě však na zmíněných univerzitních tezích nalezneme motiv, o který Lublinský scénu obohatil a konkretizoval. V pravém dolním rohu, kde malíř soustředil symboly buddhistického modloslužebnictví, umístil mimo jiné také fantaskní vyobrazení sochy uctívané klečící postavou ve spodní části výjevu. Grafika je označena přispěkem „Amida Japon Numen“ [obr. 2]. Na to upozornila Zelenková již ve své dizertační práci, když napsala, že „pozoruhodným detailem a Lublinského osobitým přidavkem je znázornění japonského božstva Amidy“ (*Amida Japon. Numen*), *patrně na tabuli přidržované chlapcem v pravém rohu scény*.¹¹ Neidentifikovala však, kdo vlastně Amida je. Toto japonské slovo označuje buddhu Amitábhu (česky buddha Neomezeného světla), významnou bytost mahájánového buddhismu a jednoho z pěti dhjánibuddhů. Původem šlo o krále, který opustil své království a stal se mnichem Dharmakarou a pokusil se

Tento rodák z německé Fuldy proslul jako jedinečný polyhistor (*uomo universale*) a dnešními historiky je označován za jednoho z největších vědců 17. století, „prvního vědce, který dosáhl světového věhlasu“ (Paula Findlen), „posledního renesančního člověka“ (Edward W. Schmidt), Leonarda da Vinci baroka či předchůdce postmoderního myšlení s ohledem na „bizarní eklekticismus“ jeho díla. Po studiích filozofie a teologie v Paderbornu (1618–1622) začal v Heiligenstadtu vyučovat matematiku, hebrejštinu a syrštinu. Roku 1628 byl vysvěcen na kněze a stal se profesorem etiky, matematiky, hebrejštiny a syrštiny ve Würzburgu. Svou první vědeckou práci (*Ars Magnesia*) publikoval v roce 1631, o dva roky později byl povolán k habsburskému císařskému dvoru ve Vídni jako matematik. Následně odešel do Říma, kde strávil zbytek života a od roku 1638 zde vyučoval matematiku, fyziku a orientální jazyky. Publikoval více než čtyřicet vědeckých spisů z nejrůznějších oblastí. Dal kupříkladu základy egyptologii coby vědní disciplíně či konstituoval novodobá orientální studia právě sepsáním a publikováním rozsáhlé knihy *China illustrata*. Ta vyšla roku 1667 současně hned na třech místech Evropy – v Římě, Antverpách a Amsterdamu. Kircher při jejím sestavování vycházel především ze zpráv soudobých jezuitských misionářů, jakými byli například matematik a astronom Johann Adam Schall von Bell (1591–1666), Martino Martini (1614–1661), Kircherův žák a skvělý matematik a geograf, nebo Johann Grueber (1623–1680). Hlavním základem Kircherova poznání Číny však byly *Poznámky* (1615) Mattea Ricciho (1552–1610), prvního jezuitského misionáře v Číně vůbec.²⁰ K nim se snažil připojit také samotný Kircher, když neúspěšně žádal vedení řádu o vyslání na misi právě do Číny.

Lublinského reflexi Kircherova traktátu lze bezesporu považovat za projev „časné recepce Kircherova díla v olomouckém prostředí“,²¹ nebyla však nejstarší a jedinou vazbou mezi tímto městem a římským učencem. Již roku 1652 Melchior Balthasar Hanel (1627–1689), olomoucký jezuita, lingvista a pozdější zpovědník biskupa Karla z Liechtensteina-Castelcornu, napsal elogium na císaře a českého krále Ferdinanda III. pro Kircherův traktát *Oedipus Aegyptiacus*. A informace pro knihu *China illustrata* Kircher mimo jiné čerpal od jezuitského misionáře a matematika Adama Adamandy Kochaňského (1631–1700), který působil také v Olomouci,²² než se roku 1680 stal dvorním kaplanem a matematikem polského krále Jana III. Sobieského (1629–1696).²³

Také samotný Lublinský evidentně znal a přiležitostně se inspiroval dalšími Kircherovými texty, jak předběžně konstatovala již Zelenková: „... lze předpokládat i jeho obeznanost s dalšími díly tohoto jezuitského polyhistora (Athanasia Kirchera – pozn. autora).“²⁴ Platí to kupříkladu o celostránkovém frontispisu jeho traktátu *Ars Magna Lucis et Umbrae*, který prvně vyšel v Římě roku 1646. Grafika výrazně pracuje s motivem zrcadlení či odrazu světla, který – v podobném kompozičním seskupení – nalezneme v tvorbě některých barokních

Obr. 3. Neznámý autor, *Idolum Pussae sub alia forma (Kuan-jin)*, 1667, mědiryt. Reprofoto: Kircher, A: *China... illustrata*. Romae 1667.

umělců českých zemí, kteří evidentně s Kircherovým traktátem přišli do kontaktu. Lublinský využil kompozice zmiňovaného frontispisu jako inspiračního zdroje²⁵ pro hned čtyři univerzitní teze olomoucké univerzity z roku 1679. List, představující *Sv. Kateřinu Alexandrijskou jako bohyni věd a umění Minervu* vyryl v Augsburgu podle malířovy kresby Matthäus Küsel (1629–1681). Obdobně se touto grafikou inspiroval pražský malíř Jan Jiří Heinsch (1647–1712) při návrhu definitivní verze podoby sousoší jezuitského světce Františka Borgii (1510–1572), které v roce 1710 pro Karlův most vytesal Ferdinand Maxmilián Brokof (1688–1731).²⁶ Kartuše – zrcadla, která ve svých rukou drží andělé doprovázející Borgiu, jsou zřejmými nápodobami postav z frontispisu Kircherova traktátu. Je zřejmé, že s ohledem na prostředí, pro které pracovali, měli Lublinský i Heinsch možnost se s ním seznámit.²⁷

Nicméně Lublinského spojení vyobrazené buddhistické sochy s buddhou Amidou bylo mylné. Samotný Kircher nechal sledovanou ilustraci označit přípisem „*Idolum Pussae sub alia forma*“ (s. 140). Slovo *Pussa* (správně *púsá*) je čínský výraz označující bódhisattvu (jap. *bosatsu*), nikoliv však Amidu. Objekt, vypadající jako skalisko na lotosu vyrůstajícího z moře, se slunečním kotoučem místo lidské tváře²⁸ představuje ženské božstvo, což uvádí sám Kircher. Jde o zobrazení Kuan-jin (čínsky, jap. Kannon), indického bódhisattvu soucitu Avalókitéšvaru, zobrazovaného většinou v ženské podobě, sedící na lotosu. Její kult je spjat s ostrovem Pchutchuo-šan na východě Číny, kde je svatyně bódhisattvy, a se kterým souvisí i Kircherovo, respektive Lublinského zobrazení. Kircher viděl původ kultu Kuan-jin v starověkém řeckém kultu Kybelé či egyptské Isis,²⁹ a z těchto starověkých kultur odvozoval celý náboženský systém buddhismu. Tento koncept stojí na pomezí dvojího pohledu na Orient: na jedné straně Kircher sleduje původ světa a náboženství z jednoho prapůvodního středu, na druhé straně je ale v jeho úvahách patrná snaha degradovat buddhismus do role odvozeniny ze starých a překonaných náboženství. Tomu odpovídá kupříkladu jeho kritika řady buddhistických praktik a rituálů, o kterých místy píše s prezírávým despektem.³⁰

Jak originální a vlivná kompozice teze podle Lublinského návrhu byla, dokládá dobře fakt, že ještě o téměř sedmdesát let později (1743) podle ní namaloval stejnou scénu *Disputace sv. Františka Xaverského* [obr. 4] olomoucký malíř Jan Kryštof Handke (1694–1774) na stěně světcovy kaple při bývalém jezuitském kostele Panny Marie Sněžné v Olomouci.³¹ Tuto malbu, společně s dalšími freskami zde i v protější kapli sv. Ignáce z Loyoly, vytvořil malíř – podle svých vlastních slov – zadarmo, veden svou zbožností a dobrými vztahy s olomouckými jezuiti, zadavateli zakázky: „*Tedy jsem maloval freskou v jezuitském kostele dvě kaple, kapli sv. Ignáce a kapli sv. Františka Xaverského, to vše zdarma, k větší slávě boží.*“³²

Kompozici Lublinského univerzitní teze odpovídají i základní partie Handkeho nástěnné malby, i když malíř potlačil její výpravnost, takže zmizely některé motivy v pozadí ústředního výjevu. Ve středu kompozice sedí daimjó Sórin na polštářích, s péřovou čelenkou na hlavě a pod látkovým baldachýnem. Dívá se na světce, čímž je vyjádřeno, na čí stranu se přiklání. Jedno z pážat doprovázejících světce nese list papíru s nápisem „*Já jsem a i Ω, počátek i konec*“ (Zj 1, 8). Druhé pak drží v rukou armilární sféru s citátem „*Na počátku stvořil Bůh nebe a zemi*“ (Gen 1, 1). Tomu věčně oponuje vůdčí buddhistický kněz slovy adekvátními Buddhovu učení: „*Není žádný počátek či konec světa lidského pokolení.*“

Jak konstatovala Jana Macháčková, „*upoutá nás i zobrazení japonského božstva Amidy, usazeného v květinovém loži, přidržované mladým chlapcem. Lublinský se inspiroval*

Obr. 4. Jan Kryštof Handke, Disputace sv. Františka Xaverského, 1743, freska, Olomouc, bývalý jezuitský kostel Panny Marie Sněžné, kaple sv. Františka Xaverského. Foto: Martin Pavlíček.

*dřevorytem, ilustrujícím pojednání o mimoevropském božstvu, od Lorenza Pignorii, připojeným k benátskému vydání proslulé Cartariho mytologické příručky z roku 1647.*³³ Jak jsme si již ukázali, tyto údaje – převzaté ze starších textů Petry Zelenkové – nejsou přesné a výše byly uvedeny na pravou míru. Přesto je Handkeho malba dobrou ukázkou kodifikování obrazové tradice v rámci specifických ikonografických témat a je zajímavé sledovat, jak se malíř – v barevném provedení – pokusil zachytit podobu uctívané sochy Kuan-jin.

Uvedené příklady reflexe buddhistických motivů, respektive zobrazení buddhy v barokním umění v českých zemích jsou spíše ojedinělé, ale v kontextu polemiky katolického křesťanství s „pohanským“ buddhismem přirozené. Buddhistické učení bylo v tehdejší Evropě nahlíženo převážně negativně, a to jak z pozice katolické církve, tak lutherské reformace. Jak uvedl Jürgen Offermann, obě strany argumentovaly přirovnáním k učení svých oponentů. Katolíkům připomínal důraz na milost a laskavost buddhy Amitábhya učení Martina Luthera o omilostnění, respektive spasení na základě pouhé víry. Lutheránům naopak praxe almužen a asketického života jako cesty k dobré reinkarnaci evokovala katolický důraz na tzv. záslužné skutky, spjaté především s učením o očištění.³⁴ Proto, i přes kladný vztah Kircherova a dalších barokních učenců k jistým aspektům kultury Orientu, nelze nevnímat přítomnost nadřazenosti evropských křesťanů nad tajemným a někdy těžko uchopitelným světem „pohanských“ Indů, Číňanů či Japonců.

Poznámky

- * Studie vznikla v rámci projektu NAKI II (č. p. DG16P02M013) Za chrám, město a vlast. Olomoucký biskup Karel z Lichtensteinu-Castelcorna uprostřed barokní Evropy.
- ¹ Lublinský, rodák ze slezské Lešnice, studoval v letech 1656–1658 logiku na filozofické fakultě v Olomouci, kde také rozvíjel své malířské nadání v ateliéru Mattea Namise. Počátkem šedesátých let 17. století snad byl v kontaktu s pražským malířem Karlem Škrétou (1610–1674), jehož styl je v Lublinského díle patrný. Roku 1664 vstoupil do řádu augustiniánů kanovník a žil v jejich kano-nii při kostele Všech svatých v Olomouci, kde byl také řadu let děkanem (1671–1688). Z tohoto postu jej odvolal právě olomoucký biskup Karel z Liechtensteinu-Castelcorna, který chtěl, aby se malíř mohl – nerušen řádovými povinnostmi – plně věnovat návrhům výzdoby sály terreny kroměřížského zámku. – Recentní životopisné údaje viz Pavlíček, M.: Sochařská výzdoba zámku. In: Daniel, L. – Perůtka, M. – Togner, M. (edd.): *Arcibiskupský zámek a zahrady v Kroměříži*. Kroměříž 2009, s. 79. – Zelenková, P.: *Martin Antonín Lublinský (1636–1690) jako inventor grafických listů. Pohled do barokní grafiky druhé poloviny 17. století* (katalog výstavy). Praha 2011, s. 8–13.
- ² Mádl, M.: Cyklus maleb s mariologickými výjevy. In: Jakubec, O. – Perůtka, M. (edd.): *Olomoucké baroko. Výtvarná kultura 1620–1780*. Díl 2 (katalog výstavy). Olomouc 2010, s. 265, č. kat. 111. – Mádl, M. (ed.): *Tencalla: barokní nástěnná malba v českých zemích II*. Praha 2013, s. 195–372.
- ³ Recentní literatura k výzdobě sály terreny: Togner, M.: *Antonín Martin Lublinský 1636–1690*. Olomouc 2004. – Zatloukal, O.: *Et in Arcadia ego. Historické zahrady Kroměříže / Et in Arcadia ego. The Historical Gardens at Kroměříž*. Olomouc 2004, s. 44–52. – Miltová, R.: *Mezi zalíbením a zavržením. Receptce Ovidiových Metamorfóz v barokním umění v Čechách a na Moravě*. Brno 2009, s. 119–128. – Pavlíček, M. (pozn. 1), s. 77–95. – Nokkala Miltová, R.: *Ve společenství bohů a hrdinů. Mýty antického světa v české a moravské nástěnné malbě šlechtických venkovských sídel v letech 1650–1690*. Praha 2016, s. 97–112. – Zapletalová, J.: Sály terreny zámku v Kroměříži a návrhy soch pro Podzámeckou zahradu. *Umění*, roč. 65, 2017, č. 3, s. 269–282.
- ⁴ Zelenková, P.: *Martin Antonín Lublinský (1636–1690) jako inventor grafických listů. Pohled do barokní grafiky druhé poloviny 17. století* (dizertační práce). Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha 2008, s. 19–21. – Zelenková, P. (pozn. 1), s. 20–24.
- ⁵ Pavlíček (pozn. 1), s. 77–95, zvláště s. 83, 88, 92–94.
- ⁶ Nokkala Miltová, R. (pozn. 3), s. 97–112.
- ⁷ Zelenková, P. (pozn. 1), s. 20–24.
- ⁸ Tamtéž, s. 121.
- ⁹ Oulíková, P.: *Klementinum – Průvodce*. Praha 2006, s. 21–28.
- ¹⁰ Zelenková, P. (pozn. 1), s. 121–122.
- ¹¹ Zelenková, P. (pozn. 4), s. 76. – Stejně pak Zelenková, P. (pozn. 1), s. 122.
- ¹² „*Amitábha (skt.): Buddha nekonečného světla. V obecné rovině představuje čistou mysl, kterou mají všechny citící bytosti. Konkrétně pak jméno označuje velkého bódhisattvu, který na cestě k osvícení přijal slib, že všechny bytosti toužící po probuzení budou moci vstoupit do čisté země (Dévačchen), kde bude všem stav buddhy snadno dostupný*“, <http://www.buddhawebo.cz/pojmy-v-buddhismu>, vyhledáno 31. 5. 2018.
- ¹³ http://www.treccani.it/enciclopedia/vincenzo-cartari_%28Dizionario-Biografico%29/, vyhledáno 19. 8. 2018.
- ¹⁴ http://www.treccani.it/enciclopedia/lorenzo-pignoria_%28Dizionario-Biografico%29/, vyhledáno 19. 8. 2018.
- ¹⁵ Cartari, V.: *Le vere e nove imagini de gli dei delli antichi di Vincenzo Cartari Reggiano. Ridotte da capo a piedi in questa nouissima impressione alle loro reali, & non piu per l'adietro osseruate simiglianze. Cauate da' marmi, bronzi, medaglie, gioie, & altre memorie antiche. Seconda parte delle imagini degli dei indiani. Aggiunta al Cartari da Lorenzo Pignoria*. Padua 1615. – Zelenková, P. (pozn. 4), s. 76 za první publikování Pignoriova dodatku považovala nepřesně až vydání Cartariho traktátu z roku

1647 („...v pojednání o mimoevropských bozích L. Pignorii z roku 1647, neboť ilustrace u Pignorii vykazuje s Lublinského Amidou některé shodné znaky“).

- ¹⁶ Cartari, V. (pozn. 15), s. XXXII–XXXIII.
- ¹⁷ Athanasii Kircheri *E Soc. Jesu, Oedipus Aegyptiacus: Hoc Est Universalis Hieroglyphicae Veterum Doctrinae temporum iniuria abolitae Instauratio; Opus ex omni Orientalium doctrina & sapientia conditum, nec non viginti diversarum linguarum autoritate stabilitum*... I–III. Romae 1652–1654.
- ¹⁸ Athanasii Kircheri *e Soc. Jesu China monumentis, quæ sacræ quæ profanis, nec non variis naturæ & artis spectaculis, aliarumque rerum memorabilium argumentis illustrata, auspiciis Leopoldi Primi roman. imper. semper augusti, Munificentibus Mecaenatis*.
- ¹⁹ “*Athanasius Kircher, the Jesuit polyhistor of Rome, produced in 1667 his China illustrata, a work on religion in Asia which became one of the most influential and popular books produced in the seventeenth century*.” In: Lach, D. F.: *Asia in the eyes of Europe. Sixteenth Through Eighteenth Centuries (katalog výstavy)*. Chicago 1991, viz <https://www.lib.uchicago.edu/e/southasia/lach.html>, vyhledáno 14. 4. 2019.
- ²⁰ Merrill, B. L.: *Athanasius Kircher (1602–1680): Jesuit Scholar* (katalog výstavy). Provo 1989, s. 47–50, č. kat. 20. – Szczesniak, B.: Athanasius Kircher's: *China Illustrata*. *Osiris*, Vol. 10, (1952), s. 385–411, viz http://www.jstor.org/stable/301822?seq=1#page_scan_tab_contents, vyhledáno 31. 5. 2018.
- ²¹ Zelenková, P. (pozn. 1), s. 21.
- ²² Zelenková, P. (pozn. 4), s. 76.
- ²³ Widacka, H.: *Adam Adamandy Kochański, Court Mathematician of Jan III Sobieski*, viz http://www.wilanow-palac.pl/adam_adamandy_kochanski_court_mathematician_of_jan_iii_sobieski.html, vyhledáno 10. 9. 2018.
- ²⁴ Zelenková (pozn. 1), s. 21.
- ²⁵ Pavlíček, M.: Kircher, Poussin, Komenský. Třikrát o světle, stínech a českých zemích v baroku. In: Švácha, R. – Soušková, S. – Šubrtová, A. (edd.): *Věda a umění. Sborník z 5. sjezdu historiků umění*. Praha 2017, s. 138–146.
- ²⁶ Blažiček, O. J.: *Ferdinand Brokof*. Praha 1986, s. 54. – Šroněk, M.: *Jan Jiří Heinsch. Malíř barokní zbožnosti*. Praha 2006, s. 77–78. – Hladík, T.: Sochařská výzdoba, in: Šefců, O. (ed.): *Karlův most*. Praha 2007, s. 199.
- ²⁷ Pavlíček, M. (pozn. 25).
- ²⁸ K charakteru a typům ilustrací v Kircherově traktátu *China illustrata* viz Luca, D.: *Illustrating China through its Writing: Athanasius Kircher's Spectacle of Words, Images, and Word-images*. *Literature & Aesthetics*, 22 (2), December 2012, s. 106–137.
- ²⁹ Kircher, A.: *China monumentis, quæ sacræ quæ profanis, nec non variis naturæ & artis spectaculis, aliarumque rerum memorabilium argumentis illustrata*. Amsterdam 1667, s. 141. – Meynard, T.: *Chinese Buddhism and the Threat of Atheism in Seventeenth-Century Europe*. *Buddhist-Christian Studies*, 31 (2011), s. 3–23. – Meynard, T.: *Beyond Religious Exclusivism: The Jesuit Attacks against Buddhism and Xu Dashou's Refutation of 1623*. *Journal of Jesuit studies*, 4, 2017, s. 415–430. – Za pozornost stojí ikonografická blízkost Kuan-jin k Panně Marii, což mohl být důvod, proč právě tomuto kultu věnoval Kircher výraznější pozornost: “*Born of a lotus flower, the East Asian bodhisattva of mercy, kindness, compassion and love, Guan Yin, translates into 'The one perceiving the Sounds (or Cries) of the World'. There are certain parallels to the Christian notion of the Virgin Mary, in that the figure is often portrayed with a small child on her lap and is sometimes thought of as the patron saint of mothers. The goddess was introduced into China as early as the 1st century AD and bewitched its neighbouring countries by the 7th century AD*”.
- ³⁰ Kupříkladu tamtéž, s. 129 nebo 169.
- ³¹ Mlčák, L. (ed.): *Jan Kryštof Handke. Vlastní životopis 1694/1774*. Olomouc 1994, s. 45.
- ³² Tamtéž, s. 36.
- ³³ Macháčková, J.: *Jezuitská malířská kultura na Moravě. Obraz ve vizuální kultuře olomouckých jezuitů* (magisterská diplomová práce). Filozofická fakulta Univerzity Palackého, Olomouc 2013, s. 93–94.

³⁴ "Furthermore, ascetic practices or alms might serve as a guarantee for a more favourable reincarnation, an idea that reminded Swedish commentators of the papist practice of selling indulgences, while the Jesuits especially criticized the followers of Amida-Buddhism who could simply rely on the mercifulness of the god Amida to be absolved of all their sins. The allusion to Luther's 'sola fide' was obvious." Viz Offermann, J.: When Buddha came to Ultima Thule, http://www.budcon.com/bn/index.php/When_Buddha_came_to_Ultima_Thule_by_J%C3%BCrgen_Offermann, vyhledáno 19. 5. 2018.

SUMMARY

Lublinský Draws Buddha

Martin Pavlíček

The text deals with the depiction of the Japanese deity Amida in the university theses of Leopold Kryštof Geller and Adam Ferdinand Matyášovský of Matyášovice, designed by the Olomouc painter Martin Antonín Lublinský (1636–1690). This detail was inspired by graphic designs in the books "Oedipus Aegyptiacus" (1652–1654) and "China illustrata" (1667). However, it is not a Buddha Amida, but a depiction of Kuan-jin (Japanese Kannon), an Indian bodhisattva of compassion Avalokitesvara, depicted mostly in a female form, sitting on a lotus. In this way, Lublinský introduced one of the oriental motifs to the Moravian Baroque environment, so popular especially in the Jesuit world of thought and art.

České encyklopedie v regále i pod lampou

Jiří Černý – Silvie Novotná

Vlastivědné muzeum v Olomouci nabídlo ve dnech 10. 6. – 23. 8. 2020 v prostorách Máne-sovy galerie ke zhlédnutí komorní výstavu zabývající se historií českých všeobecných naučných slovníků. Původní termín konání musel být kvůli koronavirové pandemii a dočasnému uzavření kulturních institucí posunut, takže se přehlídka nakonec stala první vlaštvou obnovené výstavní činnosti ve znovuotevřeném muzeu. Nutno ovšem podotknout, že muzea a galerie se v roce 2020 uzavřely ještě v říjnu a prosinci. K výstavě byla připravena doprovodná publikace s názvem *České encyklopedie. Historie a proměny naučných slovníků*. S myšlenkou uspořádat přehlídku na dané téma a doprovodit ji knihou přišel ředitel muzea Břetislav Holásek, který přípravu celého podniku podpořil zápůjčkami ze své soukromé sbírky. K rozhodnutí iniciovat výstavu na neobvyklé a ne zrovna snadno uchopitelné téma jej přivedlo vlastní zklamání z toho, že neexistuje publikace, která by „popisovala tento fenomén a zároveň prezentovala tyto nádherné knihy“.¹ Za brožurou i výstavou pak stála autorská dvojice kurátorů Jiří Černý a Silvie Novotná, obsáhlý fotografický doprovod zajistil Pavel Rozsival. Velkým trhákem a symbolickým znamením toho, že vlna COVIDU-19 českou kulturu nezlomí, byla přítomnost herce Ondřeje Vetchého na vernisáži výstavy, jenž se zhostil role kmotra nově vydané publikace.

První pokusy o sestavení moderní české encyklopedie sahají až na samý přelom 18. a 19. století. O nutnosti pořídit naučný slovník uvažoval již Josef Jungmann. František Palacký přesvědčoval odbornou veřejnost o potřebě vydávat všeobecný slovník nejprve v roce 1829, svůj pokus zopakoval ještě v letech 1850–1851. Jeho úsilí však vyšlo v obou případech naprázdno. Zatímco za prvním neúspěchem stály finanční důvody, o dvacet let později to byly především Palackého angažovanost během revolučního roku 1848 a politický náboj jeho slovníku, kvůli kterým záměr ztroskotat prakticky ve svém zárodku. Muž, který realizoval Palackého záměr, byl jeho zeť František Ladislav Rieger. Převzal od Palackého nejen původní ideu, ale díky chytrému tahu také původní materiály, které se Palackému a jeho okruhu spolupracovníků podařilo shromáždit na začátku padesátých let 19. století. Protože se mezi zakoupenými podklady nacházela také část hotových hesel začínajících písmenem A, mohly se první sešity nového *Slovníku naučného* objevit na pultech již rok po podepsání smlouvy mezi F. L. Riegreem a knihkupcem Ignácem Leopoldem Koberem, tedy na jaře roku 1859.

Podobně zapeklitý osud jako Palackého slovník měla i encyklopedie, jejíž redakce se na popud knihkupce a nakladatele Jana Otty ujal roku 1885 Tomáš Garrigue Masaryk. Profesor Masaryk se ale již v následujícím roce ponořil do kauzy kolem *Rukopisů královédvorského a zelenohorského*, pročež svou práci redaktora nestíhal. Část vědecké obce s ním navíc pro jeho světonázor odmítala spolupracovat. Jan Otto zasáhl, s Masarykem se rozešel a dohodnul se s konzervativními, protimasarykovsky laděnými profesory na pražské univerzitě tak, aby se na podniku podílelo co možná nejvíce hlav. Stejně jako *Slovník naučný* vycházel i *Ottův slovník naučný* v sešitech. První brožovaný díl opustil tiskařské stroje v lednu 1888. Vydání se setkalo

České ENCYKLOPEDIE

v regále i pod lampou

*Výstava ze soukromé sbírky a knižních fondů VMO
Vlastivědné muzeum v Olomouci
10. června – 23. srpna 2020
Mánesova galerie*

Obr. 1. Plakát k výstavě České encyklopedie v regále i pod lampou. Výtvarný návrh: Pavel Rozsíval.

s velkým úspěchem. Dle dobového tisku se sešit dokonce stal hlavním tématem rozhovorů v pražských kavárnách. Noviny pochvalovaly u prvního svazku encyklopedie především barevné reprodukce erbů zemí Koruny české, doprovodné mapy, kresby a diagramy. I přes částečné výtky celkově panovala spokojenost s kvalitou hesel. Každý rok pak vydával Otto po jednom či dvou svazcích. Řada byla dokončena v roce 1908, o rok později vyšly nadto dodatky. Na encyklopedii se podílela více jak tisícovka odborníků, kteří vypracovali téměř 140 000 hesel. Pro většinového čtenáře představovala kompletní řada *Ottova slovníku naučného* ale příliš velkou investici, proto připravilo nakladatelství i dvě různě odlehčené verze své encyklopedie.

V době mezi světovými válkami vyrostla Ottově ilustrovanému slovníku významná konkurence. Levnou a lidovou encyklopedii bez obrazového doprovodu vydával ve dvacátých letech Bedřich Kočí. Populární encyklopedii chtěl být ale i bohatě ilustrovaný *Masarykův slovník naučný*, jehož první díl byl připraven k prezidentovým 75. narozeninám v březnu 1925. Redaktory byli biolog Emanuel Rádl a otec české knihovně Zdeněk Václav Tobolka. Encyklopedie měla být vůbec prvním naučným slovníkem samostatného československého národa. Byla pojmenována se svolením prezidenta republiky jeho jménem, sám Masaryk pro ni ovšem nikdy žádné heslo nenapsal. Slovník otiskoval u biografických hesel portréty pojednávaných osobností, v čemž mu mezi českými encyklopediemi přísluší první místo. Pod tímto vnějším tlakem a s vědomím, že původní encyklopedie zastarává, se ve stejné době přistoupilo k obnově Ottovy ilustrované encyklopedie. Pod taktovkou profesora a prvního rektora na nově vzniklé matematicko-přírodovědecké fakultě Bohumila Němce tak vycházely od roku 1930 pod titulem *Ottův slovník naučný nové doby* dodatky k Ottově encyklopedii. Ty měly podávat stručný přehled toho, co se od roku 1908 změnilo. Nová hesla byla opatřena hvězdičkou, opravy starých statí naopak toto znaménko nenesly. Na část svazků se dostala řada až za protektorátu a nacistické okupace, což si přirozeně vybralo svou daň.

V době totality nevznikaly ale jen poslední díly *Dodatků*. Změnou režimu bylo zásadně poznamenáno taktéž druhé vydání *Naučného slovníku aktualit*, jedné z vůbec nejzajímavějších českých encyklopedií třicátých let. Počínaje *Příručním slovníkem naučným* vznikaly všechny další československé encyklopedie v područí komunistického režimu a řídily se marxisticko-leninistickou doktrínou. Dohled nad prací a politicky důležitými hesly vykonávali zástupci Komunistické strany Československa. Paradoxně se v týmech zpracovávajících encyklopedie zároveň mohli uplatnit odborníci, kteří z kádrových důvodů nemohli působit ani na vysokých školách, ani na významnějších postech na Akademii věd. Mezi šedí publikací vypracovávaných na Encyklopedickém institutu, státem financovaném pracovišti určeném výlučně pro vydávání příruček, vyniká obzvláště *Malá československá encyklopedie* z let 1984–1987. Nejenže dosáhla v řadě oborů nadstandardní úroveň (např. v psychologii, dějinách filozofie nebo i v rámci obecných dějin), ale obsahovala rovněž atraktivní obrazový doprovod.

Přeskočíme-li ne příliš podařenou *Ilustrovanou encyklopedii* z roku 1995, musela si samostatná Česká republika na velké encyklopedické počiny docela dlouho počkat. Vždyť o přízeň publika mezi sebou zápasily dva velké projekty teprve až na přelomu milénia. Prvním z nich byla *Všeobecná encyklopedie v osmi svazcích* (*Diderot*), která ztělesňovala původní českou příručku respektující změny po roce 1989. Zato jí konkurující encyklopedie *Universum* představovala překlad uzpůsobený „na tělo“ českému čtenáři. Oba podniky byly zároveň příslovečnou labutí písní české encyklopedistiky. Po roce 2001 už žádná všeobecná encyklopedie v českém jazyce nevyšla. Tento trend ovšem kopíruje celosvětový vývoj, neboť německý slovník *Brockhaus* vyšel v knižní podobě naposledy v letech 2005–2006 a *Encyclopædia Britannica* se přestala tisknout v roce 2012.

Souřadící spojka v názvu výstavy naznačuje, jakými dvěma směry se koncepce přehlídky v Mánesově galerii ubírala. Její první část sestávala z poctivé muzejní prezentace v několika pultových vitrínách. Prostor nad nimi ovládala rozměrná, přehledná časová osa, díky níž se návštěvník velmi lehce zorientoval ve vývoji české encyklopedistiky. Milníky a jim odpovídající otevřené knihy ve vitrínách poukazyvaly na nejvýznamnější a zároveň vizuálně nejatraktivnější podniky z oblasti tvorby všeobecných naučných slovníků od prvního pokusu Františka Palackého až po polistopadové vzlety a pády tohoto odvětví. Představen byl nelehký proces, jak slovníky přicházely na svět, jak rostly a krásněly, i jak se neřízeným narůstáním svých svazků vlastním otcům vymykaly z rukou. Návštěvníci se dozvěděli, v jaké náladě encyklopedie vznikaly nebo jak byla encyklopedistika zneužívána totalitními režimy. Na prostředí hanácké metropole upozorňoval portrét Ignáta Wurma, katolického kněze a politika, který odebíral *Ottův slovník naučný*. Inzerát olomouckého knihkupce Romualda Prombergera vyzývající ke koupi tohoto slovníku, jenž byl převzat z regionálního periodika *Našinec*, byl k vidění hned vedle novinové anonce od Jana Ottý z *Národních listů*. Knihovna naplněná svazky postavenými do řad demonstrovala na jednu stranu to, jak se knižní umění proměňovalo v čase, na druhou stranu poukazyvala na reprezentativní charakter všeobecných naučných příruček pyšnicích se blyštivými hřbety svých zlacených slepotiskových vazeb. V interaktivní sekci „pod lampou“ byli návštěvníci vybídnuti, aby si listovali v faksimile tisícího jubilejního výtisku časopisu *Zlatá Praha* vydávaného Janem Ottou. Pokud tak učinili, našli v něm dobové fotografie z provozu nakladatelství sídlícího na Karlově náměstí v Praze. Dále byli vyzváni, aby se posadili na jednu z židlí u kulatého stolu a v klidu se začtli do více než dvou tuctů českých encyklopedií. K nahlédnutí byl přitom reprezentativní výběr od nejstarších českých všeobecných slovníků až po obrazové publikace porevoluční doby. Encyklopedie z doby totality návštěvníkům nejen připomněly léta dávno minulá, ale možná i osvěžily vzpomínky na svazky, které se kdysi nacházely i v jejich knihovnách.

Obr. 2. Ze slavnostní vernisáže výstavy dne 9. 6. 2020. Foto: Pavel Rozsival.

Obr. 3. Ze slavnostní vernisáže výstavy dne 9. 6. 2020. Foto: Pavel Rozsival.

Poznámky

¹ Černý, J. – Novotná, S.: *České encyklopedie. Historie a proměny naučných slovníků*. Olomouc 2020, s. 7.

Ohlédnutí za výstavou o olomouckém orloji

Radim Himmler

K stěžejním výstavním projektům Vlastivědného muzea v Olomouci (dále jen VMO) v druhé polovině roku 2019 patřila výstava *Olomoucký orloj / 500 let od první písemné zmínky*, která byla zahájena vernisáží 3. října 2019 a ukončena 5. ledna 2020.

Cílem rozsáhlé výstavy v největším výstavním prostoru muzea, sále sv. Kláry, bylo prezentovat unikátně dochovaný soubor sbírkových artefaktů – originálních uměleckých i technických součástek orloje – spolu s řadou dalších cenných archivních, plánových a obrazových dokladů všech známých vývojových etap orloje.

Ambicí výstavy bylo představit veřejnosti reprezentativním způsobem historický význam olomouckého orloje a zasadit jej do evropského kontextu s využitím současného stavu poznání i se zapojením možností moderních technologií.

Navíc na rok 2019 připadlo výjimečně kulaté, půltisícileté výročí první známé písemné zmínky o olomouckém orloji. Nejstarší písemný záznam o existenci této jedinečné technické a umělecké památky pochází ze spisu humanistického básníka Stephana Taurina Olomouckého *Stauromachia*, vydaného roku 1519 ve Vídni. Kniha popisuje tzv. Dózovo selské povstání v Uhrách v roce 1514 a v indexu pod písmenem O připojuje stručný popis města Olomouce včetně pasáže o radničním orloji, která zní takto: „*Pokud jde o orloj, jenž byl mistrně zhotoven s některými podivuhodnými znameními, cizí kupci, kteří prošli velkou část světa, jej slavnostně přisuzují toliko Olomouci.*“ Dnešní bádání považuje za nejpravděpodobnější dobu vybudování olomouckého orloje již závěr 15. století. Jeho vznik bývá dáván do souvislosti s pozdně gotickou opravou radnice a stavbou kaple sv. Jeronýma v letech 1474 až 1488. I v současnosti patří radniční orloj k nejzajímavějším, ale také nejdiskutovanějším turistickým atrakcím města Olomouce. I přes podobu poslední rekonstrukce je olomoucký orloj dokladem více než pětisetleté kontinuity kvalitní řemeslné práce a umělecké invence, a tedy památkou hodnou ochrany.

K nejatraktivnějším exponátům, které bylo možno na výstavě zhlédnout, patřily například: zlacená síť (rete) astrolábu od vídeňského učence Pavla Fabricia, která byla na orloji v letech 1574–1895, dřevěná kruhová deska kalendária, jež ukazovala svátky, letopočty a data Velikonoc na léta 1746–1847 nebo méně známý model olomouckého orloje od hodináře Jana Prokeše ze Sobotky z roku 1870 zapůjčený Muzeem hl. m. Prahy. Speciálně pro výstavu byl vyroben veliký model číselníkového patra olomouckého orloje z jeho barokní etapy v poměru 1 : 1 s umístěním originálů ukazovacího stroje, astrolábu a měsíční a sluneční ručky. Ve spolupráci se znalci z Českého spolku horologického byl pro účely výstavy vytvořen také počítačový simulátor olomouckého orloje dostupný i on-line na adrese: <http://orloj.eu/olm/>

Autor scénáře výstavy Radim Himmler zpracoval doprovodnou publikaci k výstavě s názvem *Olomoucký orloj. Historie v obrazech a faktech*. Knížka není čistě muzejním katalogem, ale na svých 104 stranách popisuje orloj strukturovaně a rozebírá vývoj jednotlivých funkčních složek tohoto komplexního díla. Konkrétní kapitoly zachycují: historická

Obr. 1. Pohled do sálu sv. Kláry s instalovanou výstavou o olomouckém orloji, které dominuje tzv. Velký exponát s modelem číselníkového patra orloje v poměru 1 : 1. Foto: Pavel Rozsival.

vyobrazení, mechanismus, číselníky, kalendárium, figury a sochy, malířskou výzdobu, hudební produkci, nápisy na orloji. Prostor je věnován také minulým výstavám a expozicím olomouckého orloje a zasazení olomouckého orloje do kontextu dalších evropských orlojů. Text si také nově všímá inspirace, kterou velký olomoucký orloj znamenal pro výrobu různých jeho zmenšených modelů a kopií.

Nedílnou součástí knížky je její obrazový doprovod, který čítá celkem 175 snímků starých vyobrazení, uměleckých návrhů, muzejních předmětů i současných fotografií. Obsahuje také mapu evropských orlojů a několik tabulek, které přibližují seznam hvězd a kalendářní údaje na Fabriciově astrolábu z roku 1574, kalendářní údaje na kalendáriu z roku 1746 a přehled svátků na současném kalendáriu z roku 1955. Na vnitřní straně obálky si čtenář může porovnat výzdobu vnější fasády orloje ve dvou odlišných ztvárněních – barokním z roku 1746 a socialisticko-realistickým z roku 1955. Knižka by nevznikla bez vlídné podpory vedoucího Historického ústavu VMO Filipa Hradila, bez organizované přísnosti vedoucí Útvaru vnějších vztahů a technické redaktorky publikace Renáty Fífkové a bez odborných rad a korektur Davida Knespla z Českého spolku horologického.

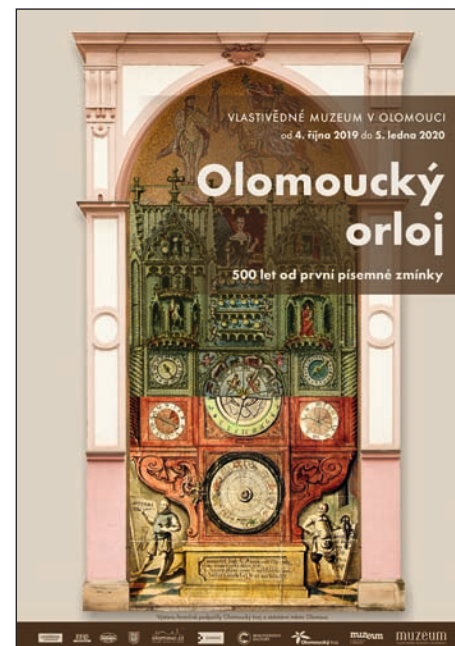
Kromě pořadajícího VMO se významnými přispěvateli obrazové části publikace, stejně jako poskytovateli exponátů i podkladů pro výstavní informační panely, staly další olomoucké paměťové instituce – Státní okresní archiv Olomouc a Muzeum umění Olomouc. Poskytovateli zvukových a filmových záznamů byly Český rozhlas Olomouc, Archiv České televize a Národní filmový archiv. Zvláštní poděkování patří řediteli VMO Břetislavu Holáskovi za umožnění konání výstavy, kurátorovi VMO Martinu Zdražilovi, který zastal velký a nezáviděníhodný kus práce v organizační a administrativní oblasti shromažďování, přípravy a instalace

exponátů a výpůjček, fotografovi VMO Pavlu Rozsivalovi, který po celou dobu příprav dokumentoval exponáty včetně velkoformátových a obětavě fotil stroj orloje i exteriér orloje za komplikovaných zimních podmínek ze zvedací plošiny, grafikovi Martinu Šilarovi z olomouckého Studia Trinity, s. r. o., které se postaralo o zdařilé výtvarné a polygrafické řešení katalogu a výstavní grafiky a výtvarníkovi VMO Petru Šubčíkovi za architektonickou koncepci a realizaci výtvarného řešení. Na přípravě výstavy se svým odborným vkladem či zápůjčkami sbírkových předmětů spolupodílely další instituce, například Muzeum Komenského v Přerově, Muzeum hlavního města Prahy, Vlastivědné muzeum v Šumperku a také celá řada osob, ať už muzejních kurátorů, konzervátorů, propagačních, edukačních i provozních pracovníků, tak dalších soukromých osob. Vyjmenování všech není na tomto prostoru možné, ale všem patří velké poděkování za profesionální zájem a týmové nasazení, které této velké výstavě věnovali.

K výstavě byl připraven pracovníci edukačního oddělení VMO lektorovaný program pro děti 3. až 9. tříd základních škol i pro středoškoláky. Bylo realizováno 19 programů, které navštívilo 468 dětí. Kurátoři výstavy realizovali řadu komentovaných prohlídek výstavy pro objednané skupiny a poskytovali také informace médiím. Výstavu finančně podpořili Ministerstvo kultury ČR, Olomoucký kraj a statutární město Olomouc. Celkové vynaložené náklady na její uspořádání činily 616 628 Kč.

Konečná návštěvnost výstavy dosáhla výše 10 581 osob.

Společně s předcházející výstavou *Víc než orloj. Díla Karla Svolinského ze sbírek Vlastivědného muzea v Olomouci* byla výstava *Olomoucký orloj / 500 let od první písemné zmínky* nominována na Ceny Olomouckého kraje za přínos v oblasti kultury a oceněna v kategorii Vjímečný počin roku 2019 v oblasti umění.

Obr. 2. Plakát výstavy o olomouckém orloji. Výtvarný návrh: Jan Koráb.

Zemřel olomoucký historik a dlouholetý odborný pracovník muzea Miloslav Čermák

Radim Himmler

V listopadu 2020 nás dostihla velmi zarmocující zpráva o nečekaném skonu vynikajícího olomouckého historika, muzejníka, archiváře a vydavatele PhDr. Miloslava Čermáka, CSc. (17. 12. 1941 – 8. 11. 2020). V součtu přes 18 let působil ve dvou obdobích 1966–1971 a 1990–2002 jako odborný pracovník, kurátor-historik Vlastivědného muzea v Olomouci (dále VMO) a krátce v letech 1990–1991 i jako jeho ředitel. M. Čermák také 17 let v 70. a 80. letech 20. století pracoval jako archivář tehdejšího Okresního archivu v Olomouci. Mohl tak jako málokdo získat vzhled do historické problematiky jak skrze výbornou znalost hmotných muzejních artefaktů, tak díky důkladnému obeznámení s písemnými prameny. Zde na stránkách *Zpráv Vlastivědného muzea v Olomouci* zpomeňme jeho osobnost a dílo především z muzejního úhlu pohledu.

Olomoucký rodák po maturitě na střední průmyslové škole strojnické v Olomouci-Hodolanech zahájil na filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci studium oborů dějepis-čeština, které dokončil v roce 1965. V roce 1968 pak získal doktorát (PhDr.) z československých dějin na filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci, kde byl i vědeckým aspirantem u profesora Ladislava Hosáka. V roce 1992 obhájil na Masarykově univerzitě v Brně hodnot kandidáta historických věd.

V roce 1966 nastoupil do Vlastivědného ústavu v Olomouci (předchůdce dnešního VMO), kde spravoval sbírkové fondy Průmysl, obchod, řemesla, Historické hodiny a také Vlastivěda Šternberk. Z důvodu zapojení do obrodného procesu pražského jara, i proto, že shromažďoval historické doklady o průběhu prvních dnů po okupaci vojsky Varšavské smlouvy 21. srpna 1968, musel po prověrkách na jaře roku 1971 Vlastivědný ústav opustit a pracovat jako pomocný stavební dělník. Po roce se mu pak díky řediteli Okresního archivu v Olomouci PhDr. Vladimíru Spáčilovi podařilo získat místo archiváře, kde působil do roku 1988, kdy krátce změnil obor a pracoval jako stavbyvedoucí či jako vedoucí knihkupectví. Po listopadu 1989 se opět zapojil do veřejného dění. Od prosince 1989 jako člen liberálně-demokratické strany Československé demokratické iniciativy spolupracoval s Občanským fórem, stal se poslancem (zastupitelem) Městského národního výboru v Olomouci a předsedou jeho kulturní komise, a kandidoval i v prvních svobodných volbách v roce 1990 na poslance České národní rady. Po úspěšném výběrovém řízení vykonával od 1. května 1990 do 31. března 1991 funkci ředitele VMO. V rámci polistopadových změn krátce předtím proběhla delimitace Okresní galerie výtvarného umění (pozdějšího Muzea umění), ale muzeum tehdy zaměstnávalo 133 pracovníků a jako nástupce velkého Vlastivědného ústavu stále ještě mělo ve své správě hrady a zámky (Bouzov, Šternberk a Náměšť na Hané) a také jeskyně (Mladečské, Zbrašovské aragonitové, Na Špičáku, Na Pomezí) a další objekty jako památník v Javoříčku nebo národní kulturní

památku Přemyslovský palác. Po odchodu z pozice ředitele kvůli negativnímu lustračnímu osvědčení působil M. Čermák ve VMO dále jako kurátor-historik až do svého odchodu do důchodu na přelomu let 2002 a 2003. Jako penzista nadále s VMO spolupracoval, dlouhodobě předsedal poradnímu sboru pro sbírkotvornou činnost (tzv. nákupní komisi) a účastnil se také muzejních zájezdů.

Kurátorská a výstavní činnost

Během svého prvního i druhého muzejního působení M. Čermák uspořádal mnoho zajímavých expozičních a výstavních akcí. Byl kurátorem sbírkového fondu Historické hodiny, jedné z nejobsáhlejších sbírek svého druhu v tehdejší Československu, známé a prezentované pod hlavičkou Muzea hodin ve Šternberku. Navázal na spolupráci dřívějšího správce muzea ve Šternberku Josefa Valíčka s národním podnikem Chronotechna a zasloužil se o rozšiřování této specializované sbírky i o její odborné zpracování. Prováděl její systematickou evidenci a v období od 29. 12. 1966 do 6. 1. 1971 zpracoval pilně celkem 792 katalogizačních záznamů k spravovaným hodinám a hodinkám. Měl také na starosti expozici *Historie hodin a hodinářství* umístěnou tehdy v klasicistním nárožním domě Bezručova 1 ve Šternberku.

Velký ohlas získala jeho výstava k 50. výročí vzniku Československé republiky probíhající v uvolněné atmosféře roku 1968. V roce 1970 byl kurátorem pozoruhodné *Výstavy historických hodin z československých a zahraničních sbírek*, která se uskutečnila na hradě ve Šternberku od 4. června do 5. července 1970. Při její organizačně náročné přípravě se mu podařilo zapůjčit, dovézt a instalovat celkem 154 exponátů od celkem dvaceti vystavovatelů. Kromě výběru toho nejlepšího z 13 československých muzeí bylo mezi zapůjčiteli také 7 zahraničních vystavovatelů z Německé demokratické i spolkové republiky, Dánska a Rakouska. Nechyběly cenné exponáty z Matematicko-fyzikálního salonu v Drážďanech, ze Sobkovy kolekce Rakouského muzea užitého umění ve Vídni nebo sbírky Hanse Landrocka z německé Žitavy (Zittau). V rámci výstavy se také ve dnech 4.–7. června 1970 uskutečnilo III. mezinárodní sympozium o časoměrné technice. Díky výstavě a sympoziu navázal kontakty s institucemi jako je *Deutsche Gesellschaft für Chronometrie* nebo s osobnostmi jako byl mnichovský znalec a autor publikací o hodinách Klaus Maurice.

V roce 1993 vytvořil tematicky členěnou historickou expozici *Olomouc v minulých stoletích* v 6 sálech 1. patra severního křídla hlavní budovy VMO. Tato výstava sloužila zájemcům o historii města Olomouce a turistickým návštěvníkům až do roku 2005, kdy byla deinstalována kvůli provizornímu využití prostor jako pracoven odborníků z historického ústavu VMO před rekonstrukcí budovy muzejních depozitářů na ulici Denisova 30. U příležitosti 780 let založení města Uničova v roce 1993 byl také autorem scénáře stálé expozice k dějinám bývalého královského města Uničova v tzv. Vodní brance v Uničově. V roce 1997 připomněl bohatou historii olomouckého pivovarnictví rozsáhlou výstavou při příležitosti 100. výročí založení Hanáckého akciového pivovaru v Olomouci. V roce 1997 připravil M. Čermák ve VMO expozici *Olomoucký orloj* a zareagoval tak na zájem olomoucké veřejnosti vrátit dochované autentické součásti a prvky výzdoby olomouckého orloje ze Šternberka zpět do Olomouce. V souvislosti s náhlým zrušením Muzea hodin ve Šternberku ke konci roku 1999 připravil dlouhodobou výstavu *Od orloje k hodinám*, která prezentovala ve 2. patře jižního a východního křídla hlavní budovy VMO asi 100 nejvýznamnějších předmětů z hodinářské sbírky a většinu artefaktů z orloje. Výstava byla

otevřena 1. března 2000. Její trvání bylo ukončeno v roce 2010 v souvislosti s budováním nové přírodovědné expozice VMO. M. Čermák se zabýval i myšlenkou vystavit vzácnou olomouckou hodinářskou sbírku uceleně přímo v Olomouci. Za tím účelem vypracoval v roce 2000 (nakonec nerealizovaný) scénář na využití tehdy volného a zchátralého objektu v majetku města Olomouce, domu U Zlaté štiky, Ztracená 254. Poslední velkou výstavou v domovské muzejní instituci byla výstava *Olomoucká řemesla a obchod v minulosti* zahájená 1. července 2002 v největším výstavním sále muzea, kostele sv. Kláry, a bilancující autorovo životní téma olomouckých řemesel, cechů i obchodů. Po odchodu do důchodu prováděl odborné zpracovávání hodin a hodinek uložených v mobiliárních fondech Národního památkového ústavu, zvláště pro Památkové ústavy (později územní odborná pracoviště NPÚ) Brno a Olomouc. Získané poznatky a přehled o fondech zúročil i na dvou výstavách (doprovzených i katalogy) – *Historické hodiny a hrací strojky*, pořádané 20. června až 30. září 2005 v kočárovně Státního zámku Vranov nad Dyjí, a *Hodiny v historických interiérech šternberského hradu*, pořádané ve dnech 7. června až 31. října 2007 na hradě ve Šternberku.

Obr. 1. Miloslav Čermák při zahájení výstavy *Olomoucká řemesla a obchod v minulosti*, 1. 7. 2002, Vlastivědné muzeum v Olomouci. Foto: Pavel Rozsívál.

Publikační a vydavatelská činnost

V počátcích své odborné dráhy se zaměřoval na moderní dějiny (partyzánský odboj na Velkobystřicku, závod Letov v protifašistickém odboji), ale brzy se profiloval jako znalec hospodářských, sociálních a kulturních dějin od středověku po 19. století. Napsal mnoho článků a studií z oblasti dějin řemesel, řemeslných cechů, obchodu a dopravy (městská

papírna, mlýny, vodárny, rybníky, hostince, veřejné domy, obchod s masem, obilím a moukou, pečivem, mistrovské značky kovozpracujících řemeslníků, zlatníci, artikule cechu kameníků a zedníků, cech kočích, cech rybářů, mýtní a vážní řád města Olomouce, elektrická pouliční doprava, dopravní podnik města Olomouce a mnoho dalších) i tématům každodenního života, které průběžně publikoval v regionálních (zejména ve *Zprávách Vlastivědného muzea v Olomouci* a ve sborníku *Okresní archiv v Olomouci*), ale i v celostátních periodikách. Nedílnou součástí úctyhodné odborné historické činnosti M. Čermáka byl kontinuální zájem o problematiku starožitných hodin, historie hodinářství, osobností olomouckých hodinářů (Jan Pohl, Peter Cameler, Martin Vogt) i olomouckého orloje.

Z monografických publikací mohla teprve v roce 1990 vyjít kniha *Sedm olomouckých dnů*, která zúročila aktivní shromažďování dobových dokumentů (a jejich následné stačené ukrývání v době normalizace) k srpnové okupaci Olomouce v roce 1968, kterým M. Čermák realizoval obdobný projekt jako pražští historikové, jehož výsledkem byla tzv. Černá kniha (*Sedm pražských dnů*).

V roce 1991 založil vydavatelství Memoria, které v průběhu svého fungování vydalo celou řadu titulů věnovaných převážně dějinám města Olomouce, a to knih beletristických, vlastivědných, populárně-naučných, vědeckých i edic pramenů. V roce 1995 zahájil vydávání nové řady vlastivědné revue *Střední Morava*, která pod jeho redakčním vedením dosáhla úctyhodné série 50 čísel. Ve svém nakladatelství také M. Čermák vydal vlastní stěžejní díla završující jeho dlouholetou pilnou badatelskou činnost. Zmíňme zde například knihy *Olomoucká řemesla a obchod v minulosti* (2002), *Olomoucké hospody, zájezdní hostince, hotely, vinárny a kavárny v minulosti* (2004), *Olomoucký orloj* (2005), *Dějiny obce Bělkovice-Laštany* (2008) či *Slasti a strasti olomouckých měšťanů v období gotiky, renesance a baroka* (2013). V posledních letech se pak zaměřil na vydávání kolektivních projektů k významným celostátním výročním moderních dějin a jejich olomouckému průběhu: *Olomouc v roce 1968* (2018) a *Olomouc v roce 1989* (2019).

Podílel se také na prestižních publikačních počinech jiných vydavatelů. V roce 2004 byl autorem publikace *Historie a současnost podnikání na Olomoucku*, součástí ediční řady dějin podnikání v regionech ČR vydávaných žehušickým nakladatelstvím Městské knihy, s. r. o. V roce 2005 se ve spolupráci s fotografem Jiřím Fraitem textově spolupodílel na obrazové publikaci *Olomouc*. Byl také platným členem autorských kolektivů při práci na katalogích k rozsáhlým výstavním projektům *Od gotiky k renesanci* (1999) a *Olomoucké baroko* (2011) nebo na akademických dějinách měst Olomouce (2009), Uničova (2013) a Litovle (2018).

Spolková a zájmová činnost

Když 7. června 1970 došlo k ustavení Přátel starých hodin (jako sekce Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci), předchůdce dnešního zapsaného spolku Společnost přátel starožitných hodin, stal se M. Čermák jejím zakládajícím členem, vykonával organizačně náročnou funkci tajemníka výboru a také redigoval první tři čísla *Zpráv (sekce Přátelé starých hodin)*, která vyšla v rychlém sledu od srpna 1970 do února 1971. Ve funkcích redaktora a tajemníka Přátel starých hodin setrval ještě krátce po nuceném odchodu z muzea až do 29. 9. 1971, kdy jej vystřídala jeho následovnice na postu kurátora sbírky historických hodin prom. hist. (později PhDr.) Anežka Šimková. V roce 1983 založil tělovýchovnou jednotu Liga stovkařů Olomouc, která se věnuje organizování a propagaci kondičního

a výkonnostního vytrvalostního běhu, které léta předsedal a do posledních chvil byl i aktivním členem výboru. Z dalšího veřejného působení připomeňme angažmá M. Čermáka v Asociaci pro rekonstrukci Olomouckého orloje založené v roce 1990, která usilovala o rehabilitaci starého olomouckého orloje. Přestože už od konce 90. let 20. století aktivity asociace poklesly, jejím předsedou formálně zůstal až do ukončení činnosti v souvislosti s legislativní úpravou fungování spolků novým občanským zákoníkem z roku 2012.

Ve volném čase se věnoval orientačnímu běhu, v zimě běhu na lyžích, horské turistice se základnou na jesenické chalupě ve Staré Vsi a hrával rád také karetní hru taroky. M. Čermák byl komunikativní, přátelský a organizačně schopný, což se projevovalo nejen při výstavní, redaktorské a nakladatelské činnosti, ale i při pořádání sportovních běžeckých závodů i různých společenských akcí, majálesů, tematických muzejních plesů (muzeále-sů), poznávacích exkurzí a zájezdů, vernisáží nebo křtů publikací.

Pro všechny zájemce o historii Olomouce i vlastivědu střední Moravy, muzejníky i archiváře znamená odchod tohoto vynikajícího odborníka a velkorysého člověka nesmírnou ztrátu.

Ohlédnutí za výstavou Věstonická venuše poprvé v Olomouci

Lukáš Hlubek

Dne 26. listopadu 2019 byla ve Vlastivědném muzeu v Olomouci zahájena výstava s názvem *Věstonická venuše poprvé v Olomouci*. Ta si kladla za cíl seznámit laickou i odbornou veřejnost se světoznámým archeologickým nálezem z území České republiky – s Věstonickou venuší. Tento věhlasný artefakt je dnes uložen v Moravském zemském muzeu ve sbírkách Ústavu Anthropos, který tuto jedinečnou plastiku zapůjčil do Vlastivědného muzea v Olomouci na dobu třinácti dnů.

Věstonická venuše pochází z proslulého paleolitického naleziště v Dolních Věstonicích pod Pavlovskými vrchy na Břeclavsku. Na lokalitě dnes označované jako Dolní Věstonice I prováděl v letech 1924–1938 výzkumy Karel Absolon z Moravského zemského muzea. K samotnému objevu plastiky došlo 13. července 1925. Už v době nálezu byla rozlomena na dvě části, které ležely asi 10 cm od sebe. Venuše představuje vymodelovanou sošku nahé ženy s širokými boky a zvýrazněným poprsím. Je vyrobena z hlíny s velkým množstvím různých příměsí. Plastika je vysoká 115 mm, silná 28 mm a v bocích její šířka dosahuje 44 mm. Podle výsledků radio-karbonového datování ji můžeme klást do časového intervalu mezi 29 000–25 000 lety př. n. l. Zároveň představuje jeden z nejstarších dokladů výroby keramiky na území celé Evropy.

Výstava ve Vlastivědném muzeu v Olomouci byla rozdělena na dvě části. První se zaměřila na starší dobu kamennou, zejména pak na časový úsek populárně označovaný jako doba lovců mamutů (cca 30 000–20 000 let př. n. l.). Všechny exponáty v této části pocházely ze sbírek Vlastivědného muzea v Olomouci, a to zejména z nejvýznamnější středomoravské lokality Předmostí u Přerova. Kromě archeologických nálezů (rozličné pazourkové nástroje, kostěné a parohové artefakty) byly návštěvníkům prezentovány kosti tehdejší fauny z fondu paleontologie. Výstavní prostor dále doplňovala sádrová figurína pravěkého člověka v životní velikosti a sádrová socha mamutího mláděte. Na televizní obrazovce běžel ve smyčce asi třímínutový 3D scan Věstonické venuše, který vznikl během jednoho z posledních průzkumů slavného artefaktu. Na textových panelech se nacházelo množství informací o životě ve starší době kamenné a o vybraných moravských lokalitách z tohoto období. Texty se orientovaly zejména na dvojici archeologických nalezišť, a to na Předmostí u Přerova a Dolní Věstonice.

Druhá polovina výstavního sálu se zaměřovala pouze na prezentaci Věstonické venuše, která byla instalována v bezpečnostní vitríně zapůjčené po dobu výstavy ze Slezského zemského muzea v Opavě. Plastika spočívala v polstrované krabici zelené barvy, kterou pro ni nechal nedlouho po jejím vyzvednutí ze země vyrobit vedoucí výzkumu Karel Absolon. Prezentace venuše v krabici umožňovala návštěvníkům pohled na plastiku pouze z čelní strany, a proto vedení olomouckého muzea rozhodlo, že v této části bude ještě druhá vitrína, v níž se vystaví kopie Věstonické venuše, která dovolí prohlédnout si tento světoznámý nález ze všech stran.

Obr. 1. Pohled do výstavního sálu. Foto: Pavel Rozsival.

Obr. 2. Věstonická venuše umístěná v bezpečnostní vitrině. Foto: Pavel Rozsival.

Obr. 3. Tisková konference k výstavě uspořádaná ve výstavním sále dne 26. listopadu 2019. Zleva ředitel Vlastivědného muzea v Olomouci Ing. Břetislav Holásek, generální ředitel Moravského zemského muzea Mgr. Jiří Mitáček, Ph.D., kurátor výstavy Mgr. Lukáš Hlubek, vedoucí oddělení Ústavu Anthropos doc. Mgr. Petr Neruda, Ph.D. Foto: Pavel Rozsival.

Výstava Věstonická venuše poprvé v Olomouci se těšila značnému mediálnímu zájmu. I přesto, že trvala velice krátce, přišlo se na ni podívat více než 17 000 zájemců, a podle zápisů v návštěvní knize je možné soudit, že měla velmi kladné ohlasy. Závěrem bych rád poděkoval kolegům doc. Mgr. Petru Nerudovi, Ph.D., doc. PhDr. Martinu Olivovi, Ph.D., DSc. z Ústavu Anthropos a generálnímu řediteli Moravského zemského muzea Mgr. Jiřímu Mitáčkovi, Ph.D. za spolupráci a za možnost vystavit tento unikátní exponát v prostorách Vlastivědného muzea v Olomouci. V neposlední řadě děkuji touto cestou Zásahové jednotce z Krajského ředitelství policie Olomouckého kraje, která se postarala o přepravu vzácného nálezu z Brna do Olomouce a zpět.

Výstava Jiří Frait. Fotografie 1989–1990

Hana Jakůbková

Je nesporné, že sametová revoluce náleží ke klíčovým mezníkům československé historie. Stala se předělem dvou dějinných epoch, přinesla zásadní změny v ekonomické a sociální sféře a vůbec proměnila celkové společenské ovzduší. Třicetileté výročí listopadových událostí na podzim loňského roku silně rezonovalo v médiích, kulturních pořadech, diskuzích, ale i občanských shromážděních a demonstracích. Vlastivědné muzeum v Olomouci jako paměťová instituce rovněž nemohlo tyto skutečnosti pominout. Jednou z akcí, jíž si připomnělo pád totalitního režimu v roce 1989, byla výstava snímků fotografa Jiřího Frait (1953–2018) zachycujících dění v Olomouci během půlročního období na přelomu let 1989 a 1990.

Jiří Frait (1953–2018) měl k fotografickému řemeslu blízko již od dětství. Jeho otec vlastnil (před znárodněním) v Olomouci ateliér, starší sestra vedla provozovnu družstva Fotografia v Jeseníku. Po studii na Odborné škole fotografické v Prostějově pracoval Jiří Frait v oddělení propagace olomouckého Parku kultury a oddechu jako fotograf a reprodukční grafik. V roce 1987 přešel „na volnou nohu“ a věnoval se umělecké a reklamní fotografii. Jeho snímky se uplatnily v desítkách propagačních tiskovin, kalendářů, katalogů, na pohlednicích. Najdeme je v řadě průvodců i výpravných děl, věnovaných především rodné Olomouci a jejím památkám. Mezi nimi vyniká zejména reprezentativní publikace *Olomouc*, kterou připravil spolu s historikem Miloslavem Čermákem v roce 2005. Ve své umělecké tvorbě se Jiří Frait soustředil především na fenomén krajiny, z níž dlouhodobě čerpal inspiraci. Proslulými se staly jeho cykly věnované stromům přitahující pozornost svou nevšední atmosférou a schopností proniknout za hranice viditelného světa. Svě dílo představil na mnoha samostatných a kolektivních výstavách.

Podnět k uspořádání výstavy fotografií Jiřího Frait ve Vlastivědném muzeu v Olomouci vzešel od paní Jany Fraitové. Ta poskytla autorce tohoto textu k probádání tematickou část bohatého archivu fotografického materiálu z pozůstalosti svého muže. Značné množství vybraných negativů bylo ve spolupráci s muzejním fotografem Pavlem Rozsívalem zdigitalizováno a připraveno pro výslednou selekci. Téměř čtyři desítky velkoformátových fotografií (a přes šedesát fotografií promítaných na digitální obrazovce) pak návštěvníky výstavy provedly v chronologickém sledu období od listopadu 1989 až po příjezd prezidenta Václava Havla do Olomouce v květnu roku 1990. Zdokumentovaly listopadové demonstrace na Horním náměstí, stavbu krabicové zdi před budovou Okresního výboru KSČ, „balónkový happening“ u sousoší Lenina a Stalina, korunovací kamenných lvů justičního paláce a řadu dalších projevů nepředvídané svobody, jakými byly například demonstrace za odchod sovětských vojsk z Československa, recesistická oslava Vítězného února či první polistopadový studentský majáles. Samostatné panely byly vyhrazeny pro přehled vývoje událostí, které se odehrály v hanácké metropoli v předmětném období, a samozřejmě také pro nástin životních osudů a uměleckého směřování Jiřího Frait.

Obr. 1. Jiří Frait, Krabicová zeď před budovou Okresního výboru Komunistické strany Československa, 1989, fotografie, archiv Jany Fraitové.

Obr. 2. Jiří Frait, Demontáž sousoší Lenina, Stalina a dělníka na náměstí Velké říjnové socialistické revoluce (dnes Palachovo náměstí), 1990, fotografie, archiv Jany Fraitové.

Obr. 3. Z vernisáže výstavy „Jiří Frait. Fotografie 1989–1990“ ve Vlastivědném muzeu v Olomouci dne 15. 11. 2019. Foto: Pavel Rozsival.

Obr. 4. Z vernisáže výstavy „Jiří Frait. Fotografie 1989–1990“ ve Vlastivědném muzeu v Olomouci dne 15. 11. 2019. Foto: Pavel Rozsival.

Fotografie ušla od doby svého vzniku před bezmála dvě stě lety velký kus cesty. Stala se nepostradatelným prostředkem komunikace a vnímání světa. Naše současnost je nyní plně proscena vizuálními sděleními. Ne každý obraz, fotografie, má ovšem schopnost promlouvat po dlouhé době k divákovi svou autentickou výpovědí. Snímky Jiřího Fraita, které byly představeny na výstavě konané od 15. listopadu 2019 do 5. ledna 2020 ve Vlastivědném muzeu v Olomouci, v sobě tento potenciál mají; je v nich jedinečným způsobem vystihnuta dynamická doba plná euforie. Důvod jistě můžeme spatřovat v osobě jejich autora. Jiří Frait, kromě toho, že byl brilantním fotografem, „sametové“ události nejen dokumentoval, ale především niterně prožíval. Perzekuci totalitního režimu pocítil osobně ve své vlastní rodině a společenské změny přelomových let 1989–1990 se ho hluboce dotýkaly. Svědčí o tom koneckonců i vzpomínka jeho ženy: „*Nastávají hektické dny. Demontrace občanů zaplňují celé náměstí i přilehlé ulice. Všechny zúčastněné spojuje nadšení a víra ve vznik svobodné, suverénní, demokratické republiky. My jsme mezi nimi a jsme šťastní. Jirka někdy už ani necítí zkrchlé ruce, v mrazu často závěrka ne a ne cvaknout. Ale naděje ho hřeje u srdce. Bytostně si přeje pád totality – jeho rodiče byli vystaveni četným perzekucím a i on byl v dospělosti vyslýchán bezpečnostními složkami. Rád dává svůj čas a profesi fotografa, aby ve svém rodném městě zaznamenal atmosféru přelomových událostí.*“ (Jana Fraitová, 13. 10. 2019)

Výstava fotografií Jiřího Fraita z let 1989–1990 byla určena především obyvatelům města Olomouce a okolí. Oslovila pochopitelně zejména pamětníky, kteří si prostřednictvím prezentovaných snímků znovu připomněli své zážitky a pocity z doby, kdy se zdánlivě letargická a rezignovaná společnost probudila a žila nadějemi. Mladší generaci mohla výstava pomoci „oživit“ někdy již „vyprahlé“ formulace z učebnic dějepisu a především si uvědomit, že svoboda a demokracie nejsou samozřejmostí.

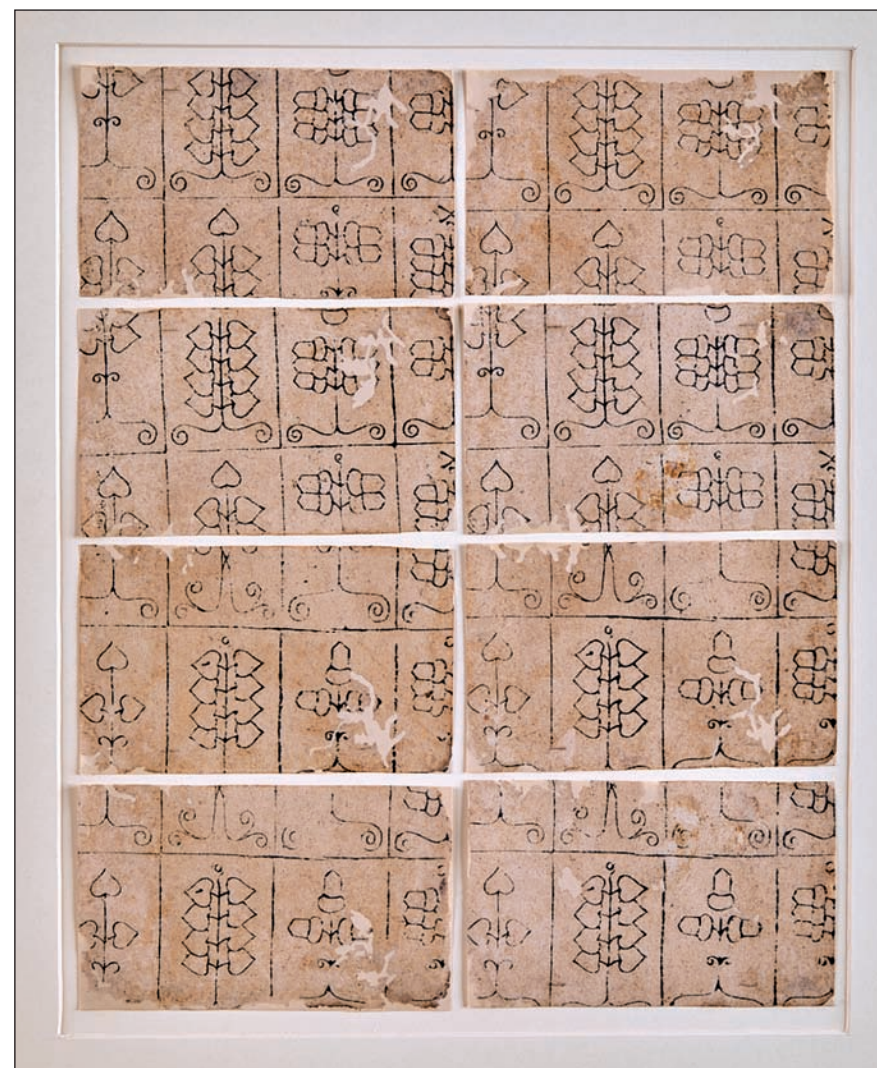
Čertovy obrázky

Veronika Sovková

Ve Vlastivědném muzeu v Olomouci se v termínu 6. 3.–16. 8. 2020 konala výstava *Čertovy obrázky aneb neodolatelný svět karet*. Tak jako do mnoha jiných akcí konaných v této době, i zde zasáhla pandemie koronaviru. Vernisáž výstavy se konala dne 5. 3. 2020 za hojně účasti odborné i laické veřejnosti. Výstava tak měla za sebou úspěšný start. Zhruba za týden poté musela být z nařízení vlády ČR uzavřena. K jejímu opětovnému otevření došlo dne 11. května, tedy v době, kdy dle původního termínu měla být již skončena. Avšak díky vstřícnosti soukromého sběratele pana Pavla Langera, Vědecké knihovny v Olomouci, Slezského zemského muzea a Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Olomouci mohla být výstava prodloužena až do 16. srpna roku 2020. Zdá se, že veřejnost tuto vstřícnost ocenila, neboť výstavu zhlédlo 3 747 návštěvníků.

Výstava s karetní problematikou nebyla v této míře doposud ve Vlastivědném muzeu v Olomouci prezentována. Že se jedná o téma zajímavé, potvrdila jak zmiňovaná návštěvnost, tak fakt, že v jiných muzeích v rámci České republiky se podobné výstavy s úspěchem poměrně často konají. Uchopení tématu se v jednotlivých muzeích liší. Jelikož se ve Vlastivědném muzeu v Olomouci podobná výstava ještě nekonala, přistoupili její kurátoři – Mgr. Veronika Sovková a Mgr. et Mgr. Jiří Černý, Ph.D. – k co možná nekomplexnějšímu pojetí tématu ohledně historie vzniku karet a hry v karty. Základem výstavy se stala sbírka soukromého sběratele pana Pavla Langera, který ji Vlastivědnému muzeu v Olomouci ochotně zapůjčil. Další vystavované předměty pocházely pochopitelně ze sbírek Vlastivědného muzea v Olomouci a dále zde byly prezentovány předměty ze sbírek Vědecké knihovny v Olomouci, Slezského zemského muzea v Opavě a Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Olomouci. Karty do interaktivního hracího koutku stejně jako ukázky soudobé produkce zapůjčila firma Piatnik Praha s. r. o.

Návštěvníci výstavy tak měli možnost seznámit se s tím, kde karty vznikly, kdy a jak se dostaly do Evropy a do českých zemí. Poučili se o tom, jak církev i světská vrchnost karban potíraly a trestaly, i když to bylo málo platné. Kterí panovníci či umělci hry v karty milovali a kteří naopak ne. V této souvislosti byly k vidění originální vykládací karty Emy Destinové, které si sama jakožto velká milovnice tarotu namalovala. Další tarot, který byl na výstavě rovněž k vidění, i když tentokrát v kopii, pro Destinovou nechal namalovat její manžel u malíře a současně rodinného přítele Roberta Schlossera. Speciální oddíl byl věnován výrobě karet. Nejstarší výrobce karet je v Praze doložen nejpozději v polovině 15. století, nejstarší dochované karty však pocházejí až ze 16. století. A z tohoto období zde měli návštěvníci možnost karty vidět.

Obr. 1. Karty německého typu, střední Evropa, po roce 1566, dřevorez, Vědecká knihovna v Olomouci. Foto: P. Rozsival.

Zvláštní oddíl byl věnován výrobě karet. Kartářské řemeslo nebývalo zdrojem vysokých příjmů, neboť prodej karet byl závislý na poptávce, která velmi kolísala. Navíc výdaje za papír a barvy bývaly vysoké. Celkovou finanční situaci kartářům ztěžovala i skutečnost, že od počátku 18. století byla tato živnost zatížena vysokou daní a tak mívali výrobci karet zpravidla ještě další povolání. Přestože nešlo o lukrativní zdroj, nebylo snadné se kartářem stát. Tím mohl být pouze měšťan, který se vyučil u kartářského mistra a absolvoval u něj praxi

a zkoušky. V tomto oddíle výstavy byly vystaveny originální kresebné návrhy Antonína R. Svobody pro ofsetový tisk ze 40. let 20. století, originál tisku z roku 1772 s názornými ukázkami jednotlivých činností v kartářské dílně a dále matrice pro různé techniky: dřevořez, kovořez, gumotisk atd.

Mezi nejcenější vystavené artefakty patřily originály starých karet z 16. století. K jejich objevení často přispěly nečekané náhody. Roku 1872 byly vzácné karty z tohoto období nalezeny ve výklenku Černé věže na Pražském hradě. O sedmáct let později se našly karty rovněž z 16. století při opravě věže pražského kostela sv. Štěpána. Další nález vydala prkna podlahy Vladislavského sálu na Pražském hradě apod. Ve většině případů však byl způsob dochování starých karet daleko prozaičtější. Zásoby nerozřezaných archů karet končily často u knihvazače, který je využil při své práci.

V případě olomoucké výstavy byly vystaveny karty, jež dokládají výše zmíněné uchování a následné objevení starých karet. Ani Olomouc nepostrádá věžní nález, i když v tomto případě se jednalo o karty daleko mladšího data; jednu z těchto karet návštěvníci na výstavě viděli. Daleko cennější však byly karty, jež byly zapůjčeny Vědeckou knihovnou v Olomouci. Jednalo se o dva archy karet německého typu provedené technikou dřevořezu po roce 1566. Byly nalezeny při restaurátorském zásahu ve Vědecké knihovně v Olomouci v roce 2009 v konvolutu děl vydaných v letech 1565–1566, kdy byly využity pro výplň knižní vazby. Podobným případem, na výstavě rovněž prezentovaným, byly opět karty německého typu provedené technikou dřevořezu. Vznikly pravděpodobně ve Vratislavi roku 1547. Byly zapůjčeny Slezským zemským muzeem v Opavě. Nalezeny byly rovněž při restaurátorském zásahu sedmé knihy Zemských desek knižectví opavského v roce 1954 v tehdejší Krajském archivu v Opavě. Tehdy se našlo šest listů nerozřezaných hracích karet, které byly rovněž použity k výplni vazby. Další unikátní záležitostí k vidění byly karty nalezené při archeologickém průzkumu Petrášova paláce v Olomouci v zásypu kleneb a datované se vši pravděpodobností do 16. století. Na výstavu je zapůjčil Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Olomouci. Nalezeny byly 3 karty, všechny v torzovitém stavu. Dvě z nich měli návštěvníci možnost na výstavě zhlédnout. Třetí pro příliš velké poškození vystavena nebyla. Tyto karty byly na rozdíl od předešlých karet, nalezených při restaurátorských zásazích starých tisků, skutečně užívány při hře a také to na nich bylo vidět. Zatímco karty nalezené při výplni knih byly ještě nerozřezané a velmi zachovalé, tyto byly rozřezané, torzovité, se zcela patrnými stopami po jejich užívání při hře. Jelikož karty z tohoto období, se kterými byla hra skutečně provozována, jsou zcela ojedinělými nálezy, měli tak návštěvníci možnost zhlédnout zcela unikátní záležitost.

Vedle zmíněných karet zapůjčených okolními institucemi byly v části výstavy věnované starým kartám z 16. a 17. století vystaveny ze stejného období nádherné exempláře ze soukromé sbírky Pavla Langerera, a sice vídeňský dřevořez datovaný rokem 1570, stejnou technikou provedené hornické karty pravděpodobně žitavské provenience, dále hrací karty typu Stukeley saské provenience datované rokem 1611 v provedení kolorovaného dřevořezu či o něco málo mladší karetní fortifikační hra datovaná rokem 1700, jež byla precizně vyhotovena technikou mědirytu.

Unikátním předmětem, o kterém je nutno se zmínit, ačkoliv se nejedná přímo o kartu, byl typář sdruženého cechu ze sbírek Vlastivědného muzea v Olomouci. Malíři karet v Olomouci jsou doloženi již v 16. století, pečetidlo bylo dalším potvrzením jejich existence, i když malíři karet v Olomouci neměli dlouho vlastní cech, ostatně stejně tak tomu bylo i v Praze. Pečetidlo je datováno rokem 1677, je olomoucké provenience a cech sdružoval následující profese: malíře karet, kloboučníky, konváře, růženečkáře, černé barvíře a kominíky.

Zvláštní oddíl byl věnovaný vykládacím kartám, kde se prezentovaly výrobky mnoha známých tiskařských dílen z celé republiky. Návštěvníci zhlédli již zmiňovaný tarot malovaný samotnou Emou Destinovou, dále produkci tiskařů Janiczka ze Žlutic, Václava Klognera z Prahy, litomyšlské Turečkovy tiskárny, jindřichohradecké Landfrasovy tiskárny a mnoha dalších. V rámci oddílu věnovaného tarotu byly k vidění jak klasické malované vykládací karty s danými symboly, tak např. i tzv. planety.

Tak jako jiné společensko-kulturní oblasti života druhé poloviny 19. století, zasáhlo i do karbanu národní obrození. A tak se ve velkém vydávaly karty s národní tematikou, jimž byl na výstavě věnován celý další velký oddíl. Většinou pocházely ze soukromé sbírky zmiňovaného pana Langerera. Zde byly vystaveny karty, jež namaloval roku 1893 pro Ústřední matiči školskou se záměrem podpořit národní sebevědomí známý malíř Mikoláš Aleš. Každá z barev v karetní sadě byla spjata s určitým významným obdobím českých dějin. Zelená zobrazovala staroslovanské období, červená dobu Přemyslovců, žaludy období husitské a kule dobu pobělohorskou. Karty byly vydány u Jana Rittersa v Praze a pro velký úspěch byly roku 1899 vydány znovu. Třetího vydání se dočkaly na konci druhé světové války, tentokrát však u firmy Ferdinand Piatnik a synové. Ještě než vyšly karty malované Mikolášem Alešem definitivně, byly provedeny zkušební nátisky s kolorací jednotlivých barev. I tyto zkušební tisky byly na výstavě k vidění. Vedle těchto předmětů pak byly vystaveny tarokové karty s motivy českých hradů vydané roku 1858 Václavem Severou, vykládací karty s českými motivy vydané ve Vídni Josefem Glanzem po roce 1881 či národní karty namalované dle předlohy zmíněného Mikoláše Aleše, avšak namalované Karlem Kunešem a vydané roku 1942. Karel Kuneš dodržel i dělení jednotlivých symbolů dle dějinného období stejně jako Mikoláš Aleš.

Obr. 2. Karty vydané u příležitosti uvedení filmu Hrátky s čertem v roce 1957 do kin, soukromá sbírka Pavla Langerera. Foto: P. Rozsival.

Předposlední část výstavy byla kurátory nazvána „Agitace a reklama“. Zde byly představeny karty jednak z oblasti reklamy, jednak karty vydávané i ze smutných pohnutek, konkrétně karty válečné. V rámci reklamních karet byly velmi zajímavé karty vydané pro firmu Šrouby Drdla, která je mezi sběrateli velmi ceněná a vzácná. Nejenže této sady neexistuje do dnešních druhů mnoho kusů, ale byly unikátní i tím, že reklamní produkt samotný, v tomto případě matičky a šrouby, se staly přímo součástí výtvarného zobrazení. Byly vydávány v Praze Grafickou unií mezi léty 1930–1950. O tom, že karty a reklama spolu spolupracovaly již dávno předtím, svědčil další vystavený exponát, a sice reklamní karty firmy J. H. Brandeys vydané v Praze již roku 1886! Divácky atraktivní a přitom sběratelsky unikátní pak byly karty spojené s uvedením filmu *Hrátky s čertem*. Když byl tento film roku 1957 uváděn v kinech, každý návštěvník obdržel ke vstupence jednu kartu s vyobrazením některé z pohádkových postav vystupujících ve filmu. Sehnat tak celou sadu karet bylo téměř nemožné. Sběrateli Pavlu Langerovi se to podařilo až v dalekém záměří.

Již bylo řečeno, že na výstavě byly vidět i karty vzniklé za specifických okolností. A tak zde návštěvníci mohli vidět legionářské mariášové karty Františka Putíka namalované na východní frontě v letech 1914–1920, vlastenecké karty vydané firmou F. A. Lattmann Spielkartenfabrik v Goslaru roku 1915 či karty vzniklé v koncentračním táboře roku 1942 ze sbírek Vlastivědného muzea v Olomouci.

Poslední část výstavy byla věnována výrobcům karet, takže se zde návštěvníci seznámili se jmény Andrease Eichlera, Wolfganga Rottenbergera, Ferdinanda Piatníka, Václava Severy, Emanuela Klognera, Jana Rittera a s dalšími. Stejně tak zde byly prezentovány významné tiskárny v Čechách a na Moravě jako Turečkova v Litomyšli, Landfrasova v Jindřichově Hradci, Mischka v Plzni, Janiczek ve Žluticích, Hanzalík v Jihlavě a další.

Součástí výstavy byl i interaktivní koutek, který sloužil k zábavě dětem. Ty si mohly zahrát několik her zapůjčených firmou Piatník Praha s. r. o. a po splnění úkolů byly odměněny sadou dětských karet, které firma ochotně věnovala jako odměnu dětem.

Přehled publikační činnosti pracovníků Historického ústavu VMO v roce 2019

Odborné monografie, studie a články:

- Černý, J.:** The Nikolsburg Anabaptists and their German-Language Apologias. In: Rychterová, P. (ed.): *Pursuing a New Order. Volume II. Late Medieval Vernacularization and the Bohemian Reformation*. Turnhout 2019, s. 233–263.
- Černý, J.:** Ein Himmelsbrief oder eine Lutherschrift? Die Joachimsthaler Flugschrift 'Ein Mandat Jesu Christi' aus dem Jahre 1524. In: Wakounig, M. – Kühnel, F. (eds.): *Approaching East-Central Europe over the Centuries*. Berlin – Wien 2019, s. 55–72.
- Faltýnek, K. – Golec, M. – Hlava, M. – **Hlubek, L.** – Kalábková, P. – Mírová, Z. – Šlězár, P. – Urválek, R.: *Výpravy za litovelskou archeologií*. Litovel 2019.
- Hlubek, L.:** Raně středověké sídliště v obci Hnojice (okr. Olomouc). *Časopis moravského muzea*, roč. 104, 2019, č. 1, s. 31–42.
- Hlubek, L.** – Kapusta, J. – Moník, M.: Raně středověké sídliště v Žerotíně, trať Cepový rybník. *Archeologia historica*, roč. 44, 2019, č. 2, s. 835–853.
- Hlubek, L.:** Raně novověký archeologický objekt v obci Hnojice (okr. Olomouc). *Vlastivědný věstník moravský*, roč. 71, 2019, č. 1, s. 46–54.
- Hlubek, L.:** Vývoj raně středověkého osídlení na Šternbersku. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2019, č. 318, s. 5–23.
- Hlubek, L.:** Archeologické nálezy z okolí kostela Nejsvětější Trojice v Šternberku. *Vlastivědný věstník moravský*, roč. 71, 2019, č. 4, s. 326–337.
- Hlubek, L.:** Raně novověká dýmka ze Šternberka ve sbírce Vlastivědného muzea v Olomouci. *Střední Morava*, roč. 25, 2019, č. 48, s. 108–112.
- Hlubek, L.:** Renesanční kamnové nástavce z Opletalovy ulice v Olomouci. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2019, č. 318, s. 141–149.
- Hradil, F.:** Sběrka mincí matematického muzea a lyceijní knihovny. Příspěvek k dějinám olomouckého muzejnictví v 18. století. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2019, č. 318, s. 24–56.
- Jakubcová, A.** – Jakubec, O.: Großes Siegel (sigillum maius) der Stadt Olmütz. In: Köster, G. – Link, Ch. (eds.): *Faszination Stadt. Die Urbanisierung Europas im Mittelalter und das Magdeburger Recht*. Dresden 2019, s. 396–397.
- Jakubcová, A.** – Jakubec, O.: Sekretsiegel (sigillum secretum) der Stadt Olmütz. In: Köster, G. – Link, Ch. (eds.): *Faszination Stadt. Die Urbanisierung Europas im Mittelalter und das Magdeburger Recht*. Dresden 2019, s. 397.
- Jakubcová, A.** – Jakubec, O.: Großes Siegel (sigillum maius) der Stadt Olmütz. In: Köster, G. – Link, Ch. (eds.): *Faszination Stadt. Die Urbanisierung Europas im Mittelalter und das Magdeburger Recht*. Dresden 2019, s. 398.
- Jakubcová, A.** – Jakubec, O.: Zeremonienaxt eines Richters. In: Köster, G. – Link, Ch. (eds.): *Faszination Stadt. Die Urbanisierung Europas im Mittelalter und das Magdeburger Recht*. Dresden 2019, s. 399–400.

Jakůbková, H.: *Srdečný pozdrav z Olomouce. Historické pohlednice města z let 1894–1905.* Olomouc 2019.

Novotná, S.: Vývoj a kvalita výuky keramiky v rámci vysokoškolského vzdělávání. In: Pošpil, A. – Řepa, K. – Šobáňová, P. (eds.): *Kvalita ve výtvarné výchově.* Olomouc 2019, s. 215–225.

Dokoupilová, M. – **Novotná, S.:** Art Education as a Significant Supporting Element of Object-Based Teaching. *Synnyt/Origins: Finnish Studies in Art Education*, 2019, č. 2 (June), s. 110–121.

Novotná, S.: Výuka keramiky na Univerzitě Palackého v Olomouci v minulosti a dnes (přehledová studie). *Kultura, umění a výchova*, roč. 7, 2019, č. 1, nestr., http://www.kuv.upol.cz/index.php?seo_url=aktualni-cislo&casopis=17&clanek=198

Šrek, R.: Zámecký park v Čechách pod Kosířem za hrabat Silva-Tarouců. Část I. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2019, č. 318, s. 86–110.

Šrek, R.: Architektura lázní Teplice nad Bečvou v 1. polovině 19. století. *Sborník 2018 Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Olomouci*, 2019, s. 53–73.

Populární naučné práce:

Hrbáčková, V.: Svárov – zapomenuté místo na Hané. *KROK*, roč. 16, 2019, č. 3, s. 45–49.

Jakůbková, H.: Pohlednice Tománkovy Litovelské pivnice. *KROK*, roč. 16, 2019, č. 2, s. 42–43.

Šrek, R.: Historie zámku Čechy pod Kosířem. In: *Hrady a zámky Olomouckého kraje.* Olomouc 2019, s. 14–25.

Pášová, P. – **Urban, J.:** Úlohou kozla je potěšit co nejvíce místních žen. *Hanácké noviny*, 2019, č. 2, s. 25.

Pášová, P. – **Urban, J.:** Místo pomlázky chodí dívky s májkou. *Hanácké noviny*, 2019, č. 3, s. 25.

Pášová, P. – **Urban, J.:** Velikonoc na Hané: Mrskut i unikátní Ježíškovy Matičky. *Hanácké noviny*, 2019, č. 3, s. 25.

Pášová, P. – **Urban, J.:** Děkovný průvod se v Samotiškách spojil s hody. *Hanácké noviny*, 2019, č. 4, s. 33.

Pášová, P. – **Urban, J.:** Bezměrovská jízda králů navštíví celou vesnici. *Hanácké noviny*, 2019, č. 5, s. 33.

Pášová, P. – **Urban, J.:** Hody ve Štěpánově patří mezi největší na Hané. *Hanácké noviny*, 2019, č. 6, s. 25.

Pášová, P. – **Urban, J.:** Lidový rok ukazuje zvyky, které by jinak zanikly. *Hanácké noviny*, 2019, č. 7–8, s. 21.

Pášová, P. – **Urban, J.:** Dvacáté století přeneslo na poutě kolotoče. *Hanácké noviny*, 2019, č. 9, s. 25.

Pášová, P. – **Urban, J.:** Kluzovské hody budou nově jednou za dva roky. *Hanácké noviny*, 2019, č. 10, s. 25.

Pášová, P. – **Urban, J.:** Zvyk dlouhonosých Lucek čeká na obnovení. *Hanácké noviny*, 2019, č. 11–12, s. 23.

Urban, J.: Dva glóby Vincenza Coronelliho. *Týdeník Olomoucko*, 2019, 10. 4., s. 17.

Informační články:

Hlubek, L.: Loštice (okr. Šumperk). *Přehled výzkumů*, roč. 60, 2019, č. 2, s. 282–283.

Hlubek, L.: Velká Bystřice (okr. Olomouc). *Přehled výzkumů*, roč. 60, 2019, č. 2, s. 306–307.

Hlubek, L.: Keltská kamenná hlava ze Mšeckých Žehrovic. *KROK*, roč. 16, 2019, č. 4, s. 70.

Hlubek, L.: 20 let od úmrtí Václava Buriana (19. 7. 1921 – 18. 9. 1998). *Pravěk nová řada*, roč. 26, 2019, s. 138–140.

Bábková Hrochová, M. – **Hradil, F.** – Pro vazová, V. – **Sovková, V.:** Expozice barokního Herbária. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2019, č. 317, s. 130–132.

Hrbáčková, V.: Jarmila Haldová a synové: Betlémy. Jarmila Haldová: Dřevořezby českých panovníků a jejich manželek. *KROK*, roč. 16, 2019, č. 4, s. 69.

Himmler, R. – **Hrbáčková, V.** – Marková, J. – **Sovková, V.:** Vzpomínka na historičku umění Irenu Marii Kubešovou. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2019, č. 318, s. 181–187.

Jakubcová, A.: Víc než orloj. Díla Karla Svolinského ze sbírek Vlastivědného muzea v Olomouci. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2019, č. 318, s. 181–183.

Jakůbková, H.: Pozdravy ze starých časů / Výstava olomouckých pohlednic z přelomu 19. a 20. století. *KROK*, roč. 16, 2019, č. 3, s. 69–70.

Jakůbková, H.: Pozdravy ze starých časů. Výstava olomouckých pohlednic z přelomu 19. a 20. století. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2019, č. 318, s. 184–187.

Janusová, L.: Úvodní slovo. *Sborník z workshopu Problematika sanační konzervace-restaurování*, roč. 3, 2019, s. 3–5.

Novotná, S.: Vzpomínka na Stanislava Vymětala. *KROK*, roč. 16, 2019, č. 4, s. 49–50.

Podolský, K.: Od Zborova k republice / Vojtěch Preissig – životem pro vlast. Výstavní projekt k 100. výročí vzniku Československa. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2019, č. 318, s. 188–190.

Urban, J.: Jízda králů na Hané / Lidový obyčej v proměnách času. Ohlédnutí za výstavou ve Vlastivědném muzeu v Olomouci. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2019, č. 318, s. 191–194.

Pokyny pro autory příspěvků Zpráv VMO

Všechny práce jsou posuzovány po stránce formální i obsahové, redakce si vyhradzuje právo článek nespĺňující kritéria uvedená v těchto pokynech vrátit autorovi k dopracování, nebo ho odmítnout.

Společenskovední řada Zpráv VMO je obsahově členěna na rubriky:

- **STUDIE** – původní práce v rozsahu 10–20 normostran textu, max. 10 obrazových příloh, povinný poznámkový aparát, cizojazyčný (angličtina) abstrakt, klíčová slova a shrnutí;
- **ČLÁNKY / MATERIÁLY** – krátké příspěvky a práce v rozsahu do 10 normostran textu, max. 5 obrazových příloh, povinný poznámkový aparát a cizojazyčný (angličtina) abstrakt, klíčová slova a shrnutí;
- **ZPRÁVY / KRONIKA** – informativní příspěvky o výstavách, kulturních akcích, činnosti VMO apod., rozsah do 5 normostran textu, max. 2 obrazové přílohy.

Příspěvky zahrnuté do rubrik „Studie“ a „Články / Materiály“ jsou posuzovány odbornými recenzenty. Ke každému článku je požadována nezávislá recenze, na jejímž základě redakční rada rozhodne o přijetí, či odmítnutí studie. V případě rubriky „Studie“ jsou požadovány recenze dvě. O výsledku je autor vyrozuměn písemně. České texty procházejí jazykovou korekturou. Redakce si vyhradzuje právo provádět drobné stylistické úpravy, eventuálně zkrátit rukopis, uzná-li to za vhodné (v případě zkrácení rukopisu bude vyžádán autorův souhlas).

Redakce přijímá příspěvky v češtině a v elektronické podobě ve formátu WORD, EXCEL. Zasláný příspěvek musí být určen výhradně pro publikaci ve Zprávách VMO a musí být doplněn písemným prohlášením, že nebyl a nebude zadán k uveřejnění v jiném časopise. Přetisknutí takto uveřejněné části práce nebo použití obrázku v jiné publikaci lze jen s citací původu. Nevyžádané rukopisy a přílohy se nevracejí.

Formální úprava textu

Články se přijímají jen v úplné podobě a musí obsahovat:

- **název článku** (v češtině, u příspěvků do rubrik „Studie“ a „Články / Materiály“ také v angličtině);
- **plná jména všech autorů, název jejich pracoviště a e-mailový kontakt**;
- **abstrakt článku** (v angličtině) – obsahově velmi stručný a výstižný text s vyjádřením hlavního tématu příspěvku;
- **klíčová slova** (v angličtině);
- **vlastní text článku** (v češtině);
- text neformátujte, nerozdělujte slova, nepodtrhávejte;
- odstavce ukončete klávesou ENTER;
- všechny zkratky použité v textu a poznámkách musí být vysvětleny, nejlépe při jejich prvním užití, např.: Vlastivědné muzeum v Olomouci (dále VMO), Zemský archiv v Opavě (dále ZAO);
- nepoužívejte zkratky v názvu práce a v resumé;

- **poznámky umísťte výhradně na konec textového souboru, poznámky pod čarou jsou nežádoucí**;
- odkazy na poznámku uvádějte ve formě horního indexu bez závorky; vztahuje-li se poznámka pouze k danému slovu, umísťte číselný odkaz hned za toto slovo¹, vztahuje-li se k větnému celku, umísťte číselný odkaz za interpunkční znaménko;²
- odkazy na obrazovou přílohu do textu uvádějte v hranaté závorce, např. [obr. 2];
- **shrnutí článku** (v angličtině) – obsahově výstižné vyjádření hlavních myšlenek a závěrů v rozsahu do 15 řádků textu;
- **obrazové přílohy** (nepovinné) – dodávejte ve zvláštních označených souborech, ne vložené do článku, ve formátech *.jpg a *.tif v tiskové kvalitě 300 dpi;
- u všech obrázků uvádějte číslo odpovídající příslušné popisce;
- popisky obrazových příloh uvádějte na konci textového souboru;
- autor příspěvku je povinen zajistit si před publikováním fotografie případná autorská práva u jejího vlastníka a uvést celé jméno jejího autora.

Příklady citačního úzu časopisu

Monografie

- ¹ Seifertová, H.: *Georg Flegel*. Praha 1991, s. 15–17.
- ² Richter, V.: *Raně středověká Olomouc*. Praha 1959, s. 142–147, 167. – Homolka, J. a kol.: *Pozdně gotické umění v Čechách (1471–1526)*. Praha 1985.

Články v periodikách

- ³ Fiala, J. – Mlčák, L.: Neznámé plány staré jezuitské koleje, školní budovy a kostela Panny Marie v Olomouci. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2006, č. 292, s. 3–28.
- ⁴ Špičák, J.: Olomouc 1938–1945 – pohraniční město. *Střední Morava*, roč. 6, 2000, č. 10, s. 81–87.
- ⁵ Kv.: Krásný dar Klubu přátel umění. *Moravský večerník*, roč. 16, 1937, č. 275, 26. 10., s. 2. – Röder, J.: Das Olmützer Stadtwappen. *Amtsblatt der Hauptstadt Olmütz*, Jg. 1, 1939, Folge 4, 20. 6., s. 1–3.

Články ve sbornících a jiných neperiodických publikacích

- ⁶ Fifková, R.: Historické aleje jako zárodky olomouckých městských parků. In: Kubeša, P. (ed.): *Historie a současnost alejí v krajině a urbanizovaném prostředí. Sborník přednášek z odborného semináře konaného ve dnech 17. a 18. září 2007 v Olomouci*. Olomouc 2007, s. 21–29.
- ⁷ Pavlíček, M.: Sochaři a sochařství baroka v Olomouci. In: Jakubec, O. – Perůtka, M. (eds.): *Olomoucké baroko. Výtvarná kultura Moravy let 1620–1780*. Díl 2 (katalog výstavy). Olomouc 2010, s. 119–137.

Edice vydaných pramenů

- ⁸ Tanner, M.: *Hora olivetská*. Ed. Malura, J. Brno 2001.
- ⁹ Krobotová, M. – Spáčilová, L. – Spáčil, V. (eds.): *Charakteristische Beyträge zur Kenntniss der Hauptstadt und Gränzfestung Olmütz von Johann Alexius Eckberger / Příspěvky k charakteristice a poznání hlavního města a pohraniční pevnosti Olomouce od Jana Alexia Eckbergera*. Olomouc 1998.

Katalogová hesla

¹⁰ LM [Leoš Mlčák]: Adorace Nejsvětější Svátosti oltární. In: Jakubec, O. – Perůtka, M. (eds.): *Olomoucké baroko. Výtvarná kultura let 1620–1780*. Díl 2 (katalog výstavy). Olomouc 2010, s. 329, č. kat. 190.

Diplomové, závěrečné a jiné nepublikované práce

¹¹ Fifková, R.: *Přínos historika k rekonstrukci historických zahrad a parků – model Šumperska* (rigorózní práce). Filozofická fakulta Univerzity Palackého, Olomouc 2000, s. 36–42.

Nevydané prameny

¹² Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Olomouc, Zlomky registratur 1426–1786 (1890), karta č. 25, inv. č. 673.

Citace internetových zdrojů

¹³ Kolář, B.: Unie výtvarných umělců Olomoucka. *Radniční listy*, 2003, č. 11, http://www.uvuo.eu/historie_soubory/kolar_uvuo.htm, vyhledáno 30. 3. 2010.

¹⁴ Poledňák, I.: Helfert Vladimír. *Český hudební slovník osob a institucí*, http://www.ceskyhudebnislovník.cz/slovník/index.php?option=com_mdictionary&action=record_detail&id=3343, vyhledáno 30. 4. 2010.

Opakovaná citace

Práce citovaná v textu vícekrát se v poznámkách uvede odkazem na autora a poznámku, v níž je zmíněna poprvé (je-li citováno více prací téhož autora, uvede se pro rozlišení také její zkrácený název).

¹⁵ Richter, V. (pozn. 2), s. 55.

¹⁶ Fifková, R.: *Historické aleje* (pozn. 6), s. 22, 27.

V téže nebo následující poznámce, není-li mezi nimi vložen jiný titul, užíváme pro opakovanou citaci stejné práce odkaz „tamtéž“.

¹⁷ Tamtéž, s. 25.

V téže nebo následující poznámce, není-li mezi nimi vložena práce jiného autora, užíváme pro opakovanou citaci stejného autora odkaz „týž“, „táž“ atd.

Popisky k obrázkům

Obr. 1. Josef Ignác Sadler, Svaté příbuzenstvo (detail), 1754, olej, měděný plech, Moravská galerie v Brně. Foto: archiv autora.

Obr. 2. František Ondřej Hirnle, model náhrobku biskupa Maxmiliána z Hamiltonu, před 1773, dřevo, vosk, zlacení, Vlastivědné muzeum v Olomouci. Foto: Pavel Rozsival.

Obr. 3. Olomouc, kostel sv. Michala, 1676–1707, pohled do hlavní lodi. Reprofoto: Jakubec, O. – Perůtka, M. (eds.): *Olomoucké baroko. Výtvarná kultura Moravy let 1620–1780*. Díl 2 (katalog výstavy). Olomouc 2010, s. 36, obr. 12.

Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci, ročník 2020, číslo 320

Periodický tisk územního samosprávného celku Olomoucký kraj

Redakční rada / Editorial Board

Mgr. Magda Bábková Hrochová (Vlastivědné muzeum v Olomouci)
RNDr. Alois Čelechovský, Ph.D. (Univerzita Palackého v Olomouci)
prof. PhDr. Jiří Fiala, CSc. (Univerzita Palackého v Olomouci)
Ing. Břetislav Holásek (vedoucí redaktor, Vlastivědné muzeum v Olomouci)
doc. Mgr. Ondřej Jakubec, Ph.D. (Masarykova univerzita v Brně)
Mgr. Andrea Jakubcová (Vlastivědné muzeum v Olomouci)
RNDr. Vladimíra Jašková (Muzeum a galerie v Prostějově)
doc. Mgr. Antonín Kalous, M.A., Ph.D. (Univerzita Palackého v Olomouci)
prof. PhDr. Alena Křížová, Ph.D. (Masarykova univerzita v Brně)
Mgr. Beata Matysioková, Ph.D. (Univerzita Palackého v Olomouci)
Ing. Pavel Novotný
prof. RNDr. Aloisie Pouličková, CSc. (Univerzita Palackého v Olomouci)
PhDr. Pavel Šlézar, Ph.D. (Národní památkový ústav, ú. o. p. v Olomouci)
Mgr. Robert Šrek (Vlastivědné muzeum v Olomouci)
RNDr. Jana Tkáčiková (Muzeum Beskyd Frýdek-Místek)

Odpovědní redaktori / Executive Editors

Mgr. Robert Šrek, srek@vmo.cz, tel. 585 515 153 (společenské vědy)
Mgr. Magda Bábková Hrochová, maghroch@centrum.cz, tel. 739 991 799 (přírodní vědy)

Jazykové korektury / Proofreading

Lucie Sodomová

Adresa redakce / Contact Address

Vlastivědné muzeum v Olomouci, nám. Republiky 5, 771 73 Olomouc, Česká republika
tel.: +420 585 515 111; fax: +420 585 222 743

Grafická úprava a sazba / Graphic design and layout

Michaela Baumgartnerová, Miloš Dvorský

Tisk / Print

STUDIO TRINITY, s. r. o., Řepčinská 239/101, Olomouc

Vydává / Published by

Vlastivědné muzeum v Olomouci

Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci vycházejí dvakrát ročně.

Číslo 320/2020 vyšlo v listopadu 2020 nákladem 100 ks.

Uzávěrka příspěvků je každoročně 30. května.

ev. č. MK ČR E 19080

© Vlastivědné muzeum v Olomouci 2020

www.vmo.cz

ISSN 1212-1134

SEINER EXCELLENZ
dem hochgebornen Herrn
VINCENTZ Grafen VETTER
VON DER

Freiherrn auf
Burg-Feistritz,

Besitzer auf Priestawlk,
Mitbesitzer der Lehengüter
Neuhübel, Neusikowetz, Kattendorf

Seiner k.k. apostolischen

MAJESTÄT

wirklicher
Geheimer Rath und Kämmerer,

DIENSTKÄMMERER

weiland Seiner kaiserlichen Hoheit des
ERZHERZOGS RUDOLPH,

PRAESIDENT

des
fürsterzbischöflichen

LEHENHOFES

zu
KREMSIER.

